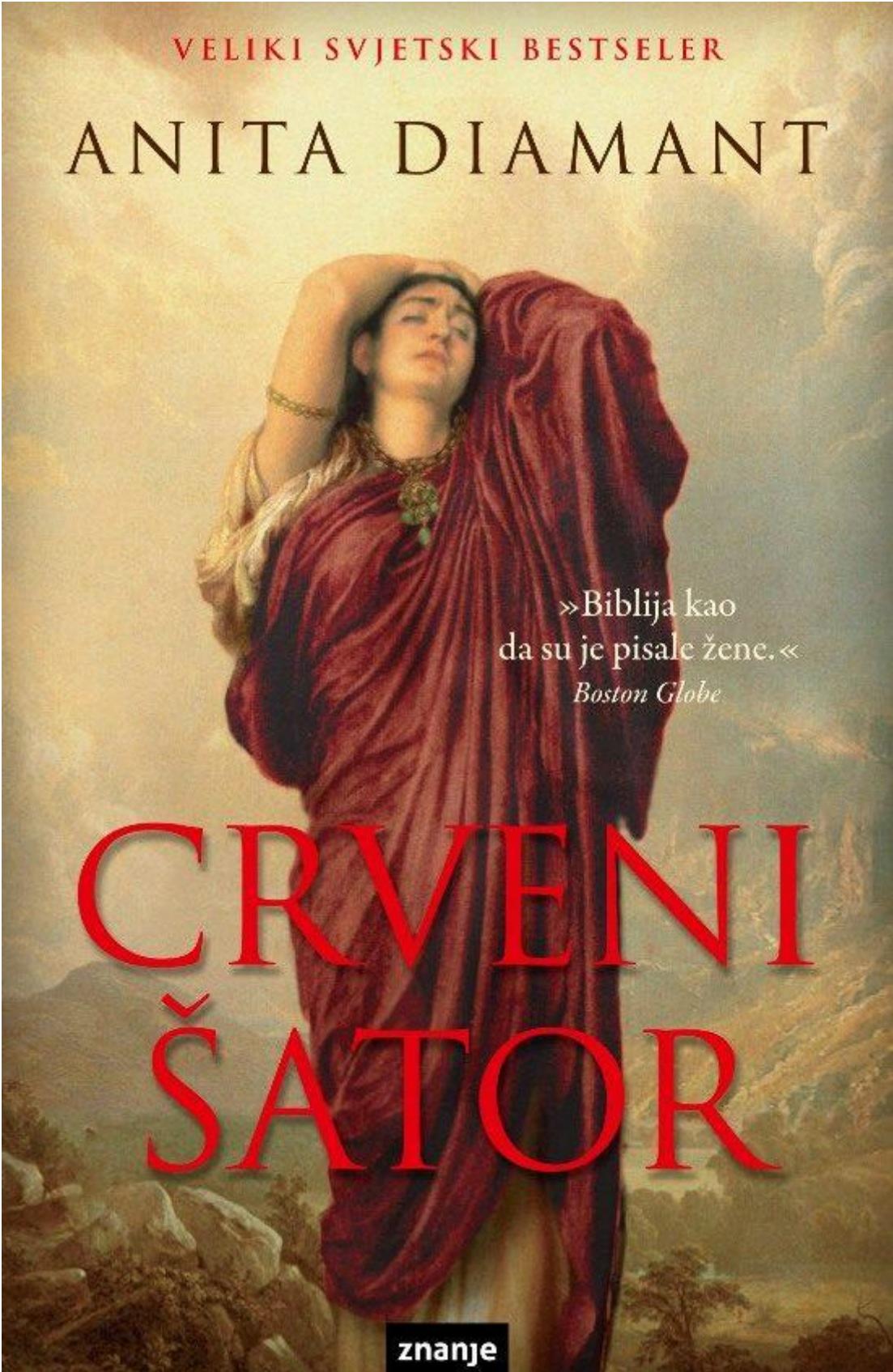

VELIKI SVJETSKI BESTSELER

ANITA DIAMANT

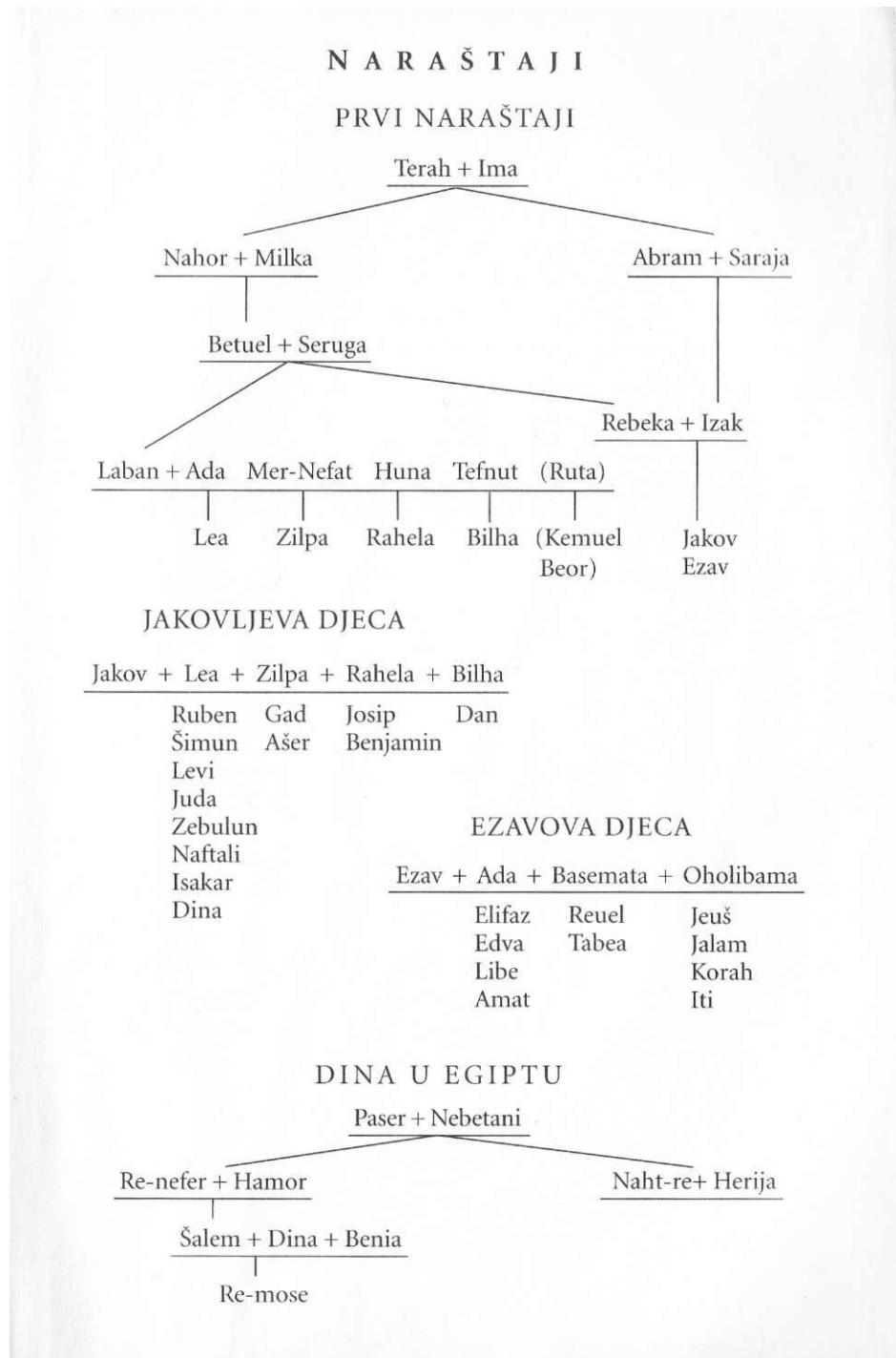

»Biblija kao
da su je pisale žene.«
Boston Globe

CRVENI ŠATOR

znanje

Za moju kćer Emiliju

Proslov

Dugo je, dugo vremena prošlo otkako sam ja izgubljena za vas i vi za mene.

Moje ime vama ne znači ništa. Spomen na mene tek je prah.

Nije to vaša krivnja, niti moja. Čvrsta nit što vezivaše naraštaje majki i njihovih kćeri prekinu se, a svijet prijeđe u ruke muškaraca koji ne posjeduju znanja. Zbog tog sam razloga ja i postala tek usputnom zabilješkom, kratkim predahom između dobro znane pripovijesti o Jakovu, mom ocu, i slavnih poglavlja o Josipu, mom bratu. U onim rijetkim prilikama kad bi me se netko spomenuo o meni se govorilo kao o žrtvi. Negdje pri početku vašeg Svetog pisma postoji jedan odjeljak u kojem piše da sam bila silom obljudljena i koji se nastavlja krvavom pričom o tome kako je osvećena moja čast.

Čudi me da je više ikad ijedna majka nazvala svoju kćer Dina. Neke od vas ipak jesu. Možda ste naslutile da je moje postojanje ipak nešto više od bezglasnih slova u knjizi. Možda ste to osjetile slušajući zvuk mog imena: prvi je njegov dio visok i svijetao, kao kad u suton majka doziva dijete; drugi je mekan i nježan, kao stvoren za šaputanje tajni na jastuku. Diinaa.

Nitko se više ne sjeća vještine kojom sam se dičila kao primalja, ni pjesama koje sam pjevala, ni kruha što sam ga pekla za svoju nezasitnu braću. Ničega više nema, ničega osim nešto okljaštrenih pojedinosti vezanih uz onih nekoliko tjedana u Šekemu.

A toliko je toga bilo za pripovijedanje. Da je itko ikada to od mene zatražio, svoju bih priču bila otpočela od jedinog mogućeg početka, to jest od naraštaja koji me podigao i odgojio. Želiš li razumjeti bilo koju ženu, prvo moraš pitati za njezinu majku, a potom pomno slušati. Pripovijesti o hrani znakom su čvrste povezanosti. Čeznutljive šutnje svjedoče o nedovršenim poslovima. Čim više stvari zna o materinu životu - bez ikakva okolišanja ili cmizdrenja- svaka kćи postaje jačom.

No dakako, u mene je to ponešto zamršenije jer ja sam imala četiri majke: svaka me od njih na svoj način grdila, podučavala ili tetošila, davalala mi različite darove, kažnjavala me različitim strahovima. Lea mi je podarila život i svoju predivnu uznositost. Rahela mi je pokazala kako se namještaju opeke za rodilju i kako će najljepše urediti kosu. Zilpa me naučila razmišljanju. Bilha je najpažljivije slušala. Niti jedna od njih nije pripravljala jestvine s istim začinima. Nijedna nije razgovarala s mojim ocem jednakom bojom glasa - pa tako ni on s njima. Morate znati i to da su moje majke ujedno bile sestre, to jest kćeri što su ih Labanu bile rodile njegove četiri žene. Doduše, moj djed nikad nije priznao Zilpu i Bilhu: to bi ga bilo stajalo još dva miraza, a on bijaše škrta svinja.

Kao što su to uvijek činile sve sestre koje žive zajedno i dijele muža, moja majka i moje tetke isprele su ljepljivu mrežu odanosti i kivnosti. Tajnama su trgovale kao grivnama i prenosile ih dalje, meni, jedinoj djevojčici. Govorile su mi o stvarima za koje bijah premlada da o njima slušam. Obujmile bi mi lice dlanovima i nukale me da se zakunem kako će se svega zauvijek sjećati.

Silno su se ponosile jer su dale mom ocu toliko sinova. Sinovi bijahu ženina dika i mjera njezine vrijednosti. Pa ipak, rađanje jednog muškog djeteta za drugim u ženskim se šatorima nije smatralo izvorom nepomućene sreće. Moj otac rado se hvastao svojim mnogoglasnim plemenom; njegove su žene voljele moju braću, ali i čeznule za kćerima, žaleći se jedna drugoj zbog muškosti Jakovljeva sjemena.

Kćeri su olakšavale teško breme svojih majki - pomagale su im presti, mljeti žito i bez kraja i konca paziti na mališane koji su uvijek mokrili po uglovima šatora, ma što im vi govorili.

Ali i iz drugog su razloga žene priželjkivale rođenje kćeri: bijaše to zalog očuvanja njihovih sjećanja. Nakon što bi ih odbili od prsiju, dječaci više nisu slušali majčine priče. Ja sam bila ta kojoj su

majka i majke-tete neprestance pripovijedale o sebi. Bez obzira na to što su radile njihove ruke - nosile djecu, kuhale, prele, tkale - njihovi su mi glasovi stalno punili uši.

U rumenkastoj sjeni crvenog šatora - šatora u kojem smo boravile za razdoblja mjesecnog pranja - prstima bi mi rasplitale kovrče, prisjećajući se svojih mladenačkih ludosti i junačke povijesti svojih porođaja. Njihove priče bile su darovi nade i snage što se kao žrtve ljevanice prinose Kraljici neba: no ti darovi nisu bili namijenjeni nijednom bogu, nijednoj božici - bili su namijenjeni meni.

Još osjećam koliko su me voljele moje majke. Zanavijek sam u srcu sačuvala tu ljubav. Ona me krijepila. Ona me uzdržala na životu. I nakon što sam ih napustila - pa čak i sada, tako dugo poslije njihove smrti - spomen na njih uvijek je za mene utjeha.

Sve ono što sam čula od svojih majki prenijela sam novom naraštaju, ali pričati o svom vlastitom životu bijaše mi zabranjeno i ta je šutnja zamalo usmrtila srce u mojim grudima. Nisam umrla: živjela sam dovoljno dugo da druge priče uzmognu ispuniti moje dane i noći. Gledala sam novorođenčad koja otvara oči da prvi put vidi novi svijet. Pronalazila sam razloge za smijeh i zahvalnost. Bila sam ljubljena.

A sada vi dolazite k meni - žene ruku i stopala mekanih kao u kraljice, žene s više lonaca za kuhanje no što vam je potrebno, žene tako sigurne za vrijeme babinja, žene tako slobodnih jezika. Dolazite jer ste željne izgubljene povijesti. Žudite za riječima kojima ćete ispuniti golemu tišinu što je progutala mene, i moje majke, i njihove majke prije njih.

Željela bih da vam mogu više toga reći o svojim praroditeljkama. Strašno je i pomisliti koliko je stvari zauvijek zaboravljeni: upravo stoga sjećanje smatram svetinjom.

Tako sam zahvalna zbog vašeg dolaska. Istočit ću pred vas sve što imam u svojoj duši, tako da možete otici od ovog stola zadovoljne i okrijepljene. Blagoslovljene bile vaše oči. Blagoslovljena bila vaša djeca. Blagoslovljeno do po kojem hodite. Moje je srce posuda prepuna najslađe vode što se prelijeva preko njegova ruba. Selah.

PRVI DIO

PRIČE MOJIH MAJKI

POGLAVLJE PRVO

Njihove priče započinju s danom kad se pojavio moj otac. Tog dana Rahela je uletjela u tabor trčeći što je noge nose i mučući poput teleta otrgnutog od krave. Prije no što ju je itko stigao izgrditi zbog toga što se ponaša kao raspušteni dječak, prije no što je pravo udahnula, već je razvezala nekakvu čudnu pripovijest o tuđincu kod studenca, sipajući riječi poput vode u pijesak.

Divlji čovjek bez sandala. Raščupana kosa. Prljavo lice. Poljubio ju je u usta, on je rođak, sin njihove tetke, on je umjesto nje napojio ovce i koze i ispsovao one vucibatine što se povlače oko zdenca.

"Ama, što to blebećeš?" upita Laban, njen otac. "Tko je taj koji je došao na studenac? Koga ima u pratnji? Koliko vreća nosi?"

"On će me oženiti", uvjereno će Rahela, čim je napokon došla do daha. "Kaže da sam ja njegova i da bi me oženio sutra kad bi mogao. Sada me dolazi zaprositi."

Kad je to čula, Lea se namršti. "Oženiti te?" reče, prekriživši ruke i zabacivši ramena unazad. "Pa ti još dobrih godinu dana nećeš biti za udaju"; tek koju godinu starija od nje, Rahelina sestra već je nastupala kao glavarica očeva skromnoga kućanstva. Mlada gazdarica Labanove kuće (bijše joj tada otprilike četrnaest godina) voljela se obraćati mlađoj sestrici svisoka, majčinskim tonom. "Što sve ovo ima značiti? I kako je uopće došlo do toga da te on poljubi?" Radilo se o vrlo ozbiljnom prekršaju - iako je počinitelj navodno bio rođak i iako je Rahela bila toliko mlada da ju se moglo smatrati djetetom.

Rahela napući donju usnu i stane se duriti, što bi tek nekoliko sati ranije izgledalo jednostavno djetinjasto. Nešto se s njom dogodilo: još jutros, čim je otvorila oči, najpreča joj je misao bila kako pronaći mjesto na kojem je Lea skrivala med. Lea, ta magarica, umjesto da ga podijeli s njom, čuvala ga je za goste i osim one malejadnice Bilhe, nitko drugi nije nikad dobio ni zalogaja.

Sada je, pak, mogla razmišljati jedino o čupavom strancu čiji je pogled susreo njezin u srazu prepoznavanja i potresao je do srži.

Znala je ona dobro o čemu Lea govori, no činjenica da još nije počela s mjesečnim krvarenjima bila joj je u tom trenutku posve nevažna. Obrazi su joj gorjeli.

"Gle, gle!" opet će Lea, ovaj put podrugljivo. "Pa ona je zaljubljena. Pogledajte je!" reče. "Jeste li ikad dosad vidjeli ovu curu kako se crveni?"

"Što ti je učinio?" upita Laban, režeći poput psa koji osjeća uljeza u blizini svog stada. Stisnutih šaka, smrknuta lica, usmjerio je svu pozornost na Rahelu, kćer koju nijednom u životu nije udario,

kćer koju gotovo nikad nije pogledao ravno u lice. Ona ga je plašila od samog rođenja - razdirućeg, silovitog dolaska na svijet - tijekom kojeg je smrtno stradala njena majka. Kad se novorođenče konačno pojavilo, sve su žene bile zapanjene vidjevši da je tako malo dijete - k tome još žensko - prouzročilo toliko dana patnji, toliki gubitak krvi i, na kraju, majčinu smrt.

Rahela bijaše moćna i lijepa poput mjeseca. Nitko to nije mogao zanijekati. Čak i onda kad sam kao dijete obožavala lice svoje rođene majke, znala sam da Leina dražest blijadi u usporedbi s dražesti njezine mlade sestre. Zbog te sam se spoznaje uvijek osjećala kao izdajnik, ali je svejedno nisam mogla opovrgnuti: bilo bi to kao da opovrgavam postojanje sunčeve topline.

Ljepota Rahelina bijaše neobična, očaravajuća. Njezina smeđa kosa sjajila je poput bronce, a put joj je bila zlaćana, boje meda, savršena. Okružene tim jantarnim okvirom blistale su začuđujuće tamne oči, ne tamnosmeđe, već crne kao uglačani oksidijan, kao bezdan najdubljeg zdenca. Bila je sitnih kostiju i malenih grudi koje se nisu povećale ni tijekom trudnoća, ali imala je mišićave ruke i dubok, promukao glas koji je zvučao kao da pripada nekoj mnogo krupnijoj ženi.

Jednom sam čula dvojicu pastira kako se prepiru oko toga što je na Raheli najljepše; i ja sam se znala zabavljati pokušavajući samoj sebi odgovoriti na isto pitanje. U svoj Rahelinoj savršenosti meni su se najčudesnijima činile njezine jagodice, smještene visoko na licu i jedre poput smokvi. Dok sam bila posve malena, neprestano sam ih pokušavala dohvati i ubrati slatke plodove koji bi mi se ukazali čim se ona nasmiješila. Kad bih shvatila da ih ne mogu uzeti, stala bih je lizati po obrazima u nadi da će barem osjetiti njihov okus. To bi moju predivnu tetku natjeralo na smijeh, koji je u nje izlazio iz dubine utrobe. Voljela me više negoli sve ostale nećake zajedno - tako je barem govorila uplićući mi kosu u pomno složene pletenice, za čiju je izradu prstima moje majke nedostajalo strpljenja i vremena.

Gotovo je nemoguće pretjerati opisujući Rahelinu ljepotu. Već u najnježnijoj dobi bijaše dragulj na boku svake žene koja bi je nosila, ukras, radost - crnooko djetešce zlatne kose. Nadjenuše joj nadimak Tuki, što znači "slatkoča".

Sve su žene zajednički podizale Rahelu nakon što joj je majka Huna umrla. Huna bijaše vješta babica, poznata po svom grlenom smijehu, koju se dugo oplakivalo pod ženskim šatorima. Nitko nije gundao ni prigovarao kad je trebalo brinuti o Huninquoj kćeri i čak su i muškarci, kojima su mala djeca zanimljiva koliko i kamenje za kuhanje, koji put znali zastati pokraj nje, prgnuti se i žuljevitim dlanom pogladiti njen dražesni obraščić. Potom bi se uspravili, pomirisali prste i zaklimali glavom.

Rahela je mirisala kao voda. Doista! Kamo god moja teta išla, oko nje se širio miris svježe vode. Nevjerojatan, zelen, raskošan miris, miris života i izobilja u našim suhim, prašnjavim brdima. Uistinu, studenac što ga je Laban imao u svom posjedu bijaše tijekom mnogih godina jednim razlogom zbog kojeg njegova obitelj nije skapala od gladi.

Neki su se ispočetka nadali da bi Rahela mogla postati vodenom vješticom, onom koja pronalazi skrivene vrutke i podzemne vode. Iako nije ispunila očekivanja, miris slatke vode zauvijek je ostao na koži njezina tijela i zadržao joj se u odjeći. Kad god bi se u taboru izgublio neki mališan, gotovo ga se sigurno moglo pronaći kako čvrsto spava medu njezinim prekrivačima, sišući palac.

Nije ni čudo što je Jakova očarala kad ju je video na studencu. Ovdašnji muškarci bijahu već priviknuti na Rahelinu pojavu, pa i na njen zapanjujući miris, ali Jakovu se ona morala učiniti nadzemaljskim bićem. Pogledao je ravno u njene oči i istog je trenutka bio izgubljen. Poljubio ju je i oglasio se krikom muža koji leži sa svojom ženom, probudivši je iz spokojnog sna djetinjstva.

Jedva da su svи nazočni uspjeli čuti Rahelinu priču o susretu na pojilu, kadli se Jakov pojavi pred njima. Upravio je korake ravno prema Labanu, a Rahela je gledala kako otac odmjerava pridošlicu.

Laban je najprije opazio njegove prazne ruke, ali je video i to da su strančeva halja i kabanica načinjene od finog sukna, da mu je kožni mijeh za vodu lijepo urešen, a drška bodeža izrezbarena od uglačane kosti. Jakov stade ispred Labana, obori glavu i uze govoriti: "Ujače, ja sam sin Rebeke, tvoje sestre, koja je kćer Nahora i Milke kao što si im ti sin. Majka me poslala k tebi, brat me potjerao k tebi,

otac me prognao k tebi. Sve ču ti potanko ispričati dopustiš li mi da otresem prašinu sa sebe i malo otpočinem. Utječem se tvojoj gostoljubivosti, koja je nadaleko poznata."

Rahela je taman zaustila nešto reći, no Lea je snažno povuče za ruku i dobaci joj prijeteći pogled: čak ni njena dječja dob ne bi joj poslužila kao isprika da se drznula progovoriti dok muškarci razgovaraju. Djevojčica lupi nogom o tlo i stade u sebi smišljati najotrovnije uvrede na račun svoje sestre, te umišljene stare krave, te razroke koze.

Jakovljeve riječi o Labanovoj glasovitoj gostoljubivosti bijahu tek uljudna laž jer Laban je bio sve prije negoli sretan zbog dolaska svog nećaka. Malo je bilo stvari koje starom čovjeku pričinjavaju zadovoljstvo, a gladne tudince oduvijek je držao neugodnim iznenadenjem. No nije mu bilo druge: morao je poštovati rođakovu molbu jer se postojanje rodbinske veze među njima nikako ne bi moglo osporiti. Jakov je znao sva imena, a Laban je na licu čovjeka koji pred njim stajaše prepoznao lice svoje sestre.

"Dobro došao", protisnu Laban bez osmijeha, ne uzvrativši nećaku pozdrav. Okrenu se i ode, usput palcem pokazavši na Leu, što je značilo da je njena dužnost pobrinuti se za nezvanoga gosta. Moja majka kimnu glavom i pristupi Jakovu, prvom odrasлом muškarcu u svom životu koji nije odvratio pogleda kad joj je video oči.

Lein vid bijaše savršen. Prema jednoj od glupljih priča što su se raspredale oko povijesti moje obitelji, Lea je upropastila oči rijekama suza isplakanih u očekivanju udaje za mog ujaka Ezava. Ako ste u stanju vjerovati takvoj izmišljotini, onda ćete možda povjerovati i kad vam kažem da možete kupiti čarobnu žabu krastaču, koja ima takvu moć da će se svaki onaj tko vas pogleda obeznaniti od ljubavi.

Jer oči moje majke nisu bile ni slabe, ni bolesne, ni sluzave. Istina je zapravo da su Leine oči činile ljude slabima i gotovo bi svatko okrenuo glavu ustranu radije no što bi pogledao u ta dva oka - jedno plavo poput lapisa, jedno zeleno poput egipatske trave.

U trenutku kad je moja majka došla na svijet, babica je počela vrištati da se rodila vještica koju bi trebalo utopiti prije no što navuče kletvu na obitelj. Moja baka Ada ošamarila je tu glupaču i proklerala joj jezičinu. "Pokaži mi moju kćer!" naložila joj je tako snažnim i ponosnim glasom da su je čuli čak i muškarci koji su stajali nedaleko crvenog šatora. Ada je nazvala svoju ljubljenu posljednju kćer Lea, što znači "gospodarica", i jecajući je izmolila molitvu da ovo njen čedo ostane na životu jer dotad već bijaše pokopala sedam sinova i kćeri.

Mnogi vjerovahu da je u tom djetetu đavao. Laban, inače najpraznovjernija duša što je možete zamisliti (pljucao bi i prigibao se kad god se okrenuo nalijevo, jaukao i urlao za svake pomrčine mjeseca), iz nekog je razloga odbio poslušati one koji su mu savjetovali neka izloži Leu da umre na noćnom zraku. Samo je promrsio nekakvu blagu psovku na račun njezina ženskog spola i nije više uopće obraćao pozornost na nju, niti je ikada ikome spomenuo njezinu osobitost. Ali žene su ionako sumnjale u njegovu sposobnost da uopće razlikuje boje.

Suprotno predviđanjima i nadama nekih žena, boja Leinih očiju nikada nije ni najmanje izbljedjela - dapače, postala je još jačom, a kako oko njih nikada nisu narasle trepavice, razlika među njima činila se još izraženijom. Unatoč tome što je Lea treptala kao i svi ostali, taj pokret bijaše u nje gotovo nevidljiv, pa je izgledalo kao da nikada i ne zatvara oči. Čak i kad bi vas gledale s mnogo ljubavi, te bi vas oči nekako podsjećale na oči zmije; malo je tko mogao podnijeti njihov izravan pogled. One koji su u tome uspijevali Lea je nagradivila poljupcima, smijehom i kruhom umočenim u med. "

Jakovljeve oči zagledale su se ravno u njene i zbog toga joj se smjesta svidio. Istinu govoreći, njegova je visoka pojava već privukla njenu pozornost. Lea bijaše gotovo za glavu viša od većine muškaraca koje je u životu srela, zbog čega nikad nije ozbiljno pogledala niti jednoga od njih. Znala je da im čini nepravdu. Sigurno je među svima onima čije su joj glave dosezale jedva do nosa bilo i čestitih muževa. Ali pomisao na to da legne s nekim čije su noge kraće i slabije od njenih bila joj je odvratna. Doduše, ne bi se baš ni moglo reći da je itko od nje to tražio. Znala je da je svi oni između sebe nazivaju Guštericom, Urokljivim okom ili još gorim imenima.

Njena odbojnost prema niskim muškarcima učvrstila se nakon što je jednom sanjala stasitog čovjeka koji joj je tiho šaptao. Iako nije pamtila njegove riječi, pouzdano je znala je da su joj natjerale vrućinu u stegna i probudile je. Kad je ugledala Jakova, sjetila se tog sna, a čudne su joj se oči još više raširile.

I Jakov je s odobravanjem odmjerio Leu čim ju je ugledao. Premda mu se u glavi još vrtjelo od susreta s Rahelom, nije mogao ostati ravnodušnim prema Lei.

Nije bila samo visoka nego i strojna, lijepa i snažne građe. Imala je pune, visoke grudi, a čvrsti su joj se listovi smjelo pokazivali ispod halja čiji rubovi nikako nisu htjeli stajati sljubljeni. Podlaktice joj bile jake kao u kakvog momka, ali hodala je kao prava žena zamarnih bokova.

Jednom je Lea u snu vidjela raspuknuti šipak iz kojeg je izišlo osam crvenih zrnaca. Prema Zilpinu tumačenju, to je značilo da će roditi osmero zdrave djece i moja je majka znala da je to istina, s jednakom sigurnošću s kakvom je znala kako se pravi kruh ili pivo.

Lein miris nije bio nimalo tajnovit. Mirisala je na kvasac koji je svakoga dana držala u rukama, vareći pivo ili mijeseci kruh. Oko nje se širio utješni vonj kruha i - kako se Jakovu činilo - čulne privlačnosti. Netremice je gledao u tu gorostasnu ženu, osjećajući kako mu rastu zazubice. I koliko ja znam, nikad nije ni jednom riječju spomenuo njezine oči.

Moja teta Zilpa, Labanova drugorodena kći, uvijek je govorila kako pamti sve što joj se ikada dogodilo. Tvrdila je da se sjeća vlastitog rođenja, pa čak i dana provedenih u majčinoj utrobi. Prisezala je da se može sjetiti smrti svoje majke, koja je u crvenom šatoru podlegla od slabosti nekoliko dana nakon što je Zilpa stigla na svijet s nogama nadolje. Lea se uvijek rugala tim pričama, ali nikad u sestrinoj nazočnosti jer je Zilpa bila jedina osoba koja je moju majku mogla natjerati da drži jezik za zubima.

Zilpino sjećanje na Jakovljev dolazak bilo je potpuno različito od Rahelina ili Leina - po svoj prilici zato što je Zilpa slabo marila za muškarce, koje je držala dlakavim, sirovim i napola ljudskim stvorenjima. Ženama su muškarci potrebni da naprave djecu i prenose teške predmete, ali osim toga, svrha njihova postojanja bila joj je poprilično nejasna, a njihove draži potpuno neprivlačne. Svoje vlastite sinove silno je voljela sve dok nisu obradatili, a nakon toga jedva se uspijevala prisiliti da ih pogleda.

Kad sam već dovoljno odrasla da je mogu pitati o tome kako je izgledao dan dolaska mog oca, odgovorila mi je da je nad njim lebdio duh Ela i da ga je to učinilo vrijednim pozornosti. El je bog grmljavine, planinskih vrhunaca i strašnih žrtava, rekla mi je. El je mogao zahtijevati od oca da se odrekne rođenog sina - da ga progna u pustinju ili čak da ga smjesti zakolje. Nemilostiv i čudan bog, drugaćiji od ostalih i hladan, ali - priznala je - dovoljno moćan priležnik za Kraljicu neba, koju je obožavala u svim njezinim oblicima i pod svim imenima.

Zilpa je govorila o bogovima i božicama gotovo češće negoli o ljudima. To me katkad zamaralo, ali morala sam joj priznati da ima čudesan dar služenja riječima i voljela sam njezine priče o Ninhursag, Velikoj majci, i o Enlilu, prvom ocu. Smišljala je veličanstvene himne u kojima su se smrtnici susretali s božanstvima i plesali zajedno s njima uz zvuke frula i cimbala, a pjevala ih je visokim, tankim glasom uz pratnju maloga glinenog bubenja.

Otkako se u nje prvi put pojавilo mjesечно krvarenje, Zilpa je samu sebe smatrala nekom vrstom svećenice, čuvaricom otajstava crvenog šatora, Ašerinom kćeri, sestrom Siduri koja svojim savjetima pomaže ženama. Bilo je to nerazborito i smiješno, jer samo su muškarci svećenici služili božicama u velikim gradskim hramovima, a svećenice su, pak, služile bogovima. Osim toga, u Zilpe ne bijaše baš nimalo proročkog duha. Nije se razumjela u ljekovite trave, nije znala ni pretkazivati, ni zazivati

duhove, ni čitati budućnost iz kozje utrobe. Lein šipak s osam zrnaca bio je jedini san koji je ikad uspjela pravo protumačiti.

Zilpina majka bijaše robinja imenom Mer-Nefat, koju je Laban kupio od nekoga egipatskog trgovca davnih dana, dok je još raspolagao nekakvim imetkom. Prema Adinim riječima, Mer-Nefat je bila vitka, kose crne kao gavranovo krilo i, za razliku od svoje kćeri, tako šutljiva da bi se čovjek često zapitao umije li ona uopće govoriti.

Kako je Zilpa bila tek nekoliko mjeseci mlada od Lee, nakon smrti njene majke Ada je svojim mlijekom othranila obje djevojčice. Već od najranije dobi drugarice u igri, vezane bliskim onježnim prijateljstvom, zajedno su čuvale ovce i koze, sakupljale bobice, izmišljale pjesme i nasmijavale jedna drugu. Osim Ade, nitko im drugi na svijetu nije trebao.

Premda je bila visoka gotovo kao i Lea, Zilpa je imala manje grudi i vitkije noge. Tamnokose i maslinaste puti, obje su djevojke sličile ocu, a lica su im, poput plemenitog jastrebova kljuna, krasili nosovi koji bi izgledali još veći kad bi se nasmiješile: obiteljsko naslijede kakvim se i Jakov mogao podićiti. Obje su se pri govoru rado pomagale rukama, a kad su nešto posebno htjele istaknuti, spojile bi vrške palca i kažiprsta. Kad ih je sunce natjeralo da žmirkaju, oko kuteva očiju stvarale su im se jednake bore.

No dok je Leina kosa bila kovrčava, Zilpina crna griva bijaše ravna i dugačka do struka - kosa joj je bila najljepši ukras. Moja je tetka nikako nije voljela pokrivati. Ozbiljno nas je uvjeravala da joj u glavi počne bubnjati od boli čim na nju stavi bilo kakvo pokrivalo; dok bi govorila o tome, svečanom bi kretnjom prislonila ruku na obraz, iskazujući svoju zabrinutost. U takvim prigodama čak mi je i kao djetetu bilo dopušteno smijati joj se. Te navodne glavobolje bile su i najčešća izlika za njezino vječito boravljenje pod ženskim šatorima. Nikad se nije htjela pridružiti nama ostalima kad smo se izležavale uživajući na proljetnom suncu ili tražile osvježenje u vrućim noćima. Ali za mladog mjeseca, nježnog i stidljivog, čiji se tanjušni srp jedva nazirao na nebnu osutom zvijezdama, Zilpa bi šetala taborom, zamahujući dugom kosom, plješćući dlanom o dlan i pjevajući pjesme u čast mjesečevu povratku.

U vrijeme Jakovljeva dolaska Bilha je bila osmogodišnje dijete i stoga se ničega nije sjećala. "Valjda je sjedila negdje na stablu, sisala prste i brojila oblake", rekla je Lea, ponavljajući jedino što su svi pamtili iz Bilhina djetinjstva.

Bilha je bila obiteljsko siroče. Tu posljednju kćer rođenu iz Labanova sjemena na svijet donese robinja imenom Tefnut - sićušna crna ženica koja pobijeđe jedne noći kad je njeni djetešce već bilo dovoljno staro da spozna kako ga je majka napustila.

"Nikada nije preboljela taj udarac", govorila je Zilpa s velikom nježnošću, jer je oduvijek poštovala svačiju bol.

Okružena drugom djecom i ženama, Bilha ipak ostade usamljena. Ne samo zato što je bila najmlađa, dok su njezine tri sestre već morale brinuti o svojim dužnostima. Svima se činilo da je najbolje ostaviti na miru to tužno dijete koje se rijetko smiješilo i još rjeđe govorilo. Iako je obožavala male djevojčice - ta prigrlila je Zilpu kao majka i silno voljela Rahelu - ni moja baka Ada nije se uspjela zbližiti s tom čudnom, samotnom ptičicom koja nikad nije izrasla viša od desetogodišnjeg dječaka.

Bilha ne bijaše lijepa kao Rahela, ni vješta svim poslovima kao Lea, ni brza kao Zilpa. Bila je majušna, tanka i tiha, a koža joj je bila tamna poput najtamnjeg jantara. Ada je očajavala nad njenom neukrotivom kosom, sličnom mahovini, s kojom se ništa nije dalo učiniti. U usporedbi s drugim dvjema djevojčicama koje su ostale bez majke, Bilha je bila strahovito zanemarena.

Prepuštena sama sebi, perjala se po drveću i sanjarila. Sjedeći na grani, proučavala je svijet, pojave na nebeskom svodu, navike životinja i ptica. Poznavala je svaku ovcu i kozu iz stada i na-

dijevala im tajna imena koja su pristajala njihovim osobnostima. Jednom se uvečer vratila s pašnjaka i šapćući ispričala Adi kako će crna patuljasta koza ubrzo ojariti dva kozlića. Razdoblje rasploda među kozama još se ni izdaleka nije primicalo, a baš ta koza o kojoj je Bilha govorila već se četiri puta propustila ojariti. Stoga Ada samo zatrese glavom na Bilhine besmislice i otjera je.

Sljedećeg dana Laban doneše vijest o čudnovatom događaju u stadu, rekavši od riječi do riječi isto ono što je večer prije pretkazala Bilha. Ada se okrenu prema djevojčici i ispriča joj se. "Bilha vidi daleko", reče obraćajući se preostalim kćerima, a one se iznenađeno zagledaju u svoju nevidljivu sestruru i prvi put opaze dobrotu u njenim crnim očima.

Svakome tko je našao vremena da je pažljivije pogleda bilo je odmah jasno da je Bilha dobra. Dobra kao mlijeko, dobra kao kiša. Promatrala je nebeski svod i životinje, ali je promatrala i svoju obitelj. Iz tamnih zakutaka šatora vidjela je kako Lea skriva bolni osjećaj poniženja pred drskim, radoznaškim pogledima ljudi. Primjetila je Rahelin strah od mraka i Zilpine nesanice. Znala je da je Laban podao koliko je i glup.

Bilha je rekla kako Jakova jasno pamti tek od dana rođenja njegova prvog djeteta. Dijete k tomu bijaše muško - Ruben - pa je Jakov, naravno, bio izvan sebe od sreće. Uzeo je svog prvo- rođenca u ruke, zibao ga i cupkao s njime oko crvenog šatora.

"Držao ga je s toliko nježnosti", prisjećala se. "Nije dao Adi da ga odnese, čak ni kad je mališan počeo plakati."

"Govorio je svom sinčiću da je savršen i čudo na svijetu. Stajala sam pokraj njega i zajedno s njim divila se djetešcu. Brojili smo mu prstice i trljali mu mekano tjeme. Uživali smo u Rubenu, ja sam uživala u Jakovljevoj radosti i on u mojoj", rekla je Bilha. "Eto, tada sam srela Jakova, tvog oca."

Jakov se pojavio pred našim šatorima jednoga kasnog poslijepodneva u tjednu punog mjeseca, pojeo jednostavan obrok od ječmenoga kruha i maslina, pa iscrpljen zapao u duboki san koji je potrajan gotovo do kraja sljedećeg dana. Lea bijaše postiđena zbog priproste hrane koju su mu najprije ponudili pa je drugi dan zasukala rukave da pripravi gozbu kakva se blagovala samo o najvećim svetkovinama.

"Strepila sam nad tim obrokom više negoli nad bilo čim što sam u životu kuhala", započela bi, raspredajući priču tijekom pospanih, vrelih poslijepodneva dok smo protresale čupove uskoga grla, cijedeći vodu iz kozje gruševine.

"Otc moje djece došao mi je u dom, u to sam bila sigurna. Vidjela sam kako je smeten od susreta s Rahelom, čiju ljepotu kao da sam i ja tada prvi put vidjela. Pa ipak, on me gledao a da nije ustuknuo i to mi je davalo nadu."

"Zaklala sam janje, odabравši muško bez i najmanje mane, kao da ga biram za žrtvu paljenicu. Tukla sam proso dok nije postalo mekano poput oblaka. Posegnula sam duboko u vrećice u kojima držim najdragocjenije začine i potrošila posljednju zalihu sušenog šipka. Tucala sam, sjeckala i strugala do iznemoglosti, vjerujući da će on razumjeti što mu nudim tim obrokom."

"Nitko mi nije pomagao pri kuhanju, niti bih ja bilo kome dopustila da pipne meso ili kruh, pa čak ni ječmeni uvarak. Nisam dala rođenoj majci da ulije vodu u lonac", prisjećala se uz hihotanje.

Voljela sam tu priču i često sam je htjela iznova čuti. Lea bijaše uvijek pouzdana i promišljena osoba, odveć razborita za lakoumno ponašanje. Ali dok je pričala kako je spravljala prvi objed za Jakova, bila je luckasta, plačljiva djevojčica.

"Slaboumnica", nastavljalala bi s pripovijedanjem. "Prvi mi je kruh pri pečenju potpuno izgorio i rasplakala sam se kao ljuta godina. Iznova sam ga zamijesila i prinijela kao žrtvu komadić novog kruha, uz želju da se Jakov zaljubi u mene. Baš onako kako radimo kad na sedmi dan pečemo kolače

za Kraljicu neba, otkinula sam komadić tijesta, poljubila ga i žrtvovala ga vatri kao zalog nade da će onaj kojega ja želim tražiti da budem njegova."

"Da nisi ni slučajno rekla Zilpi ništa o ovome, jer inače neće više nikad od nje imati mira", prišapnula mi je Lea tobože u najstrožem povjerenju. "I, naravno, da je tvoj djed Laban slutio koliku sam količinu hrane potrošila na prosjaka koji je došao a da mu nije poklonio ni pišljivi vrč ulja, bio bi me sigurno izbičevao. Stoga sam se pobrinula da starkerla dobije dovoljno jakog piva, tako da ništa ne primijeti."

"A možda nije prigovorio mojoj rastrošnosti zato što je naslutio kako će mu taj rođak još dobro doći. Možda je pomislio kako se upravo domogao zeta koji neće tražiti veliki miraz. Teško je bilo pogoditi što stari zna, a što ne zna. Tvoj djed bijaše glup kao vol."

"Kao stup", rekla sam ja.

"Kao kamen za kuhanje", prihvati Lea.

"Kao kozji brabonjak", odvratih.

Majka mi priprijeti prstom kao zločestom djetu, ali odmah potom prasne u smijeh jer rugati se Labanu na najgore moguće načine bijaše omiljena zabava medu njegovim kćerima.

Još i danas mogu naizust nabrojiti sva jela s tog svečanog jestvenika. Janjetina, odstajala u kiselom kozjem mlijeku, začinjena korijandrom i poslužena s umakom od šipka. Dvije vrste kruha: beskvasni ječmeni i ukvasani pšenični; Kompot od dunja, smokve s bobicama duda, svježe datulje. Masline, razumije se. Za piće, slatko vino, tri vrste piva i ječmeni uvarak.

Jakov bijaše do te mjere iscrpljen da je zamalo prespavao obrok oko kojeg se Lea toliko namučila. Zilpa ga ni uz najbolju volju nije mogla probuditi, pa mu je na kraju izlila vrč vode za vrat, što ga je toliko preplašilo da je skočio s ležaja zamlataravši rukama i bacio je na pod, a ona je zasiktala poput mačke.

Zilpi taj Jakov od samog početka nije ni najmanje bio po volji. Vidjela je kako je njegov dolazak promijenio odnose među sestrama i naslutila da će se zbog njega Lea udaljiti od nje. Vrijedao ju je jer je morala priznati da je neusporedivo privlačniji od ostalih muškaraca koje su ona i njezine sestre sretale, od pastira poganih jezičina ili od malobrojnih trgovaca koji su ih gledali kao da su krdo ovaca.

Jakov je lijepo govorio i lijepo izgledao. U trenutku kad se njegov pogled susreo s Leinim, Zilpa je shvatila da njihovi životi više nikada neće biti isti. Osjećala se potištenom, bijesnom i bespomoćnom da sprječi promjene, iako se trudila.

Kad se naposljetku Jakov razbudio i pridružio se Labanu koji je sjedio pred svojim šatorom, smjestivši se njemu zdesna, jec je s mnogo teka, a Lea je upamtila svaki njegov zalogaj. "Bez prekida je grabio iz lonca podušenu janjetinu i triput se poslužio kruhom. Vidjela sam da mu se svidišu slatka jela i da više voli pivo zaslđeno medom negoli ono gorko kojim se nalijevao Laban. Pomislila sam: eto, znam ugoditi njegovim ustima. Valjda ću znati ugodići i ostalim dijelovima njegova tijela."

Ove riječi uvijek su moje preostale majke tjerale da podvriskuju i pljeskaju se po bedrima, jer iako se u svakidašnjem životu odlikovala razboritošću, Lea je istodobno bila najraskalašenija od svih sestara.

"I onda, nakon svog tog mukotrpnog posla, nakon svog tog gošćenja, što ti misliš da se dogodilo?" upitala bi me, kao da mi odgovor na to pitanje nije bio jednako poznat kao i majušni srpoliki ožiljak iznad zgloba njezina desnog palca.

"Jakov se razbolio, eto što se dogodilo. Povratio je i posljednji zalogaj. Povraćao je sve dok nije počeo cviliti od slabosti. Zazivao je i Ela, i Ištar, i Marduka, i svoju blaženu mater da ga izbave od muka ili da ga puste umrijeti."

"Zilpa, ta bezobrazna balavica, uvukla mu se u šator i vratila se da me izvijesti o njegovu stanju, prikazujući ga još mnogo gorim no što je bilo. Uvjeravala me da je bjelji od punoga mjeseca, da laje kao pas i da bljuje žabe i zmije."

"Obuzeo me stid - i strah. Što ako umre zbog moje kuhinje? Ili, jednako užasno, što ako se oporavi i okrivi mene za sve svoje nevolje?"

"Kako nitko drugi nije pokazivao nikakvih znakova bolesti, napisljetu sam zaključila da se ipak ne radi o jelu. No, budalasta kakva sam bila, uplašila sam se da mu je možda mrzak sam moj dodir. Ili da sam možda loše postupila žrtvujući onaj komadić kruha jer ga nisam namijenila nekom bogu ili božici, nego sam se htjela okušati u čaranju."

"U nastupu pobožnosti prinijela sam posljednji ostatak dobrog vina kao žrtvu ljevanicu iscjeliteljici Anat. To sam učinila tijekom treće noći trajanja njegovih muka, a već idućeg jutra bio je izlijечен." Na ovom bi mjestu uvijek zastala, zatresla glavom i uzdahnula. "Sve prije negoli povoljan početak za dvoje ovako plodnih ljubavnika, zar ne?"

Jakov se brzo oporavio i nakon nekoliko tjedana činilo se da je oduvijek s nama. Preuzeo je na sebe brigu oko mršavih stada, oslobođivši tako Rahelu dužnosti koja ju je zapala jer nije imala braće. Moj je djed zbog lošeg stanja svojeg stada i zbog imetka koji se svakim danom sve više smanjivao vječito krivio to što su mu svi sinovi poumirali odmah po rođenju ili u ranom djetinjstvu, ostavljajući mu same kćeri. Nikada nije ni pomislio da bi uzrokom siromaštva možda mogla biti njegova vlastita lijenos i čvrsto je vjerovao da bi jedino sin mogao preokrenuti zlu sreću koja ga prati. Mjesni svećenici su mu savjetovali da prinese žrtvu od najboljih ovnova i jednog bika, pa mu bogovi možda podare sina. Na nagovor neke stare babice lijegao je sa svojim ženama i priležnicama usred polja, ali za taj napor bijaše nagrađen jedino svrabom po stražnjici i modricama po koljenima. U doba Jakovljeva dolaska Laban se već odavna prestao nadati da će dobiti sina - ili da će imalo poboljšati svoj život.

Nije mogao ništa očekivati od Ade, koja bijaše bolesna i prestara za rađanje. Dvije su mu žene umrle, jedna pogleda. Ono malo novca što ga je imao nije dostajalo niti za kupnju kakve neugledne robinje, a kamoli za cijenu nove nevjeste. Zbog toga je noći provodio sam, osim kad bi se zaputio prema brdima da nateže ovce i koze poput kakva uspaljenog derana. Rahela je pripovijedala o tome kako je djedova pohota bila nadaleko glasovita među pastirima. "Ovce bježe kao gazele čim vide da se Laban penje uz brdo", graktali su podrugljivo.

Njegove su ga kćeri prezirale iz sto razloga koji su mi svi bili dobro poznati. Zilpa mi je ispričala kako je jednom, nekoliko mjeseci prije svoga prvoga mjesečnog krvarenja, dobila zadaču odnijeti djedu podnevni obrok; kad mu se približila, on je ispružio ruku, uhvatio joj palcem i kažiprstom bradavicu na dojci i stisnuo je kao da je kozje vime.

I Lea se sjećala kako je Laban jednom zavukao ruku pod njene haljine, a kad se kasnije zbog toga potužila Adi, baka ga je do krvi izmlatila tučkom iz mužara. Odlomila je rogove s kipa njegova omiljenoga kućnog božanstva, a kad mu je zaprijetila da će ga prokleti i na njega prizvati čireve i nemoć u općenju sa ženama, on se zakleo da više nikad neće taknuti svoje kćeri i pokušao se iskupiti. Kupio je zlatne grivne Adi i svim svojim kćerima, čak i Zilpi i Bilhi koje je jedini put u životu priznao kao svoje. Povrh toga, donio je kući prekrasnu ašeru - stup s likom božice, visok gotovo kao Bilha - iz radionice najboljeg lončara do kojega se moglo doći. Žene su je smjestile na bamu, posebno uzvišeno mjesto na kojemu su se prinosile žrtve. Lice božice bijaše lijepo izrađeno, s bademastim očima i otvorenim ustima koja se smiješe. Kad smo, u mraku noći mladog mjeseca, lijevale vino preko njezine glave, izgledalo je kao da joj se usta od zadovoljstva razvlače u još širi osmijeh.

Sve se to zbivalo nekoliko godina prije no što je Jakov došao, u doba kad je Laban još imao nekoliko nadničara koji su za njega radili, a žene im i djeca ispunjali tabor mirisima kuhanja i smijehom. Mog oca dočekale su tek jedna bolesna žena i četiri kćeri.

Iako Laban bijaše poprilično zadovoljan zbog Jakovljeve nazočnosti, dvojica muškaraca nikako se nisu podnosila. Različiti poput gavrana i magarca, ipak su bili vezani krvlju, a uskoro i poslom.

Pokazalo se da je Jakov marljiv radnik s darom za postupanje sa životinjama, osobito s psima. Pretvorio je tri beskorisna Labanova mješanca u izvrsne ovčare. Na njegov zvižduk psi bi smjesta dotrčali do njega. Kad bi pljesnuo rukama, počeli bi kružiti oko stada i tjerati stoku da krene za njim. Na zvuk njegova jujuškanja pretvarali bi se u nemilosrdne čuvare, pokraj kojih se ni lisica ni šakal više nikad nisu uspjeli približiti Labanovu blagu. A ako se katkad i pojavi kakav kradljivac, taj bi radije dao petama vjetra negoli okušavao sreću pred iskešenim zubima male ali opake pasje družine.

Ubrzo psi postadoše predmetom zavisti u muškaraca iz okolnih krajeva koji su nagovarali Jakova da ih proda. Umjesto toga, on se pogodi s nekim čovjekom te u zamjenu za jednodnevni rad dobije od njega snažnu psinu pametnih vučjih očiju. Kad je najmanja od naših kujica oštenila leglo od pet štenaca, koji su izgledom podsjećali na vučiće, Jakov ih valjano uvježba i četvero od njih proda za brdo novca; taj novac smjesta je pretvorio u darove kojima je dokazao koliko dobro poznaje i razumije Labanove kćeri.

Odveo je Rahelu na studenac, ondje gdje su se prvi put sreli, i dao joj plavi prsten od lapisa koji je ona nosila sve do smrti. Našao je Leu kako češla vunu i bez riječi joj pružio tri fino iskovane zlatne grivne. Zilpi je darovao malu zavjetnu posudu, načinjenu u obliku božice Anat, iz čijih se bradavica na grudima lijevala žrtva ljevanica. Položio je vreću soli pred Adine otečene noge. Sjetio se čak i Bilhe i poklonio joj majušni čup pun meda.

Laban udari jadikovati, govoreći kako je kujica njegovo vlasništvo, pa mu je prema tome nećak bio dužan predati svu zaradu od prodaje štenadi. Brzo se primirio čim je dobio u ruke vrećicu novčića: smjesta je odjurio u selo i otamo sa sobom dovukao sirotu Rutu.

Prije no što je minula godina dana, Jakov postade nadglednikom Labanova gospodarstva. Sa svojim psima vodio je stada na najbolju ispašu, gdje su janjci grickali nježnu mladu travu, ovce pasle sočno busenje, a veliki ovnovi žvakali tvrdnu travurinu i korov. Blago se toliko namnožilo da je u doba striženja morao unajmiti dva momka kako bi završio sav posao prije početka kišnog razdoblja. Rahela se pridružila Lei, Zilpi i Bilhi na polju i zajedničkim su radom proširile polja pšenice.

Jakov nagovori Labana da žrtvuje dva pretila janjeta i kozle bogu njegovih otaca u znak zahvalnosti za milost obilja. Lea je ispekla ukvasane kolače od dragocjena pšeničnog brašna za žrtvu koju su prinijeli prema Jakovljevim naputcima. Slijedeći običaje svojih predaka, u žrtvi paljenici sažegao je cijele hljebove i probrane komade oderanih i rasječenih životinja, a ne samo nekoliko manjih dijelova. Žene su medu sobom mrmljale protiv tolike rasipnosti.

Bijaše to godina promjena za moju obitelj. Stada se množila, žito bujalo i napredovalo, a na vidiku je bilo i vjenčanje. Naime, niti mjesec dana nakon dolaska Jakov je upitao Labana za koliku bi cijenu Rahela mogla postati njegovom nevjestom - upravo kao što je sama to bila objavila još prvoga dana. Bilo je jasno da njegov nećak ne raspolaže nikakvim imetkom, pa Laban pomisli kako bi se mogao jeftino izvući i velikodušno mu ponudi ruku svoje kćeri u zamjenu za pišljivih sedam godina službe.

Jakov se stane smijati. "Sedam godina? Pa mi razgovaramo o djevojci, ne o prijestolju. Za sedam godina ona bi već mogla biti mrtva. I ja bih već mogao biti mrtav. A što je najizglednije, i ti bi već mogao biti mrtav, starče."

"Nudim ti sedam mjeseci službovanja", nastavi. "A za miraz uzimam polovicu tvog bijednog blaga."

Laban skoči na noge i nazove Jakova lopovom. "Baš si pravi sin svoje matere!", zaurlao je. "Misliš da si nešto posebno? Ne bahati se preda mnom, ti izrode, jer će te inače poslati nazad, da okusiš dugi nož svog brata."

Zilpa je, kao najbolji uhoda, izvještavala o tijeku svađe, prepričavajući kako se njih dvojica unedogled natežu oko cijene moje tete, kako Laban bjesni, a Jakov pljuje. Nапослјетку је dogovoren

da će otkupnina za nevjестu biti jednogodišnje Jakovljevo službovanje. Kad su počeli raspravljati o mirazu, Laban se uze izgovarati siromaštvom. "Sinko dragi, ja ti nemam gotovo ništa", žalostivim če glasom taj odjednom plemeniti glavar obitelji. "A ona je neprocjenjivo vrijedna."

Jakov nije mogao prihvati nevjestu bez miraza. Tim bi činom od Rahele napravio priležnicu, a od sebe budalu koja plaća godinom svog života za djevojku koja ne posjeduje nikakve imovine osim brusnoga kamena, vretena i ruha koje nosi. Laban mu tada ponudi Bilhu, koja bi Raheli poslužila kao miraz, a Jakov bi uz ženu istodobno dobio i priležnicu."

"Osim toga, moraš mi dati desetinu od janjadi i kozladi koja dođu na svijet dok ti ja čuvam stado tijekom ove godine mog službovanja", dometne Jakov.

Na to Laban prokune Jakovljevo sjeme i odjuri. Prošao je cijeli tjedan prije no što su pregovori naposljetu bili zaključeni, tjedan tijekom kojeg je Rahela neprekidno plakala i ponašala se kao nedoraslo dijete, a Lea uglavnom šutjela i posluživala samo hladnu prosenu kašu koju se inače jelo u razdobljima žalovanja.

Nakon što su dogovorene i posljednje pojedinosti, Laban ode o svemu obavijestiti Adu, da može započeti s pripremama za vjenčanje. Ali Ada kratko reče - ne. "Nismo divljaci pa da djecu dajemo u brak."

Rahela se još ne smije ni zaručiti, objasni ona mužu. Djevojka je možda izgledala kao da je spremna za udaju, ali bila je nedozrela jer još nije prokrvarila. Baka je rekla da bi Anat prokleta njihov vrt i polja kad bi se Laban drznuo prekršiti taj zakon, a i da bi ona sama zasigurno smogla snage da ga opet mlatne tučkom po glavi.

Ali prijetnje su bile potpuno nepotrebne. Laban je shvatio kakvu mu prednost donosi odlaganje i smjesta potraži Jakova da mu priopći kako će morati čekati sve dok djevojka ne postane spremna za udaju prije no što počnu pripremati vjenčanje.

Jakov je prihvatio novonastalo stanje stvari. Što je drugo i mogao? Obuzeta bijesom, Rahela se izderala na Adu, koja joj je prilijepila zaušnicu i rekla joj da svoju lošu čud izvoli pokazivati drugdje. Rahela je zauzvrat pljusnula Bilhu, opsovala Zilpu i okomila se na Leu. Išla je čak dotle da se ustobočila pred Jakovom i udarala nogom o tlo, nazvavši ga lažljivcem i kukavicom, a onda je briznula u ljupke suze i objesila mu se oko vrata.

Počele su je moriti crne slutnje o budućnosti. Nikad neće prokrvariti, nikad se neće udati za Jakova, nikad neće roditi sinove. Odjednom su joj se male, čvrste dojke na koje bijaše toliko ponosna učinile sitnima i jadnima. Možda je ona zapravo nakaza, dvospolac poput velikoga kumira u očevu šatoru, onoga s debлом medu nogama i sisama poput kravljevimena.

Pokušavala je ubrzati dozrijevanje svog tijela. Prije prvog idućeg mjeseca ispekla je zavjetne kolače za Kraljicu neba - nešto što nikad dotad nije bila učinila - i cijelu je noć spavala s trbuhom pritisnutim uz podnožje ašere. Mjesec je narastao do uštapa, opao i ponovno narastao, no Rahelino međunožje ostade suho. Otišla je sama u selo da zamoli za pomoć babicu Innu, koja joj dade čaj pripravljen od gadne koprive što je rasla u obližnjem vadiju. Mlađak se opet pojavio, a ona je i nadalje bila dijete.

Za sljedeće mjeseceve mijene Rahela zdrobi gorke crvene bobice i pozove starije sestre da vide mrlju na njezinu pokrivaču. Ali taj sok bijaše grimiznocrven, a Lea i Rahela do sita su se nasmijale gledajući ostatke bobica po njenim bedrima.

Idući mjesec provela je krijući se u svom šatoru, pa čak nije niti jednom klisnula van da se sastane s Jakovom.

Naposljetu, devetog mjeseca nakon Jakovljeva dolaska, Rahela prvi put u sebe ugleda krv i zaplače od sreće i olakšanja. Ada, Lea i Zilpa oglase se prodornim, grlenim pijevom kojim žene oplakuju mrtve, slave rođenja i pozdravljaju kraj djevojačkog sazrijevanja. Kad je sunce zašlo, a na nebu se pojavio mlađak za čijeg trajanja svim ženama započinje mjesечно krvarenje, natrljale su kanom Raheline nokte na rukama i tabane. Obojile su joj očne kapke u žuto i okitile joj prste na

rukama i nogama, zapešća, gležnjeve i vrat svim prstenjem, grivnama i ogrlicama što su ih uspjele pronaći. Pokrile su joj glavu najfinijim vezom i povele je u crveni šator. Sve žene zajedno su pjevale pjesme posvećene božicama: Inani i Ašeri, gospodarici mora. Pričale su o Elat, koja je majka sedamdesetero bogova i božica - među kojima i Anat, dadilje i zaštitnice majki.

Ovako su pjevale:

*"Čija je ljupkost kao ljupkost Anatina,
Čija ljepota kao Astartina?
Astarta je sada u utrobi tvojoj,
U tebi snaga je Elatina"*

Dok se Rahela častila medom od datulja i kolačem od finoga pšeničnog brašna, ispečenog u trokutastom obliku ženskog spolovila, pjesme dobrodošlice redale su se jedna za drugom. Pila je slatkog vina koliko je god mogla. Ada joj je trljala ruke, noge, leđa i trbuš mirisnim uljima sve dok nije gotovo zaspala.

Kasnije, kad su je odnijele na polje gdje se imala vjenčati sa zemljom, bila je već posve omamljena od užitka i od vina. Nije se sjećala kako to da su joj noge prekrivene razmazanom zemljom i skorenom krvlju - samo se smiješila kroz san.

Ispunjena radošću i slatkim očekivanjem, ljenčarila je u šatoru propisana tri dana, prikupljajući dragocjenu tekućinu u brončanu posudicu - jer krv od djevičina prvoga mjesecnog pranja bijaše moćna žrtva ljevanica za povrtnjake i polja. Cijelo vrijeme bila je blaga i velikodušna kakvu je još nitko nikad nije bio vidio.

Čim su žene ustale iz crvenog šatora dovršivši svoje mjesecne obrede, Rahela je zatražila da se uglavi dan vjenčanja. Nikakvim toptanjem nogama nije uspjela skloniti Adu da postupi mimo običaja koji je nalagao sedmomjesečno čekanje nakon prve pojave krvi. Tako je na kraju i dogovoren: iako je Jakov već bio odslužio svoju godinu u Labanovoј službi, postigli su dogovor prema kojemu i tih sedam mjeseci pripada Labanu.

POGLAVLJE DRUGO

Ti mjeseci nisu pretjecali baš lako. Rahela se bahatila, Lea neprestance uzdisala kao krava koja se teli, Zilpa je bila zlovoljna. Činilo se da opći nemir nije dotaknuo samo Bilhin spokoj, pa je ona, kao i obično, prela i tkala, čupkala korov u povrtnjaku i brinula se za vatru u Adinu šatoru: odnedavna je Ada i danju i noću uz vatru tjerala studen što joj se zavukla u stare kosti.

Rahela je provodila s Jakovom onoliko vremena koliko se usuđivala, bježeći iz povrtnjaka i od tkalačkog stana da se u brdimu sastane nasamo sa svojim ljubljenim. Ada bijaše odveć bolesna a da bi je mogla odvratiti od takvog besramnog ponašanja, a Rahela više nije slušala Leu čiji je položaj najstarije u kući bio poljuljan otkako je njena mlada sestra imala postati nevjesta i majkom prije nje. Dani provedeni na pašnjacima s Jakovom bijahu za Rahelu nezamisliva sreća. "Gledao me s divljenjem", pričala mi je moja prelijepa teta, "provlačeći mi prste kroz kosu. Namještao me da stojim u hladu, a potom na suncu, da vidi kako mi svjetlo i sjena poigravaju po obrazima. Plakao je nad mojom ljepotom. Pjevalo je pjesme o svojoj obitelji i govorio mi o ljepoti svoje majke."

"Izmišljao je priče o tome kako će naši sinovi biti prekrasni. Zlatni dječaci, poput mene, govorio je. Savršeni dječaci koji će biti knezovi i kraljevi", govorila je Rahela.

"Dobro sam znala što svi oko nas misle - i moje sestre i pastiri - ali mi se nikada nismo ni dotaknuli. No, dobro, jesmo jednom. Privio me k sebi, ali onda je počeo drhtati i odgurnuo me. Nakon toga, više mi se nije približavao."

"To mi je zapravo i bilo draže. Smrdio je, znaš. Mnogo manje nego većina muškaraca, ali smrad koza i muškog tijela svejedno je bio prejak. Često sam znala odjuriti od njega kući i zabiti nos u stručak korijandra."

Rahela se hvalila kako je upravo ona prva čula priču o Jakovljevoj obitelji. Bijaše on mladi od dvaju blizanaca, majčin nasljednik. I ljepši, i pametniji. Rebeka je uvjerila svog muža, Izaka, da je Jakov boležljiv, tako da ga može dojiti još godinu dana nakon što je odbila od prisiju njegova brata.

Rađanje blizanaca gotovo je ubilo Rebeku: toliko je krvarila da u njenom tijelu nije preostalo više ničega što bi jednog dana opet moglo hraniti novi život. Kad je shvatila da nikada neće imati kćeri, počela je šapatom pričati svoje priče Jakovu.

Rekla mu je da Ezavovo prvorodstvo zapravo pripada njemu, jer zašto bi ga inače Inana stvorila ljepšeg i krotkijeg negoli brata? Osim toga, u njenoj obitelji majke su oduvijek pridržavale pravo određivanja nasljednika. I sam Izak bijaše drugorođenac. Da je stvar bila prepustena Abramu, Jišmael bi bio postao starješinom obitelji: no Saraja se pozvala na svoje pravo i odabrala Izaka. Ona je i poslala Izaka da traži nevjestu među djevojkama iz njene obitelji, kao što se običavalo od najstarijih vremena.

Unatoč svemu, Jakov je volio Ezava i zazirao je od toga da mu na bilo koji način naudi. Bojao se da će ga bog Izakov i Abramov, bog njegova oca i djeda, kazniti što sluša majčine riječi. Progonio ga je san od kojeg se budio prestravljen - san u kojem je nazočio vlastitom posvemašnjem uništenju.

Rahela ga je trljala po obrazu i uvjeravala ga kako su mu strahovi neutemeljeni. "Kazala sam mu da me nikad ne bi bio pronašao da nije poslušao majčinu zapovijed, i da se bog oca njegova, Izaka, koji voli Rebeku, sigurno smiješi gledajući Jakova koji voli Rahelu."

"To ga je razvedrilo", rekla je. "Rekao mi je da razveseljujem njegovo srce kao sunčev izlazak. Rekao mi je toliko lijepih stvari."

Dok je Jakov s Rahelom vodio slatke razgovore, Lea je patila. Izgubila je na težini i zapustila kosu, ali nikad nije zapustila nijednu od svojih dužnosti. Tabor uvijek bijaše uredan, čist, dobro opskrbljen, u njemu se marljivo radilo. Neprekidno se prelo, povrtnjak je bujao preobiljem različitih biljaka i trava koje su se u obližnjem selu mogle mijenjati za nove uljanice.

Jakov je opažao te stvari. Gledao je što sve Lea radi i razabrao da je upravo ona uspijevala održati red u gospodarstvu tijekom mršavih godina dok je Laban kunjao u samosažaljenju. Starac mu nije bio ni od kakve koristi ako ga je htio, primjerice, pitati je li crnobradi trgovac iz Alepa pouzdan ili, pak, dozнати kojega od momaka da unajmi u vrijeme striženja ovaca. Za sve u vezi s blagom pitalo se Leu: koje su se ovce ojanjile prošle godine, koje su koze potomstvo crnog jarca, a koje pjegavoga. Rahela, koja se bavila životinjama i vodila ih na pašu, nije ih znala ni međusobno razlikovati, ali Lea je pamtila sve što je vidjela i sve što je čula od Bilhe.

Jakov je pristupao Lei s jednakim poštovanjem kakvo je iskazivao i Adi - ta bijahu mati i kći. No pristupao joj je mnogo češće negoli je bilo potrebno - tako se barem činilo Zilpi.

Svakoga dana pronalazio bi novo pitanje za Labanovu najstariju kćer. Gdje mu je najbolje u proljeće napasati kozliće? Ima li u nje viška meda koji bi se mogao zamijeniti za jednu lijepu ovcu? Je li spremna za prinošenje žrtve od uroda ječma? I uvijek je bio žedan piva što ga je ona varila prema izvrsnim receptima, kojima joj majku odavna pouči jedan egipatski trgovac.

Lea je odgovarala na Jakovljeva pitanja i točila mu piće oborenih očiju, brade gotovo prislonjene na prsa, poput ptice koja se gnijezdzi. Bolno joj je padalo gledati ga. A opet, svakoga jutra kad bi otvorila oči, on joj je bio prva misao. Hoće li opet doći razgovaratati s njom i tog dana? Je li opazio kako joj ruka drhti dok mu puni kupu?

Zilpa nije mogla podnijeti da bude u blizini kad su njih dvoje zajedno. "Kao da sam pokraj jaraca koji se pare", pričala je. "A bili su oboje tako silno pristojni. Upirali su se iz petnih žila da se ne pogledaju, jer bi inače skočili jedno na drugo poput pasa koji se tjeraju."

Lea se trudila zatomiti želju u svom tijelu, Rahela nije bila svjesna ničega osim priprema za vjenčanje, ali Zilpa je vidjela pohotu kamo god bi pogledala. U njenim očima cijeli se svijet odjednom navlažio od žudnje.

Noću se Lea prevrtala po ležaju, a Zilpa je viđala Jakova kako u polju, oslonjen na stablo, rukama grčevito obraduje svoj ud sve dok ne klone od olakšanja. Cijeli mjesec prije vjenčanja Jakov prestade sanjati o bitkama ili o roditeljima i bratu. Umjesto toga, snove su mu pohodile sve četiri sestre. Pio bi vodu na potoku i našao se u Rahelinu krilu. Podigao bi veliku stijenu i video da ispod nje leži gola Lea. Bježao bi od nečeg strašnoga što ga je progonilo i iscrpljen pao u zagrljav Bilhi koja se u to doba pomalo počela pretvarati u ženu. Spašavao bi Zilpu otpetljavajući joj dugu kosu koja se zaplela u bagremovo granje. Svakoga jutra budio bi se u znoju, nadraženog i ukrućenog uda. Zbacio bi pokrivač sa sebe i previjao se po podu sve dok ne bi bio u stanju ustati i izići iz šatora a da mu ne bude neugodno.

Zilpa je promatrala kako se trokut između Jakova, Rahele i Lee pretvara u oruđe kojim će se ona moći okoristiti. Jer koliko god voljela Leu, Zilpa nikada nije marila za čarobnu Rahelu. (Upravo ju je tako uvijek i zvala - "Ah, evo nam dolazi naša čarobna Rahela", rekla bi otrovnim glasom.) Znala je da ne može poduzeti gotovo ništa da Jakov ne postane starješinom porodice, a osim toga i sama je bila jednako nestrpljiva da dobije djecu kao i njene sestre. Ipak, htjela je usmjeriti tijek događaja onako kako je sama odredila. Htjela je priuštiti čarobnoj Raheli makar malo patnje.

Naslutivši da se Rahela boji prve bračne noći, Zilpa je stade poticati da njoj, kao starijoj i iskusnijoj sestri, povjeri sve svoje strahove. Sućutno je uzdisala i odmahivala glavom slušajući kako joj Rahela otkriva koliko malo znade o načinu na koji se odvija spolni odnos. Nije očekivala nikakvog zadovoljstva - samo bol. Zilpa nato ispriča svojoj ustrašenoj sestri da pastiri govore o Jakovljevom udu kao o čudovišnom hiru prirode. "Kažu da je dvostruko veći od uda bilo kojeg normalnog čovjeka", reče šaptom, zorno pokazujući rukama nešto nevjerojatno dugačko. Nakon toga odvede Rahelu do najjudaljenijeg pašnjaka i pokaže joj dječake kako se zadovoljavaju s ovcama, dok ove žalostivo bleje i krvare. Suosjećajući s mladom sestrom koja se tresla cijelim tijelom, milujući je po kosi, tiho je govorila: "Jadnice moja mala. Jadna mala ženice."

I zato je, na dan vjenčanja, Rahelu obuzeo smrtni strah. Jakovljevo čedno obožavanje bilo joj je ugodno, ali sada će on od nje tražiti sve, a ona to neće smjeti odbiti. Želudac joj se pobunio, počela je povraćati. Čupala je s glave pramenove kose. Noktima je do krvi izgrebala lice. Preklinjala je sestre da je spase.

"Rahela je plakala cijelo vrijeme dok smo je odijevale za pir", pripovijedaše Lea. "Vrištala je, uvjeravajući nas kako je nespremna, nezdrava i nedorasla za svog muža. Čak je opet pokušala sa zdrobljenim bobicama, zadižući skute i cvileći da će je Jakov ubiti ako pronađe krv mjesečnice na svadbenom ležaju. Rekla sam joj da se prestane ponašati kao derište, jer nosi ženski pojas."

No Rahela je i dalje zapomagala, bacila se na koljena i stala zaklinjati Leu da zauzme njeno mjesto pod nevjestinskom koprenom. "Zilpa kaže da ćeš ti to učiniti", reče kroz jecaje.

"Kao da me udario grom", Lea se prisjećala. "Dakako, Zilpa je imala potpuno pravo. Ja sam se branila i od pomisli na takvo nešto - da bih ja te noći mogla biti s njim. Svoju želju jedva sam se usuđivala priznati i samoj sebi, a još manje svojoj mlađoj sestri, koja u tom trenutku baš i nije bila tako čarobna, jer su joj se oči zacrvenjele i podbuhle od plača, a obrazi se umrljali tragovima krv i soka gorkih bobica."

"Prvo rekoh ne. On će smjesta vidjeti, jer nikakva koprena ne može prikriti razliku u visini između nas dviju. Odbit će da budem njegova, a onda će biti obeščaćena i nepodobna za brak: u takvom stanju moći će me jedino prodati kao robinju."

"Ali još dok sam izgavarala riječi prosvjeda, otkucaji mog srca govorili su o pristanku. Rahela me molila da učinim ono što sam željela više od svega u životu. I tako sam se s njom prepirala, ali već sam bila pristala na zahtjev."

Tog jutra Ada zbog bolesti nije mogla pomagati oko oblačenja i uljepšavanja nevjeste, pa se Zilpa sama prihvatile posla: natrljala je kanom Leine šake i stopala, kolom joj obrubila oči i iskitila je svjetlucavim nikitom. Dotle je Rahela sjedila u ugлу šatora, obgrlivši koljena, i drhturila gledajući kako se Lea priprema za svadbenu noć koja je trebala biti njezina noć.

"Bila sam sretnija no ikada", reći će Lea. "Ali obuzeo me i strah. Što ako se on s gađenjem okrene od mene? Što ako istrči iz šatora i zauvijek me osramoti? Ipak, jedan dio mog srca vjerovao je da će me on prigrliti."

Bijaše to skroman pir s tek nekoliko gostiju. Dva frulaša iz sela odoše brže no što su došli; jedan od pastira, koji je donio na dar malo ulja, također otiđe čim se nasitio. Laban je bio pijan od samog početka, a jedna mu ruka neprestance švrljala ispod haljina sirote Rute. Saplitao se o vlastite noge dok je vodio Leu do njenog mjesta pokraj Jakova. Nevjesta, zgurivši se pod koprenom što je više mogla, obiđe mladoženju triput u jednom smjeru i triput u drugom. Zilpa je posluživala jelo.

"Mislila sam da taj dan nikada neće završiti", kazivaše Lea. "Iako me gusta koprena zakrivala od tuđih pogleda, iako ni ja nisam kroza nju jasno vidjela, cijelo sam se vrijeme pitala je li moguće da me Jakov ne prepozna? Čekala sam, sva jadna, trenutak kad će me razotkriti, kad će skočiti na noge i obznaniti kako je prevaren. Ali nije. Sjedio je pokraj mene, dovoljno blizu da osjetim toplinu njegova bedra priljubljenog uz moje. Jeo je janjetine i kruha, pio je i vina i piva - ali ne toliko da ga uspava ili ošamuti."

"Naposljetu on ustane, podigne me na noge i povede me prema šatoru u kojemu smo imali provesti prvih sedam dana zajedničkog života. Laban nas je slijedio, zviždeći i vičući graktavim glasom kako nam želi mnogo sinova", sjećala se Lea.

"Jakov se nije niti pomaknuo sve dok oko šatora nije zavladala potpuna tišina. Tek je tada prišao i skinuo mi koprenu. Taj prekrasni pokrov, bogato izvezen u mnogo boja, nosili su prije mene naraštaji nevjesta u stotinama svadbenih noći ispunjenih užitkom, nasiljem, strahom, sladostrašćem. Zadrhtala sam, pitajući se kakva li će biti moja sudska sudbina."

"U šatoru nije bilo posve mračno. Vido je moje lice, ali ničim nije pokazao da je iznenađen. Čulo se samo njegovo teško disanje. Razodjenuo me do kraja, skinuo mi najprije ogrtač s ramena, razvezao mi pojasa i pomogao mi na kraju da se izvučem iz haljina. Stajala sam pred njim gola. Majka mi je rekla da muž samo zadigne ženine skute i, potpuno odjeven, odmah uđe u nju. No ja sam već bila obnažena, a za tili čas i on; njegov ukrućeni ud, uperen prema meni, izgledao je kao ašera bez lica! Da sam samo mogla pravo udahnuti, bila bih se slatko nasmijala takvoj luckastoj pomisli."

"Bojala sam se. Klonula sam na prekrivač, a on se brzo opružio pokraj mene. Pogladio mi je ruke, dotaknuo me po obrazu - i već je bio na meni. Bojala sam se. Sjetih se majčinoga savjeta: raširiti ruke i noge i slušati zvuk vlastitog disanja, ne njegova."

"Jakov bijaše dobar sa mnjom. Nije se žurio dok je prvi put ulazio u moje tijelo, ali je dostigao vrhunac tako brzo da sam se jedva uspjela smiriti, a on je već ležao na meni, nepomičan i težak poput mrtvaca: činilo mi se da to traje beskonačno. Prve su ponovno oživjele njegove ruke. Lutale su mi preko lica, kroz kosu, a onda, oh, preko grudi i trbuha, duž nogu i do mojeg spolovila, istražujući ga najnežnijim dodirom. Bio je to dodir kakvim majka slijedi obrise uha svog novorođenog djeteta, tako sladak da sam se nasmiješila. Zamjetio je moj užitak i potvrđno kimnuo glavom. Oboje smo se nasmijali." A onda se Jakov nježno obratio svojoj prvoj ženi.

"Moj vlastiti otac rijetko me kad oslovjavao i uvijek mi se činilo da radije boravi u društvu mog brata", šaptao je. "Ali jedanput, dok smo nekamo putovali, prošli smo pokraj šatora u kojem je muškarac tukao ženu - zakonitu ženu, priležnicu ili robinju, to nikako nismo mogli znati."

"Izak, moj otac, tada uzdahnu i reče mi kako nikada nije uzeo na svoj ležaj nijedne žene osim moje majke, iako mu je ona rodila samo dva sina ubrzo nakon što se za nj udala. Kad su njih dvoje postali muž i žena, Rebeka ga je uvijek primala k sebi s nježnošću i strašću zato jer je on kao mladoženja postupao prema njoj kao da je ona Kraljica neba, a on tek njezin supružnik. Njihovo sjedinjavanje bijaše nalik sjedinjavanju mora i neba, kiše i spržene zemlje, noći i dana, vjetra i vode."

"Njihove noći bijahu ispunjene zvijezdama i uzdasima, dok su oni igrali uloge božice i boga. Iz njihovih dodira rađahu se tisuće snova. Spavali su jedno drugome u naruču svake noći, osim kad bi došlo vrijeme da se ona povuče u crveni šator ili dok je dojila svoje sinove."

"To je bio nauk mojega oca o muževima i ženama", reče moj otac Jakov mojoj majci Lei u njihovoj prvoj zajedničkoj noći. A onda zaplače, tugujući jer je izgubio očevu ljubav.

Za njim se rasplače i Lea - zbog suošćanja sa svojim mužem, ali i zbog silnog olakšanja i radosti što joj se sudbina nasmiješila. Znala je ona dobro da je i njena majka plakala u prvoj bračnoj noći, ali njezine suze bijahu suze očaja, jer Laban se od samog početka ponašao kao bezosjećajni prostak.

Ona poljubi svog muža i on poljubi nju. Ponovno su potražili jedno drugo u zagrljaju, neumorni u uzajamnom davanju. I čak te prve noći, Leino tek otvoreno, još osjetljivo tijelo spremno je odgovaralo na njegove dodire. Sviđao joj se njegov miris, sviđala joj se njegova brada dok dotiče njenu kožu. Kad je ponovno ušao u nju, obavila je noge oko njega snagom koja je nju samu začudila, a njega ushitila. Kad je ispustio krik na vrhuncu užitka, preplavio ju je zanosni osjećaj moći. A kad je osluhnula svoje disanje, otkrila je vlastiti užitak, oslobođanje, neizrecivu punoču, od čega je zadovoljno prela i na kraju zaspala tako slatko kako nije spavala još od djetinjstva. On je nju nazvao Inanom. Ona njega Baalom, Ištarinim bratom-ljubavnikom.

Proveli su zajedno sedam dana i sedam noći. Hrana ih je čekala pred ulazom u šator svakoga dana u zoru i u sumrak, a oni su jeli s halapljivom glađu ljubavnika. Do kraja tjedna kušali su ljubav u svaku dobu dana i noći. Bili su uvjereni da su izmislili tisuću novih načina davanja i primanja užitka. Spavali su zagrljeni. Smijali su se kao djeca pričajući o Labanovoj gluposti i o Zilpinim čudnim navikama. Jedino nisu razgovarali o Raheli.

Bijaše to njihovo zlatno doba - svaki dan tjedna sve slađi, ali i sve tužniji. Nikada više neće biti prilike da Lea i Jakov uzajamno istražuju uspomene ili za danjeg svjetlu spokojno počivaju jedno drugome u naruču. Hrana koju su dobivali jedini su obroci koje će njih dvoje ikada zajednički blagovati, razgovarajući između zaloga i pronalazeći jedno u drugome srodnu dušu za upravljanje poslom i obitelji.

Odlučili su da će se Jakov po isteku ženidbene sedmice pojaviti pred šatorom, glumeći bijes. Stupit će pred Labana i reći: "Ja sam nasamaren. Opio si me jakim vinom i podmetnuo mi ovu vješticu, Leu, umjesto moje ljubljene Rahale. Moje službovanje za Rahelu plaćeno mi je prijevarom, zbog čega zahtijevam zadovoljštinu. Unatoč tome što sam proveo proteklih sedam dana i sedam noći s tvojom najstarijom kćeri, jer tako mi je dužnost nalagala, ne smatram ju svojom ženom sve dok mi na njeniime ne daš miraz i sve dok Rahela također ne postane mojom."

I kad je Jakov izašao iz šatora, upravo je to rekao, od riječi do riječi. "Uzet ću Zilpu kao miraz za Leu, kao što je i Bilha miraz za Rahelu. Uzet ću još jednu desetinu tvog blaga kao nagradu što sam te oslobođio tvoje ružne kćeri. A da ne kažeš da nisam pošten, radit ću za tebe još sedam mjeseci, kao otkupninu za Leu."

"To su moji uvjeti."

Jakov je svoj govor održao pred cijelim taborom, na dan svoga i Leina izlaska iz svadbenog šatora. Lea je gledala u pod i slušala kako njen muž ponavlja rečenice što su ih večer prije zajednički uvježbavali, nagi, mokri od znoja pomiješanog na njihovim priljubljenim tijelima. Pravila se da plače, kriveći usta da ne bi prasnula u smijeh.

Čuvši sve to, Ada s odobravanjem kimne glavom. Zilpa problijedi na spomen svog imena. Laban, koji je cijeli tjedan proveo pijan u čast kćerina vjenčanja, tako se zaprepastio da je jedva uspio

promrsiti nekoliko riječi protivljenja, a onda bespomoćno zamlatara rukama, prokune sve prisutne i vrati se u mrak svog šatora.

Rahela pljune Jakovu pred noge i odjuri. Prije no što je završila Leina ženidbena sedmica, ona je već gorko zažalila zbog svog glupog straha. Zbog toga je zauvijek izgubila položaj prve žene, a osim toga, imala je prilike čuti zvukove iz svadbenog šatora - smijeh i prigušene krike zadovoljstva. Povjerila je svoju tugu Bilhi, koja ju je odvela da vidi kako se pare pas i kujica, pa ovan i ovca - i nijedna od tih životinja nije izgledala kao da zbog toga imalo pati. Rahela je otišla u selo i rekla Inni sve što se dogodilo. Inna joj je ispričala priče o strasti i užitku, uvela je u svoju kolibu i pokazala joj kako da otkrije tajne vlastitog tijela.

Kad se Jakov napokon sastao s Rahelom na njihovu uobičajenom mjestu, pokraj jednog stabla, ona ga smjesta napadne i ispsuje na pasja kola, govoreći mu da je lopov i nitkov, zloduh i svinja koja zadovoljava svoju pohotu s ovcama, kozama i psima. Prigovori mu da je ne voli. Vrišteći ga optuži da je sigurno znao kako pokraj njega na svadbenom slavlju sjedi Lea, iako je bila pod koprenom. Sve je to mogao spriječiti. Zašto onda nije? Potom se gorko rasplače.

Pričekavši da joj suze presuše, Jakov ju je privio k sebi i držao ju je tako sve dok nije gotovo zaspala i govorio joj da je mjesecjeva kćи, svijetla, blistava i savršena. Da je njegova ljubav prema njoj čisto obožavanje. Da prema Lei, koja je tek njezina bijeda sjena, osjeća samo dužnost. Da će ona, Rahela, biti nevjesta njegova srca, njegova prva žena, njegova prva ljubav. Kakva slatka izdaja!

I tako se dogodilo da je dan prije idućeg punog mjeseca priređeno drugo svadbeno slavlje, još skromnije od prvoga. I Rahela je došla na red s Jakovom u svadbenom šatoru.

O tim danima i ne znam baš mnogo, jer Rahela nikada nije rekla ni riječi o svojoj ženidbenoj sedmici. Iz svadbenog šatora Jakova i Rahele nije se, doduše, čuo plač, što se smatralo dobrim znakom. No isto tako, nitko nijedanput nije začuo ni smijeh. Osmog dana Rahela se prije zore odšuljala u crveni šator, u kojem je spavala sve do sljedećeg jutra.

Kad se poslije Leine ženidbene sedmice na nebu prvi put pokazao mlađak, među bedrima joj se nije pojavila mjesecna krv. Tu novost odlučila je zadržati za sebe. Usred užurbanih priprema za Rahelinu svadbu prilično je jednostavno prikrila to što se ne mora premještati dok sjedi na slami i što ne mora stavljati platnenu krpu medu noge dok hoda.

Dva dana nakon što je Rahela ušla s Jakovom u svadbeni šator, Lea ode k majci i prisloni Adinu isušenu ruku uz svoj glatki trbuh.

Starica zagrlj kćer. "Nisam mislila da će poživjeti dovoljno dugo da vidim unuče", reče ona, smiješeci se kroz suze. "Ljubljena moja djevojčice, kćeri moja."

Lea je, prema vlastitim riječima, šutjela o svojoj trudnoći htijući zaštititi Rahelinu sreću. Njen položaj prve žene ionako će se učvrstiti rođenjem sina, a ona je od prvog dana bila sigurna da nosi muško dijete. No Rahela se razbjesnila kad je saznala da je Lea trudna. Bila je uvjerenja kako joj je sestra zatajila svoje stanje jer snuje zamršenu urotu kako bi je osramotila, osigurala svoju ulogu prve žene te napokon navela Jakova da napusti nju, Rahelu.

Njene optužbe mogle su se čuti sve tamo do studenca, na dobranoj udaljenosti od tabora i od šatora u kojem je urlala. Okrivila je Leu kako je natjerala Zilpu da joj pomogne prijevarom lišiti je položaja koji je po pravu trebao pripasti njoj, Raheli. Zlobno je nagovijestila da Lea nije zatrudnjela s Jakovom, nego da je otac djeteta neki slabouumn pastir unakažen zečjom usnom, koji je vječito dangubio oko pojila. "Ti, ljubomorna kujo!" vrištala je. "Ti, bijednice uroklijivih očiju! Samo se ti nadaj da će te Jakov zavoljeti kao što voli mene! Ali neće! Ja sam ta! Ja sam jedina, ja sam u njegovom srcu! Ti si samo rasplodna kobila! Ti, jadna kravo!"

Lea je šutjela sve dok Rahela nije ostala bez daha. Tad je sestri mirno, ne podižući glasa rekla da je glupača i na svaki joj obraz prilijepila po jednu tešku zaušnicu. Mjesecima nakon toga nisu jedna s drugom progovorile ni riječi.

Prirodno je pretpostaviti da je Lea oduvijek bila ljubomorna na Rahelu. Istina je da za Jakovljeve i Raheline svadbene sedmice nije ni pjevala niti se često smiješila. I kasnije, tijekom godina, kad bi god moj otac pozvao moju prekrasnu tetu da s njom legne, moja bi majka prigibala glavu nad poslom kojeg je bivalo sve više kako su dolazili sinovi i kako je Jakovljev marljivi rad donosio sve više vune koju je trebalo tkati.

Ali Leina ljubomora ne bijaše ona glupa ljubomora djevojaka iz ljubavnih pjesama koje umiru od čežnje za svojim dragim. Kad bi Jakov ležao s nekom drugom od svojih žena, u njenoj tuzi nije bilo gorčine. Štoviše, ona je uživala u svim njegovim sinovima, a većinu njih je barem malo i hranila na svojim prsima. Uvijek je mogla sigurno računati na to da će je Jakov pozvati k sebi jednom ili dvaput mjesečno na razgovor o blagu uz koji vrč slatkog piva. Znala je da će on tada leći s njom i da će kasnije zaspasti, dok ga njene ruke budu grlile oko pasa. Jutro nakon toga, cijela bi se obitelj kupala u toplini njezina osmijeha i sladila se kakvim ukusnim zalogajem s njezinom ognjišta.

No sad sam odveć požurila s pričanjem. Prošle su godine i godine prije no što su Lea i Rahela napokon naučile dijeliti muža, dok su se u prvo vrijeme ponašale kao dva psa koji ispituju granice svog područja, režeći i oprezno obilazeći jedan oko drugoga na pristojnoj udaljenosti.

Isprva je ipak izgledalo kao da će se njihov položaj na neki način izjednačiti jer je, za pojave prvog mладog mjeseca nakon njene svadbe, Rahela ustanovila da ni njoj ne trebaju platnene krpe niti slama. Obje su sestre bile trudne. Ječam je rodio kao nikad dotad. Pastiri su tapšali Jakova po leđima i zbijali šale na račun njegove muške snage. Bogovi su se smiješili.

A onda, upravo kad se Lein trbuhan počeo nazirati ispod haljina, Rahela je prokrvarila. Jednog ranog jutra, otprikljike tri mjeseca poslije vjenčanja, probudila je cijeli tabor svojim vriskovima. Lea i Zilpa dočrcale su do nje i našle je kako jeca, umotana u krvav pokrivač. Nitko je nije mogao utješiti. Nije dopustila Adi da sjedi pokraj nje. Nije dopustila Jakovu da je vidi. Tjedan dana provela je šćućurena u kutu crvenog šatora gdje nije okusila ništa i spavala teškim, grozničavim snom bez snova.

Lea joj je oprostila sve ružne riječi i žalila je zbog nje. Nagovarala ju je da kuša malko svojih omiljenih slatkiša, ali Rahela je pljunula i na hranu i na Leu koja je svakog dana postajala sve krupnijom, sve okruglijom i ljepšom no što je ikada bila.

"To je tako nepravedno. Tako žalosno", govorila je Bilha koja je napisljetu uspjela privoliti Rahelu da pojede šaku maslina i da se izvuče iz skorenog, prljavog pokrivača. Bilha je potom otpješaćila u selo, kod Inne, vidjeti ima li babica kakav napitak koji bi pomogao njenoj polumrtvoj sestri da se oporavi. Inna se zajedno s njom vratila u tabor i provela sate i sate uz Rahelu perući je, hraneći je komadićima kruha umočenog u med i nutkajući je da popije koji gutljaj mirisne crvene medovine. Šaptala joj je u uho tajne riječi utjehe i nade. Prorekla joj je da joj neće biti nimalo lako donijeti djecu na svijet, ali da će jednoga dana ipak roditi sinove, sjajne poput zvijezda, po kojima će joj se ime pamtititi zauvijek. Inna joj je obećala da će se poslužiti svim svojim vještinsama kako bi joj pomogla da ponovno začne, ali samo bude li se točno pridržavala sve što joj kaže.

I zato je Rahela, kad je Lea u šestom mjesecu trudnoće zatražila njen blagoslov, položila ruke na Lein trbuhan i pomilovala ga, milujući život koji je rastao u njemu. Rahela se rasplakala u sestrinom naručju, izljubila Adine ruke i zamolila Zilpu da joj počešlja kosu. Bilhu je odvela na stranu, zagrlila je i zahvalila joj što je dovela Innu. Bijaše to prvi put da je Rahela nekome zbog nečega zahvalila.

Sljedećeg su jutra Lea i Rahela, rame uz rame, izašle iz tame crvenog šatora na svjetlo dana i stupile pred Jakova koji stajaše pred šatorom. Rahela će kasnije reći da je plakao kad ih je ugledao zajedno, ali Lea kaže da se smiješio.

"Lein prvi porod nije bio osobito težak", reče Rahela. Do vremena kad mi je pričala priču o Rubenovu rođenju, moja teta vidjela je već na stotine djece kako se rađaju. I premda je zaboravljala gdje je ostavila vreteno onoga časa kad bi ga odložila, nepogrešivo je pamtila sve pojedinosti svakog poroda kojem je ikada nazočila.

Rekla mi je kako se, iako je Lein porod započeo prije sunčeva zalaska, a završio tek u zoru sljedećeg dana, sve odvijalo svojim tijekom. Glavica novorođenčeta bila je okrenuta prema dolje, a njeno kukovlje dovoljno široko. Međutim, vrućina ljetne noći bijaše zagušljiva pod crvenim šatorom, a nijedna od sestara još nikad nije ni vidjela porod. Zapravo je Lea trpjela najviše zbog njihova straha.

Počelo je pomalo, tog poslijepodneva, s laganim bolovima koji su je iznenada hvatali u leđima. Nakon što bi slabi stisak boli uminuo, Lea se smješkala, zadovoljna što je porod krenuo, nestrpljiva da se pridruži sestrinstvu majki. Uvjerena da će njen tijelo, onako široko i krupno, uspjeti ispuniti svoju zadaću, u prvo je vrijeme čak i pjevala. Dječje pjesmice, tužne napjeve, uspavanke.

Ali kako je noć protjecala, a mjesec uzašao na nebo i potom počeo lagano tonuti, prestadoše i osmijesi i pjesme. Svaki novi trud ščepao bi Leu, izažeо je kao krpu i ostavio je uzdahtalu, u strahu od sljedeće navale boli. Ada ju je držala za ruku, Zilpa mrmljala molitve božici Anat. "Od mene nije bilo ama baš nikakve koristi", sjećala se Rahela. "Hodala sam amo-tamo, ulazila u šator i izlazila iz njega, izjedana ljubomorom. No kako su sati prolazili, jedan teži od drugoga, moja je zavist blijedila, a obuzimao me užas dok sam gledala Leu, snažnu Leu, izdržljivu poput teglećeg vola, kako leži na tlu, dršćući i razrogačenih očiju od boli. Prestravila me pomisao da sam ja mogla biti na njenom mjestu, i da će jednoga dana možda i biti. Sigurna sam da su o tome razmišljale i Zilpa i Bilha, jer su i njih dvije samo drhtale i šutjele dok su našu sestru razapinjali trudovi."

Napokon je Bilha zaključila da će im biti potrebno više pomoći od one što ju je znala pružiti Ada te ode potražiti limu. U praskozorje, kad je babica stigla, Lea je još samo mogla tiho cviliti poput psa. Inna stavi ruke na njen trbuhan, a potom uvuče jednu ruku u nju. Polegne je na bok i istrlja joj leda i stegna uljem od metvice. Nasmišeši joj se i reče: "Djetešce je na samim vratima." I dok je vadila pribor iz torbe, zamoli žene da se okupe oko rodilje i pomognu joj donijeti dijete na svijet.

"Tada sam prvi put vidjela pribor primalje", kazala je Rahela. "Nož, tanku užicu, komade trstike za isisavanje, posudice s uljem od kumina, velenduhai metvice. Inna je položila svoje dvije opeke na tlo i rekla Lei da će uskoro stajati na njima. Uputila je mene i Zilpu da zauzmemi mesta svaka s jedne Leine strane i da je podupremo dok bude čučala na opekama, iznad prostirke od čiste slame. Zilpa i ja postadosmo Leinom stolicom: rukama smo je držale obgrljenu oko ramena i ispod bedara. 'Ti, sretnice,' rekla je Inna Lei, koja se u tom času nije osjećala ni najmanje sretnom. 'Pogledaj kakvo su ti kraljevsko prijestolje načinile sestre.'"

"Inna je govorila bez prekida, razbijajući uplašenu tišinu koja je dotad kao zid okruživala Leu. Zapitkivala je Adu o njenim bolovima i tegobama i zadirkivala Zilpu zato što joj je kosa izgledala poput čupave prostirke. Ali kad bi god nadošao trud, njene su riječi bile upravljenе samo Lei. Hvalila ju je, hrabrilas je, govorila joj: "Dobro, dobro, dobro, curo moja. Dobro, dobro, dobro." Naskoro su se sve žene u šatoru pridružile Inni i ponavljale: "Dobro, dobro, dobro", brboćući poput jata grlica.

Ubrzo je Inna počela trljati kožu uokrug oko Leinog izbočenog pupka. Kako su trudovi bivali sve učestaliji, njeni pokreti postajali su sve snažniji. A onda je stavila Rahelinu ruku na sestrin trbuhan i pokazala joj kako da ga oprezno ali čvrsto pritišće nadolje kad za to dođe čas. Ponavljala je Lei da ne tiska, da ne tiska, sve dok Lea nije počela kleti na sav glas.

Rahela je pričala: "Vidjela sam kako to dijete dolazi na svijet kao što nikad prije ništa nisam vidjela. lasno. Ne razmišljajući o sebi. Pomicala sam na svoju majku koja je toliko puta gledala isti ovakav prizor, čije su ruke tolikim dušama pomogle ugledati svijet, i koja je naposljetku umrla dajući meni život."

"No nisam imala vremena da se sažalam nad sobom, jer se odjednom između Leinih nogu pojавio nekakav čudni crveni mjehur, a gotovo istodobno bujica krvave vode slila joj se niz bedra."

Sva prestrašena, Lea je pokušala ustati, ali Inna joj je naložila da ne miče noge s opeka. Sve je u redu, reče joj. Dijete dolazi.

Lea je tiskala, zacrvenjela lica i iskolačenih očiju iz kojih su sijevale plave i zelene iskre. Noge su joj podrhtavale kao da će svakog trenutka popustiti pod njom, a Zilpa i Rahela morale su uprijeti svu

svoju snagu da je drže. Tad Inna reče Bilhi da zauzme Rahelino mjesto, tako da Rahela mogne prihvati novorođenče: možda će porođajna krv učiniti da se i njezina utroba ponovno ispuni. I tako je rijeka života zapljenjula Rahelu.

Lea kriknu i napokon rodi svog sina. Bio je tako velik da su ga Inna i Rahela morale zajedno uhvatiti, a počeo je plakati prije no što su mu podigle glavu. Njemu nisu trebale trstike za čišćenje nosa i ustiju. Sve žene počeše se smijati dok su im se potoci suza slijevali niz obaze, dašćući od umora zbog Leinog poroda.

Dodavale su novorođenče jedna drugoj, otirale ga i ljubile i divile se njegovim ručicama i nožicama, malom tijelu, glavici, sićušnom muškom udu. Sve su istodobno govorile, dižući veću graju no što bi se očekivalo od šest žena. Jakov, koji je stajao ispred šatora, zazove ih da mu kažu ima li kakvih novosti. "Postao si otac", poviće mu Inna. "Odlazi odavde. Kad obavimo sve što nam sad valja obaviti, poslat ćemo po tebe, pa ćeš uskoro moći vidjeti svog sina, svog prvorodenca. "Čule su kako Jakov klikće od radosti i kako dovikuje radosnu vijest Labanu i Ruti, svojim psima koji su se uzlajali i oblacima na nebu.

Kad je i posteljica izišla iz Leina tijela, ona je gotovo zaspala od iscrpljenosti. Inna ju je natjerala da nešto pojede i popije prije spavanja te je stavila na njene grudi djetete koje je odmah počelo sisati. I majka i dijete ubrzo su zaspali, a sestre su ih zamotale u pokrivače. Ada je bdjela nad njima s osmijehom koji joj nije silazio s usana čak ni kad je zadrijemala. Inna umota posteljicu u staru krpu te je iste noći spali na istočnoj strani bame, kako i priliči za prvorodenog sina.

Nekoliko sati kasnije, kad se Lea probudila, nazvala je svoje čedo imenom Ruben. Bijaše to ime kao radostan poklič, ime koje odvažno prkosí zlim duhovima što vrebaju ne bi li naudili djetetu. No Lea se nije bojala za svog jedrog dječačića. Poslali su odmah po Jakova, koji je s velikom nježnošću pozdravio sina.

Čim se udaljio od crvenog šatora, Jakovljeva sreća kao da je isparila. Duboko pognute glave stade razmišljati što mu je sada činiti. Prema utvrđenom obiteljskom običaju dječaka se moralo obrezati, a nije imao tko to obaviti osim njega samoga. Nipošto nije htio dopustiti Labanu da i dotakne dijete, a kamoli da na njega digne nož. Nije poznavao nikoga u selu ili po okolnim brdima koji bi to umio izvesti, niti je želio da njegova prvorodenog sina obreže bilo tko. Dakle, morat će sve učiniti sam.

Mnogo je puta video oca kako odsijeca kožnu kapicu s uda sinovima svojih nadničara i nikada nije pogledao ustranu ili se makar trgnuo dok je nazočio prizoru. Ali nikad nije svojim rukama obrezao dječaka i, tek je sad shvatio, nikad nije dovoljno pozorno gledao kako njegov otac previja ranu nakon obrezivanja. Osim toga, još mu nikada u životu nije bilo toliko stalo do nekog djeteta.

Unatoč svemu, obred je na svaki način valjalo obaviti, pa Jakov započe s pripremama koje je Zilpa pažljivo pratila i o svemu izvještavala Leu, bolesnu od straha na pomisao da će njen čedo, njen ponos, biti polegnuto na oltar navrh bame i unakaženo. Taj komadić kože na muškom udu njoj nije značio baš ništa. Zapravo, sada kad je vidjela kako izgleda neobrezan muškarac, više joj se sviđao Jakovljev ud - razotkriven, čist, čak smion - negoli maleni pokrovčić što je krasio sićušno spolovilo njenog sina, na račun kojega su se u crvenom šotoru smisljale mnogobrojne glupe i sirove šale. Tako je Lea jednom zaprijetila da će komadićem pougljenjena drveta nacrtati lice na Rubenovu udu, pa će Jakov, kad povuče kožicu, od zaprepaštenja ispustiti nož. Žene su se valjale po prostirkama, držeći se za stegna i smijući se kao lude nježnom i osjetljivom alatu što ga muškarci nose među nogama.

Ali nakon nekoliko dana prestadoše šale, a Lea je tako dugo i gorko plakala držeći dječačića na prsima da su mu se crni uvojci na glavici posve natopili suzama. Ipak se nijednom nije usprotivila običajima muževljeva oca. Jakov je to preživio, neprestance je ponavljala svojim sestrama, najviše stoga da utješi samu sebe. I Izak bijaše obrezan, i Abram prije njega. Unatoč tome mlada je majka drhtala pri pomisli na bol i opasnost kojima će izložiti njen dijete, a kad je spoznala da Jakov nema nikakvog iskustva u izvođenju obreda, izludjela je od straha i brige.

Zilpa je i dalje pomno promatrala Jakova i opazila da se ni on ne osjeća ugodno zbog obreda. Svake je večeri sjedio na bami i oštiro nož na oltaru. Tako je proveo tri večeri zaredom, od sunčeva zalaska do mjesecova izlaska, bruseći i glaćajući sjećivo sve dok nije postalo tako savršeno oštiro da je njime mogao prerezati vlas kose s glave uz jedva primjetan pokret ručnog zglobova. Zamolio je Adu da načini male zavoje, otkane od svježe ostržene vune, skinute pri prvom striženju s janjca koji se te godine prvi ojanjio. Poslao je glas Lei, raspitujući se je li joj babica ostavila kakvu pomast koja bi mogla pomoći rani da zacijeli.

Sedme noći nakon Rubenova rođenja Jakov je sve do zore sjedio i šutke promatrao nebo. Prinio je žrtvu ljevanicu i pjevao u čast boga svojih otaca. Izlio je ljevanicu i preko ašere, raširivši pred njom ruke. Zilpa, koja je sve to vidjela, od tog je dana prestala govoriti o Jakovu kao o "onom novom čovjeku" i počela ga zvati imenom.

U zoru osmoga dana, Jakov zakolje kozle i spali ga na žrtveniku. Prao je ruke, trljajući ih slamom sve dok nisu pocrvenjele, kao da je prije toga dirao mrtvaca. Potom otide do crvenog šatora i zatraži od žena da mu predaju Rubena, sina Leinog.

Pozove Labana da podje s njim i dvojica muškaraca uzidu sami na bamu; Jakov razodjene dijete, čije oči bijahu otvorene, i polegne ga na žrtvenik. Dok je razmatao dječačića, ispusti dug, težak uzdah i potom dade Labanu znak da uhvati mališana za noge. Ruben stane plakati. Jakov uze nož u ruku i namršti se.

"U očima su mu blistale suze", kasnije je pričala Zilpa. "Lijevom rukom uhvatio je djetetov ud i čvrsto povukao kožicu prema gore, držeći je između svoja dva dugačka prsta. Desnom rukom načinio je rez, tako brzim i sigurnim zamahom kao da je tome već odavna priučen, kao da točno zna što radi", rekla je.

Ruben je zatulio, a Jakov bacio nož. Užurbano je povio sinovljevu ranu Adinim zavojima i nespretno, kako to već muškarci rade, zamotao dijete. Noseći ga nazad ženama, šaputao je u Rubenovo malo, savršeno uho riječi koje nitko drugi nije mogao čuti.

Crveni šator, koji je bio utihnuo dok djeteta nije bilo, odjednom je provrvio živošću. Lea je previla ranu kuminovim uljem koje joj Inna bijaše dala za liječenje porođajnih rana. Ada je propisno premotala dječačića i vratila ga majci, na čijim je prsima odmah pronašao utjehu te je ubrzo zaspao.

Novorođenče se brzo oporavljaljalo, jednako kao i Lea tijekom prvog mjeseca što ga je, kao mlada majka, provela pod okriljem crvenog šatora. Sestre su je pazile i mazile, jedva joj dopuštajući da nogama dodirne tlo. Jakov je dolazio svakog dana, noseći svježe ulovljene i očišćene ptice da ih pripreve njoj za jelo. Odijeljeni grubim šatorskim krilom, njih su dvoje razmjenjivali novosti s nježnošću od koje je svakome tko bi ih slučajno čuo postajalo toplo oko srca.

Cijelog tog mjeseca Ada je sjajila od zadovoljstva i naponskog ugleđala svoju kćer kako izlazi iz crvenog šatora oporavljeni i odmorena. Uživala je u prvim zijevanjima i kihanjima svog unuka i prva je opazila kad je Ruben počeo dizati glavicu. Uzimala ga je u naručje kad god bi ga Lea spustila; radost je otrla godine s njena lica i odnijela bol iz njenih kostiju. Pa ipak, ni najveća radost nije mogla izlijeciti opaku bolest koja joj je iscrpila svu snagu. Jednog jutra više nije ustala sa ležaja.

Ada bijaše jedina majka koju su četiri sestre ikad upoznale i stoga sve četiri posuše pepeo po svojoj kosi i iskazaše joj počast. Lea opere Adino lice i ruke. Zilpa joj glatko počešljala kosu. Rahela je obuće u najljepšu haljinu koju su imale, a Bilha stavi ono malo nakita što ga je Ada posjedovala na njene uvele ruke, vrat i prste. Zajedno su joj prekrižile ruke i savile noge u koljenima, tako da je izgledala poput usnulog djeteta. Prošaputale su joj u uši svoje želje da ih može prenijeti s onu stranu svjetlosti, tamo gdje će joj duhovi njenih predaka primiti dušu koja više ne pati i sada napokon može počinuti u prahu zemaljskom.

Umotale su je u mrtvački pokrov od nebijeljene vune podstavljen mirisnim travama i pokopale je medu korijenjem velikog stabla pod kojim su se žene s večeri često okupljale da gledaju izlazak mjeseca.

Jakov je kopao grob dok je Laban stajao i gledao, s pepelom na glavi u znak žalosti za svojom prvom ženom. Zajedno s Adom Laban je sahranjivao svoju mladost, svoju snagu, a možda i neki već zaboravljeni bolji dio sebe. Bacio je u grob prvu šaku zemlje, okrenuo se i otišao prije no što su četiri sestre do kraja utabale grob, uresile ga cvijećem i oprostile se od pokojnice glasnim naricanjem.

Dva mjeseca nakon Adine smrti, Bilha je stupila u crveni šator. Budući da više nije bilo ni Ade niti druge starije žene koja bi to obavila, Lea je, sa sinčićem na prsima, preuzela dužnost majke koja dobrodošlicom dočekuje novopridošlu djevojku. Pozdravila je Bilhu i podučila je kako će nadzirati otjecanje krvi, kako će uživati u mraku noći mladog mjeseca, kako će sjediniti mijene svojeg tijela s vječnom obnovom života.

Kotač vremena se okretao. Premda se Laban još smatrao starješinom, nastupio je čas da Jakov bude poglavar roda. I moje majke počele su računati svoje dane s mudrošću žena.

Uslijediše mnoge dobre godine. Kiše su padale kad je trebalo, u studencu je bilo obilje slatke vode. Na zemlju ne padahu bolestine, medu okolnim plemenima vladao je mir. Stada se namnožila toliko da ih Jakov više nije mogao sam napasati. Stoga unajmi nadničara na rok od sedam godina: bijaše to treći sin jednog pastira iz naših krajeva, a zvao se Šibtu. Nakon toga unajmi i Nomira, koji sa sobom dovede svoju ženu Zibatu, novo lice u crvenom šatoru.

Dobra sreća i rastuće blagostanje obitelji ne bijahu tek posljedica Jakovljeve vještine niti ih se moglo isključivo pripisivati volji bogova. Naporan rad mojih majki uvelike je pridonosio napretku. Premda ovce i koze jesu znak bogatstva, svoju punu vrijednost zadobivaju tek kroz valjano gospodarenje žena. Leini sirevi nikada se nisu prokiselili, a kad bi snijet napala pšenicu ili proso, ona bi se smjesta pobrinula da bolesne stabljike počupaju kako bi se zaštitio ostatak usjeva. Zilpa i Bilha tkale su vunu, dobivenu od Jakovljevih sve većih stada, izrađujući od nje tkanine prošarane uzorcima crne, bijele i žute šafranove boje, koje su mamile trgovce i donosile zaradu.

Bijaše to i razdoblje velike plodnosti među ženama. Mnogo je djece rođeno, većina ih je preživjela. Lea se zaogrnila plaštrom velike majke: činilo se da je neprekidno trudna ili pak doji. Dvije godine nakon Rubena rodila je drugog sina, Šimuna. Osamnaest mjeseci kasnije svijet ugleda Levi. Sljedeća Leina trudnoća prerano se okončala pobačajem, ali prije nego što minu godina dana, njenu tugu izbrisala je radost zbog rođenja četvrtog sina, Jude.

Četvorica braće, vrlo bliske po dobi, činila su pravo malo pleme. Ruben, uvijek najteži i najviši, nježno je postupao prema trojici mlađih. Šimun bijaše mali zloduh - lijep i samouvjeren, zahtjevan i grub - kojemu se sve oprštaло zbog neodoljivih jamica na obrazima. Levi, krotak i blag poput miša, bio je Šimunov rob. Juda se odlikovao mirnom naravi i ljubaznošću koju je iskazivao prema svakome. Bio je mnogo svjetlij od svoje braće, pa bi Jakov znao reći Lei kako ga podsjeća na njegova brata Ezava.

Dok je Lea nosila Šimuna, Labanova Ruta, tada već u po- odmakloj trudnoći, također rodi sina, Kemuela, za kojim godinu dana kasnije stiže Beor. Ostarjeli otac podjetinjo je od ljubavi prema svojim sinovima istočnjački tamne puti koji su se u početku tukli i natezali s Leinom djecom, ali su onda izmisliili nekakav svoj tajni jezik i zatvorili se u vlastiti skučeni svijet koji su izgradili samo za sebe. Laban je smatrao da time njegovi sinovi pokazuju svoju nadmoćnost, ali ostatak obitelji u takvom je ponašanju video dokaz zaostalosti i ograničenih mogućnosti dvaju dječaka.

Tabor je odzvanjao veselom dječjom grajom, ali blagoslov rađanja ne bijaše pravedno raspodijeljen. Rahela je stalno pobacivala. Nakon što je bujica krvi četvrti put sa sobom odnijela njene nade, obuzela ju je groznica od koje je tri dana i tri noći bila potpuno obeznanjena. To je nasmrт prestrašilo ostale sestre koje su najozbiljnije od nje zahtjevale da prestane pokušavati zatrudnjeti i nagovorile je da uzima napitak od komorača koji zatvara utrobu, barem dok ne povrati snagu. Sva iscrpljena, Rahela je na kraju pristala.

Ipak ne uspijevaše pronaći mira usred vike i cike sestrinih mališana. Premda više nije mrzila Leu onako snažno kao nekoć, Rahela se jednostavno nije mogla smiješiti gledajući svoju sestru dok je

njeno vlastito tijelo i dalje bilo neplodno. Često je odlazila od obiteljskih šatora tražeći savjete u Inne, čiji se popis pripravaka i postupaka za otvaranje ženske utrobe činio neiscrpnim.

Iskušala je svaku ljekariju, svaki napitak, svaku vrstu liječenja o kojoj je čula govoriti. Odijevala se samo u crveno i žuto - boje života i krvi, koje su jamčile zdravo mjesečno krvarenje. Spavala je s trbuhom priljubljenim uz stabla za koja se znalo da su posvećena mjesnim božicama. Čim bi ugledala vodu tekućicu, legla bi u nju, nadajući se da će strujanje vode potaknuti strujanje života u njenom tijelu. Gutala je pripravak načinjen s pčelinjim cvjetnim prahom sve dok joj jezik nije posve požutio, a mokraća poprimila boju šafrana. Jela je meso zmije, životinje što iz godine u godinu iznova rada samu sebe.

Naravno, kad bi bilo tko od odraslih ili djece pronašao koločep, korijen koji oblikom podsjeća na muža uzbudjenog željom - odmah bi ga donio Raheli i predao joj ga uz namigivanje i molitvu. Ruben je jedanput nabasao na posebno velik primjerak i donio ga svojoj dragoj teti s ponosom lovca na lavove. No niti koločep nije uspio otpečatiti njezinu utrobu.

U iščekivanju vlastitog djeteta, Rahela je pomagala Inni i postala njenom naučnicom. Naučila je što se mora činiti kad novorođenče izlazi s nogama nadolje, a što kad izlazi prebrzo, pa se majčina koža i meso razderu i daju na zlo. Naučila je kako će sačuvati majku mrtvorodenčeta da ne ispusti dušu od očaja. I kako će, ako majka umre, razrezati njen trbuš da spasi čedo u njoj.

Vraćala se sestrama s pričama koje bi ih nagnale na plač, uzdahe i čuđenje. O majci koja je umrla, a otac proda čedo prije no što se majčino tijelo ohladilo. O čovjeku koji izgubi razum zbog smrti ljubljene žene. O ženi koja zaplaka krvavim suzama za umrlim djetetom. O napitcima koji su nekim ženama čudotvorno pomogli, a druge samo što nisu usmrtili; o nakazi bez ruku ostavljenoj da umre na noćnom zraku; o krvи koja odnosi život i krvи koja zaljeće.

Našlo se tu i priča s radosnim završetkom: o zdravim blizancima, o djetetu koje se rodilo plavo, s pupčanom vrpcem omotanom oko vrata, koje je Inna povratila u život isisavši kroz riječnu trstiku smrt iz njegovih nosnica. Katkad je Rahela nasmijavala sestre oponašajući žene koje, rađajući, riču poput lavova ili one koje zadržavaju dah dok ne padnu u nesvijest radije nego da pisnu.

Rahela održavaše vezu između svojih sestara i vanjskog svijeta. S pričama o životu i smrti, kući je donosila nove vrste trava za začinjanje povrća, naputke za spravljanje pomasti koje ubrzavaju zacjeljivanje rana te sve čudnije i čudnije ljekarije protiv neplodnosti, od kojih joj nijedna nije pomogla.

Često se znala vratiti s kakvom narukvicom, zdjelom, ili povjesmom vune - znakovima zahvalnosti za nesebično pomaganje rodiljama. Uznosita ljepotica postade tako vidaricom nježna srca na usluzi majkama. Plakala je pri svakom porodu, bio on lagan i sa sretnim krajem ili pak završio jadikovkama i naricanjem. Plakala je s Rutom, plakala je čak i s Leom.

Kad je došao rok da Zibatu stane na porodiljske opeke, Rahela ju je sama - bez Inne - vodila kroz porod, prekinula pupčanu vrpcu i ozarila se od zadovoljstva kad je uzela u ruke "svoje" prvorodjenče, dijete zahvaljujući kojem je stekla pravo na zvanje primalje. Lea joj je te večeri pripremila gozbu, a Zilpa je pred nju izlila ljevanicu od soli i vina, odajući joj priznanje za njen novi položaj službenice koja služi ženama u ime iscjeliteljice Anat.

Kako je vrijeme prolazilo, novi su nadničari dolazili živjeti u našem taboru i raditi za Jakova: sa sobom su dovodili žene koje su rađale djecu i gubile djecu. Zibatu rodi sina po imenu Nasi, ali potom izgubi djevojčicu koja je došla dva mjeseca prerano. Iltani donese na svijet blizanke koje su lijepo napredovale, ali umrla je od groznice prije no što djevojčice upoznaše njen lice. Lamasi rodi sina, Zinrija, ali njezinu su djevojčicu pustili da umre jer je rođena sa zečjom usnom.

U crvenom se šatoru znalo da je smrt sjena rođenja, cijena koju žene plačaju za čast da poklanjaju život. Naše žalovanje stoga uvijek bijaše odmjereno.

Nakon Judina rođenja Leu savlada umor. Ona koja je uвijek ustajala prva i lijegala posljednja, ona koja je izgledala najzadovoljnija kad bi istodobno radila dvije stvari (miješala varivo i dojila ili mljela ţito i nadgledala predenje), poslijepodne bi stala posrtati, a pred očima joj promicale nepostojeće sjenke. Inna je posavjetuje da se na neko vrijeme pričuva od trudnoće, pribavi joj sjeme komorača i pokaže joj kako će od pčelinjeg voska načiniti pesar za sprečavanje začeća.

Lea je poslušala savjet i počela se oporavljati. Uživala je u zdravlju i snazi svojih sinova: svakog bi se dana zaustavila da ih pomiluje i zajedno s njima zaigra na piljaka. Pekla je medeni kolač kao nekad i razmišljala o novom vrtu s biljem koje bi privlačilo veći broj pčela u obližnje košnice. Noću je slatko spavala, ujutro mirno ustajala.

Uvijek se sjećala tih nekoliko neplodnih godina kao razdoblja dubokog spokoja. U svojim je rukama držala svaki pojedini dan u punini, izmjerena ljupkošću djece i zadovoljstvom rada. Bila je zahvalna na sjemenkama komorača i mudrosti koja joj je dana da ih koristi. Njen kolač nikada nije imao sladi ukus, a tijelo joj se odazivalo Jakovljevom sa žarom kakav nije osjetila već godinama.

Kad god je govorila o tom vremenu, rekla bi: "Okus zahvalnosti sladan je poput cvjetnog soka iz košnice."

Nakon dvije godine Lea odloži sjemenke komorača i pesar, pa začne još jednog sina kojeg lagano porodi; nazove ga Zebulun, što znači "slava", zato što je tim porodom slavila sposobnost svog tijela da se zaliječi i još jednom stvori novi život. Obožavala je novo djetešće gotovo jednakom kao i svog prvorodenca. Predajući ga Jakovu na dan obrezivanja, nasmiješi se u lice svom mužu, a on joj poljubi ruke.

POGLAVLJE TREĆE

Rahela je tonula u šutnju. Prestala je pohoditi Innu i nije se dizala sa svog ležaja sve dok je Lea ne bi prodrmala i zatražila od nje da pomogne ostalim ženama pri poslu. Tek bi se onda prihvatile prede, tkanja ili posla u vrtu, ali bez riječi i bez osmijeha. Ni Jakov je nije uspijevao razvedriti. Odbijen njenom nepokolebljivom šutnjom, prestao ju je uvečer pozivati k sebi. Oko nje se širio takav čemer da su čak i mališani počeli izbjegavati svoju lijepu tetiću. Rahela bijaše sama u vlastitoj crnoj noći.

Bilha vidje Rahelin očaj i dode u njen šator, našavši je skutrenu na pokrivaču. Legne pokraj nje i zagrlji je nježno kao majka. "Dopusti mi da odem Jakovu u tvoje ime", prošapće Bilha. "Daj mi da nosim sina na tvojim koljenima. Bit ću tvoja utroba i tvoje grudi. Krvarit ću tvojom krvlju i plakati tvojim suzama. Dopusti mi da budem tvoja posuda dok ne dođe tvoje vrijeme, jer ono tek ima doći. Daj mi da budem tvoja nada, Rahelo. Neću te razočarati."

Rahela ne odgovori. Vrijeme je prolazilo, a ona ne izusti ni riječi. Bilha se zapita nije li njen sestra spavala dok joj je ona govorila ili nije li možda uvrijeđena njenom ponudom. Kasnije je pripovijedala kako je toliko dugo čekala na odgovor da više nije bila sigurna jesu li joj riječi koje su joj se bile nakupile u srcu uopće prešle preko usana.

Bilha bijaše navikla na tišinu i čekala je. Naposljetku se Rahela okrene i poljubi je, privijajući sitnu ženicu uz svoje tijelo, grijući se na njenoj utješnoj toplini. "A suze koje je prolila ne bijahu gorke, čak niti slane", pričala je Bilha, "nego slatke kao kapi kiše."

Iako je svoju ponudu Raheli dala iz ljubavi, Bilha je znala da je ona proizišla iz želje njenog vlastitog srca. Razumjela je Rahelinu čežnju jer je ista čežnja morila i nju. Već je dobrano bila zašla u plodne godine. Noću su je budili zvuči ljubavne naslade što su se širili u tjesnom krugu šatora: slušala bi ih sva uzdrhtala i nije mogla više ni oka sklopiti. Prisustvovanje sestrinim porođajima pobudilo je u njoj želju da i ona postane dijelom velike tajne majčinstva, put do koje se plaća bolovima, a naplaćuje blistavim osmijehom i svilenom kožom djeteta. Grudi su joj žudjele za dojenjem.

Čestita Bilha otkrila je sve zakutke svog srca Raheli kojoj bijaše i predobro poznat taj osjećaj praznine što joj ga je sestra opisala. Zajedno su plakale i zagrljene zaspale. Idućeg jutra Rahela ode Jakovu i zatraži od njega da u njeni ime začne dijete s Bilhom. Nije molila, već je po pravu zahtijevala da od Jakova dobije dijete.

Osim ovoga, nije trebalo ni tražiti ni primiti nikakvo drugo dopuštenje. Jakov pristade. (A zašto i ne bi? Lea je u to doba upravo dojila najmlađeg sina, a Rahela mu je već prije mnogo mjeseci okrenula leđa.) I tako je te studene noći punog mjeseca Bilha otišla k Jakovu; kad je sljedećeg jutra napustila njegov šator, ne bijaše više djevica, ali ne i nevjesta.

Nije bilo kane za Bilhine dlanove, ni gozbe, ni poklona. Nije bilo ni ženidbene sedmice u kojoj bi otkrila tajne Jakovljeva tijela ili značenje njegovih riječi. Čim je sunce uzašlo na nebo, Jakov se vratio nadgledanju stada, a Bilha je otišla Raheli i potanko joj ispričala sve pojedinosti protekle noći. Mnogo godina potom prepričala ih je i meni.

Plakala je ulazeći u Jakovljev šator, začuđena vlastitim suzama. Željela je biti uvedena u tajnu tjelesne ljubavi, željela je rastvoriti noge i naučiti drevne običaje muškaraca i žena. Unatoč tome, osjećala se usamljenom idući prema šatoru svog muža - bez svojih sestara, bez svečanosti, bez slavlja. Znala je da nema prava na obrede kojima se ispraća nevjesta s mirazom, a ipak su joj nedostajali.

"Jakov bijaše dobrostiv", prisjećala se Bilha. "Mislio je da su moje suze znak straha, pa me prigrlio kao da sam dijete i poklonio mi vunenu narukvicu." Bila je to nevažna trica: ni plemenita kovina, ni bjelokost, ništa vrijedno. Tek obična pletenica od ostataka vune, kakvu obično pletu pastiri dok prazne glave sjede pod drvetom za podnevne vrućine i igraju se čupercima koji su se zapetljali u grmlju kupine ili ih je vjetar otpuhao na tlo. Jakov je uvrtao smeđe, crno i žućkastobijelo pramenje, trlajući ga o bedro, dok nije dobio dovoljno dugu uzicu koja se može splesti.

Skinuo je narukvicu sa svog zapešća, skratio je i zavezao Bilhi oko ruke. Jadne li i bijedne otkupnine za nevjestu - ali Bilha ju je nosila još cijelu godinu nakon što je postala Jakovljevom trećom ženom, sve dok se pleteničica jednog dana nije jednostavno raspala i izgubila bez traga. Prisjećajući se narukvice, Bilha bi se uvijek nasmiješila i prstom oko zapešća ocrtala zamišljeni trag komadića vunene uzice koji je vezivaše s Jakovom.

"Ništa ne govoreći, utješio me tim kukavnim poklonom i ja prestadoh plakati. Nasmiješih mu se u lice. A onda, oh, obuze me takva smjelost da nisam mogla prepoznati samu sebe. Položila sam ruku na njegov ud, a njegovu na svoje najskrovitije mjesto. Zadignuo mi je halje i počeo mi trljati trbuš i grudi. Sakrio je lice medu moja stegna, a ja sam se umalo naglas nasmijala, kako me naglo obuzeo užitak. Kad je ušao u mene, osjećala sam se kao da padam u jezero vode, kao da mjesec pjeva moje ime. Bilo je upravo onako kako sam se nadala."

"Zaspala sam u njegovim snažnim rukama, uljuljkana poput djeteta, prvi put otkako me moja majka - neka joj ime bude zapisano u zvijezdama - držala u naručju. Te jedne jedine noći, ja sam voljela Jakova."

"Bilha je sve ovo ispričala Raheli. Iako mojoj prelijepoj teti to nije bilo lako slušati, zahtijevala je od nje da ne izostavi ni najmanju sitnicu. Mlada sestra ponavljala je svoju priču kad god je starija to od nje tražila, sve dok sjećanje na Bilhinu prvu bračnu noć ne postade Rahelino vlastito sjećanje, sve dok Bilhin užitak i njezina zahvalnost ne postadoše dijelom Rahelinih osjećaja prema Jakovu.

Dan nakon što je prvi put upoznao Bilhu, Jakov je morao otići na dvodnevno putovanje u Karkemiš da zaključi posao s tamošnjim trgovcem. Bilha je patila zbog njegove odsutnosti, žudeći da ponovno legne s njime. Rahela je patila zbog spoznaje da je Bilha usrećila Jakova. Lea je patila jer se osjećala udaljenom iz života svojih sestara. Zilpa je sve to promatrala, malo zborila i često uzdisala.

Jakov donese s puta ogllicu od nanizanih staklenih kuglica Raheli na dar i, prvi put nakon dugo vremena, provede s njome noć. Budući da je Lea još dojila, sljedećih je mjeseci često pozivao k sebi Bilhu, osobito onda kad bi Rahela bila odsutna pomažući pri porođajima.

Kad su bili zajedno, Jakov i njegova treća žena su vrlo malo razgovarali, ali su im se tijela sjedinjavala na jednostavne načine koji su im oboma donosili užitak i opuštanje. "Jakov je govorio da mu donosim mir", s velikim bi zadovoljstvom rekla Bilha.

Bilha začne. Rahela pozdravi novost obasuvši sestru poljupcima i radujući se zajedno s njom. Kako su mjeseci prolazili i Bilhin trbuš rastao, Rahela ju je neprekidno tetošila i tražila od nje da joj opisuje svaki osjet, svako žiganje, svako raspoloženje. Zna li Bilha točno u kojem se trenutku život ukorijenio u njoj? Osjeća li trudnički zamor u koljenima ili u očima? Osjeća li neodoljivu želju za slanim ili slatkim?

Njih dvije dijelile su ležaj tijekom cijele Bilhine trudnoće. Neplodna Rahela pod rukama je osjećala kako sestrin trbuš polagano bubri i dozrijevaju joj sve teže grudi. Gledala je kako joj se smeđa koža trbuha i bedara rasteže u trakama brončane boje i kako joj se mijenja boja bradavica na grudima. Dok je dijete raslo u Bilhi, izvlačeći iz nje boju i snagu, Rahela je cvjetala. Zajedno s Bilhom mekšala je i zaobljivala se, a brazde što ih je tuga izdubla u njenim obrazima polako su nestajale. Smijala se i igrala s nećacima i ostalom djecom iz tabora. Pekla je kruh i sirila sir a da nitko to od nje nije tražio. Toliko je snažno proživiljavala Bilhinu trudnoću da su joj u devetom mjesecu počeli otjecati gležnjevi. Kad se primaklo vrijeme da dijete dođe na svijet, Rahela zamoli Innu da obavi posao primalje, kako bi ona mogla sama stajati iza Bilhe tijekom porođaja, pridržavati je i trpjeti s njom.

Srećom za Bilhu, porođaj bijaše brz i lagan koliko trudnoća bijaše teška. Nakon cijelog jutra dahtanja i stenjanja, stala je na opeke, a Rahela je čučala iza nje. Bilhini laktovi počivali su na Rahelinim raširenim koljenima, kao da dvije žene dijele zajedničku utrobu tijekom onog strašnog sata dok se dijete probijalo prema izlazu. Lica su im se naprezala i crvenjela zajedno, zajedno su viknule kad se pojavila djetetova glava. Inna je kasnije pričala kako joj se pričinilo da rađa nekakva dvoglava žena i kako je to jedna od najčudnijih stvari što ih je ikad vidjela.

Kad je dječačić napokon izašao i kad su presjekli pupčanu vrpcu, Rahela ga je, suznih očiju, prva primila u naručje i držala ga jako dugo. Barem se tako činilo Bilhi, koja je, grizući jezik, čekala trenutak kad će prigrlići prvi plod svoje utrobe. Njene su oči slijedile svaki Rahelin pokret dok je otirala krv s djetetova tijela i pregledavala ga da vidi je li cijelo i bez mane. Jedva se usuđivala disati: vrijeme je prolazilo, a njene ruke i dalje su bile prazne. Ipak, nije prozborila ni riječi. Po zakonu, taj je sin pripadao Raheli.

Godine koje je provela vodeći mnogobrojne porođaje omekšale su Rahelino srce; teško uzdahnuvši, položi dječaka u Bilhino naručje. On podiže pogled prema majčinu licu i nasmiješi joj se prije no što poče sisati.

U tom se trenutku Rahela probudi iz svog sna i vidje da to novorođenče nije njezino. Osmijeh joj se ugasi, ramena pognu, a prsti joj se poput kandži stisnu oko još djevojačkih grudi. Inna joj bijaše rekla da će dijete, pusti li ga dovoljno dugo sisati, možda uspjeti izvući mlijeko iz njenih prsiju, pa će mu ona postati majkom po mlijeku. Ali Rahela nije imala vjere u sposobnost svojeg tijela da othrani život. Dati mu praznu dojku samo bi prouzročilo patnju njenom sinu, koji uostalom i nije njezin nego Bilhin. Osim toga, Bilha bi se mogla razboljeti, pa čak i umrijeti, ne bude li praznila svoje dojke - Rahela je znala za takve slučajevе. I voljela je svoju sestru. Nadala se samo da će dijete na Bilhinih prsima postati jednak dobrim muškarcem kao što mu je majka bila dobra žena.

Rahela ostavi Bilhu i njenog sinčića, pa ode potražiti Jakova. Reče mužu da je dijete nazvala Dan, što znači "Božji sud". Ženi koja ga rodi to ime zvučalo je slatko, ali onoj u čije ime bijaše rođen, imalo je gorak prizvuk.

Dok je dan za danom gledala dijetešće u Bilhinih rukama, Rahela je ponovno izgubila pouzdanje. Ona je i dalje samo teta, promatrač sa strane, nerotkinja. Jedino što ovaj put nije prokljinjala nebesa, niti kažnjavala sestre svojom zlom čudi. Sjedila je, odveć nesretna da bi plakala, ispod bagrema posvećenog Inani, na čijim su se granama u predvečerje okupljale ptice. Otišla je do ašere, pala ničice

na tlo pred božicom velikih usta razvučenih u široki osmijeh, i prošaptala: "Podaj mi djecu jer ću inače umrijeti."

Jakov vidje njenu patnju i s najvećom je nježnošću pozove k sebi. Nakon svih minulih godina, svih noći provedenih s njim, svih pobačaja i skršenih nada, Rahela konačno pronađe nasladu u njegovu zagrljaju. "Prije tog dana, zaista nikada nisam shvaćala zašto Lea i Bilha čeznu za Jakovljevim ležajem", sjećala se. "Uvijek sam odlazila u njegov šator drage volje, ali ponajviše iz osjećaja dužnosti."

"Ali nakon što je Dan otvorio Bilhinu utrobu, moja vlastita strast napokon je na neki način dostigla njegovu, združila se s njom i tek sam tada shvatila želju mojih sestara da legnu s njime. I onda me tek obuzela ljubomora zbog svih onih godina koje sam proživjela ne osjetivši pomamnu slast ljubavnika."

Rahela i Jakov provedoše zajedno mnoge noći, ispitujući novi žar što se rasplamsao među njima i ona se ponovno ponadala. Neke su babice držale da užitak prekomjerno zagrijava muškarčevo sjeme i ubija ga. Druge su, pak, tvrdile da se djeca začinju samo onda kad se žene smiješe. Ovu drugu priču Rahela je ispričala Jakovu kako bi potaknula njegova milovanja.

Posljednjih mjeseci Bilhine trudnoće i Zilpa je prvi put legla s Jakovom. Za razliku od Bilhe, ona mu se nije dragovoljno ponudila, iako je bila najmanje pet godina starija od nje; Lea, Zilpina vršnjakinja, do tog je vremena već izrodila pet živih sinova.

Zilpa je znala da se to jednog dana mora dogoditi i unaprijed se bila pomirila sa sudbinom, ali joj nije padalo na pamet da sama traži Jakova. Naposljetu joj je Lea zapovjedila što da čini.

"Jedne noći, dok sam šetala pod sjajem punog mjeseca, pojavila se preda mnom", pričala je Zilpa. "Isprva pomislih da sanjam. Moja sestra uvijek je spavala čvrsto, poput Labana, i nikad se noću nije dizala. Čak su je i vlastita djeca jedva jedvice uspijevala probuditi. A sada se pojavila tu, ispred mene, u tišini. Hodale smo obasjane jasnom bijelom svjetlošću gospe-Mjeseca, držeći se za ruke. I opet sam se upitala je li to doista moja sestra ili tek duh, jer žena pokraj mene ne prozbori ni riječi, dok bi Lea uvijek našla nešto o čemu će pričati."

"Naposljetu započe pažljivo biranim riječima govoriti o mjesecu. O tome kako voli njegovo bijelo svjetlo i kako razgovara s njime i zove ga po imenu svaki put kad se ponovno zamladi. Reče mi kako joj se čini da joj je mjesec jedino vidljivo lice božice jer joj se tijelo puni i prazni prema mjesečevim mijenjama."

"Mudra bijaše moja sestra", reče Zilpa. "Zaustavila se, okrenula se prema meni, uzela mi obje ruke medu svoje i upitala me: 'Jesi li konačno spremna progutati mjesec?'"

"Što sam na to mogla reći? Moje vrijeme je došlo."

Doista, Zilpa je možda i odviše dugo čekala, čak se napolila nadala da je sa svojih dvadeset i pet godina već prestara za rađanje. Rahela bijaše neplodna od mladosti, unatoč svim nastojanjima. S druge, pak, strane Lea, plodna poput navodnjene ravnice, nije ničim pokazivala da se namjerava zaustaviti. Zilpa je mogla otkriti što Majka života sprema za nju samo tako da ode pod Jakovljev šator i postane mu posljednjom ženom.

Sljedećeg jutra Lea porazgovori s Jakovom. Bilha se ponudi da će obojiti kanom Zilpine ruke, ali ova na to samo stisne usta i odbije sestrin prijedlog. Te noći Zilpa polaganim korakom ode do Jakovljeva šatora, gdje on legne s njom i upozna je. Ona nije osjetila nikakvog užitka od njegova dodira. "Učinila sam ono što se od mene zahtijevalo", bilo je sve što je kasnije rekla, i to takvim glasom da se nitko nije usuđivao tražiti od nje i riječi više o tome.

Zilpa se nikada nije požalila na to kako je Jakov s njom postupao. On se trudio, kako je znao i umio, da umiri njena strahovanja, kao i s ostalim svojim ženama. Pozivao ju je mnogo puta, nastojeći je nekako pridobiti. Molio ju je da pjeva pjesme o božicama i češljao joj kosu. Ali ničim je nije uspio raznježiti. "Nikada nisam shvatila gorljivu želju mojih sestara da legnu uz Jakova", reče ona jednom, s dosadom odmahnuvši dugačkom rukom. "To je bila dužnost, kao mljevenje žita - nešto od čega se tijelo troši, ali je potrebno kako bi se život mogao nastaviti."

"Da se razumijemo, nisam bila razočarana", rekla je. "Nisam niti očekivala da će u tome uživati."

Zilpa začne tijekom Bilhine trudnoće. Ubrzo nakon što je rođen Bilhin Dan, doista je izgledala kao da je progutala mjesec. Na njezinu vitkom tijelu trbuh je djelovao golemo i savršeno okruglo. Sestre su je zadirkivale, a ona se samo smješkala. Bila je sretna što se oslobođila Jakovljevih nježnosti, jer muškarci nisu lijegali s trudnim ženama. Uživala je u svom novom tijelu i sanjala čudesne snove o moći i letenju.

Jednom je usnila kako rađa kćer, ali umjesto ljudskog djeteta iz njenog tijela izađe žena-duh. Potpuno odrasla, punih grudi. Nije na sebi imala ni krpice do pojasa od vrpci koji ju je pokrivaо sprijeda i straga. Golemim je koracima grabila zemljom, a iz njene mjesečne krvi, koja je kapala po tlu, nicala su stabla gdje god bi stupila.

"Voljela sam spavati dok sam bila trudna", reći će Zilpa. "Tih sam mjeseci na svojim pokrivačima putovala daleko, daleko."

No kad je stiglo njen vrijeme, porođaj se odvijao sporo i Zilpa je trpjela. Njen kukovlje bijaše odveć usko, pa se mučila u trudovima od jednog do drugog zalaska sunca, tri puna dana. Plakala je i zapomagala, sigurna da će joj kći umrijeti ili da će ona sama umrijeti prije no što ugleda svoju djevojčicu, svoju Ašrat, za koju je već bila odabrala ime i rekla ga svojim sestrama, ako se dogodi da ona ne preživi.

Sa Zilpom je išlo doista teško. Uvečer trećeg dana poroda već je gotovo svisanula od bolova koji, premda jaki, kao da nisu nimalo pomagali djetetov dolazak na svijet. Naposljetu Inna pribjegne dotad još neoprobanom pripravku što ga je bila nabavila od jednoga kanaanskog trgovca. Rukom dosegne sve do tvrdokornog ulaza u Zilpinu utrobu i natrlja ga ujedljivom smolom žestoka mirisa koja je brzo počela djelovati: iz Zilpina grla, dotad već potpuno promuklog od napora, ote se krik koji je zvučao kao da ga je ispustila životinja zahvaćena plamenom, a ne žena.

Inna uze šaptom izgovorati riječi zaklinanja u ime drevne božice ozdravljenja:

*"O, Gula, pospješi ovaj porod.
Gula, tebi se utječem, jadna i smućena,
Izmučena boli, sluškinja twoja.
Milostiva budi, čuj molitvu ovu."*

Domalo Zilpa stade na opeke, a Lea se postavi iza nje, potpomažući porod djeteta začetog u njeniime. Do trenutka kad ju je Inna naputila da tiska, u Zilpe više ne bijaše ni suza. Bila je pepeljastosiva, hladna, polumrtva i kad se dijete napokon pojavilo, razdirući njeni meso sprijeda i straga, nije imala snage ni da vrisne.

A svijet ne ugleda željena kći nego dječak, dugačak, mršav i crnokos. Lea zagrli sestru i proglaši je sretnicom zato što je dobila takvog sina i zato što je još živa. Nazove dječačića Gad, što znači "sreća", pa reče: "Neka ti ovaj tvoj sin pokloni mjesec i zvijezde i neka se skrbi za tebe u starosti twojoj."

Ali radost u crvenom šatoru prekinu novi Zilpin vrisak. Bol se vratila. "Umirem. Umirem!" jecala je, oplakujući sina koji nikada neće upoznati majku. "Živjet će kao i ja", zakuka, "priležničino siroče, progonjeno snovima o hladnoj, mrtvoj materi."

"Nesretnik!" procvili. "Nesretni sin nesretne majke!"

Inna i Rahela čučnu s obje strane očajne rodilje tražeći uzrok toj novoj boli. Inna uze Rahelinu ruku i položi je na Zilpin trbuh, pokazujući joj drugo dijete koje se još nalazilo u utrobi. "Nemoj se još predavati, majčice", uz smiješak će ona. "Večeras ćeš roditi blizance. Nisi li o tome sanjala? Nije baš neka svećenica, što kažete?" Nasmijala se.

Drugo djetešće izađe brzo, jer mu je, zahvaljujući Gadu, put već bio otvoren. Ispade iz majčine utrobe poput zrele voćke - još jedan dječak, također tamnokos, ali mnogo manji od prvoga.

Zilpa ga ne dospije ni pogledati. Odmah za njim iz tijela joj navalili bujica krvi i svjetlo joj zgasne u očima. Inna i Rahela ustrajno su joj umatale trbuš oblozima od vune i trava ne bi li zaustavile krvarenje. Vlažile su joj usta vodom i jakim, medom zasladićem napitcima. Pjevale su hvalospjeve za ozdravljenje i palile tamjan da zapriječe put njenoj duši i zadrže je da ne napusti šator. No Zilpa ležaše na prekrivaču, ni mrtva ni živa, više od osam dana. Nije bila pri svijesti kad su obrezani Gad i njen drugi sin, kojemu Lea dade ime Ašer, po božici koju je Zilpa voljela. Lea je dojila mališane, uz pomoć Bilhe i žene jednoga od nadničara.

Deseti dan Zilpa zastenje i podigne ruke. "Sanjala sam dva dječaka", grakne. "Je li to istina?" Donesoše joj mališane, tamnopute i zdrave, a ona se nasmije. Nju se rijetko moglo čuti kako se smije, ali imena njene djece natjeraše je da zahiće. "Gad i Ašer. Sreća i božica. Zvuče kao imena iz nekakva starodrevnog predanja." A ja sam Ninmah, uzvišena gospa koja je sve to rodila."

Zilpa je jela, pila i ozdravila, ali nije bila u stanju podojiti svoje sinčiće. Grudi su joj presušile dok je ležala u bolesti, no s tim se jadom uspjela pomiriti. Imala je dva lijepa i snažna sina i nije žalila za kćeri iz snova. Jednom kad njih dvojica dorastu do momaštva i napuste njenokrilje, ona će tugovati jer nema djevojčicu koju bi mogla podučavati. Sada, dok ih je držala u naručju, čutila je samo majčinsku sreću i lila slatke suze radosnice.

Inna je upozori da pripazi jer još najmanje dvije godine ne bi smjela zatrudnjeti, no Zilpa ionako nije imala namjere ponovno prolaziti kroz istu patnju. Uostalom, dala je dva sina svojoj obitelji. Jednog jutra pristupi Jakovu, prije no što se s blagom uputio na ispašu i priopći mu da bi još jedna trudnoća za nju značila sigurnu smrt. Zatraži od njega da se sjeti njenih riječi kad sljedeći put bude pozivao ženu u svoj šator i nakon toga više nikada nije legla s njime.

Jakov se doslovce tresao kad je doznao da mu je Zilpa rodila blizance. On sam bijaše jedan od dvaju blizanaca i to mu je donijelo samo teške jade. "Zaboravite da su dijelili materinu utrobu", bijaše njegova naredba. Tako je i bilo, ne zbog Jakovljeve zapovijedi nego stoga što su se mališani međusobno uvelike razlikovali: Gad, visok i mršav, vječito s frulama i bubnjem; Ašer, nizak i žilav, pravi stočar, s očevim osjećajem za životinje.

Leina sljedeća trudnoća također je završila rađanjem blizanaca, Naftalija i Jisakara. Za razliku od Zilpinih, ovi su dječaci toliko nalikovali jedan drugome da ih ni rođena majka nije uvijek uspijevala raspoznati. Jedino Bilhu, koja je vidjela razliku između listova na stablu, nikad nisu zbumila ta dvojica, uzajamno povezana nekom mirnom, skladnom ljubavlju kakva ne postoji u moje preostale braće.

Jadna Bilha. Poslije Dana, sva su njena čeda - dječak i dvije djevojčice - poumirala prije no što ih je stigla odbiti od prsiju. Unatoč tome, nije dopustila da joj tuga otruje srce i jednakom je ljubavlju voljela sve nas ostale.

Jakov sada bijaše muž četiriju žena i otac desetorice sinova, a njegovo se ime pročulo medu svim ljudima onoga kraja. Bio je dobar otac: vodio je svoje dječake sa sobom u brda čim bi dovoljno narasli da mogu sami za se nositi vodu i učio ih postupanju s ovcama i kozama, tajnama dobre ispaše, pravilima za dugo hodanje, vještini rukovanja praćkom i sulicom. Tamo gore, daleko od šatora njihovih majki, pripovijedao im je strašnu priču o svom ocu Izaku.

Kad bi svi zajedno zanoćili na udaljenim pašnjacima, bdijući zbog toga što su u blizini stada spazili šakala ili samo da uživaju u svježem noćnom zraku usred ljeta, Jakov bi kazivao svojim sinovima kako je njegov djed Abram zavezao Izaku ruke i noge i kako je podigao nož iznad dječakova vrata da prinese Elu na žrtvu svog najdražeg sina. El bijaše jedini bog kojemu se Jakov klanjao - ljubomorni, tajanstveni bog, odveć strašan (reče on) a da bi se lik njegov mogao prikazati kumirom, djelom ruku čovječijih, odveć velik a da bi mu prebivalištem moglo biti ijedno mjesto - pa čak ni beskrajno veliko nebo. El bijaše bog Abramov, Izakov i Jakovljev, a Jakov je želio da mu sinovi prigrle Ela kao svog boga.

Bio je vješt na riječima: poput tkalca je ispreplitao niti priče i hvatao u njih zadivljene slušatelje, slikovito im opisujući svjetlucanje noža i Izakove oči, razrogačene od straha. Spas je stizao u

posljednjem mogućem trenutku - nož je već dotakao Izakovo grlo, a kapljica krvi skotrljala mu se niz vrat, poput suza što su navirale iz Abramovih uplakanih očiju. Upravo tada pojavi se plameni duh, zaustavi starčevu ruku i čudom stvori pred njim čistog, bijelog ovna koji je imao biti žrtvovan umjesto Izaka. Ruben, Šimun, Levi i Juda netremice su zurili u očevu ruku, visoko podignutu prema zvjezdanim nebima, i drhtali zamišljajući se kako leže na žrtveniku.

"Bog mojih otaca milostiv je bog", govoraše Jakov. No kad je Zilpa čula tu priču od svojih sinova, reče: "Kakva je to milost - držati sirotog Izaka u neizvjesnosti do posljednjega trena? Bog vašeg oca možda jest velik, ali je i okrutan."

Mnogo godina potom, kad su konačno susreli dječaka iz priče - koji je dotad postao starcem - njegovi su unuci s užasom shvatili da muca, još ustravljen od očeva noža.

Jakovljevi sinovi obožavali su oca, susjedi su ga poštivali zbog svega što je uspio postići. Ali njega je kopkala nesigurnost. Laban je posjedovao sve što je on stekao radom - stada, nadničare i njihove obitelji, plodove polja i vrtova, vunu za trgovanje. U svojoj srdžbi prema Labanu ne bijaše usamljen: Lea, Rahela, Bilha i Zilpa već su jedva podnosile vlast svojeg oca koji postajaše sve suroviji i osorniji kako su godine prolazile. Prema vlastitim je kćerima postupao kao prema ropkinjama, njihovim sinovima neprestance je dijelio zaušnice. Koristio se plodovima njihova napornog rada za tkalačkim stanovima a da im nikada ni riječju nije zahvalio. Pohotno je gledao žene nadničara, koje su ga pivom morale mititi da izbjegnu njegovoj bezočnoj požudi. Svakodnevno je zlostavljao Rutu.

Četiri sestre međusobno su razgovarale o svim tim stvarima u crvenom šatoru, u koji su uvijek ulazile dan prije ostalih žena iz tabora. Možda im se tijekom mладенаčkih godina, dok su još bile jedine žene u taboru, u tijelima stvorila zajednička navika po kojoj bi im mjesečno krvarenje otpočinjalo nekoliko sati ranije negoli nadničarskim ženama. A možda je posrijedi bila samo duboka potreba i želja da same zajedno provedu taj jedan dan. Bilo kako bilo, nadničarke nisu prigovarale, nisu bile u položaju koji bi im takvo što dopuštao. Osim toga, Jakovljeve žene uvijek bi im ljubazno poželjele dobrodošlicu nudeći ih slatkišima kad bi ove ušle u šator svetkovati dolazak mladog mjeseca i počinuti na slami.

Ruta je uvijek šutila, ali oči obrubljene crnim kolobarima i modrice po tijelu govorile su same za sebe. Premda bijaše iste dobi kao i Lea, izgledala je potpuno oronulo. Nakon što mu je rodila sinove, Laban je neko vrijeme dobro postupao prema njoj - škrni jarac čak joj je poklonio nekoliko grivni da okiti zapešća i gležnjeve. Ali kad prestade rađati, on je poče tući i nazivati je tako ogavnim imenima da mi ih moje majke nikad nisu htjele ponoviti. Rutina ramena zguriše se od očaja, a nekoliko joj zubi slomi snaga Labanove pesnice. Uza sve to, on je i dalje iskorištavao njen tijelo za nasladu, a od same pomisli na to moje bi majke zadrhtale.

Ma koliko je žalile, Jakovljeve žene nikada nisu prigrile Ruti. Ona bijaše majka suparnicima njihovih sinova, njihova stvarna neprijateljica. Žene nadničara vidjele su kako se njih četiri drže po strani od Rute i slijedile su njihov primjer. Čak su joj se i rođeni sinovi rugali i postupali prema njoj kao prema psu. Ionako usamljena, Ruta je izbjegavala društvo. Pretvorila se u takvu odrpanu, zgaženu hrpicu jada da je nitko više nije ni primjećivao. I kad je pristupila Raheli, očajnički tražeći pomoć, izgledala je više kao sablast negoli žena.

"Gospo, preklinjem te. Daj mi trave da izbacim iz sebe dijete koje nosim", prosikće hladnim, bezizražajnim šaptom. "Radije ću umrijeti nego njemu dati još jednog sina, a ako bude kćer, udavit ću je prije no što odraste dovoljno da iskusi patnju u njegovim rukama."

"Pomozi mi zbog sinova tvoga muža", nastavi ona, glasom što je zvučao kao da dolazi s onu stranu groba. "Znam da to ne bi učinila zbog mene. Vi me mrzite, sve vi."

Rahela prepriča Rutine riječi svojim sestrama, koje je u tišini saslušaše i zasramiše se.

"Znaš li kako se to radi?" upita Lea.

Rahela odmahne rukom, odbacujući pitanje kao nedostojno razmatranja. Nije to bilo nimalo teško, posebno stoga što je Ruta bila tek u prvom mjesecu trudnoće.

Bilhine oči sijevnu. "Mi nismo ništa bolje od njega kad smo je ostavile da sama pati i nismo joj pružile nikakvu utjehu, nikakvu pomoć."

Zilpa se okrene prema Raheli i upita: "Kada ćeš to učiniti?"

"Moramo čekati idući mlađak, kad sve žene budu došle k nama", odgovori Rahela. "Laban je odveć glup da bi išta posumnjao. Mislim da ni najpametniji među muškarcima nemaju pojma o tome što mi sve znamo i što sve između sebe radimo, ali ipak valja biti na oprezu."

Sestre naizgled nisu promijenile svoje ponašanje prema Ruti. I dalje nisu s njom razgovarale, niti su joj iskazivale bilo kakvu naklonost. Ali noću, dok je Laban hrkao, jedna od njih došljala bi se do nje, šćućurene na prljavom prekrivaču u najudaljenijem kutu šatora, i nahranila je juhom ili kruhom umočenim u med. Zilpa je uzela k srcu Rutinu patnju kao svoju vlastitu. Nije mogla podnijeti prazninu u njenim očima i očaj koji se širio oko nje poput magle iz svijeta mrtvih. Počela ju je posjećivati svake noći, šapćući joj riječi ohrabrenja u uši, ali Ruta je samo ležala, gluha za bilo kakvu nadu.

Mjesec napokon nestade i sve se žene okupe u crvenom šatoru. Lea stupa pred nadničarke i poče lagati ne trepnuvši okom: "Ruta se ne osjeća dobro. Mjesечно krvarenje joj je okasnilo, ali trbuh joj je vruć i bojimo se da bi noćas mogla pobaciti. Rahela će, uz pomoć trava i zaklinjanja, učiniti sve što može da spasi dijete. Pobrinimo se, dakle, za našu sestruru Ratu."

Nije prošlo dugo, a većini žena postade jasno da Rahelina pomoć ne služi spašavanju djeteta, već njegovu izbacivanju iz Rutina tijela. Gledale su iz udaljenog dijela crvenog šatora, i ne dotaknuvši poslužene slatkiše i vino, kako Rahela spravlja crni napitak od bilja i kako ga Ruta u tišini ispija.

Ležala je nepomično, zatvorenih očiju. Zilpa mrmljajući zazivaše imena iscijeliteljice Anat i drevne Gule koja pomaže ženama pri porođaju, dok je Rahela šaptala riječi pohvale Ruti, čija je hrabrost postajala sve očitijom kako je noć protjecala.

Kad su trave počele djelovati, potičući snažne, razdiruće grčeve, Ruta ne ispusti ni glasa. Kad iz nje poteče krv, zgrušana i crna, njene usne ostadoše nepomične. Dok je vrijeme prolazilo, a krv bez prestanka tekla, ona i dalje ostade nijema. Rahela je mnogo puta promijenila vunene obloge među Rutinim nogama prije no što je konačno sve bilo gotovo.

Niti jedan muškarac nikada nije doznao što se te noći zbivalo. Niti jedno dijete nije izbrbljalo tajnu, jer niti jedna žena nikada nije progovorila ni riječi o tom događaju - sve dok ga Zilpa nije ispričala meni. Njezina priča bijaše tada tek slabašni odjek iz groba.

Majka mi pripovjedi kako je, nakon rođenja blizanaca, odlučila prestati rađati. Njene grudi objesile su se kao grudi starice, trbuh joj omlohativo, a leđa je boljela svakog jutra. Pomisao na još jednu trudnoću ispunjaše je zebnjom te stoga ponovno započe uzimati napitak od komorača kako bi spriječila Jakovljevo sjeme da se usadi u njenoj utrobi.

Ali onda se dogodi da se zaliha komoračevih sjemenki iscrpila baš dok je Inna boravila negdje daleko, na sjeveru zemlje. Mjeseci prolazili, a ona nikako da se vrati sa svojim vrećicama punima trava. Lea oproba od davnine poznati način zaštite: umočila bi pramen vune u staro maslinovo ulje i uvukla ga do ušća utrobe prije no što je lijegala s Jakovom. Međutim, trud joj se izjalovio, a spoznaja da u sebi opet nosi novi život prvi je put na nju djelovala porazno.

Ne htjede o svojoj muci razgovaratati s Rahelom, čija čežnja za vlastitim djetetom nije jenjavala. Plodna žena štedjela je osjećaje svoje neplodne sestre držeći se na uljudnoj udaljenosti od nje. Njih su dvije podijelile dužnosti glavne žene u obitelji. Lea se brinula za tkanje i kuhanje, za vrt i za djecu. Rahela - još lijepa i vitkog struka - posluživala je njihova muža i dvorila trgovce koji su dolazili u tabor. Skrbila je za sve Jakovljeve potrebe, a kako je stjecala sve više vještina kao vidarica, liječila je tegobe i bolesti muškaraca, žena, pa čak i životinja.

Porođaji i dolasci mladog mjeseca dovodili su obje žene zajedno u crveni šator. No i tamo je Lea spavala na zapadnom kraju šatora, dok se Rahela držala istočnoga, a razgovarale su isključivo preko sestara: Lea preko Zilpe, Rahela preko Bilhe.

Ovoga puta Lea nije imala izbora. Inna je još bila na putu i jedino je Rahela poznavala trave, molitve i pravila prema kojima se trljaju određeni dijelovi tijela. Nikome se drugome nije mogla obratiti.

Jednog dana kad se Rahela uputila u obližnji tabor pomoći nekoj ženi pri porodu, Lea se izgovori da tobože mora poći po vodu, pa požuri što su je noge nosile sve dok je ne sustiže. Obrazi su joj gorjeli, a pogled bio uprt u pod dok se obraćala sestri moleći je da joj pomogne onako kao što je jednom bila pomogla Ruti. Rahela je iznenadi blagošću svog odgovora: "Ne čini to kćeri svojoj. Nosiš djevojčicu."

"Ona će umrijeti", na to će Lea, prisjetivši se Rahelinih pobačaja. (Inna je tvrdila da se svaki put radilo o djevojčici.) "A ako i poživi, neće upoznati svoju majku, jer sam ja gotovo mrtva od silnih trudnoća."

Rahela se usprotivila u ime svih sestara koje su dugo čuvale svoja blaga za kćer. "Mi ćemo učiniti sve za tebe, jer ti nosiš našu kćer, Lea", reče ona, nazvavši sestruru imenom prvi put otkako su obje pamtile jedna drugu. "Molim te."

"Učini onako kako sam ti rekla, jer ču te inače tužiti Zilpi", priprejeti u šali Rahela. "Otkrije li tvoje planove, ona će ti zagorčiti život sa svojim prezrenim božicama."

Lea se nasmije i na kraju popusti, jer je i dalje silno željela kćer.

Dok sam spavala u majčinoj utrobi, neprekidno sam se pojavljivala u živopisnim snovima - i njoj i teticama.

Bilha me usnila jedne noći dok je spavala u Jakovljevu naručju. "Vidjela sam te odjevenu u bijelu halju od najtanjeg lana, preko koje si nosila dugačku gornju haljinu načinjenu od skupocjenih plavih i zelenih staklenih kuglica. Kosa ti je bila spletena u pletenice i nosila si lijepu košaricu preko pašnjaka koji bijaše zeleniji no ijedan što sam ga ikad vidjela. Šetala si okružena kraljicama, ali bila si sama."

Rahela je sanjala moje rođenje. "Kad sam te vidjela, bila si još u majčinoj utrobi, otvorenih očiju i s ustašcima punima savršenih zubića. Progoverila si dok si klizila iz Leina međunožja, rekla si: 'Zdravo, majke. Napokon sam stigla. Ima li čega za jelo?' To nas je natjeralo u smijeh. Stotine žena nazočile su tvom rađanju, neke od njih odjevene u neobično ruho sablažnjivih boja iz dalekih zemalja, ostržene kose. Sve smo se zajedno smijale i smijale. Probudila sam se usred noći smijući se na sav glas."

Lea me sanjala svake noći. "Ti i ja šapćući smo razgovarale jedna s drugom kao stare prijateljice. Bila si vrlo mudra, savjetovala si mi što moram jesti da smirim uzburkani želudac, kako da riješim svađu između Rubena i Šimuna. Ja sam ti pričala sve o Jakovu, tvom ocu, i o tvojim teticama. Ti si meni pripovijedala o drugoj strani nebeskog beskraja, gdje mrak i svjetlo nisu razdvojeni. Bila si mi tako dobrom družicom da se nisam htjela probuditi."

"Samo me jedna stvar mučila u vezi s tim snovima", rekla mi je majka. "Nikada ti nisam vidjela lice. Uvijek si bila iza mene, tik iza mog lijevog ramena. Svaki put kad bih se okrenula da te pogledam, ti bi nestala."

Zilpini snovi ne bijahu ispunjeni smijehom, niti drugovanjem. Ispričala mi je da me vidjela kako plačem, a niz obraze mi se umjesto suza slijeva rijeka krvi, iz koje izranjaju nezgrapna zelena čudovišta s razjapljenim ustima punima oštih zubi. "Pa ipak, ti se nisi nimalo bojala", na kraju će Zilpa. "Hodala si im po leđima, obuzdala njihovu odvratnu zloču i nestala u suncu."

Rodila sam se u noći punog mjeseca, jednog proljeća koje su svi pamtili po obilju janjadi. Zilpa je stajala s majčine lijeve strane, dok ju je Bilha podupirala zdesna. Inna je također bila u šatoru, želeći se naći pri ruci za slavlje i prije toga uloviti posteljicu u svoje staro vjedro. Ali Lea je zatražila da Rahela bude babica i da me uhvati.

Bijaše to lagan porod. Poslije svih dječaka koji su prije mene prošli istim putem, ja sam izašla brzo i bezbolno koliko je to uopće moguće u porodu. Bila sam velika - kao Juda, koji bijaše najveći. Inna me, glasom punim zadovoljstva, proglaši "kćeri Leinom". Kao i u sve svoje novorođenčadi, majka mi najprije pogleda oči i nasmiješi se vidjevši da su oba oka smeđa, kao u Jakova i svih njihovih sinova.

Kad me Rahela otrla i očistila, predala me Zilpi, koja me zagrlila, i dala me Bilhi, koja me poljubila. Kad su moja usta odlučno uhvatila majčinu dojku, sve su žene iz tabora zapljeskale dlanovima u čast nama dvjema. Bilha nahrani Leu kolačem i napoji je mlijekom s medom. Opere joj kosu mirišljavom vodom i istrlja joj stopala.

Dok je Lea spavala, Rahela, Zilpa i Bilha iznesu me iz šatora van, na mjesecinu, i natrljuju mi stopala i ruke kanom kao da sam nevjesta. Zažvale su na me stotinu blagoslova, okrećući se na sjever, jug, istok i zapad, kako bi me zaštiti od Lamaštu i ostalih zloduha što kradu novorođenčad. Poljubile su me tisuću puta.

Sljedećeg jutra moja majka otpoče brojati dane dvaju mjesecih razdoblja koje je imala provesti u crvenom šatoru. Nakon rađanja dječaka, majke su se odmarale od jedne do druge pojave mjeseca; rađanje buduće roditelje zahtijevalo je dužu odvojenost od svijeta muškaraca. "Drugi mjesec bijaše tako divan", pričala mi je Lea. "Moje sestre postupale su prema nama kao prema kraljicama. Ti nisi provela ni časka ležeći na prekrivaču. Uvijek bi se našao par ruku koje su te držale, milovale, grlile. Svakog jutra i svake večeri mazale smo ti kožu uljem. Pjevale smo ti pjesme, ali nikada nismo gugutale ni tepale. Razgovarale smo s tobom upotrebljavajući sve riječi, kao da si odrasla sestra a ne tek napršće od djevojčice. I prije no što si navršila prvu godinu, odgovarala si nam bez traga dječeg šušljetanja."

Dok sam tako prelazila iz majčinih ruku u ruke svih teta po redu, one su raspravljale o mojoj imenu. Taj razgovor nikako nije ni prestajao, a svaka od žena zalagala se za omiljeno ime koje se oduvijek nadala dati kćeri vlastite utrobe.

Bilha je predložila da me nazovu Adani, u spomen baki Adi koja ih je sve voljela. To je izazvalo mnoge uzdahe i sjećanja na Adu i razmišljanje o tome kako bi se ona radovala svim unucima. Ali Zilpa se bojala da bi takvo ime možda zbunilo zloduhe, koji bi pomislili da je to Ada utekla iz podzemnog svijeta i došli po mene.

Zilpi se svjđalo ime Išara, kojim se odaje počast božici i kojemu se lako pronalazi srok. Ona je, naime, već smisljala brojne pjesme meni u čast. Ali Bilha je smatrala da to ime ne zvuči lijepo. "Kao da čujem kihanje", dometne.

Rahela se, pak, odlučila za hetitsko ime Bentreš, koje je jednom bila čula od žene nekog trgovca. "Zvuči kao glazba", rekla je.

Lea ih je šutke slušala, a kad su se odviše zagrijale raspravljajući o *njezinoj* kćeri, zaprijetila bi im da će me na kraju nazvati Lilu, imenom koje su sve mrzile.

Za drugog punog mjeseca nakon mog rođenja Lea se ponovno pridružila mužu i priopćila mu moje ime. Ispričala mi je kako sam ga zapravo ja sama odabrala. "Tijekom tih šezdeset dana, prošaptala sam u tvoje malo uho sva imena koja su predložile moje sestre, sva imena koja sam ikad čula, pa čak i neka koja sam sama izmisnila. Onog trenutka kad sam izgovorila 'Dina', ispustila si bradavicu moje dojke iz usta i pogledala me. Dakle, ti si bila Dina, moje posljednje čedo. Moja kćer. Moje sjećanje."

Josip bijaše začet u danima nakon mog rođenja. Rahela je otišla do Jakova s novošću da je napokon dobio zdravu djevojčicu. Oči su joj sjale dok mu je to govorila, a on se nasmiješio videći kako se njegova neplodna žena raduje Leinu djetetu. Te noći, nakon što su uživali jedno u drugome s nježnošću što proizlazi iz dugotrajne prisnosti, Rahela usne san o svom prvom sinu i probudi se sa smiješkom na usnama.

Kad joj je sljedeće mjesecno krvarenje izostalo, nikome to nije rekla. Progonila su je sjećanja na mnogobrojne loše početke i rane gubitke, pa je odlučila brižno čuvati svoju tajnu. Ušla je, kao i obično,

u crveni šator za mladog mjeseca i mijenjala slamu ispod sebe kao da je natopljena krvlju. Bila je tako vitka da neznatno proširenje njenog struka nije primijetio nitko, osim Bilhe, koja je to zadržala za sebe.

Nakon četiri mjeseca, Rahela posjeti Innu koja joj reče kako svi predznaci upućuju na to da bi se trudnoća s ovim dječakom mogla dobro razvijati i u njoj se poče buditi nada. Pokazala je nabrekli trbuš sestrama, koje su zaplesale ukrug oko nje. Položila je Jakovljevu ruku na svoj još maleni brežuljak. Otac desetorice sinova rasplakao se.

Rahela se sve više gegala. Male su joj dojke otežale i boljele je. Besprijeckorni su joj gležnjevi otjecali. Unatoč svemu, ona je u trudničkim tegobama nalazila samo radost i užitak. Pjevala je dok se vrzmalala oko vatre na kojoj se kuhala hrana, ponovno se prihvatala svog vretena. Obitelj se čudila slatkoći njezina glasa, koji još nitko nikada nije čuo pjevati. Jakov je lijegao s njom svake večeri tijekom njene trudnoće - nečuveno kršeći običaje, što je sigurno izazivalo zle duhove. Ali nije slušao nikakva upozorenja, a Rahela je, sve šira i šira, uživala u njegovim milovanjima.

U osmom mjesecu trudnoće počela je pobolijevati. Koža joj je poblijedjela, kosa poispadala. Jedva se uspijevala držati na nogama a da se ne onesvijesti. Strah uze ponovno proždirati njenu nadu i ona pošalje po Innu, koja joj propiše jake juhe spravljene od kostiju ovnova i bikova. Naložila joj je da se odmara i dolazila u posjet kad god je mogla.

Došla je i kad je trebalo poroditi Rahelu. Čedo bijaše okrenuto nogama nadolje, pa je mnogo prije njegova izlaska već započelo krvarenje. Innini pokušaji da preokrene dijete prouzročili su Raheli užasne bolove i tako je jadikovala i zapomagala da su sva djeca u taboru briznula u plač slušajući je. Jakov je sjedio na bami, zureći u lice božice, i pitao se bi li joj možda ipak trebao prinijeti kakvu žrtvu, premda se odavna bio zarekao da će štovati samo boga svojih otaca. Trgao je travu, stezao glavu medu rukama, sve dok više nije mogao izdržati Raheline krikove, a onda se otpustio do najudaljenijeg pašnjaka da tamo čeka dok se ona ne porodi.

Protekoše dva dana prije no što su poslali Rubena da ga dovede natrag. Dva strašna dana tijekom kojih su se i Lea i Zilpa i Bilha već bile oprostile od svoje sestre, koliko se sigurnim činilo da će umrijeti.

Ali, Inna nije odustajala. Dala je Raheli sve trave i sve ljekarije koje je čuvala u svojim vrećicama. Oprobala je mješavine koje još nikad nijedan travar nije iskušao. Mrmljala je tajanstvene molitve, iako ne bijaše posvećena u tajne obrede čarobnih riječi i zaklinjanja.

Rahela također nije odustajala, nego se borila za ono za čime je petnaest godina uzalud čeznula svim srcem. Borila se kao životinja, kolutajući očima, oblivena znojem. Ni nakon tri dana i tri noći nije zazvala smrt da je izbavi od muke. "Čudo ju je bilo gledati", kasnije se prisjećala Zilpa.

Naposljetu Inni pode za rukom preokrenuti dijete. Ali tad, kao da se od napora nešto prelomilo u Raheli i tijelo joj obuzme snažna drhtavica koja nikako nije popuštala. Oči joj se posve izvrnu, a vrat joj se tako iskrivi i ukoči da joj se lice okrene prema nazad. Izgledalo je kao da su je posjeli zli dusi. Čak je i Inna zaprepašteno dahnula.

A onda je sve bilo gotovo. Rahelino se tijelo oslobođilo iz zagrljaja smrti, djetetova se glavica pojavila, a ona je smogla još posljednji ostatak snage da izgura svog dječačića.

Bio je malen, sa šumom guste kosice. Novorođenče kao i svako drugo, naboran, neugledan, savršen. I najbolje od svega - Rahelin. Šator je utihnuo dok su sve žene otirale suze radosnice. Bez riječi, Inna presječe pupkovinu, a Bilha uhvati posteljicu. Lea očisti Rahelu, a Zilpa opere dječačića. Pritom su neprestance uzdisale i brisale oči. Rahela će doživjeti da vidi sina kako raste.

Rahela se polako oporavila, ali nije bila u stanju dojiti. Tri dana nakon Josipova rođenja grudi su joj otvrdnule i užarile se. Topli oblozi olakšali su joj bolove, ali mlijeko je presušilo. Lea, koja me u to doba još dojila, uze i Josipa na prsa. Na to se Rahelin stari gnjev prema sestri ponovno rasplamsa, ali brzo i ugasne čim je vidjela da je Josip zlovoljan, da vrišti i koprcu se sve dok se ne nađe u naručju rođene majke.

DRUGI DIO

MOJA PRIČA

POGLAVLJE PRVO

Nisam sigurna jesu li moje najranije uspomene doista moje jer, kad ih prizovem u sjećanje, osjećam dah svoje majke u svakoj riječi. No pouzdano se sjećam okusa vode iz našeg studenca, bistre i hladne pod mojim mlječnim zubima. I posve sam sigurna da su me nečije snažne ruke prihvatile svaki put kad bih se spotakla, jer iz svog ranog djetinjstva ne pamtim niti jedan trenutak u kojem sam bila sama ili uplašena.

Kao svako ljubljeno dijete, znala sam da sam majci najvažnija osoba na svijetu. I ne samo njoj nego i majkama-teticama. Iako su obožavale svoje sinove, ja sam bila ta koju su odijevale, dotjerivale i zibale na krilu dok su se dječaci uokolo mlatili valjajući se po zemlji. Ja sam zajedno s njima i dalje odlazila u crveni šator, premda me majka već odavna bila odbila od prsiju.

Još kao dojenče Josip mi je bio stalni sudrug, isprva brat po mlijeku, a kasnije najvjerniji prijatelj. Kad mu je bilo osam mjeseci, ustao je i došao ravno meni na mojoj omiljenom mjestu ispred majčina šatora. Iako mnogo mjeseci starija od njega, bijah još nesigurna na nogama, po svoj prilici zato jer su me tetiće voljele nositi. Ispruži obje ručice prema meni i ja ustadol. Majka mi je kasnije rekla kako sam ja njega, zauzvrat što mi je pokazao kako se hoda, naučila govoriti. Josip je rado svima pričao da mu je prva riječ bila "Dina", iako me Rahela uvjeravala da je zapravo rekao "Ema", što znači *mama*.

Nitko nije ni pomicao da bi Rahela mogla ponovno zanijeti nakon groznih muka koje je proživjela rađajući Josipa, pa smo i on i ja uživali u položaju konačnog potomka glavne žene u obitelji. Prema starodrevnom običaju, najmlađe je dijete uvijek baštino majčin blagoslov, koji bi i otac na kraju najčešće potvrdio. Ali Josipa i mene pazili su i mazili već i zato jer smo bili dječica - mezimci u majki, očeva radost. Istodobno, bili smo i žrtvama starije braće.

Godine starosti razdijelile su Jakovljevu djecu u dva odvojena plemena. Ruben, Šimun, Levi i Juda bijahu gotovo muškarci u doba kad sam im ja tek naučila imena. Često su izbivali, čuvajući stada s ocem, i nisu baš odveć marili za nas mališane. Ruben je po prirodi bio ljubazan prema djeci, ali Šimuna i Levija smo izbjegavali jer su nam se uvijek podsmjehivali i rugali se blizancima Taliju i Isi.

"Kako vas dvojica znate koji je koji?" bockao bi ih Levi. Šimun je bio još gori: "Umre li jedan od vas, naša majka neće žaliti za njim jer će joj ionako ostati još jedan, isti takav." Te bi riječi redovito natjerale Talija u plač.

Uvijek mi se pričinjalo da vidim čežnju u Judinim očima dok bi nas gledao kako se igramo. Bio je dobrano prestar da se igra s nama, a istodobno je, kao najmlađi među odraslim braćom, vječito bio najslabiji i zbog toga je trpio. Često me znao nositi na leđima i zvao me Ahati, sestrica. Smatrala sam ga svojim junakom i braniteljem među velikim momcima.

Isprva Zebulun bijaše vođa nama mlađima i mogao se pretvoriti u nasilnika da ga nismo obožavalici i drage mu se volje pokoravali. Dan, njegov zamjenik, bio je odan i blag - pravo Bilhino dijete. Gad i Ašer bijahu divlji, tvrdoglavci i k tome hiroviti kao drugovi u igri, ali su zato bili tako vješti lakrdijaši - oponašali bi Labanov tromi hod i njegovo pijano mumljanje sa zlobnom točnošću - da smo im spremno sve oprاشali u zamjenu za predstavu. Naftali, kojega smo uvijek zvali samo Tali, i Jisakar, zvan Isa, pokušavali su gospodariti nada mnom i Josipom, jer su bili gotovo dvije godine stariji od nas. Svisoka su nam govorili da smo naprščad, ali već sljedećeg trena sjeli bi pokraj nas na zemlju, bacajući piljak u zrak i pokušavajući u isto vrijeme istom rukom kupiti što više piljaka s tla. To nam je bila najomiljenija igra sve dok se ja nisam tako izvještila da sam mogla kupiti deset piljaka, a oni tek pet. Nato su moja braća zaključila da ta igra pristaje samo djevojčicama i više je nikad nisu zaigrala.

Kad nam je bilo šest godina, Josip i ja preuzeli smo vodstvo u družbi najmlađih, zahvaljujući tome što smo najbolje izmišljali priče. Braća su nas nosila sve tamo od studenca do šatora moje majke, i duboko se klanjala pred mnjom, njihovom kraljicom. Hinili su da umiru kad bi Josip - njihov kralj - upro prstom prema kojemu od njih. Slali smo ih da se bore sa zlim duhovima i da nam donose golema bogatstva. Oni su krunili naše glave vijencima od korova i ljubili nam ruke.

Živo se sjećam dana koji je zauvijek okončao našu igru. Tali i Isa upravo su izvršavali moju zapovijed, gradeći od kamenčića žrtvenik meni u čast. Dan i Zebulun hladili su Josipa i mene mašući nekakvima listovima. Gad i Ašer plesali su pred nama.

A onda se odnekud pojaviše naša starija braća. Ruben i Juda se nasmiješe i produže dalje za svojim poslom, ali Šimun i Levi se zaustave i stanu se smijati. "Ma pogledajte samo kako ovi šmrkavci vuku za nos dječake starije od sebe! Čekajte dok kažemo oču da Zebulun i Dan služe kao magarci gologuzoj dječici. Ostavit će ih da čekaju još dvije godine prije negoli im dopusti da zajedno s nama pođu na pašnjake u brdimu." Nisu se prestajali rugati sve dok Josip i ja ne ostadosmo sami, napušteni od svih naših drugova u igri koji odjednom vidješe same sebe hladnim očima starije braće.

Od tog dana Zebulun i Dan odbijali su poslušnost kad bi god majke od njih zatražile da predu, te su poslije ustrajna moljakanja dobili dopuštenje da sa starijom braćom smiju u brda. Ako nisu plijevili korov iz povrtnjaka ili pomagali oko tkalačkog stana, dva para blizanaca igrala su se sama za se: njih četvorica postadoše zasebnim plemenom koje se bavilo igranjem lovice i natjecanjima u hrvanju.

Josip i ja još smo se tješnje zblžili, ali udvoje nam više nije bilo onako zabavno kao prije. Nijedno od nas nije prigibalo koljena pred onim drugim moleći da čuje novu priču, a Josip se usto morao nositi i s neprestanim izrugivanjem braće, koja su ga obasipala pogrdama zato što se uopće igra sa mnjom. U našem je taboru bilo vrlo malo djevojčica - žene su znale u šali govoriti da je Jakov usuo u zdenac nekakav otrov protiv njih. Pokušavala sam se sprijateljiti s kćerima nekih nadničarki, ali nekako sam uvijek bila ili prevelika ili premalena za njihove igre i kad sam dovoljno odrasla da mogu nositi krčag s vodom sa studenca, počeh o sebi razmišljati kao o pripadnici majčina kruga žena.

Djeci zapravo nije ostajalo mnogo vremena za igru. Čim smo dovoljno poodrasli da možemo uprtiti mali naramak pruća, zaposlili su nas da čistimo povrtnjak od korova i kukaca, nosimo vodu, grebenamo vunu i pređemo. Ne pamtim vrijeme prije no što mi je ruka naučila držati vreteno. Sjećam se samo kako su me grdili zbog toga što sam nespretna, jer mi se vuna mrsila, a predivo izlazilo nejednako.

Lea bijaše najbolja moguća majka, ali ne i najbolja učiteljica. Svakovrsne vještine njoj su bile do te mjere prirođene da nije mogla razumjeti kako čak i malo dijete ne shvaća od prve nešto toliko jednostavno kao što je predenje niti. Često je gubila sa mnom strpljenje. "Pa je li moguće da Leina kćer ima tako beskorisne prste?" reče mi jednog dana, gledajući zapetljani zbrku u koju se pretvorilo moje predivo.

Osjetih mržnju prema njoj zbog tih riječi. Prvi put u životu mrzila sam majku. Dok mi je vrućina navaljivala u lice, a oči mi se punile suzama, bacila sam na prašnjavo tlo sve što sam tog dana bila isprela. Strašan čin rasipništva i nepoštovanja, i mislim da ni ona ni ja nismo mogle povjerovati da sam uistinu takvo što napravila. Istog časa oštar udarac njezina dlana o moj obraz propara zrak. Moje zaprepaštenje bijaše mnogo veće od boli. Premda je majka s vremena na vrijeme dijelila zaušnice mojog braći, sad je prvi put u životu udarila mene.

Činilo mi se da cijelu vječnost stojim pred njom, gledajući kako joj se lice grči od boli zbog toga što je upravo učinila. Bez riječi se okrenuh i otrčah potražiti utjehu u Bilhinu naruču, gdje sam plakala i jadikovala nad groznom nepravdom koja mi je bila nanesena. Povjerila sam teti sve što mi je tištilo dušu. Plakala sam nad svojim beskorisnim prstima koji nikada neće biti u stanju natjerati vunu da se jednoliko suče ili vreteno da se okreće glatko i bez zastajkivanja. Bojala sam se da sam svojom nespretnošću osramotila majku. I sramila sam se mržnje koju sam iznenada osjetila prema onoj koju sam tako potpuno voljela.

Bilha me gladila po kosi sve dok nisam prestala plakati i ponudila mi komad kruha umočen u slatko vino. "Došlo je vrijeme da ti otkrijem tajnu vretena", kaza ona i pritisnu mi prst na usnice. "To je nešto što je meni pokazala tvoja baka, a sada je na meni red da ja pokažem tebi."

Posjela me u krilo, za koje sam već bila gotovo prevelika. Njezine prekratke ruke jedva su me uspijevale obgrliti, ali ja sam se svejedno ugnijezdila, ponovno dijete, sigurna i zaštićena, dok mi je Bilha šapćući pripovijedala priču o božici Utu.

"Davno, davno, prije no što su žene naučile pretvarati vunu u nit, a nit u tkanje, ljudi su goli hodali zemljom. Danju su se pekli od žege, noću tresli od studeni, a nejač im umirala.

Ali Utu je čula plač ojađenih majki i sažalila se nad njima. Utu bijaše kćer Nane, boga mjeseca, i Ninhursag, božice plodnih ravnica. Utu zapita oca bi li smjela naučiti žene kako presti i tkati, tako da im dječica uzmognu preživjeti.

Nana se podrugljivo nasmije i reče kako su žene odveć glupe a da bi upamtile utvrđeni red po kojem se vuna striže, pere i češlja ili način izrade tkalačkih stanova i postavljanja osnove i potke pri tkanju. I prsti su im predebeli da bi svladali umijeće predenja. No ipak, jer je ljubio svoju kćer, Nana joj dopusti da učini ono što želi.

Utu se najprije zaputi na zapad, u zemlju Zelene rijeke, ali žene koje su tamo živjele ne htjedoše ostaviti bubnjeve i frule da saslušaju riječi božice.

Utu potom krene na jug, ali tamo je vladala tako grozna suša da je ženama sunce posve spržilo pamćenje. 'Nama ne treba ništa do kiše', rekoše joj one, zaboravljajući na mjesecce kad su im djeca umirala od studeni. 'Daj nam kišu ili odlazi odavde.'

Utu onda ode na sjever, ali tamo su živjele žene odjevene u krvna i toliko divlje da su same sebi odsijecale dojku kako bi se što bolje pripremile za beskrajni lov. Te žene bijahu odveć naprašite i nestrpljive za učenje polaganih vještina predenja i tkanja.

Utu naposljetu stiže na istok, gdje se rada sunce, ali tamo, pak, otkrije da su muškarci ženama oduzeli jezike i da žene stoga ne mogu govoriti u svoje ime.

Kako Utu nije znala razgovarati s muškarcima, ode u Ur, u kdljevku svijeta, i tamo susretne ženu po imenu Enhenduanu, koja bijaše željna znanja.

Utu uze Enhenduanu u krilo, obgrli svojim golemim ruče- tinama Enhenduanine sitne ručice, obujmi zlatnim dlanovima Enhenduanine šake od krv i mesa, pa joj povede lijevu ruku, pa joj povede desnu ruku.

Utu ispusti iz ruku vreteno, načinjeno od lazurnoga kamena, koje se okreće poput velike plave kugle, lebdeći na zlaćanom nebu i predući nit od Sunčeva svjetla. Enhenduana zaspi u Utuinom krilu.

Enhenduana je spavala i prela a da nije ni vidjela ni znala da prede, bez muke i umora. Prela je i prela, sve dok nije naprela dovoljno prede da se njome moglo napuniti cijelo spremište velikog boga Nane. Njemu se to tako svidjelo da je dopustio Utu da poduči Enhenduanine kćeri vještinama lončarstva i bronce, glazbe i vina.

Poslije toga ljudi su se napokon mogli prestati hranići travom i tažiti žed vodom: umjesto toga jeli su kruh i pili pivo. A njihova dječica, povijena u vunene pokrivače, nisu više umirala od studeni, nego su rasla i odrasla tako da mogu prinositi žrtve bogovima u čast."

Dok mi je kazivala priču o božici Utu, Bilha je svojim vještim i brzim ručicama držala moje nespretnе ruke. Udisala sam blagi miris zemlje i mošusa koji je obavijao moju najmlađu tetiču, slušala njen slatki, meki glas i posve zaboravila na bol što mi je tištila srce. A kad je završila, pokazala mi je nit na vretenu, glatku i čvrstu kao da ju je isprela sama Lea.

Obasuh Bilhu stotinama poljubaca i otrčah pokazati majci svoje predivo. Ona me zagrli s takvim žarom kao da sam se vratila od mrtvih. Otada više nije bilo zaušnica. Naposljetku sam počela čak uživati u tome da pretvaram neposlušne, raščupane oblake vune u tanku, čvrstu predu koja će postati ruhom i pokrivačima za moju obitelj ili robom za trgovanje. Naučila sam voljeti slobodan prostor kojim je moj um lutao kamo god bi mu se prohtjelo, dok su ruke istodobno slijedile vlastitu putanju. Mnogo kasnije, kad sam već ostarjela i prela sam lan, a ne vunu, još i tad sam se sjećala mirisa moje tetice i načina na koji je izgavarala ime božice Utu.

Ispripovjedila sam Josipu priču o predilji Utu. I onu o putovanju velike božice Inane u zemlju mrtvih i onu o njezinu vjenčanju s Dumuzijem, kraljem pastira, od čije ljubavi nastade preobilje datulja, vina i kiša. Te sam priče, i mnoge druge, slušala u crvenom šatoru, gdje su ih moje majke uvijek iznova kazivale; katkad bi nam i žena nekog trgovca, koja se slučajno zatekla u našem taboru, ispričala koju staru pripovijest, nazivajući bogove i božice tuđinskim imenima ili joj dodajući završetak različit od onog već poznatog.

Zauzvrat, Josip je meni pripovijedao o Izaku svezanih ruku i nogu, o njegovu čudesnom izbavljenju i o susretima našeg pradjeda Abrama s glasnicima bogova. Pričao mi je o tome kako Jakov razgovara s Elom, bogom svojih otaca, jutrom i uvečer, čak i onda kad mu ne prinosi žrtvu. Naš je otac govorio da taj bog bez oblika, bez lica i bez drugog imena osim Boga, dolazi k njemu noću, u snovima, i danju, u časovima samoće i da je siguran kako će On svojim blagoslovom obilježiti budućnost njegovih sinova.

Josip mi je opisivao čudesni gaj terpentinova drveća u blizini Mamre, na mjestu gdje je naša prabaka svake večeri razgovarala sa svojim bogovima i kamo će nas jednoga dana otac povesti da prinesemo žrtvu ljevanicu u ime Sarajino. Sve te priče Josip je čuo od Jakova, sjedeći na pašnjaku okružen našom braćom, dok su ovce i koze pasle naokolo. Po mojem su mišljenju ženske priče bile ljepše, ali Josipu su se više sviđale očeve.

Naši razgovori najčešće ipak nisu bili tako uzvišeni. Povjeravali smo jedno drugome tajne spoznaje o tjelesnoj ljubavi i začeću i smijali se, užasnuti, kad bismo pomislili kako se naši roditelji ponašaju jednako kao i psi koji se pare u prašini. Ogovarali smo braću bez kraja i konca i pažljivo promatrali suparništvo između Šimuna i Levija, zbog kojega bi se medu njima učas znala zametnuti svađa ili tučnjava, čak i zbog tako nevažne stvari kao što je, primjerice, položaj štapa prislonjenog uz stablo. Juda i Zebulun - dva vola - također su se neprestance međusobno natjecali, no u njih se radilo tek o dobrohotnom nadmetanju oko toga tko je jači i svaki od njih hvalio je snagu i spretnost kojom bi onaj drugi dizao golemo kamenje ili nosio posve odrasle ovce preko pašnjaka.

Pratili smo kako Zilpini sinovi postaju sve privrženiji mojoj majci jer Gad i Ašer malko su se sramili svoje rođene majke koja je bila na svoju ruku. Njena nesposobnost da umijesi pristojan kruh otjerala ih je pod Lein šator. Nisu shvaćali niti cijenili Zilpino umijeće na tkalačkom stanu, a nisu znali

ni da posjeduje nesvakidašnji dar za izmišljanje i pripovijedanje. I tako su njih dvojica donosila svoje male pronalaske - cvjetove, kamenje osobito lijepih boja, ostatke pticijih gnijezda - u krilo moje majke. Ona bi im razbarušila kosu i nahranila ih, a oni se kočoperili kao pravi mali junaci.

S druge, pak, strane, Tali i Isa, Leini rođeni blizanci, nisu baš ludo voljeli svoju majku. Bilo im je mrsko što tako nalikuju jedan drugome, a za to su krivili nju. Činili su sve čega su se mogli dosjetiti ne bi li se barem malo razlikovali te ih gotovo nikad nije bilo moguće vidjeti zajedno. Isa se vezao uz Rahelu kojoj je očito godila njegova naklonost, pa mu je dopuštala da za nju obavlja jednostavne poslove. Tali postade najboljim prijateljem Bilhina Dana; njih dvojica najradije su spavala u Bilhinu šatoru, jedan pokraj drugoga, željno upijajući riječi velikog brata Rubena, kojeg je pod isti šator privlačio duboki unutarnji mir i spokoj kojima odisaše Bilha.

Lea bi tu i tamo pokušavala namamiti nazad k sebi Isu i Taliju, potkupljujući ih slatkišima i dodatnim komadima kruha, ali je bila i odveć zauzeta teškim radom za obitelj a da bi stigla čeznuti za pažnjom dvojice od svojih mnogobrojnih sinova. A i sigurno nije trpjela zbog nedostatka ljubavi. Kad god bih primijetila kako očima prati nekog od svojih dječaka dok u predvečerje odlazi pod šator druge majke, potegnula bih je za ruku. Ona bi me tada podigla u naručje, tako da se možemo gledati oči u oči, pa bi me poljubila u jedan i u drugi obraz te u vršak nosa. To me uvijek nasmijavalо, na što bi se njoj lice ozarilo toplim smiješkom. Znala sam da imam moć izmamiti od majke osmijeh: bila je to jedna od mojih velikih tajni.

Moj svijet bijaše ispunjen majkama i braćom, radom i igra-, ma, mladim mjesecima i dobrom hranom. Brda koja su se uokolo nazirala u daljini kao da su me čuvala u posudi, prepunoj svega što sam uopće mogla poželjeti.

Bijah još dijete kad nas je otac poveo iz zemlje dviju rijeka na jug, u svoj rodni kraj. Prenda sam bila mala, znala sam zašto odlazimo. Osjećala sam vreli zid bijesa što se uzdizao između oca i djeda. Gotovo da sam vidjela vrućinu kako kipti medu njima u rijetkim prigodama kad bi sjedili zajedno.

Laban je bio kivan na mog oca zbog njegovih iznimnih sposobnosti pri uzgoju blaga, i zbog mnogobrojnih sinova koji su u svemu bili mnogo spretniji i umjesniji od njegovih dvaju momaka. Bijaše mu mrska i sama pomisao na to da za svoj napredak ima zahvaliti mužu svojih kćeri. Kad god bi se pred njim spomenulo Jakovljevo ime, kiselo je stiskao usta.

Prenda su se pod njegovom rukom stada množila, tabor se punio nadničarima, a trgovci rado navraćali pod naše šatore, moj otac svejednako ostade tek Labanovim slugom. Unatoč mršavoj placi, bio je čuvaran i razborit u raspolaganju svojom skromnom zalihom dobara i brižljivo je uzgajao vlastito malo stado prugastih koza i sivih ovaca.

Jakov je mrzio Labanovu lijenos i rasipništvo s kojim su on i njegovi sinovi tratili plodove njegova vrijednog rada. Kad je jednom u proljeće Kemuel, stariji od dvojice, napustio mjesto s kojeg je imao stražariti nad jarcima koji su se upravo tada bukarili, najvrjedniji jarac u stadu uginuo je od ozljeda zadobivenih u borbi najsnažnijih mužjaka. Drugi put, kad je Beor popio previše vina i zaspao, jastreb je ugrabio tek ojarenog jarića što ga je Jakov bio odredio za žrtvovanje.

Najgore je bilo kad je Laban izgubio dva najbolja Jakovljeva psa - najpametnija i njemu najdraža. Starac se bio zaputio u Karkemiš na trodnevno trgovачko putovanje i sa sobom, nikoga ni ne pitavši, poveo pse da tobože čuvaju stado koje bijaše toliko malo da bi ga i dječačić bio u stanju paziti. Za boravka u gradu prodao ih je za bijednu svoticu novca, koju je potom izgubio na kocki.

Na vijest o gubitku pasa moj je otac podivljao od bijesa. One noći kad se Laban vratio u tabor, čula sam ih kako urlaju i psuju, iako sam već bila gotovo zaspala. I nakon što su se prestali svađati, očevo je lice zadržalo tvrd i natmuren izraz. Stiskao je pesnice sve dok nije potražio Leu i potanko joj ispri povjedio o posljednjoj nedaći što ga je snašla.

Moja majka i tete u potpunosti su suošjećale s Jakovom. Njihova odanost prema Labanu ionako bijaše sve prije negoli čvrsta, a kako su godine prolazile, množili su se razlozi zbog kojih su ga

prezirale: lijenost, himba, bahatost njegovih tupoglavih sinova te njegovo ponašanje prema Ruti koje se s vremenom samo pogoršavalo.

Nekoliko dana nakon svađe oko pasa, Ruta dođe do moje majke i baci se pred njom na tlo. "Izgubljena sam", zajecala je ta jadna šačica žene, zgrčena u prašini. Raspletenu kosu posula je pepelom, kao da je upravo pokopala rođenu majku.

Laban je u Karkemišu, naime, bio izgubio još nešto osim novca. Prokockao je i Rutu, tako da je nekakav trgovac, koji netom- bijaše pristigao u tabor, tvrdio kako je ona po pravu sada njegova robinja. Laban se zavukao u šator, odakle nije htio izići i priznati što je učinio s majkom svojih sinova, ali trgovac je sa sobom donio Labanov putni štap kao dokaz i doveo je svog nadglednika kao svjedoka. Ruta, čela priljubljenog uz tlo, preklinjaše moju majku da joj pomogne.

Lea ju sasluša, a potom okrenu glavu i pljune na spomen očeva imena. "I magareća stražnjica vrjednija je od Labana", reče ona. "Moj otac je obična zmija. Smrdljivi zmijski izmet."

Odloži vrč s mljekom što ga je taman počela kiseliti i teškim koracicima zagrabi prema obližnjem pašnjaku, gdje je moj otac još tugovao nad svojim psima. Tako je duboko utonula u misli te se činilo da ne vidi kako je slijedim.

Kad se približila svom mužu, obrazi joj se zarumenješe. A onda učini nešto neviđeno. Spusti se na koljena i, uvezši Jakovljevu ruku, poljubi njegove prste. Vidjeti moju majku koja na takav način iskazuje svoju podložnost bijaše isto toliko nevjerljivo kao vidjeti ovcu kako progoni šakala ili muškarca kako doji dijete. Lea, kojoj nikada nije nedostajalo riječi, sada je gotovo zamucala.

"Mužu moj, oče djece moje, prijatelju moj ljubljeni", otpoče ona. "Došla sam da se u tebe zauzmem zbog slučaja koji toga nije vrijedan, čistog milosrđa radi. Mužu!" zazove ga ponovno, "Jakove", prošapće, "ti znaš da ja polažem svoj život jedino u tvoje ruke i da ime mog oca izaziva u meni samo gnušanje."

"Pa iako je tome tako, ja te dolazim moliti da otkupiš ženu mojega oca iz ropstva u koje je on prodade. Čovjek iz Karkemiša upravo je došao da odvede Rutu, koju je Laban stavio na kocku kao daje živinče iz stada ili nekakva tuđinka, a ne majka njegovih sinova."

"Molim te da prema njoj postupiš bolje negoli njezin vlastiti muž. Molim te da postupiš kao otac."

Jakov se namršti saslušavši molbu svoje žene, iako se u srcu sigurno radovao zato što mu se ona obratila ne samo kao mužu nego i kao starješini cijele obitelji. Nježno je spustio pogled na Leu koja je klečala pred njim pognute glave. "Ženo", zausti i uhvati je za ruke da joj pomogne ustati. "Lea." Njihove se oči susretoše i ona se nasmiješi.

Bila sam zgranuta. Došla sam na pašnjak vidjeti kako će se završiti priповijest s Rutom, a otkrila sam nešto posve drugo. Vidjela sam vrućinu koja struji između moje majke i mog oca. Vidjela sam kako joj se zbog Jakova lice ozarilo toplim sjajem pristanka i sreće, onim istim sjajem koji se - kako sam dotad čvrsto vjerovala - pojavljivao jedino zbog mene.

Prvi put u životu gledala sam svog oca kao muškarca. Opazila sam ne samo da je visokog stasa nego i da je širokih ramena i vatkoga pasa. Iako je valjda već bio prevadio četrdesetu, još je uvjek imao ravna leda, većinu zubi i bistar pogled. Shvatila sam: moj otac je pristao muškarac. Moj je otac dostojan majke.

Pa ipak, ta me spoznaja nije nimalo utješila. Dok su se vraćali prema šatorima, njih dvoje hodali su rame uz rame, a glave su im se gotovo dodirivale dok su šapatom raspravljadi o otkupnini koju bi Jakov mogao prikupiti od svojih žena da oslobodi Rutu: med i ljekovite trave, nešto bakrenih grivni, balu lanenog platna i tri bale vunene tkanine. On je šuteći slušao i s vremena na vrijeme kimao glavom. Za mene tu nije bilo mjesta niti me tko trebao. Majčine oči bile su pune Jakova. Ja njoj nisam važna na isti način kao ona meni. Umalo sam zaplakala, ali onda pomislili kako sam već prestara za takvo što. Uskoro ću i sama postati ženom i morat ću naučiti kako se živi s razdijeljenim srcem.

Sva jadna, priključila sam se roditeljima kad su ušli u tabor. Lea je zašutjela i zauzela svoje mjesto iza muža. Poslala je po vrč svog najjačeg piva da pomogne Jakovu smekšati trgovčevu odlučnost. No ovaj je već shvatio da, iako iznadena i neugledna, Labanova žena nije ni unakažena zećom usnom, ni sakata, kao što je on zbog njezine niske cijene vjerovao. Osim toga, bio je dovoljno oštrouman da opazi kakvu je pometnju izazvao njegov dolazak. Nanjušio je mogućnost lake zarade i tek kad je od Jakova uspio izvući sve brižljivo pohranjene dragocjenosti kojima su žene raspolažale, i povrh toga još jedno od njegove štenadi, napokon je zaključio da je dug izravnati i otišao iz tabora bez Rute. Za tili čas sve su žene u taboru doznale što se dogodilo, pa je Jakov još tjednima uživao u biranim jestvinama poput kakva kneza.

Laban nikad nije progovorio ni riječi o tome kako je Jakov otkupio njegovu ženu. Jedino je od tog dana stao na još gnušnije načine zlostavljati Rutu, oko čijih su se očiju neprekidno crnjele modrice. Njeni sinovi, po uzoru na oca, nisu joj pokazivali niti malo poštovanja. Nisu joj donosili vodu za kuhanje, nisu joj donosili divljači iz lova. Ona je gmizala oko trojice muškaraca i šutke ih posluživala.

Kad god se našla medu drugim ženama, Ruta je pričala jedino o dobroti moje majke. Pretvorila se u Leinu sjenu, neprestance joj je ljubila ruke i rubove skuta te nastojala uvijek sjediti što je moguće bliže svojoj spasiteljici. Lei se baš nije milila stalna nazočnost odrpane sirotice, pa bi povremeno izgubila strpljenje. "Idi u svoj šator", otresla bi se na nju kad bi joj se ova previše motala pod nogama. Ali kasnije bi uvijek požalila što je bila gruba prema Ruti, koja se grčila na samo jednu njezinu zlovoljnu riječ. Nakon što bi je potjerala od sebe, Lea bi je potražila i sjela pokraj tejadne, izgubljene duše, dopuštajući joj da je bez kraja i konca ljubi i zahvaljuje joj.

POGLAVLJE DRUGO

U danima koji uslijediše nakon Rutina otkupa, Jakov poče najozbiljnije razmišljati o našem odlasku. Noću bi s Leom ili Rahelom razgovarao o tome kako čezne napustiti Labanove šatore i vratiti se u zemlju svog oca. Bilhi je povjerio kako mu silni nespokoj razara duševni mir i kako zbog toga loše spava. Jedne je noći naišao i na Zilpu kad ih je nesanica oboje navela da potraže utjehu u šaputanju velika terpentinova stabla koje je raslo ponad žrtvenika. Čak i u zagušljivoj noći bez daška vjetra, lagani čuh kriomice bi se provlačio kroz široko, ravno lišće Zilpina omiljenog stabla. Jakov je ispričao četvrtoj ženi kako mu se njegov bog ukazao i rekao da je došlo vrijeme za odlazak iz zemlje dviju rijeka. Došlo je vrijeme da uzme žene i sinove i sva dobra što ih je svojim rukama stvorio.

Jakov je Zilpi govorio o tome kako sanja krvolične snove. Iz noći u noć divlji bi ga glasovi zvali nazad u Kanaan, u zemlju njegova oca. Iako strašni, ti snovi bijahu i radosni. Rebeka je sjajila poput sunca, a Izak se smiješio blagoslivljajući ga. Čak mu ni brat nije više prijetio, već se pojavljivao u obliju golemog crvenkastog bika koji ga je srdačno pozdravljao i pozivao ga da uzjaše na njegova široka leda. I po svemu je izgledalo da se Jakov više ne mora bojati svog brata jer su trgovci iz Kanaana donosili vijesti o Ezavu koji postade uspješnim stočarom, ocem mnogobrojnih sinova, na glasu sa svog velikodusja.

Onoga dana kad su same boravile u crvenom šatoru, Jakovljeve žene medu sobom su razgovarale o njegovim snovima i namjerama. Raheline su oči sjale u očekivanju selidbe na jug. Ona se naputovala mnogo više od svojih sestara, obilazeći rodilje po udaljenim brdima, u Karkemišu, a jednom i u samom gradu Haranu. "Oh, vidjeti velike planine i pravi, veliki grad!" reče ona. "Tržnice prepune najfinije robe i voća kojemu ni imena ne znamo! Vidjet ćemo lica sa svih strana svijeta. Čut ćemo svirku srebrnih bubnjića i zlatnih frula."

Lea baš i nije bila toliko željna otkrivanja novog i nepoznatog svijeta izvan doline koja joj dade život. "Ja sam posve zadovoljna i s licima koja ovdje gledam oko sebe", odvrati ona Raheli, "ali bih se vrlo rado oslobođila Labanova smrada. Otići ćemo, naravno. Ali ja ću otići sa žaljenjem."

Bilha potvrđno kimnu glavom. "Meni će biti žao ostaviti Adine kosti. Nedostajat će mi što neću više gledati izlazak sunca tamo gdje sam donijela na svijet svog sina. Zalit ću za našom iščezlom mladošću. Ali ja sam spremna. A naši sinovi ne mogu dočekati časa da odu odavde."

Ovim posljednjim riječima Bilha je naglas izrekla istinu o kojoj su dotad svi šutjeli. U Haranu, gdje je svaki humak dugi niz naraštaja već nekome pripadao, nije bilo mjesta za tolike sinove koji će uskoro krenuti svojim putem u život. U zavičaju njihovih majki za njih nije bilo zemlje. Ako cijela obitelj zajedno ne odseli, ženama će uskoro pucati srca dok budu gledale kako se sinovi okreću jedan protiv drugoga ili, pak, kako nestaju u nepoznatim krajevima tražeći vlastiti put.

Dok su njene sestre tako upravljaše misli prema budućnosti, Zilpino disanje postajalo je sve glasnije i isprekidanje. "Ja ne mogu ići", uzviknu ona odjednom. "Ne mogu ostaviti sveto drvo, izvorište svoje snage. Ili bamu, natopljenu mojim žrtvama ljevanicama. Kako će bogovi znati gdje sam ako me ne bude ovdje da im služim? Tko će me štititi? Sestre moje, opkolit će nas zli dusi."

Oči joj se raširiše. "U tom stablu, na tom mjestu, tu prebiva *ona*, moja mala božica, Nanše. " Sestre se trgoše kad su čule da Zilpa izgovara ime vlastitog božanstva, ime koje se inače otkrivalo samo na smrtnoj postelji. Obuzeta osjećajem daje napušta svaka nada, glasom prigušenim od suza, njihova sestra nastavi: "Jednako je tako i s vama, sestre moje. Sve božice koje vi zazivate prebivaju ovdje. Na ovom nas mjestu one znaju, na ovom mjestu mi znamo kako im služiti. Odlazak će za nas značiti smrt. Ja to znam."

Zavladala je tišina, u kojoj su sve tri sestre netremice gledale četvrtu. Naposljetku Bilha progovori prva. "Svako mjesto ima svoja sveta imena, svoja stabla i posvećeno tlo", reče ona mirnim glasom, poput majke koja razgovara s prestrašenim djetetom. "Kamo god pošle, tamo će biti bogova. " No Zilpa nije htjela pogledati Bilhu u oči, samo je tresla glavom i prošaptala: "Ne."

Riječ sad uze Lea. "Zilpa, mi smo tvoja sigurnost. Tvoja obitelj, tvoje sestre, jedina su zaštita od gladi, od studeni, od mahnitosti. Katkad se pitam ne postoje li bogovi tek u snovima i u pričama kojima se krate hladne noći i odgone crne misli." Zgrabi sestruru za ramena, pa joj reče: "Bolje ti je da se uzdaš u mene i Jakova negoli u izmišljene priče od praznih riječi i straha."

Zilpa se izvuče iz sestrinih ruku i okrene se od nje, ponovivši: "Ne."

Rahela je u čudu slušala Leino svjesno bogohuljenje, pa naposljetku progovori i ona, pažljivo birajući riječi kojima će izraziti misli što su joj se u glavi rađale dok ih je izgovarala. "Mi ne možemo otkloniti tvoj strah nikakvim dokazima, Zilpa. Bogovi uvijek šute. Ja znam da žene u porodu pronalaze snagu i utjehu zazivajući imena svojih bogova. Vidjela sam ih kako se, uz zvuk obrednog napjeva, bore i onda kad izgleda da više nema nade. Vidjela sam živote pošteđene u posljednjem trenutku, spašene upravo zbog nade."

"Unatoč tome, pouzdano znam da bogovi ne štite čak niti najdobrostivije, najpobožnije žene od slomljenog srca ili od smrti. Bilha je, dakle, u pravu. Ponijet ćemo sa sobom Nanše", izgovori Rahela ime Zilpine omiljene božice snova i pjevanja. "Ponijet ćemo i Gulu", spomenu ime božice iscjeljivanja, kojoj je i sama prinosila žrtve. A onda, prije no što joj se misao do kraja uobličila u glavi, izlane: "Uzet ćemo sve kumire iz naših šatora i ponijeti ih sa sobom kad budemo odlazile u Kanaan s mužem i djecom."

"Naškoditi nam ne mogu, to je sigurno", nastavi Rahela, govoreći sve brže i brže dok se novi plan sve jasnije oblikovao. "A ako budu kod nas, Laban neće imati od njih koristi", lukavo dometne. Bilha i Lea usiljeno se nasmiju, zamislivši načas opljačkanog Labana, lišenog svih svojih svetih likova. Starac se obraćao kumirima za savjet kad bi god trebao donijeti kakvu odluku te bi katkad provodio sate rastreseno milujući kipove koji su mu bili najdraži. Lea je znala reći da ga oni smiruju isto onako kao što puna dojka smiruje mušičavo djetešce.

Otići s kumirima značilo je izazvati Labanov mahniti bijes. Međutim, Rahela je, po drevnim običajima, imala pravo na te kipove. U staro doba, dok je obitelj još živjela u gradu Uru, najmlađa je kćer, temeljem svog neupitnog prava, nasljeđivala sve obiteljske svete predmete. Dakako, ti se običaji

više nisu poštivali, pa je tako i Kemuel, kao stariji Labanov sin, mogao tražiti kumire pozivajući se na svoje pravo po rođenju.

Sestre su sjedile u tišini, razmišljajući o tom smjelom naumu. Naposljetku se oglasi Rahela. "Ja ću uzeti kumire i ti će kumiri biti za nas izvor snage. Bit će znak našeg prava po rođenju. Naš će otac patiti kao što su drugi patili zbog njega. O ovome neću više nikad govoriti."

Zilpa otare oči. Lea se nakašlje. Bilha ustane. Odluka je bila donešena.

Cijelo to vrijeme ja sam se jedva usuđivala disati. Bojala sam se da će me, budu li se sjetile da sam ondje, poslati van iz šatora. Nepomično sam sjedila između majčine desne i Bilhine lijeve ruke, zapanjena svime što sam čula.

Rahela bijaše odana iscjeliteljici Guli. Bilha je darove u žitu prinosila predilji Utu. Lea je osobito štovala pivaricu Ninkasi, koja je varila pivo u badnju od prozirnoga lazurnog kamena uz pomoć varjače načinjene od srebra i zlata. Ja sam razmišljala o bogovima i božicama kao o tetama i stričevima koji su veći od mojih roditelja i koji, prema vlastitoj želji, mogu živjeti pod zemljom ili iznad zemlje. U mojoj mašti oni bijahu besmrtni, bez mirisa, vječito sretni i puni zanimanja za sve što se sa mnom događalo. Uplašila sam se kad sam čula Leu, najmudriju od svih žena, kako se pita jesu li ti moćni prijatelji tek likovi iz priča kojima se umiruju dječji strahovi.

Zadrhtala sam. Majka mi prisloni ruku uz obraz da vidi imam li vrućicu, ali ustanovi da sam na dodir hladna. Kasnije te noći probudila sam se vrišteći i u znoju od straha da padam, ali majka je došla i legla pokraj mene, umirivši me toplinom svog tijela. Sigurna i zaštićena njezinom ljubavlju, već sam počela tonuti u san, a onda se opet načas prenuh jer mi se učinilo da čujem Rahelin glas koji mi govorи: "Upamti ovaj trenutak u kojem tijelo tvoje majke liječi sve jade što ti tište dušu." Pogledah uokolo, ali moje tetiće ne bijaše nigdje u blizini.

Sigurno je i to bio san.

Tri dana potom Lea se otputi prema stjenovitom pašnjaku, koji se sterao zapadno od tabora, da priopći Jakovu kako su žene pripravne poći za njim u njegov zavičaj. Ja sam hodala za njom, noseći ocu kruh i pivo. Dan bijaše poprilično vruć, pa nisam baš bila presretna zbog dodijeljene mi dužnosti.

Kad sam se uspela na brežuljak koji je odvajao tabor od pašnjaka, zastala sam pred čudesno lijepim prizorom. Mnoge ovce bile su brede i jedva su se kretale zbog vrućine koja je sve više rasla. Iz djeteline se širio miris, izmamljen zrakama izlazećeg sunca. Pod tvrdom, modrom nebeskom pločom čulo se jedino zujanje pčela.

Zastala sam dok je majka žurno odmicala dalje. Svijet mi je tog trenutka izgledao tako savršen, tako dovršen, a opet tako nestalan da sam se umalo rasplakala. Morat ću opisati Zilpi ovaj osjećaj, pomislih, i upitati je zna li kakvu pjesmu koja pjeva o njemu. Ali već sljedećeg trenutka shvatila sam da se nešto u tom svijetu pomaknulo s mjesta. Nešto važno se promijenilo. Pogledom pretražih obzor: nebo je još bilo vedro, djetelina je mirisala, pčele su zujale.

A onda opazih da majka i otac nisu sami. Lea se licem okrenula prema mužu. Pokraj nje stajala je Rahela.

Dvije su žene još prije mnogo godina sklopile svojevrsno primirje. Nikada nisu zajedno radile niti se jedna s drugom savjetovale. Nikada nisu sjedile jedna pokraj druge u crvenom šatoru ili se jedna drugoj izravno obraćale. I nikada nisu istodobno pristupale svojem mužu. Pa ipak, sada su njih troje stajali zajedno, tako da ih svatko može vidjeti, i razgovarali kao stari prijatelji. Obje su mi žene bile okrenute leđima.

Dok sam stigla do njih, razgovor je upravo završio. Majka i teta okrenule su se od Jakova i, ugledavši me, smjesta zamijenile ozbiljan izraz na licima onim lažnim smiješkom kojim se odrasli služe kad žele nešto sakriti od djece. Nisam im užvratila smiješak. Znala sam da su razgovarali o odlasku. Spustila sam hranu i piće ocu pred noge i okrenula se da pođem za Leom i Rahelom natrag prema šatorima, kadli Jakov, moj otac, progovori.

"Dina!" zazove me. Bijaše to, koliko se sjećam, prvi put da sam iz njegovih usta čula svoje ime. "Hvala ti, djevojko. Želim ti da vazda budeš utjeha i radost svojim majkama." Pogledah ga u lice, a on mi se nasmiješi iskrenim, pravim osmijehom. Ali ja nisam znala kako bih se nasmiješila svom ocu ili što bih mu odgovorila, pa sam se okrenula i potrcala za majkom i Rahelom koje su već bile prevalile komad puta prema šatorima. Uhvatila sam Leu za ruku i zirnula preko ramena da još jedanput pogledam Jakova, ali on se već bio okrenuo na drugu stranu.

Iste večeri Jakov je otpočeo s pregovorima oko našeg odlaska. Te noći, i još mnogih poslije nje, žene su ležale na prostirkama dok su im u ušima odzvanjali glasovi muškaraca. Laban nije imao ništa protiv toga da Jakov ode zajedno s njegovim kćerima i unucima koji su previše jeli, a premalo ga poštivali. Starcu je, međutim, bilo mrsko i pomisliti da bi Jakov mogao otici kao bogat čovjek.

Tijekom dugih noći u kojima se mnogo vikalo, Laban je sjedio između dvaju sinova, Kemuela i Beora. Njih trojica neumorno su pila pivo i vino te bi nakon nekog vremena počeli zijevarati Jakovu u lice, a razgovor bi se prekinuo prije no što se išta uspjelo dogоворити.

Jakov je sjedio između svojih najstarijih sinova, Rubena i Šimuna, i nije htio ni dotaknuti ništa jače od ječmenog piva. Iza njega stajali su Levi i Juda. Sedmorica mlađih dječaka čekala su ispred šatora, naprežući se da što bolje čuju svaku izgovoreniju riječ. Josip bi meni ispričao sve što je čuo, a ja bih to onda prenosila majkama. Naravno da ja njemu nisam prepričavala razgovore koje su žene potihno među sobom vodile. Nisam mu govorila o tome kako skupljaju zalihe tvrdo ispečenog kruha ili o tome kako ušivaju dragocjene trave u porube ruha. Osobito sam se, pak, čuvala da mu slučajno ne izlanem ni slovca o Rahelinu naumu u vezi s kumirima.

Iz noći u noć Laban je dokazivao kako ne duguje Jakovu ništa osim onih bijednih miraza kojima bijaše obdario Leu i Rahelu, što je zapravo značilo da moj otac nema čak ni šatora pod koje bi se njegova obitelj mogla skloniti. K tome je, naveliko se razmećući darežljivošću, ponudio dvadeset ovaca i dvadeset koza - po jedno grlo od svake vrste za svaku godinu Jakovljeva službovanja, na račun kojega se obogatio više no što je mogao i sanjati.

Jakov je, sa svoje strane, tražio ono što po pravu pripada svakom nadgledniku: desetinu od svakog stada, u koju ulaze odabранe najbolje životinje. Osim toga, potraživao je i osobno vlasništvo svojih žena: gomilu brusnih kamenova i vretena, tkalačkih stanova i krčaga, nakita i sireva. Podsjecaо je Labana na to da su šatori, blago i nadničari u njegovoј službi plodovi rada njegovih, Jakovljevih ruku. Prijetio je da će poći tražiti pravdu na sudu u Haranu, ali Laban se na to samo podrugljivo nasmijao. Proveo je on mnoge godine kockajući i bančeći zajedno s gradskim odličnicima, pa nije bilo nikakve sumnje o tome čiju bi stranu oni zauzeli u sporu.

Kasno jedne noći, nakon tjedana potrošenih uludo u neplodnim razgovorima, Jakov napokon pronađe riječi koje su unijele nelagodu u Labanovo srce. Lein i Rahelin muž, otac Zilpine i Bilhine djece, upilji pogled u starca i prijetećim ga glasom upozori da bog njegovih otaca neće dobrostivo gledati na onoga tko prevari pomazanika iz njegova roda. Njegov bog ukazao mu se u snu, reče Jakov Labanu, i naložio mu da ode i povede sa sobom svoje žene, svoje sinove i svoje mnogobrojno blago. Bog Jakovljev i Izakov rekao je i to da će svakoga tko pokuša osujetiti Jakovljeve namjere snaći kazna od koje će trpjeti njegovo tijelo, njegova stada i njegovi sinovi.

Ove riječi uznemiriše Labana koji se tresao od straha pred svakom božanskom silom. Kad je Jakov zazvao boga svojih otaca, sa starčevih usana nestade glupog, podrugljivog smiješka. Jakovljev uspjeh u uzgoju blaga, zdravlje jedanaestorice njegovih sinova, odanost koju su mu iskazivali nadničari, pa čak i srčanost njegovih pasa - sve su to bili znakovi blagoslova s neba. Laban se prisjeti svih onih bogatih žrtava što ih je Jakov godinama prinosio svom bogu, pa pomisli kako je El jamačno bio zadovoljan tolikim iskazivanjem pobožnosti.

Sljedećeg dana Laban se zatvorio u šator zajedno sa svojim kućnim božanstvima; nije se pojavljivao sve do večeri, a onda pošalje po Jakova. Čim je stupio pred tasta, Jakov osjeti da je prednost na njegovoj strani. Došao je čas za ozbiljno cjenkanje.

"Oče moj", otpoče on hinjeno medenim glasom, "kako si uvijek prema meni bio dobar, ja ču sa sobom uzeti samo one ovce i koze koje su prugaste ili pjegave - one čija će mi krvna i kože donijeti manju zaradu na tržnici. Ti ćeš tako u svojim stadima zadržati najbolja, čistokrvna grla. Ja ču, pak, otići iz tvoje kuće siromašan, ali zahvalan."

Laban je naslućivao da se u Jakovljevoj ponudi krije podvala, ali nikako nije mogao dokučiti kakvu bi korist Jakov imao od nje. Svi su znali da se od životinja tamnjeg krvna ne može dobiti vuna koja bi dala bijelo predivo ni koža koja se može ušaviti tako da bude jednolike boje. Međutim, Laban nije znao da su upravo te "slabije" životinje mnogo čvršće i zdravije od onih koje su davale prekrasnu vunu i lijepo kože. Prugaste ovce češće bi ojanjile blizance negoli samo po jedno janje, a većinu njihova potomstva činila su ženska janjad, što je značilo više mlijeka i više sira. Dlaka pjegavih koza bila je posebno masna, što je bilo od velike koristi za ojačavanje užadi. Sve su to bile Jakovljeve tajne, koje je on malo-pomalo sam otkrivao tijekom godina provedenih sa stadima. Bila su to znanja za koja će škrti starac, radi svoje lijnosti, skupo platiti.

"Pa neka bude tako", pristade Laban; potom njih dvojica nazdraviše vinom da zapečate dogovor. Jakov će, dakle, otići sa ženama, sinovima, i prugasto-pjegavim stadiom koje je moglo brojati najviše šezdesetak ovaca i jednak toliko koza. Stado bi bilo veće da Jakov nije zamijenio dio blaga za dvojicu nadničara i njihove žene. A u zamjenu za jednog magarca i jednog starog vola, pristao je ostaviti Labanu dva svoja psa, od kojih jedan bijaše najbolji među svim ovčarima.

Jakovu su također pripale sve Leine i Raheline potrepštine za kućanstvo, kao i ruho i nakit što su ga nosile Zilpa i Bilha. Osim toga, zahtijevao je da uzme ogrtače i koplja svojih sinova, dva tkalačka stana i dvadeset i četiri mine vune, šest košara žita, dvanaest krčaga ulja, deset kožnih mješina vina i po jednu mješinu vode za svaku osobu. Dakako, to bijaše samo službeni popis, koji nije uzimao u obzir domišljatost mojih majki.

Dogovoreno je i vrijeme našeg polaska, do kojega su imala proći još tri mjeseca. Iako je taj rok isprva izgledao dug poput vječnosti, tjedni su brzo sustizali jedan drugi. Moje majke ozbiljno su prionule na posao: prikupljale su, odlagale, slagale, razvrstavale, mijenjale, prale. Izrađivale su putne sandale i pekle hljebove tvrdoga kruha. Sakrivale su najvrjedniji nakit duboko u košare sa žitom, za slučaj da nas putem zaskoče razbojnici. Pretraživale su obližnja brda u potrazi za travama kojima će napuniti vrećice.

Da su htjele, mogle su potpuno opustošiti povrtnjak. Mogle su počupati sav luk, iskopati iz zemlje sve zalihe žita i isprazniti sve košnice u bližoj okolini. No ipak to nisu učinile - ne zbog poštovanja prema Labanu, nego zbog nadničarki i njihove djece. Uzele su samo ono za što su smatrale da im po pravu pripada, i ništa više.

Zadužena za razne priproste poslove, i ja sam marljivo radila. Nitko me pritom nije mazio niti me češljao i uplitao mi kosu. Nitko mi se nije smiješio ni hvalio moje predenje. Osjećala sam se zlostavljeni i zapostavljeni, ali nitko nije primjećivao moju mrzovolju, pa sam napisljetu prestala samu sebe sažaljevati i jednostavno sam radila što bi mi rekli.

Moglo je to biti razdoblje veselja da nije bilo Rute, koja je tijekom posljednjeg tjedna naših priprema zapala u posvemašnje malodušje. Sjedila je u prašini ispred Leinog šatora kao okamenjena slika očaja i svatko tko je onuda prolazio morao bi je zaobići. Lea je čučnula pokraj nje i nagovarala je da se pomakne, da uđe u šator i nešto pojede, da se nekako okrijepi i utješi. No za Rutu više nije bilo utjehe. Lea je duboko žalila jadnu ženu koja po godinama nije bila starija od nje, ali više nije imala zube i vukla se taborom poput oronule starice. Unatoč tome, nije za nju mogla učiniti ništa: poslije nekoliko neuspješnih pokušaja da je izvuče iz bijednog stanja, morala je odustati i otići dalje za svojim poslom.

Noć prije posljednjeg mladog mjeseca u zemlji dviju rijeka Jakovljeve žene potih su se okupile u crvenom šatoru. Sestre su sjele, ostavljajući trokutaste kolače da netaknuti leže u košarici pred njima.

"Ruta će sada umrijeti", progovori Bilha. Njene riječi lebdjele su u zraku, bez odgovora, pune istine.
"Jednoga dana Laban će je prejako udariti ili će jednostavno izdahnuti od tuge."

Zilpa uzdahne, Lea otare oči. Rahela je zurila u svoje ruke. Majka me privuče sebi u krilo, za koje sam već odavna bila prevelika. Svejedno sam se udobno smjestila i pustila je da me mazi: uživala sam dok me, utonula u misli, rastreseno milovala.

Odvjile su dio mjesecih kolača za žrtvu paljenicu, kao što su to uvijek činile tijekom noći mladog mjeseca te svakog sedmog dana. Žrtvu su prinijele u tišini, bez pjevanja pjesama zahvalnica, bez plesa.

Sljedećeg dana žene nadničara pridružile su se Jakovljevim ženama da zajedno s njima provedu dane mjesecnog pranja, ali kao da su došle na sprovod, a ne na svetkovinu. Nijedna nije tražila od trudnica da opišu svoje tegobe. Nijedna se nije hvalila pothvatima svog sina. Nisu jedna drugoj plele kosu u pletenice, niti su jedna drugoj uljem trljale noge. Slatki kolači ostali bi netaknuti da nije bilo mališana koji su vrzmali po šatoru i oko njega, tražeći svako malo dojke i krila majki.

Zibatu i Uzna jedine su se medu nadničarkama spremale na put u Kanaan zajedno s mojim majkama. Sve druge ostat će s muževima u taboru. Duge godine posestrimstva bližile su se kraju. Držale su jedna drugoj noge za vrijeme porođaja i zajednički dojile djecu. Zajedno su se smijale u povrtnjaku i skladno pjevale u čast mladog mjeseca. To vrijeme prošlo je zauvijek; svaka žena sjedila je s vlastitim mislima, prebirući po sjećanjima, oplakujući gubitke. Crveni je šator, kao nikad dotad, odisao tugom i sjedila sam vani, ispred šatora, sve dok me nije svladao umor i dok nisam zaspala.

Ruta se nije pojavila u šatoru. Došlo je jutro, spustila se večer, a nje još uvijek nije bilo. Kad je osvanuo i drugi dan, majka me poslala da je potražim. Pitala sam Josipa je li djedova žena tog jutra pekla kruh. Pitala sam Judu je li negdje video Rutu. Pitala sam braću, pitala sam nadničarske kćeri - nitko se nije sjećao je li video Rutu. Baš nitko. Od jada tuge već je bila postala gotovo nevidljiva.

Popela sam se na vrh onog istog brežuljka gdje sam prije nekoliko mjeseci bila onako sretna, ali nebo nuda mnom se navuklo oblacima, a zemlja se sivjela. Pogledom pretražih okolicu, ali ne vidjeh ništa. Uputih se do studenca, no ni tamo ne nađoh nikoga. Uzverah se po niskim granama stabla na samom rubu obližnjeg pašnjaka, ali ni odande ne opazih Ritu.

Naišla sam na nju dok sam se vraćala nazad da izvijestim majku kako od Rute nigdje nema ni traga ni glasa. Ležala je u suhom koritu jednog vadija, na samotnom mjestu, gdje bi katkad zalutali janjičići znali upasti i slomiti noge. U prvi čas pomislih da Ruta spava na leđima, oslonjena o strmu kosinu korita. Prišavši bliže, vidjeh da su joj oči otvorene, no kad sam je pozvala po imenu, nije se ni pomakla.

A onda ugledah mlitavo obješena usta, muhe u uglovima očiju i muhe na zapešću, crnom od krvi. Lešinari su kružili zrakom iznad nje.

Nikad dotada nisam vidjela mrtvo tijelo. Pogledom sam gutala Rutino lice koje više nije bilo Rutino lice, nego komad plavičastoga kamena s tragovima lica iz mog sjećanja. Nije izgledala kao da je tužna. Nije izgledala kao da trpi bol. Izgledala je samo prazno. Gledala sam u nju raširenh očiju, pokušavajući shvatiti kamo je nestala i nesvesno susprežući dah.

Da se Josip nije pojavioiza mene, bila bih zauvijek ostala tamo stajati. I njega je Rahela poslala u potragu za Rutom. Prošao je pokraj mene i čučnuo uz nepomično tijelo. Nježno je puhrnuo u Rutine ukočene oči i prstom joj dotaknuo obraz; nakon toga joj je desnim dlanom prekrio oči i zaklopio ih. Bila sam zapanjena bratovom hrabrošću i smirenosću.

Ali tad Josip zadrhti i odskoči unatrag kao da gaje zmija ujela. Otrči do samog kraja vadija, tamo gdje je nekoć tekla voda i cvalo cvijeće. Sruši se na koljena i stane povraćati na isušeno tlo. Uz grčevite jecaje, otvorenih je usta hvatao zrak, ljljao se na koljenima i kašljao. Kad sam mu se približila, skočio je na noge, zateturao i mahanjem mi dao znak da ne prilazim.

"Idi nazad i reci im", prošaptala sam. "Ja ću ostati ovdje i tjerati lešinare." Požalila sam zbog tih riječi istog časa kad sam ih izgovorila. Josip se nije niti potruđio da mi odgovori: odjurio je kao da ga progoni vuk.

Okrenula sam se leđima tijelu, ali svejedno sam morala slušati zujanje muha oko Rutina zapešća i gledati u krvavi nož koji je ležao pokraj nje. Lešinari su lepetali krilima i graktali. Drhtala sam pod vjetrom koji me ujedao kroz haljinu.

Hodala sam duž vadija do njegova gornjeg dijela, trudeći se sjetiti nečega lijepog o Ruti. Ali uspjela sam samo prizvati u sjećanje strah u očima, prljavštinu u kosi, neugodno kiselkast zadah tijela, pogruženo držanje. Ona je bila žena baš kao što je i moja majka žena, ali to stvorene po svemu se razlikovalo od majke. Nikada nisam razumjela Leinu ljubaznost prema Ruti.

Poput njenih sinova, duboko u duši gajila sam prezir prema njoj. Zašto se podčinila Labanu? Zašto nije od sinova zahtijevala poštovanje? Otkud je uspjela smoći hrabrosti da se ubije ako nije imala hrabrosti živjeti? Postidjela sam se zbog hladnoće vlastitog srca jer sam znala da bi Bilha zaplakala da vidi kako tamno leži i da bi se Lea posula pepelom po kosi da zna što se dogodilo.

Što sam duže ondje stajala, više sam mrzila Rutu zbog njene slabosti i zbog toga što moram stražariti nad njom. Nikako da se netko pojavi na vidiku i dođe po mene, a ja sam se već počinjala tresti. Možda Ruta ustane i potegne nož na mene kao kaznu za moje okrutne misli. Možda bogovi podzemnog svijeta dođu po nju, pa povedu i mene. Stala sam plakati i dozivati majku da dođe i spasi me. Zvala sam pojmenice sve tete. Zvala sam Josipa, i Rubena, i Judu. Svi kao da su me zaboravili.

Kad sam napokon ugledala dva ljudska lika kako se primiču preko pašnjaka, bila sam već nasmort prestrašena. No od onih koji su dolazili nisam mogla očekivati nikakvu utjehu: sve žene ostale su u crvenom šatoru, a pojavili su se tek užasni Rutini sinovi. Bacili su pokrivač majci preko lica ni ne uzdahnuvši. Beor je natovario mali zamotuljak, koji nekoć bijaše Ruta, preko ramena i ponio ga kao da nosi odlutalo kozle. Samo sam ja pošla za njim. Kemuel ni za časak nije obratio pozornost na jadnu mrtvu majku, nego je putem lovio zeca. "Ha, ha!" povikao je kad ga je pogodio strijelom.

Tek kad sam ugledala crveni šator na rubu tabora, suze mi ponovno potekoše niz obraze; pohrlila sam onamo, majkama. Lea nije brižljivo pregledala lice i prekrila ga poljupcima. Rahela me čvrsto zagrlila i polegla me na svoj mirisni krevet. Zilpa je pjevala uspavanku koja govori o obilnim kišama i bogatim žetvama, a Bilha mi trljala noge sve dok nisam zaspala. Spavala sam sve do sutra uvečer, a dotad je Ruta već počivala pod zemljom. Nekoliko dana potom krenuli smo na put.

Moj otac, starija braća, svi nadničari i Labanovi sinovi otišli su na udaljene pašnjake da odvoje iz stada sva prugasta i pjegava grla koja su prema dogovoru pripala Jakovu. Jedini je Laban od svih muškaraca ostao u taboru: zbrajao je i prebrajao krčage dok su se punili, razbacivao uredno složene vunene tkanine provjeravajući jesmo li uzeli štогод bez njegova dopuštenja. "Ja na to imam pravo", režao je bez isprike.

Naposljetku se ipak umorio uhodeći kćeri dok su radile i odlučio da ode u Haran "po nekom poslu". Lea se prezirno osmjejhula kad je to čula. "Starkelja se ide kockati, opijati i hvalisati se pred drugim lijenim budalama kako se konačno riješio gramzivog zeta i nezahvalnih kćeri", reče mi dok smo mu kuhale jelo koje će ponijeti na put. Laban je vodio sa sobom Beora te je napravio cijelu predstavu oko toga što ostavlja Kemuela kao starješinu na čelu tabora.

"On ima moje puno ovlaštenje u svim stvarima", svečano je objavio Jakovljevim ženama i mladim sinovima, okupivši ih prije odlaska. Istog trenutka kad mu je otac nestao iza brdašca, Kemuel naredi da mu Rahela osobno donese jakoga vina. "Da mi niste slali nekakve ružne sluškinje", mukao je. "Hoću svoju sestruru."

Rahela nije imala ništa protiv toga da ga posluži jer je zajedno s vinom ulila u njegov vrč i nekakav biljni pripravak koji pospješuje san. "Samo se ti lijepo napij, brate", reče mu ona slatkim glasom dok je praznio prvi vrč. "Hajde, uzmi još."

Ne prođe dugo nakon Labanova odlaska, a on je već hrkao. Svaki put kad se probudio, Rahela bi s napitkom ušla pod njegov šator i sjela pokraj njega, hineći zanimanje za njegove neotesane pokušaje zavođenja i pazeći da mu vrč neprestano bude vrhom pun; pod njezinom paskom prespavao je cijeli taj i sljedeći dan.

Dok je Kemuel spavao, muškarci su se vratili i dotjerali blago na najbliži pašnjak, odijeljen od tabora samo brežuljkom, tako da su se završne pripreme za put odvijale usred blejanja, prašine i zadaha životinja. Osim toga, nazočnost tolikog broja muškaraca stvarala je neuobičajenu graju i gužvu u taboru.

Običnim danima, pod šatorima i oko njih moglo se vidjeti samo žene i djecu. Ako bi se našao koji bolestan ili nemoćan muškarac, taj bi počivao na svom ležaju ili bi sjedio na suncu dok su oko njega tekli svakodnevni poslovi vezani uz vunu, kruh i pivo; on bi se zbog svog položaja osjećao neugodno, pa bi nastojao ne biti nikome na smetnji.

Sad se medu nama odjednom našla cijela četa zdravih muškaraca koji nisu imali gotovo nikakva posla. "Kakve li gnjavaže!" primijeti moja majka, govoreći o sinovima koji su se neprekidno motali naokolo.

"Stalno su gladni", progundja Bilha, koja nikad u životu nije gunđala, nakon što je drugi put otpravila Rubena s punom zdjelom variva od leće i luka. Svakih nekoliko časaka, Bilha ili Lea morale su prekidati posao i grijati kamenje za pečenje kruha.

Osim toga, nazočnost muškaraca otežavala je stvari na još jedan, manje primjetan način. Premda su šatori bili Leino carstvo i premda je ona najbolje znala što i kako valja učiniti, dok joj je muž bio uz nju, nije mogla izdavati zapovijedi. Umjesto toga, stala bi iza Jakova i tiho upitala, recimo: "Je li moj muž spremna za to da rastavimo veliki tkalački stan i utovarimo ga u kola?" a onda bi on naložio sinovima da učine ono što je trebalo. To se ponavljalo tako dugo dok napisljeku nije sve bilo spremno.

Iz tjedna u tjedan, tijekom priprema, a osobito nakon što je Laban oputovao u Haran, ja se nisam micala od Rahele. Pronalazila sam razloge da je slijedim s jednog posla na drugi, nudeći joj pomoć i tražeći od nje savjete kako da ispunim dužnosti koje sam dobila. Ostajala sam uz nju sve do mraka, često sam i zaspala na njezinim prekrivačima te se ujutro probudila pod njezinim ogrtačem, prožetim slatkim mirisom. Trudila sam se biti oprezna, ali ona je znala da je ja pomnivo motrim.

Noć prije našeg polaska, Rahela me uhvati kako usredotočeno promatram svaki njen pokret. Najprije ljutito sijevnu očima, ali mi nakon toga uzvrati pogled iz kojega razabrah da sam pobijedila: smjela sam poći za njom. Otišle smo do bame, gdje je Zilpa ležala ničice pred žrtvenikom i šapatom razgovarala s bogovima i božicama koje smo ubrzo imali napustiti. Podigla je glavu kad smo nas dvije sjele medu korijenje velikog stabla koje je tamo raslo, ali nisam baš sigurna je li uopće primijetila da ja sjedim između Rahelinih koljena. Dok smo čekale, Rahela mi je plela kosu u pletenice i govorila o ljekovitim svojstvima nekih poznatih mi biljaka (sjemenje korijandera za bolove u trbuhi, kumin za rane). Već je odavna bila odlučila da će me podučiti svemu onome čemu je Inna podučila nju.

Ostale smo tamo, u podnožju drveta, sve dok Zilpa nije ustala, uzdahnula i otišla. Sjedile smo dok se glasovi pod šatorima nisu utišali i posljednja se svjetiljka utrnula. Čekale smo sve dok se mjesec, na pola puta do uštapa, nije popeo visoko medu granje iznad nas, a jedini zvuk što smo ga još čule bijaše povremeno blejanje ovaca.

Rahela ustade i nečujnim se korakom uputi prema Labanovu šatoru. Iako sam je slijedila u stopu, ponašala se kao da me nema, pa nisam bila sigurna zna li uopće da sam iza nje, sve dok mi nije pridržala zaklopac na šatorskom krilu da uđem onamo gdje nikada nisam bila niti sam kada poželjela biti.

Djedov šator bijaše mračan kao dno presušenog zdenca, a zrak u njemu smrdljiv i ustajao. Rahela, koja je ranije već bila onđe i neumorno nudila Kemuela pićem, prođe pokraj njegova nepomičnog tijela iz kojeg se čulo glasno hrkanje i uputi se ravno u kut šatora, prema priprostoj drvenoj klupi što je

Labanu služila kao žrtvenik. Kumiri su stajali na njoj, složeni u dva reda. Ne okljevajući ni časa, Rahela pruži ruku i poče ih jednog po jednog srušati u pregaču vezanu oko struka, kao da pobire luk. Kad se i posljednji kip našao u pregači, ona se okrene, vrati se istim putem ni ne pogledavši Kemuela koji je zastenjao u snu dok je prolazila pokraj njega i bešumno opet otvorio zaklopac propuštajući me da izđem.

Stupile smo na otvoreno, okružene potpunom tišinom. Dok mi je u ušima divlje bubenjalo vlastito srce, duboko sam udahnula da izbacim iz sebe smrad iz šatora. Rahela se nije zaustavljala: brzo se uputila prema svom šatoru, u kojem je spavala Bilha. Slušala sam je kako nešto šuška medu prekrivačima, ali bilo je odveć mračno da bih vidjela kamo je sakrila kumire. Potom se ispružila na ležaj i poslije toga više ništa nisam čula.

Htjela sam je prodrmati i zatražiti od nje da mi pokaže sakriveno blago. Željela sam da me zagrli i da mi kaže kako sam se valjano iskazala ne ispustivši ni glasa dok sam je pratila. Na kraju sam šutke legla. Srce mi je još glasno lupalo pri pomisli da bi Kemuel mogao upasti u šator i sve nas pobiti. Zamišljala sam kako bi bilo da kumiri ožive i bace na nas užasne čini, kažnjavajući nas zato što smo pomutile njihov mir. Bila sam uvjerenja da jutro nikada neće osvanuti i tresla sam se ispod pokrivača, iako noć nije bila hladna. Kad sam napokon zaklopila oči, utonula sam u san bez snova.

Probudila me galama što je sa svih strana dopirala u šator. Rahela i Bilha već su bile otišle, a ja sam ležala pokraj dvaju kupova uredno složenih pokrivača. Odnijela ih je sa sobom, bilo je prvo što sam pomislila. Rahela je odnijela kumire bez mene. Tako sam je brižljivo motrila i pratila, a nam kraju sam propustila ono najvažnije. Izjurila sam van i ugledala braću kako savijaju kozje kože od kojih bijaše sastavljen očev šator. Posvuda oko mene šatori su ležali na tlu, nosive motke su bile prikupljene, užad smotana. Moj dom bio je sravnjen sa zemljom. Odlazili smo.

Jakov je ustao u zoru i prinio žrtvu prinosnicu od žita, vina i ulja za sretan ishod putovanja. Životinje, koje su osjećale da se događa nešto neobično, blejale su, meketale i papcima dizale prašinu. Psi nisu prestajali lajati. Tabor, u kojem je nedostajala polovina šatora, izgledao je nesklapno, otužno - kao da se našao na putu moćnom, strašnom vjetru koji je opustošio pola svijeta.

Pojeli smo zajutrak osoljen suzama onih koji neće poći s nama. Pospremivši i posljednje posude, žene su stajale praznih ruku. Za nas u taboru više nije bilo baš nikakvog posla, ali Jakov nam ne davaše znak za polazak. Suprotno obećanju, Laban se još nije vratio iz Harana.

Sunce se sve više penjalo, mi smo već odavna trebali krenuti, no Jakov je stajao sam na vrhu kose s koje se pružao pogled na put prema Haranu i žmirkajući čekao bilo kakav znak Labanova dolaska. Njegovi sinovi medu sobom su mrmljali. Zilpa ode do bame, razdrije haljinu i posu se pepelom po kosi. Zrak se sve jače grijaо i težao, pa se čak i blago primirilo.

Tada Rahela prođe pokraj Rubena i Šimuna, Levija i Jude, koji stajahu u podnožju brežuljka na kojemu je Jakov stražario, ode do muža i rekne mu: "Dopusti nam da krenemo. Kemuel mi je rekao da će se njegov otac vratiti s kopljima i konjanicima i da će zapriječiti naš odlazak. On je otišao u Haran s namjerom da kaže sucima kako si ti lopov. Ne smijemo više čekati."

Jakov ju sasluša, pa odgovori: "Tvoj otac odviše se boji mog boga a da bi počinio takvu drskost. A Kemuel je budala."

Rahela poniknu glavom i reče: "Moj muž sigurno to zna bolje od mene, ali stada su pripravna, a sav naš imetak je posložen i pospremljen. Na nogama nam je obuća, a mi stojimo besposleni. Ne iskradamo se potajice pod okriljem noći. Ne uzimamo ništa osim onoga što je naše. Pravi je čas za polazak. Budemo li još dugo okljevali, mjesec će početi padati, a razdoblje dok je mjesec u padu nije pogodno za početak putovanja."

Sve što mu je žena govorila bijaše istina, a ni Jakov baš nije imao želje da ponovno vidi Labana. Kipio je od bijesa prema starcu koji ga je prisilio da tako dugo čeka i ode poput lopova, a da se nije dostoјno ni oprostio s djedom svojih sinova.

Budući da su njene riječi govorile u prilog njegovoj vlastitoj nakani, nakon što se Rahela udaljila, Jakov napokon dade znak za polazak. Nestrpljivi da već jednom krenu, njegovi sinovi za- klikču od sreće, ali u isti čas razlježe se i jauk žena koje su ostajale u taboru.

Otac nam pokaže da ga slijedimo. Najprije nas je poveo do bame, gdje je svatko od nas položio uz žrtvenik po jedan oblutak. Muškarci bi uzeli prvi kamenčić koji su spazili na tlu i ostavili ga pokraj žrtvenika kao znak rastanka. Lea i Rahela potražile su oblutke u podnožju obližnjeg terpentinova stabla, koje im je godinama pružalo zaštitu i utjehu.

Nitko nije rekao ni riječi. Kamenčići će govoriti za nas, pa ipak je Bilha poljubila svoj oblutak prije no što ga je položila povrh ostalih.

Jedine smo Zilpa i ja bile pripremljene za ovaj trenutak. Nekoliko tjedana ranije moja me ožalošćena teta odvela do vadija u kojemu je umrla Ruta i pokazala mi mjesto pri dnu tjesnaca, ispunjeno glatkim, jajolikim kamenjem. Ona je odabrala sićušni bijeli oblutak, veličine nokta na svom palcu. Ja sam uzela crveni kamen, prošaran crnim prugama, velik gotovo poput moje šake. Zilpa gaje sačuvala za mene i, dok smo posljednji put išle prema svetilištu mog roda, spustila mi ga u dlan.

Nakon toga Jakov povede obitelj preko brežuljka, na pašnjak gdje su nadničari čekali s blagom. Moje majke nijednom se nisu osvrnule - čak niti Zilpa, čije oči bijahu crvene ali suhe.

POGLAVLJE TREĆE

Otac je poredao članove obitelji, blago i sav pokretni imetak onako kako će se kretati za vrijeme putovanja. On je hodio na čelu povorke s velikim maslinovim štapom u ruci, između Levija i Šimuna koji su se šepurili osjećajući se silno važnima. Iza njih išle su žene s djecom koja bijahu premalena da bi pazila na blago: Uznin sinčić i kćerkica držali su se majčinih nogu, a Zibatu je nosila novorođenu djevojčicu u povezu na boku. Ja sam spočetka hodala pored Zilpe u nadi da će nekako ublažiti tugu koja ju je obavijala, ali me njezin čemer nakon nekog vremena ipak naveo da odem majci i Bilhi; one su se, pak, zadubile u razgovor o pripremanju obroka, pa uopće nisu na mene obraćale pozornost. Naposljetku sam se skrasila uz Rahelu, s čijeg lica osmijeh nije silazio čak ni onda kad nas je sunce počelo svojski pržiti. Zavežljaj na njenim leđima bijaše više negoli dovoljno velik da u njega stanu svi kumiri, a ja sam bila sigurna da su upravo ondje sakriveni.

Josip, Tali i Isa imali su zadaću da vode brigu o teglećim životinjama, u blizini žena, zbog čega su mrzovoljno udarali nogama o zemlju i mrmljali o tome kako su već dovoljno odrasli i kako zasluzuju važniji posao od čuvanja krotkog magareta i vola upregnutog u teško natovarena kola.

Odmah iza nas i iza teretnih životinja išao je Ruben, zadužen za nadgledanje stada i pastira - Zebuluna, Dana, Gada, Ašera te dvaju nadničara: Nomira, Zibatinog muža, i Zimrija, oca Uznine djece. Četiri psa trčala su uokrug oko stada, ušiju priljubljenih uz glavu, i marno obavljala posao čuvara. Jedino kad bi se Jakov našao u blizini odvojili bi pogled smedjih očiju od koza i ovaca i doskakutali do gospodara da malo uživaju u dodiru njegove ruke i zvuku njegova glasa.

Juda, naš stražar na začelju, hodao je iza stada i pozorno motrio na sve strane, pazeci da se odnekud ne pojave kakve skitnice. Ja bih se na njegovu mjestu osjećala usamljenom bez ikoga s kim mogu razgovarati, ali moj je brat, po svemu sudeći, uživao u samoći.

Bila sam zadrivena našom brojnošću i - kako mi se tada činilo - velikim bogatstvom. Iako mi je Josip rekao da je obiteljska karavana, u kojoj samo dvije teretne životinje tegle cijelo naše vlasništvo po svim mjerilima zapravo mala, ja sam se svejedno ponosila očevim imetkom, a majka mi je, sa svojim dostojanstvenim držanjem, izgledala poput kraljice.

Tek smo kratko vrijeme hodali, a Levi nam dade rukom znak, pokazujući na nekakvu spodobu koja je, ravno ispred nas, sjedila ukraj puta. Kad smo se približili, Rahela poviče: "Inna!" i potrči naprijed da pozdravi svoju prijateljicu i učiteljicu. Babica bijaše opremljena za put: uz nju je stajao magarac, natovaren prekrivačima, a na tlu su ležale košare. Karavana nije zastala zbog neočekivanog

susreta; bilo bi nerazborito zaustavljati stado na mjestu gdje nije bilo vode. Umjesto toga, Inna se, vodeći magarca, približila Jakovu i priključila se karavani korak iza njega. Nije se obratila izravno njemu, nego Raheli, ali tako da je on može čuti.

Iznijela je molbu kićenim riječima, koje su čudno zvučale iz usta što su obično govorila jednostavnim, a katkad i vrlo nepristojnim jezikom. "O, prijateljice moja", započe ona, "ne mogu podnijeti da te vidim kako odlaziš. Moj život bio bi pust i prazan bez tebe, a odviše sam stara da bih prihvatile novu učenicu. Moja je jedina želja da se pridružim tvojoj obitelji i da zajedno s vama poživim ovo života što mi je još preostalo. Rado bih dala tvom mužu sav svoj imetak u zamjenu za njegovu zaštitu i za mjesto među ženama pod njegovim šatorima. Pošla bih s vama kao nadničarka ili kao sluškinja, bavila bih se svojim poslom i prikupljala nova znanja tamo dolje na jugu. Brinula bih o tvojoj obitelji namještajući opeke za porod ženama, liječeći rane i ozljede muškarcima, i služeći Guli, iscjeliteljici, u Jakovljevo ime", rekla je Inna.

Innine riječi laskale su mom ocu, jer ga je nazvala i mudrim i dobrostivim čovjekom, a sebe je proglašila njegovom sluškinjom.

Nisam samo ja svjedočila Inninoj besjedi. Levi i Šimun držali su se posve blizu oca, radoznali da čuju što babica želi. Lea i Bilha ubrzale su korak da otkriju zašto se njihova prijateljica pojавila među njima. Čak je i Zilpa živnula i požurila naprijed.

Rahela se okrenu licem prema Jakovu, uzdigavši obrve u znak pitanja i pritisnuvši ruke na prsa. Muž joj se nasmiješi. "Tvoja prijateljica je dobrodošla. U mojim očima, ona će biti tvoja sluškinja. Ona je tvoja, kao da je dio tvog miraza. O tome se više nema što reći."

Ona poljubi Jakovljevu ruku i načas je položi sebi na srce. Potom povede Innu i njezinu magarca otraga, gdje su išle naše životinje i gdje su žene mogle slobodnije razgovarati.

"Sestro!" reče Rahela babici. "Što sve ovo ima značiti?"

Inna snizi glas i poče kazivati priču o nakaznom mrtvorođenčetu sićušne glave i iskrivljenih udova, rođenog od djevojke koja je začela nakon svoga prvoga mjesecnog krvarenja. "Premlada", procijedi Inna gnjevnim glasom. "Dobrano premlada." Otac djeteta bijaše nekakav tuđinac, star čovjek obrastao čupavom kosom, odjeven samo u pregaču; on je sam doveo svoju ženu u Inninu kolibu. Kad su i dijete i majka tijekom porođaja umrli, on optuži Innu da je bacila na njih čini i tako prouzročila nesreću.

Inna, koja je provela tri užasna dana čineći sve što je mogla da spasi rodilju, nije mogla zadržati jezik za zubima. Iscrpljena i žalosna, nazvala je čovjeka čudovištem i optužila ga da je istodobno bio otac i muž sirote djevojke. Potom mu je još i pljunula u lice.

Podiviljao od bijesa, tudinac je uhvati za vrat i bio bi je jamačno ubio da nije bilo susjeda koji su dotrčali čuvši njezine krikove i silom ga odvukli od nje. Pokazala nam je crne masnice po vratu. Nakon toga, zatražio je zadovoljštinu od Inninog oca, ali Inna nije imala oca, niti je imala brata ni muža. Nakon majčine smrti živjela je sama.

Kako je zadržala kolibu koja je pripadala njenoj obitelji, imala je gdje stanovati, a posao primalje donosio joj je dovoljne količine žita, ulja, pa čak i vune za trgovanje. Budući da nikome nije bila na teret, nitko se za nju nije odviše niti zanimalo. Ali sada je razjareni tuđinac želio znati kako to da njeni suseljani podnose takvu "odvratnu sramotu" u svojoj blizini.

"Žena koja je sama je opasna", urlao je unoseći se u lica Inninim susjedima. "Gdje su vam suci?" siktao je. "Tko su vam starješine?" *

Na te riječi Ilyiu je obuzeo strah. Najmoćniji čovjek u njezinu blatnjavom selu mrzio ju je odavno, još otkako se odbila udati za njegova slaboumnog sina. Bojala se da bi on mogao nahuškati ostale seljane protiv nje ili je možda čak pretvoriti u robinju. "Budale bez pameti. Svi redom!" ljutito će Inna, pa pljune u prašinu.

"Odmah sam pomislila da bih mogla u vas zatražiti utočište", reče obraćajući se svim ženama iz moje obitelji koje su hodale oko nje, pažljivo slušajući svaku njenu riječ. "Rahela zna da sam oduvijek

željela vidjeti svijet koji se prostireiza ovih prašnjavih brda, a budući da Jakov postupa prema svojim ženama bolje negoli većina ostalih muškaraca, shvatila sam vaš odlazak kao dar s neba. A osim toga, sestre moje, moram vam reći da sam već umorna od večeravanja u samoći. Želim vidjeti kako dijete koje sam porodila raste do muževne dobi. Želim svetkovati među prijateljcama noć mladog mjeseca. Želim znati da će, kad umrem, moje kosti biti valjano smještene u zemlju." Pogledavši oko sebe, široko se nasmiješi. "Dakle, evo me!"

Žene joj uzvratiše osmijeh, sretne što se među njima nalazi takva vrsna iscijeliteljica. Iako je i Rahela bila vješta, Inna bijaše nadaleko glasovita zbog zlatnih ruku i omiljena zbog svojih priča.

Zilpa je protumačila Innin dolazak kao dobar znamen. Babi- čina nazočnost toliko ju je oraspoložila da je malo kasnije otpočela pjesmu. Nije to bila nikakva uzvišena himna, već obična dječja pjesmica o muhi koja je gnjavila zeca, zec je pojeo muhu, pas je pojeo zeca, šakal je pojeo psa, lav je pojeo šakala, a lava je ubio hvalisavi čovjek, kojega su ščepali An i Enlil, bogovi s neba, i postavili ga na nebeski svod da ga nauče pameti.

Jednostavni napjev znalo je otpjevati svako dijete, pa tako i svaka odrasla osoba koja nekoć bijaše dijete. Dok smo došli do posljednje kitice, pjesmu su vedrile prihvatile sve majke i obje nadničarke, a pjevala su i sva njihova djeca. Priključila su nam se čak i moja braća, a Šimun i Levi natjecali su se natpjevavajući % se iz sveg glasa. Kad je pjesma završila, svi su pljeskali rukama i smijali se. Bilo je ugodno oslobođiti se Labanove sjene. Bilo je ugodno nalaziti se na početku novog života.

Tada sam prvi put čula muške i ženske glasove združene u pjesmi; za cijelog putovanja granice između života muškaraca i žena ne bijahu onako čvrsto postavljene kao inače. Mi smo pomagale njima pri napajanju blaga, oni su pomagali nama pri raspremanju stvari za večeru. Mi smo ih slušale kako pjevaju pastirske pjesme koje se pjevaju pod noćnim nebom i čije riječi govore o zviježđima. Oni su slušali naše pjesme uz predenje, što smo ih pjevale hodajući i sučući niti vune na malim vretenima. Odobravali smo jedni drugima plješćući dlanovima i zajedno se smijali. Bijaše to vrijeme izvan stvarnog života. Kao u snu.

Najčešće smo pjevali prije spavanja ili rano ujutro, dok smo još bili svježi. Do poslijepodneva svi bi već ogladnjeli i noge su ih bolje. Ženama je trebalo nekoliko dana da se naviknu na nošenje sandala od zore do mraka - kod kuće smo običavale hodati bose i pod šatorima i oko njih. Inna nam je liječila žuljeve i olakšavala boli trljajući nam noge uljem s majčinom dušicom.

S našim tekom, naprotiv, sve je bilo u najboljem redu. Na kraju dugog dana svladala bi nas ljuta glad - sva sreća da su moja braća mogla dopuniti naš skromni obrok od kruha i zobene kaše pokojom pticom ili zecom što bi ih usput ulovili. Meso je imalo čudan, ali prekrasan okus kad bi ga Inna pripravila sa svijetložutim začinom do kojeg je došla trgujući.

Za vrijeme večere nije se mnogo razgovaralo. Muškarci su sjedili u svom krugu, žene zasebno. Kad bi se mjesec pojавio na nebu, svi su već spavalni - žene i sitna dječica stisnuti pod jednim velikim šatorom, a muškarci i dječaci na prekrivačima, pod vedrim nebom. U zoru, nakon brzog zajutarka koji se sastojao od hladnoga kruha, maslina i sira, kretali smo dalje. Nakon nekoliko dana više se gotovo i nisam sjećala starog života, ukorijenjenog na jednom mjestu.

Svaki dan donosio je novo čudo. Prvog dana pridružila nam se Inna. Drugog dana, kasno poslijepodne, stigli smo do velike rijeke.

Otac nam je već ranije bio rekao da ćemo putem prijeći preko velike vode, ali uopće nisam razmišljala o značenju tih riječi. Kad smo stigli na vrh brdašca koje se uzdizalo iznad riječne doline, zapanjila sam se. Nikad u životu nisam vidjela toliko vode na jednom mjestu - nitko od nas, osim Jakova i Inne, nije dotad video takav prizor. Rijeka nije bila jako široka na mjestu gdje smo imali prijeći preko nje - to jest "preko njega": Zilpa je htjela da o rijeci govorim u muškom rodu. Ipak, bila je

dvadeset puta šira od svih meni poznatih potoka. Protezala se duž doline poput blještavog puta, od čijeg se iskrenja zapalilo sunce na zalasku.

Sišli smo do mjesta na kojemu je dno bilo prekriveno oblutcima, a gaz širok. Tlo je na obje obale bilo posve ravno, utabano od bezbrojnih karavana, te je otac odlučio da čemo tu prenoći. Odveli smo blago do vode da se napoji i utaborili se; prije no što smo počeli s jelom, otac i majke zajedno su stali na obalu Eufrata i izlili žrtvu ljevanicu od vina u veliku rijeku.

Nismo bili sami na prijelazu. Uzvodno i nizvodno duž obale moglo se vidjeti trgovce koji su se zaustavili da nešto pojedu i otpočinu. Moja braća šetala su naokolo i radoznalo promatrala nepoznata lica i čudnu odjeću. "Deva!" poviše najednom Josip, a braća potrče za njim da izblizega pogledaju tu životinju u koje su noge tanke poput vretena. Nisam smjela ići s njima, ali nisam žalila što su me ostavili. Iskoristila sam priliku da se spustim do rijeke, koja me privlačila kao putujući pri povjedač.

Stajala sam na samom rubu vode sve dok i posljednji tračak danje svjetlosti nije ugasnuo na nebū; kasnije, nakon večere, ponovno sam se vratila udisati miris rijeke, koji mi se činio opojnim poput tamjana - težak, tajanstven i potpuno različit od slatkog, laganog okusa vode sa studenca. Lea bi mi sigurno bila rekla da sam nanjušila trule močvarne trave i ispremiješane zadahe nebrojenih ljudi i životinja, ali ja sam prepoznala vonj te vode na isti način na koji sam poznavala miris majčina tijela.

Sjedila sam uz rijeku i nakon što su svi ostali otišli na spavanje. Mahala sam nogama pod vodom dok se nisu naborale, omekšale i postale bjeljima no što sam ih ikada vidjela. Pod svjetlošću mjeseca promatrala sam kako listovi polako plove strujom i malo-pomalo nestaju izvan dosega mog pogleda. Već sam bila gotovo zaspala, uljuljkana laganim valjanjem vode preko plitke obale, kad iznenada začuh glasove koji me razbudiše. Pogledavši uzvodno, opazih dvije sjene kako se kreću sredinom rijeke. Načas sam pomislila da bi to mogli biti zli riječni duhovi ili kakve zvijeri što žive u vodi, a sada me dolaze ugrabiti i odvuci u vlažni grob.

Nisam mogla ni zamisliti da se ljudi mogu kretati vodom na takav način - nikada nisam vidjela kako netko pliva. Ipak sam brzo shvatila da su to tek obični muškarci, dvojica Egipćana u čijem vlasništvu bijaše ona deva, koji su razgovarali svojim čudnim, mrmorećim jezikom. Premda su se potihno smijali i razgovarali, voda je donosila zvuk do mene te mi se činilo kao da mi šapću ravno u uši. Otišla sam spavati tek kad su oni izišli iz vode i dopustili Eufratu da nesmetano nastavi spokojno putovanje kroz noć.

Sljedećeg jutra, otac i braća bez okljevanja zagaziše u rijeku, zadigavši halje da im se ne bi smočile. Moje majke objesile su sandale oko pojasa i hihotale se zato što pokazuju dijelove nogu koji su inače uvijek pokriveni. Dok smo prelazili gaz, Zilpa je ispod glasa pjevuckala pjesmu o rijeci. Blizanci su jurili naprijed, bezbrižno prskajući i polijevajući jedan drugoga.

Ja sam se bojala. Iako sam se dotad već bila zaljubila u rijeku, vidjela sam da na najdubljem mjestu seže ocu do pasa. To je značilo da će ja uroniti do vrata i voda će me progutati. Razmišljala sam o tome da uhvatim majčinu ruku, kao kakva mališanka, ali ona je pridržavala u ravnoteži zavežljaj što ga je nosila na glavi. Ruke mojih ostalih majki bijahu također zauzete, a ponos mi nije dopuštao da upitam Josipa bi li mi dao svoju.

Nisam više imala vremena za strah. Tegleće životinje dolazile su mi s leda i gurale me naprijed; ušla sam u rijeku i osjetila kako mi se voda penje do gležnjeva, pa do listova. Riječna struja, kao da me milovala oko koljena i bedara. Trenutak kasnije, trbuhi i prsa već su mi bili mokri, a ja sam stala hihotati. Nije tu bilo ničega čega bih se trebala bojati! Voda nije značila prijetnju, nego samo zagrljav koji nisam željela prekinuti. Stala sam sa strane i propustila vola, a potom i sve ostale životinje. Pomicala sam ruke kroz vodu, opažajući kako plutaju po površini, promatrajući male valove i brazde što su ih moji pokreti stvarali. Ovdje ima nečega čarobnog, pomislih. Ovdje ima nečega svetog.

Gledala sam ovce kako istežu vratove visoko iznad površine vode i koze, razrogačenih očiju, čiji su papci jedva dotali dno. Nakon njih došli su psi, koji su nekako znali trčati kroz vodu - brzo su

mahali nogama gore-dolje i kretali se pušući i frkćući, ali bez muke. I u tome je bilo nečega čarobnog: naši psi mogli su plivati baš kao i Egipćani.

Naposljetu je pokraj mene naišao Juda, gledajući u vodu s istim nepovjerenjem kakvo sam i ja do maloprije osjećala. "Sestro!" reče. "Probudi se i dođi sa mnom. Uzmi me za ruku!" ponudi mi. No dok sam pružala ruku da uhvatim njegovu, izgubila sam uporište pod nogama i pala natraške. Juda me zgrabio i stao me vući. Ležala sam na leđima, iznad mene bilo je nebo i osjećala sam kako me voda drži da ne potonem. Ajoj. Slabašni vrisak nehotice mi se otme iz usta. Rječni zloduh, pomislih. Ščepao me riječni zloduh. Juda me izvukao na oblutcima prekrivenu obalu, a iz mog tijela nestalo je one neobuzdane lakoće.

Kasnije te večeri, kad sam legla na spavanje s ostalim ženama, ispričala sam majkama sve što sam vidjela i doživjela na obali rijeke i u vodi, za vrijeme prelaska. Zilpa ustvrdi da me opčinio bog rijeke. Lea me uze za ruku i stisnu je, umirujući i sebe i mene. Inna mi reče: "Ti si dijete vode. Tvoja duša odazvala se duši rijeke. Jednog dana morat ćeš živjeti uz rijeku, Dina. Jedino pokraj rijeke moći ćeš biti sretna."

Uživala sam u svakom trenutku putovanja u Kanaan. Dokle god se u mojoj ruci vrтjelo vreteno, moje majke nisu odviše brinule o tome što radim ni kamo idem, tako da sam neprestance šetala od čela do začelja karavane, pokušavajući biti posvuda i vidjeti sve. Pamtim vrlo malo od krajolika i neba, koji su se zasigurno mijenjali tijekom putovanja. Jednom su me Rahela i Inna povele sa sobom da sakupljamo bilje i cvijeće, na brdo koje je postajalo sve strmije i krševitije kako smo išli prema jugu. Čudila sam se drveću koje raste tako gusto jedno do drugoga da su čak i vitke žene poput Rahele i Inne morale hodati jedna iza druge da mogu proći između stabala. Sjećam se čudnovatih iglica što su visile s grana i od kojih su mi prsti cijeli dan svježe mirisali.

Najviše mi se svidalo promatrati sve s kojima smo se na putu mimoilazili. Karavane koje idu sve tamo do Egipta noseći cedrovinu, povorke robova koji odlaze prema Damasku, trgovce iz Šekema koji putuju u Karkemiš, blizu našeg starog zavičaja. Toliko je mnogo čudnih ljudi prolazilo pokraj nas: muškarci glatko obrijanih lica koji su izgledali poput golobradih dječaka, pa onda golemi crni muškarci, goli do pasa. Iako je medu putnicima bilo manje žena, uspjela sam letimice vidjeti majke zavijene u crne koprene, nage robinjice i plesačicu koja je nosila oklop za prsa načinjen od bakrenih novčića.

Josipa je promatranje ljudi očaravalo jednako kao i mene; katkad se znao vraćati do neke karavane da još jednom pobliže pogleda nečiju osobito čudnovatu životinju ili neobično ruho. Ja ga nisam pratila jer sam bila odveć sramežljiva, a osim toga ni majke mi to ne bi dopustile. On mi je potanko opisivao sve što je bio, pa smo se zajedno tome divili.

Svoja opažanja o vlastitoj obitelji ipak nisam dijelila s Josipom. Osjećala sam se poput lupeža uhodeći roditelje i braću, ali izgarala sam od radoznalosti da što više doznam o njima - osobito o ocu. Kako je Jakov svakoga dana neko vrijeme hodao uz nas, gledala sam ga i zapažala kako se odnosi prema kojoj od mojih majki. S Leom je razgovarao o zalihamama i planovima, a s Rahelom o uspomenama na putovanje na sjever, u Haran. Pomno je pazio na to da ne zanemari jednu ženu na račun druge.

Zilpa bi prgnula glavu u znak pozdrava kad bi se otac približio, on bi joj na isti način uzvratio, ali njih su dvoje rijetko kad razgovarali. Bilhi se Jakov smiješio kao svome djetetu. Ona bijaše jedina koju je dodirivao, prelazeći joj rukom preko mekane crne kose kad god je prošao pokraj nje. Bio je to čin prisnosti koji je naizgled izražavao Jakovljevu ljubav, ali je i upućivao na njezin položaj posljednje po važnosti medu njegovim ženama. Bilha ništa nije govorila, ali bi je od tih milovanja svaki put oblilo snažno rumenilo.

Opazila sam da Rubenova odanost Bilhi nije s vremenom nimalo oslabila. Sva su moja braća, kad su jednom poodrasla i obradatila, olabavila djetinje veze s majkama i teticama. Sva osim Rubena, koji se i dalje rado zadržavao u blizini žena, a posebno uz Bilhu. Tijekom putovanja on kao da je u svakom

trenutku znao gdje je Bilha. Kad bi je zazvao, ona bi mu odgovarala: "Da, brate", iako joj je bio nećak. Nikada nikome nije govorila o Rubenu i ne pamtim da sam je ikad čula kako izgovara njegovo ime, ali vidjela sam da ih povezuje čvrsta naklonost i bilo mi je dragoo zbog toga.

Rubena bijaše lako upoznati, ali zato je Juda bio nemirna duha. Sam je odabrao svoje mjesto iza stada, na začelju karavane, no pokatkad bi prisilio kojega od mlade braće da ga zamijeni kako bi mogao vrludati naokolo. Popeo bi se na vrh kakva stjenovitog brdašca i otamo nam se vičući javio, a potom bi nestao i pojavio se tek u sumrak. "Još je mlad za to, ali ja ti kažem da je taj momak već željan žene", promrmlja Inna mojoj majci jedne večeri, kad je Juda kasnije nego inače došao do vatre tražeći nešto za jelo.

Okrenula sam pogled prema Judi i opazila da mu je tijelo počelo poprimati oblik odraslog muškog tijela: na rukama su mu se lijepo ocrtavali mišići, a na nogama mu izbile dlake. Bio je najljepši od sve moje braće. Imao je savršene zube, bijele i sitne: sjećam ih se zato što se tako rijetko smiješio da bih se uvijek iznenadila ugledavši ih. Mnogo godina kasnije, kad sam prvi put ugledala biserje, odmah sam pomislila na Judine zube.

Dok sam tako promatrala Judu, palo mi je na pamet kako je Ruben već dovoljno odrastao da se može oženiti i postati ocem. Sigurno nije bio mnogo mladi od Nomira, čija je kćer već umalo prohodala. Šimun i Levi također su bili u dobi za ženidbu. U tom trenutku postao mi je jasan još jedan razlog zbog kojega smo otišli iz Harana - da uzmognemo pripraviti braći otkupninu za njihove nevjeste bez bojazni od Labanovih gramzivih prstiju. Kad sam upitala majku jesam li u pravu, ona mi odgovori: "Pa jasno", ali ja sam svejedno bila zadivljena vlastitim poznavanjem života i pronicavošću.

Nitko više nije ni spominjao Labana. Dani su prolazili, mjesec je počeo padati, izgledalo je da smo se doista oslobođili djedova željeznog stiska. Jakov gotovo više i nije posjećivao Judu na začelju karavane i gledao preko ramena da vidi dolazi li mu tast. Njegove misli okrenuše se prema Edomu i susretu s Ezavom, bratom kojega nije video dvadeset godina - otkako mu je ukrao očev blagoslov i pobjegao. Što smo dalje odmicali od Harana, više je Jakov govorio o Ezavu.

Na dan prije izlaska mladog mjeseca zaustavili smo se rano poslijepodne kako bi žene imale vremena pripremiti crveni šator i skuhati hranu za sljedeća tri dana, koliko će provesti pod šatorom. Kako smo na tom mjestu imali ostati dulje od jedne noći, otac je također podigao šator. Smjestili smo se blizu ljupkog potočića oko kojeg je raslo obilje divljeg češnjaka. Miris kruha domalo se širio taborom, a u velikim loncima kuhalo se varivo kako bi muškarci imali dovoljno jela kad se moje majke povuku s dužnosti.

Njih četiri i Uzna ušle su u ženski šator prije sutona. Ja sam ostala vani da pomognem pri posluživanju muškaraca. Nikada u životu nisam teže radila. Nije to bila sitnica - nahraniti četrnaestoricu muškaraca i dječaka, dvoje mališana i još k tome žene pod šatorom. Najveći teret pao je na moja leda, jer je Zibatu često dojila svoje čedo, a Inna nije imala strpljenja za moju braću.

Bila sam ponosna što poslužujem hranom obitelj, obavljajući posao odrasle žene. Kad smo se napokon Innu, Zibatu i ja navečer pridružile majkama pod šatorom, radovala sam se odmoru kao nikada dotad. Čvrsto sam spavala, sanjući kako nosim krunu i izlijevam vodu. Zilpa je rekla kako su to sigurni znaci da se trenutak mog stupanja u svijet odraslih žena bliži. Slatki sanak ujutro je završio kao ružni san u kojem me progonio Labanov glas.

Ali to nije bio san. Pojavio se djed, zahtijevajući pravdu. "Predajte mi lupeža koji je oteo moje kumire", urlao je. "Gdje su moji kipovi?"

Izjurila sam iz šatora upravo na vrijeme da vidim oca kako s maslinovim štapom u ruci jugačkim koracima grabi u susret Labanu. Beor i Kemuel stajali su iza djeda; pokraj njih bila su i trojica nadničara iz Harana koji su voljeli Jakova, pa su stoga gledali u zemlju radije negoli njemu u lice.

"Koga ti to nazivaš lupežom?" upita moj otac. "Koga ti to optužuješ, budalo stara? Ja sam ti služio dvadeset godina bez plaće, bez časti. Ovdje nije bilo nikakvog lupeža sve dok ti nisi došao i pomutio mir ovoga mjesta."

Laban je bio zaprepašten načinom na koji mu se zet obratio. "Ja sam glavni razlog tvojoj udobnoj starosti", nastavi Jakov. "Bio sam čestit sluga. Nisam uzeo ništa što mi ne pripada. Ovdje nema ničega osim onoga oko čega si se ti složio da je moje, a sve to ne dostaje za poštenu plaću za ono što sam ti pružio."

"Tvoje kćeri su moje žene i ne žele ništa od tebe. Tvoji unuci su moji sinovi i ne duguju ti ništa. Dok sam boravio na tvojoj zemlji, izražavao sam ti poštovanje koje nisi zasluživao, ali sad više nisam vezan dužnostima koje jedni prema drugima imaju gosti i domaćini."

Dotad su se sva moja braća već bila okupila iza Jakova: izgledali su poput omanje vojske. Čak je i Josip držao štap u ruci. U zraku je pucketala mržnja.

Laban ustukne korak natrag. "Sine moj! Zašto mi predbacuješ?" umiljato će on odjednom, blagim staračkim glasom. "Ja sam došao samo zato da se oprostim od svoje ljubljene obitelji, od kćeri i unuka. Ta i mi smo rođaci, nas dvojica. Ti si mi nećak, a ja te volim kao da si mi sin. Krivo si razumio moje riječi. Jedino što ja želim je izljubiti cijelu obitelj, a tebe blagosloviti." Dok je govorio, rastvori ruke širom opruženih prstiju i prigne glavu poput pseta koje pokazuje pokornost. "Nije li bog Abramov također i bog mojih otaca? On je velik, o tome nema sumnje. Ali, sine moj", reče Laban, pogledavši Jakova ravno u lice, "što je s ostalim mojim božanstvima? Što si učinio s njima?"

"Kako to misliš?" upita ga otac.

Laban stisnu oči i odgovori: "Kućna božanstva su mi ukradena, a nestala su poslije tvog odlaska. Došao sam ih tražiti natrag u svoje ime i u ime svojih sinova."

"Zašto me želiš lišiti njihove zaštite? Bojiš li se možda njihova gnjeva, iako štuješ samo Onoga koji nema lica?"

Otac pljune pred Labanove noge. "Ja nisam uzeo ništa. U mojem kućanstvu nema ničega što tebi pripada. Pod mojim šatorima nema mjesta za lupeže."

No Laban se nije micao s mjesta. "Nećače, ti kumiri za mene su dragocjeni i sveti. Bez njih ne odlazim odavde."

Jakov na to slegne ramenima. "Tvoji kumiri nisu ovdje. Pogledaj i uvjeri se sam." Rekavši to, okrene Labanu leđa i nestade u obližnjoj šumi.

Laban započe s potragom. Ruku prekriženih na prsima, moja braća su stajala i gledala kako starac razvezuje svaki zavežljaj, razmotava svaki složeni šator, kako prstima prekopava svaku vreću žita i stišće svaki kožni mijeh s vinom. Kad je došao do Jakovljeva šatora, Šimun i Levi htjedoše mu zapriječiti put, ali Ruben im dade znak da se maknu. Ušli su u šator za Labanom i stražarili dok je on premetao po očevim prekrivačima; čak je podigao i prostirku s tla i udario nekoliko puta nogom o pod, da vidi nije li možda na tom mjestu iskopana rupa.

Dan je prolazio, a Laban je sveudilj tražio. Ja sam neprestance trčala amo-tamo, od mjesta koje je djed tog časa pretraživao do crvenog šatora, i obavještavala majke o onome što sam vidjela. Lica su im bila bezizražajna, ali ja sam znala da se boje. Još nikad dotad nisam vidjela da ženske ruke nešto rade u dane mladog mjeseca, ali sada se u svakoj ruci vrijedno vrtjelo vreteno.

Nakon što je temeljito ispremetao očev šator, Laban više nije imao gdje tražiti - osim u crvenom šatoru. Netremice se zagledao u šator podignut na rubu tabora. Bilo je nezamislivo da zdrav muškarac po slobodnoj volji uđe onamo na početku mjeseca. Svi nazočni, muškarci i dječaci, iskolačili su oči čekajući da vide hoće li se Laban usuditi pokazati medu ženama koje imaju mjesecnicu - i što je još gore, medu svojim kćerima.

Približavajući se šatoru, nešto je mrmlio sebi u bradu. Zaustavio se na ulazu i pogledao unazad preko ramena. Dobacivši bijesan pogled sinovima i unucima, Laban otvorio zaklopac i uđe.

Njegovo teško disanje bijaše jedini zvuk koji se čuo u šatoru. S nelagodom se ogledao na sve strane, ne susrevši niti jednog pogleda ženskih očiju. Nitko se nije pomaknuo, nitko nije progovorio. Nakon nekoliko časaka tištine glasom punim prezira Laban procijedi: "Bah!" i zakorači prema hrpi složenih prekrivača.

Rahela ustane sa svog mesta na slami. Nije spustila pogled obraćajući se ocu. Dapače, pogledala ga je ravno u oči i bez ljutnje, bez straha, bez ikakva vidljivog osjećaja rekla: "Ja sam ih uzela, oče. Ja sam uzela sve kumire. Sva tvoja božanstva. Ovdje su."

"Upravo na njima sjedim. Obiteljski kumiri okupani su u mojoj krvi; tvoja kućna božanstva tako su onečišćena da više nikada neće biti čista. Ako hoćeš, možeš ih uzeti", nastavila je mirno Rahela, kao da priča o kakvim tričarijama. "Ja će ih izvaditi iz slame; čak će ih i obrisati, ako ti tako želiš, oče. Ali njihova se moć okrenula protiv tebe. Odsad pa zauvijek, ti si lišen njihove zaštite."

Nitko nije ni udahnuo dok je Rahela govorila. Laban je razrogačio oči i počeo drhtati. Gledao je kao oduzet u svoju prelijepu kćer, iz koje kao da je izbjiao unutarnji žar dok je stajala u rumenkastoj svjetlosti šatora. Taj dugi, užasni čas potrajan je sve dok se Laban nije polagano okrenuo i s mukom se odvukao iz šatora. Kad je izašao na danje svjetlo, našao se pred Jakovom koji se u međuvremenu bijaše vratio.

"Nisi pronašao ništa", dočeka ga moj otac s krajnjim samopouzdanjem. Laban je šutio, pa Jakov nastavi. "Pod mojim šatorima nema lupeža. Ovo je naš posljednji sastanak, starče. Medu nama je sve svršeno."

Laban šutke raširi ruke okrenuvši dlanove prema gore i pogne glavu u znak pristanka. Potom reče: "Dođi. Načinit ćemo ugovor i jednom za svagda okončati naše razmirice." Dade Jakovu znak da pode za njim na brdo, do mesta gdje se on bio utaborio. Moja braća išla su za njima da svjedoče.

Laban i Jakov odabraše svaki po deset kamenova i od njih naslagavaše stup da obilježe granicu između sebe. Laban izlije vino, a Jakov ulje, kao žrtvu ljevanicu na kameni međaš. Oba muškarca zakunu se na mir, dotakнуvši jedan drugome stegno. Jakov se smjesta okrene i side nazad niz brdo. Bijaše to posljednji put da je bilo tko od nas video Labana i zbog toga smo se smatrali blagoslovjenima.

Jakov ne mogao je dočekati da se makne s tog mesta; već sljedećeg jutra crveni je šator bio rastavljen, a mi smo ponovno krenuli putem prema zemlji koju je moj otac nazivao zavičajem.

Izjedala su ga sjećanja na Ezava. Iako je otada prošlo dvadeset godina, Jakov je još pred sobom vidočio bratovo lice, kako je izgledalo u trenutku kad je shvatio pravo značenje onoga što ga je snašlo. Ne samo da ga je Jakov iznevjerio, ukrašavši od njega blagoslov njegova ljubljenog oca nego je bilo posve jasno da iza svega stoji Rebeka - bijaše to tek posljednji u nizu mnogih događaja koji su jasno svjedočili o njenoj nepravedno raspoređenoj majčinskoj ljubavi, u kojoj je uvijek više uživao njezin mlađi sin.

Jakov je gledao Ezava u lice dok je ovaj pokušavao sastaviti komadiće priče o obiteljskoj izdaji i moj se otac postidio. Shvaćao je kakva je bol morala razdirati Ezavovu utrobu; znao je da bi i on, da je bio na bratovom mjestu, pojurio isukanog bodeža u potjeru za izdajnikom.

Namatao je misli bez kraja i konca oko lika strašnog brata- osvetnika, danju ga opisujući sinovima, a noću Lei, Raheli ili Bilhi; počeo je, naime, svake večeri podizati svoj šator, kako bi ga žene mogle tješiti dok ne svane jutro. Strah u Jakova bijaše toliki da je izbrisao sve uspomene na bratovu ljubav, koja je uvijek nadjačavala Ezavove kratkotrajne napadaje bijesa. Zaboravio je koliko ga je puta Ezav nahranio i zaštitio, smijao se zajedno s njim i hvalio ga.

Očev strah je od Ezava u mojim očima stvorio zloduha osvete, kojega sam zamišljala crvenog poput lisice i s ručetinama velikim kao stabla. Taj grozni ujak progonio me u snovima i pretvorio putovanje, koje mi je ranije pružalo toliko zadovoljstva, u neumoljivo napredovanje prema sigurnoj smrti.

Nisam samo ja putovala obuzeta strahom. Otkako je otac počeo s pričama o Ezavu, nitko više nije pjeval, ni putem, ni kad bi se uvečer utaborili. Nakon što smo se zauvijek oprostili od Labana, dani putovanja protjecali su u tišini; čak niti Juda više nije htio hodati sam iza stada, na začelju karavane.

Ubrzo smo stigli na još jednu rijeku koju je valjalo prijeći, pa sam izbacila Ezava iz misli. Radovala sam se što opet vidim vodu koja teče i trčala sam do obale kako bih se licem čim više približila prekrasnom mirisu i zvuku.

Činilo se da je i otac okrijepljen pogledom na rijeku i razmišljanjem o poslu koji ga čeka. Najavio je da čemo se te večeri utaboriti na drugoj strani rijeke i skupio oko sebe najstarije sinove da im razdijeli dužnosti.

Premda ni približno onako široka kao veliki Eufrat na sjeveru, ova je rijeka bila u sredini toka dublja i mnogo brža. Listovi nisu polagano plovili površinom vode, već su jurili kao da progone lovinu koja im hitro izmiče. Morali smo brzo preko, jer je sunce već počelo silaziti.

Inna i Zilpa prinosile su žrtvu ljevanicu riječnom bogu dok su muškarci tjerali grve životinje u vodu i upravljali ih prema susjednoj obali. Manje životinje valjalo je nositi držeći ih za šiju: prenosili su ih dvije po dvije, tako da ih je sa svake strane štitio po jedan muškarac. Psi su tako naporno radili da su na kraju bili potpuno iscrpljeni. Jednoga od njih umalo je odnijela riječna struja, ali Josip ga je u posljednji tren zgrabio i postao junakom dana medu braćom.

Svi su se muškarci izmorili. Čak je i Juda posrtao od napora dok je vodio uplašene životinje kroz riječni tok, istodobno se boreći sa strujom koja ga je povlačila za sobom. Rijeka bijaše dobrostiva i nijedna od životinja nije nastradala. Kad je sunce sišlo do vrhova stabala, još su samo vol, magarac, žene i mala djeca čekali na prelazak.

Ruben i Juda natezali su se s izbezumljenim volom, koji je mukao kao da ga vode na klanje. Dok su ga njih dvojica uspjela odvući na drugu obalu, spustio se sumrak. Moja majka i ja posljednje smo prešle rijeku - ovaj put sam je držala za ruku jer sam htjela biti sigurna da me struja neće odvući. Kad smo se konačno našle na susjednoj obali, već se posve smračilo, a otac je ostao sam s druge strane rijeke.

"Rubene!" poviće Jakov preko vode.

"Evo me!" odgovori moj brat.

"Pobrini se za blago", reče otac. "Ne moraš podizati šator. Noć je dovoljno topla. Ja ću prijeći rijeku čim svane. Budite spremni za polazak."

Mojoj se majci nije svidio Jakovljev naum, pa rekne Rubenu neka pozove oca i ponudi mu da će prijeći rijeku i prespavati s njim na drugoj obali. "Kaži majci da se nema zašto bojati. Niti sam nedoraslo dijete, niti sam drhturavi starac. Sam ću spavati pod vedrim nebom, kao što sam spavao kad sam u mladim godinama putovao na sjever. Ujutro budite spremni za polazak", ponovi na kraju i više ne reče ništa.

Mjesec je još bio mlad, a noć mračna. Zrak bi sigurno bio odisao slatkim mirisom vode da se u njemu umiješao mošusni zadah mokrih životinja. Blejale su i meketale u snu, nenavikle da budu mokre na noćnoj hladnoći. Pokušavala sam ostati budnom i slušati glazbu hitre, šumne vode, ali upravo me taj zvuk uljulja u duboki san. Svi smo čvrsto spavali. Ako je otac noću i vikao, nitko ga nije čuo.

Ruben je zajedno s Leom već prije zore stao na obalu rijeke da dočeka Jakova, ali on se nije pojavio. Utihnuo je cvrkut kojim ptice pozdravljaju rađanje dana, rosa se počela sušiti pod sunčevim zrakama, a od njega još ni traga ni glasa. Na Lein znak, Ruben, Šimun i Juda zagaziše u rijeku i odoše tražiti oca. Našli su ga, golog i isprebijanog, nasred čistine u šipražju, na mjestu gdje je trava bila izgažena i grmlje polomljeno u širokom krugu oko njega. Ruben trkom pregazi vodu natrag do nas vičući da mu donešemo halju kojom će pokriti oca te ga nakon toga prenese preko rijeke.

Vika i metež pretvorili su se u mrtvu tišinu kad smo ugledali Jakova kako bez svijesti leži u sinovljevim rukama i kako mu lijeva noga neprirodno visi, kao da više nije učvršćena za tijelo. Inna se odlučno progura naprijed i naredi da se smjesta podigne očev šator. Bilha naloži vatru. Muškarci su nemoćno stajali, ne znajući što im je činiti. Šutjeli su, jer im Ruben nije znao odgovoriti na njihova pitanja.

Izašavši iz šatora, Inna izgovori samo jednu riječ: "Grozniča." Rahela otrči po košaru s ljekovitim travama. Pokretom ruke Inna pozove Rubena da ude s njom u šator; nakon nekoliko trenutaka, iznutra se razliježe užasan, životinjski krik - Ruben je namještao očevu nogu. Drhtavo civiljenje što se začulo poslije toga bijaše još strašnije.

Nezamijećena i beskorisna, sjedila sam pred šatorom, gledajući kako Inna s odlučnim izrazom lica i Rahela zacrvenjelih obraza užurbano hodaju amo-tamo. Vidjela sam kako su se majčine usne stisnule u tanku crtu dok je prigibala glavu da čuje njihov izvještaj. Slušala sam kako s druge strane šatorskoga krila otac urla iz sveg glasa na plavog riječnog zloduhu i postrojava vojsku anđela za bitku protiv moćnog neprijatelja koji se uzdiže iz voda. Zilpa je mrmljala čarobne riječi zazivajući Gulu, a Inna je pjevala pjesme u čast drevnih bogova, čija imena nikada nisam čula: Nintinuga, Ninisina, Baba.

Čula sam oca kako plače i moli brata za milost. Čula sam Jakova, oca jedanaestorice sinova, kako poput izgubljenog djeteta doziva majku: "Ema! Ema!" Čula sam kako ga Inna umiruje i nutka ga pićem kao da je djetešće u povojima.

Tijekom cijelog tog beskonačno dugog dana nitko ništa nije jeo niti je bilo što radio. Uvečer sam zaspala na istom mjestu na kojem sam sjedila ispred šatora, a očevi krivi i prigušeni glasovi majki uobičili su mi snove.

U zoru, kad sam se trgnula iz sna, dočekala me posvemašnja tišina. Skočila sam na noge, prestravljeni, uvjerena da je otac umro. Sad će nas Ezav sigurno uhvatiti i pretvoriti nas u robe, pomislih. Niz obraze mi poteku suze, no uto se odnekud stvori Bilha i zagrli me.

"Ne, malena", reče ona, trljajući me po raščupanoj kosi. "On je dobro. Došao je k svijesti i sada mirno spava. Tvoje majke također spavaju, jer su jako iscrpljene od jučerašnjih napora."

U predvečerje drugog dana nakon strašnog doživljaja, otac se već dovoljno dobro oporavio da može sjesti i večerati ispred ulaza u svoj šator. Noga ga je još boljela i jedva je hodao, ali oči mu bijahu bistre, a ruke mirne. Te sam noći spavala bez straha.

Na rijeci Jabok ostali smo dva mjeseca, čekajući da se Jakov potpuno oporavi. Bili su podignuti i šatori za žene i šatori nadničara. Dani su poprimili ustaljeni tijek: muškarci su napasali blago, žene kuhale. Načinili smo i krušnu peć od gline s riječne obale; bilo je dobro ponovno jesti svježi kruh, sočan i topao, umjesto tvrdih hljebova koje smo žvakali na putu i koji su uvijek imali okus po prašini. Prvih dana Jakovljeve bolesti zaklane su dvije ovce kako bi se od njihovih kostiju kuhale okrepljujuće juhe, pa je stoga neko vrijeme bilo i mesa. Zbog te rijetke poslastice bilo nam je kao da nešto slavimo.

Istodobno dok se ocu vraćalo tjelesno zdravlje, vratio mu se i strah, još veći no prije, i promijenio ga. Jakov više nije bio u stanju govoriti o ničemu drugome osim o bratovoj osveti te je tumačio noćni napad što ga je doživio i borbu s vojskom anđela kao nagovještaj buduće bitke. Postao je nepovjerljiv prema svima koji su ga pokušavali umiriti i otjerao je od sebe nježnog Rubena.

Postao je ovisan o Leviju, koji ga je puštao da bez kraja i konca raspreda o svojim strahovima i s mračnim izrazom lica klimao glavom, potvrđujući očeva najužasnija proročanstva.

Moje majke zajednički su razmišljale o značenju Jakovljeva posljednjeg sna, koji je imao toliku snagu da je prešao u svijet jave. Raspravljale su o njegovim strahovima i naumima. Da on napadne prvi? Je li bilo pogrešno poslati glasnika Ezavu? Bi li možda žene mogle poslati glasnika Rebeki, koja im bijaše ne samo svekrva nego i teta? Međutim, nijednom nisu spomenule promjenu u muževu ponašanju. Nekoć samopouzdani čovjek postao je nesiguran i pun opreza. Srdačan i nježan otac postao je zahtjevan, pa čak i hladan. Možda su mislile da je to posljedica bolesti, a možda jednostavno nisu opažale ono što sam ja vidjela.

Zamrzila sam već i sam spomen Ezavova imena, iako je nakon nekog vremena moj strah ustupio mjesto dosadi: Majke nisu ni primijetile da sam počela izbjegavati njihove šatore. Odviše su se zaplele u očeve beskonačpe priče i u nagađanja o tome što nas čeka: za mene tu nije bilo mjesta."Budući da je sva vuna već bila ispiredena, a tkalački stanovi nisu bili raspremljeni i sastavljeni, ruke su mi često

bile besposlene. Nitko me nije tražio da idem po vodu ili poslujem oko vune, nije bilo povrtnjaka koji bih pljevila. Primicala sam se kraju djetinje dobi i bila sam slobodnija no što sam ikada bila i no što će ikada ponovno biti.

Josip i ja uhvatili smo se istraživanja rijeke. Šetali smo duž obale i promatrali ribice što su se jatile u riječnim brzacima. Lovili smo žabe živozelene boje, kakve nikad prije nismo vidjeli. Ja sam brala divlje jestivo bilje. Josip je hvatao skakavce koje je kasnije umakao u med. Močili smo noge u hitroj, hladnoj vodi i prskali jedno drugo sve dok se nismo smočili do gole kože. Kasnije smo se sušili na suncu, a odjeća nam je mirisala poput povjetarca i vode Jaboka.

Jednog dana, zaputivši se uzvodno, slučajno smo otkrili prirodni put preko rijeke - stazu od plosnatoga kamenja poslaganog po dnu korita, kojom se lako prelazilo na drugu stranu. Kako u blizini nije bilo nikoga tko bi nam to zabranio, pregazili smo rijeku i, stupivši na obalu, shvatili da smo na istom onom mjestu gdje je otac bio napadnut. Prepoznali smo čistinu koju je on opisivao - krug od osamnaest stabala, izgaženu travu, polomljeno i povijeno grmlje. Vidjeli smo i sprženi komad tla na kojem je ranije gorjela golema vatrica.

Dlake na vratu naježile su mi se u strahu; Josip me uhvati za ruku svojom, vlažnom od znoja. Osluhnuli smo, ali nismo čuli baš ništa - ni pjev ptica ni šuštanje lišća na povjetarcu. Iz spaljene zemlje nije se širio nikakav miris, pa je čak i sunčev svjetlo izgledalo nekako drugačije. Zrak je bio mrtav, kao što bijaše mrtva Ruta dok je ležala u onom vadiju.

Htjela sam pobjeći, no nisam se mogla ni pomaknuti. Josip mi je kasnije rekao da je i on želio uteći, ali su mu noge bile prikovane za tlo. Podigli smo pogled prema nebu, pitajući se hoće li se očevi strašni anđeli ponovno pojaviti: nebeski svod bio je tih i prazan. Stajali smo kao okamenjeni, čekajući da se nešto dogodi.

Iz smjera drveća koje nas je okruživalo najedanput se, poput groma, prolomi prasak; vrisnuh smo - ili smo barem htjeli vrisnuti, ali nikakav zvuk nije izlazio iz naših otvorenih usta - kad je iz šumarka izletio crni vepar. Jurnuo je ravno prema nama preko izgažene čistine. Ponovno smo ispustili vrisak, bešuman kao i topot veprovih papaka, dok nam se zvijer približavala brzinom gazele. Kucnuo nam je čas smrti, pomislih; oči mi se ispunile suzama žaljenja za majkama i začujem Leu kako jeca iza mene.

Okrenuh se daje pogledam, ali nije je bilo nigdje. Tog trenutka čarolija se prekinu. Noge su mi se osloboidle i ja pojurih prema rijeci, vukući Josipa snagom koja je nadilazila moju vlastitu. Možda su anđeli ipak na mojoj strani, rekoh sama sebi kad sam stigla do kamenom popločenog prijelaza i zagazila u rijeku. Josip se oklizne s prvoga kamena i poreže nogu. Bolni jauk propara tišinu. Od zvuka njegova glasa vepar se zaustavi na mjestu i sruši se kao pogoden kopljem.

Josip se ponovno osovi i šepajući se dovuče do naše obale, gdje sam ga čekala ispruženih ruku da mu pomognem izaći na suho; dršćući smo se zagrlili, osluškujući šum vode, šuštanje lišća i prestrašeno lupanje naših srdaca.

"Kakvo je to mjesto?" upita me brat, ali ja samo zatresoh glavom. Pogledali smo nazad, prema vepru i čistini okruženoj drvećem, ali zvijer je nestala, a pred nama se pružao običan, čak i lijep prizor: ptičica je preletjela preko obzorja, drveće se njihalo na vjetru. Stresla sam se od groze, a Josip mi stisnu ruku. Ne rekavši ni riječi, prisegli smo da će ono što smo upravo doživjeli zauvijek ostati tajnom.

Otada moj brat više nije bio isti kao prije. Te večeri počeo je sanjati snove koji su imali moć poput očevih. Isprva je jedino meni priповijedao o svojim čudesnim susretima s anđelima i zlodusima, sa zvjezdama koje plešu i zvijerima koje govore. Uskoro su ti snovi postali previše važni a da bi ih slušale samo moje uši.

POGLAVLJE ČETVRTO

Josip i ja zaputili smo se prema taboru, u strahu da bi nas netko mogao početi ispitivati o tome gdje smo bili i brinući se kako ćemo sakriti ono što smo preživjeli od prodornih očiju naših majki.

Međutim, nitko nije ni primijetio da smo stigli. Sve su oči bile uprte u došljaka koji je stajao ispred Jakova. Govorio je odsječnim južnjačkim naglaskom, a prve riječi koje sam čula iz njegovih usta bile su "moj otac". Šuljajući se naokolo da što bolje vidim glasnika, ugledala sam lice koje je moglo pripadati samo nekome iz našeg roda.

Bijaše to Elifaz, Ezavov najstariji sin i moj bratić, koji je toliko sličio Judi da sam morala rukom začepiti usta kako ne bih to smjesta naglas izblebetala. Bio je rumen i lijep baš kao Juda, iako viši - zapravo, visok poput Rubena. Dok je govorio, priopćavaj uči nam novosti od kojih smo tako dugo strahovali, njegove su kretnje neodoljivo podsjećale na Rubenove: glava nagnuta na stranu, lijeva ruka ovijena oko pasa, desna šaka koja se zatvara i otvara.

"Moj otac stiže prije sumraka", govorio je Elifaz. "Dolazi zajedno s mojom braćom, nadničarima i robovima - sve zajedno četrdeset duša, uključujući i žene. Među njima je i moja majka", dometne na kraju, klimnuvši glavom u znak poštovanja prema mojim majkama, koje se i protiv volje nasmiješiše na taj znak uljudnosti.

Dok je Elifaz govorio, očevo lice bijaše poput maske - bezizražajno i mirno. No u srcu je nemoćno kleo i plakao. Propali su svi njegovi brižno sastavljeni rasporedi prema kojima smo se imali podijeliti u više skupina, kako nas Ezav ne bi mogao sve pobiti u jednom napadu. Beskorisnima se pokazahu sve one večeri provedene u davanju uputa mojoj braći o tome koje će se životinje darovati kao zalog mira, a koje sakriti izvan Ezavova dosega. Majke još nisu ni počele razvrstavati i pripremati raznovrsna dobra što ih je otac naumio pokloniti starijem bratu u nadi da će ublažiti njegov strašni gnjev.

Bio je uhvaćen u stupicu i samoga je sebe proklinjao što je dopustio da mu misli tako dugo budu zaokupljene zlodusima i andelima i što je zaboravio na ono što je namjeravao učiniti - jer naši su se šatori sada bili u neobranjivom položaju, pokraj rijeke koja nam je priječila uzmak.

Koliko mu god bilo teško, Jakov to ničim nije odao pred nećakom. Pozdravio je Elifaza s jednakom uljudnošću kao i ovaj njega i zahvalio mu na poruci. Odveo ga je u svoj šator, ponudio mu da otpočine i naložio da se donese hrana i piće. Lea se prihvatala kuhanja, a Rahela je donijela ječmeno pivo; žene se nisu odveć žurile kako bi dale Jakovu vremena za razmišljanje.

Dok se Elifaz odmarao, Jakov ode do moje majke i reče joj da se, zajedno s ostalim ženama, odjene u najfinije ruho i da priredi darove. Potom potraži Rubena i naputi ga da skupi svu braću, također svečano odjevenu, ali i naoružanu skrivenim bodežima, kako ih Ezav ne bi uspio posmicati bez žrtava na svojoj strani. Sve ovo bilo je hitro učinjeno: kad je Elifaz ustao nakon jela, mi smo već bili odjeveni i spremni za polazak.

"To nije potrebno, ujače", reče on. "Moj otac dolazi k tebi. Zašto ga ne bi dočekao ovdje, u udobnosti svog tabora?"

Jakov otkloni njegovu ponudu. "Ja moram pozdraviti brata onako kako se priliči pozdraviti čovjeka njegova staleža. Poći ćemo mu ususret da mu poželimo dobrodošlicu."

Ostavivši u taboru samo nadničare i njihove žene, Jakov krene na čelu obitelji. Elifaz je išao pokraj njega; za njima je, pod paskom moje braće, skakutalo dvanaest snažnih koza i osamnaest krepkih ovaca, namijenjenih za dar. Vidjela sam kako Lea preko ramena pogledava nazad prema šatorima: tuga i strah načas joj prijeđoše preko lica kao oblaci preko sunca, no ona hitro od sebe odagna žalost, pa ponovno namjesti izraz lica koji je bio slika i prilika spokoja.

Hodali smo tek kratko, čak nam se ni duge haljine nisu stigle zaprašiti, a onda otac odloži svoj štap. Ugledao je Ezava na padini brežuljka što se, nasuprot našoj, blago spuštalala prema udolini. Krenuo je sam da pozdravi brata, a isto je učinio i Ezav; za obojicom su, kao pratrna, na maloj udaljenosti stupali odrasli sinovi. Stojeci na obronku s naše strane udoline, užasnuto sam promatrala dvojicu muškaraca kako prilaze jedan drugome, licem u lice. Odjednom, u tren oka, otac se našao na tlu ispred bratovih nogu. Načas me obuze strašna pomisao da je pao, pogoden neopazice izbačenom strijelom ili kopljem. No već sljedećeg trenutka pridigao se na koljena, duboko se naklonio, pa se

ponovno opružio u prašini, ponavljujući iste pokrete sedam puta. Bijaše to pozdrav roba svom gospodaru. Obuzeta stidom, moja majka odvrati pogled u stranu.

Očito je i ujak bio u neprilici zbog poniznosti koju mu je brat iskazivao jer se sagnuo i uzeo Jakova za ruku, vrteći glavom. Stajala sam odviše daleko da čujem što govore, ali sam vidjela kako njih dvojica nešto razgovaraju, isprva čućeći na tlu, a potom ustavši na noge.

Onda se, pak, dogodilo nešto nezamislivo: Ezav naglo ispruži ruke i obgrli oca. Moja braća smjesta se maše bodeža skrivenih za pojasom, ali Ezav nije načinio taj pokret da naudi bratu, već da ga poljubi. Privio je oca na prsa u dugi zagrljav; kad su se konačno odmakli jedan od drugoga, gurnu ga u rame, poput dječaka u igri. Provuće mu prste kroz kosu i na to se obojica muškaraca nasmiju istim srdačnim smijehom iz kojeg se jasno razabiralo da su dijelili majčinu utrobu, iako jedan od njih bijaše tamnoput, a drugi svijetao, jedan vitak, a drugi zdepast.

Otac nešto reče Ezavu, a ovaj ga opet privinu k sebi; nakon što su se razdvojili, više nije bilo smijanja. Ruben je kasnije ispričao kako su im obrazi bili mokri od suza kad su zajedno krenuli prema nama, zagrlivši jedan drugoga preko ramena.

Bila sam zapanjena. Ezav, krvožedni osvetnik crvenog lica, plače u naručju mog oca? Zar je to ono čudovište koje me progonilo u snovima, čudovište koje je odagnalo pjesmu s usana moje braće?

Moje majke razmjenjivale su poglede pune nevjerice, a Innina su se ramena tresla od prigušenog smijeha. "Vaš je otac bio takva budala", rekla nam je nekoliko tjedana potom u Sukotu, dok smo prepričavale sve što se zbivalo tog dana. "Bojati se tako umiljatog stvorenja s dječijim licem? Tjerati nas da sanjamo ružne snove zbog takvog janjičića?"

Otac dovede Ezava do mjesta gdje smo ih mi čekali i pokaže mu darove. Ujak ih je, kako se i pristoji, tri puta odbio, a nakon toga ih je, kako se i pristoji, prihvatio, hvaleći svaki dar zasebno najlaskavijim riječima što se mogu zamisliti. Obred darivanja protegao se unedogled, a ja sam izgarala od želje da izbliza vidim rođake koji su stajali iza Ezava - osobito žene, okićene ogrlicama i tucetima grivni na rukama i gležnjevima.

Nakon što je prihvatio darovane mu životinje, vunu, živež i drugog po vrsnoći Jakovljeva ovčarskog psa, Ezav se okrenu prema bratu i upita glasom koji je zvučao potpuno jednako kao i očev: "A tko su ovi ovdje pristali momci?"

Jakov stade predstavljati svoje sinove; prema očevim uputama, svaki pojedini među njima duboko se pokloni pred ujakom. "Ovo je Ruben, moj prvorodenac; majka mu je Lea, koja stoji eno onđe." Majka načini vrlo duboki poklon glavom - po mom mišljenju ne toliko zato da iskaže Ezavu poštovanje, koliko zbog toga da on ne vidi njene raznobojne oči prije no što je prebrojio sve njene sinove.

"A ovdje su ostala Leina djeca: Šimun i Levi. Evo Jude", reče otac, potapšavši četvrtog sina po ramenu. "Sigurno vidiš da mi je tvoj lik uvijek bio u mislima." Juda i Ezav nato se nasmiješe jedan drugome istim smiješkom.

"Zebulun je također Lein sin, a tu su i njezini blizanci, Naftali i Jisakar."

Ezav se pokloni mojoj majci i reče: "Lea je mati nebrojenim tisućama." Leini obrazi zarumenješe se od ponosa.

Nakon toga otac predstavi Josipa: "Ovaj je najmlađi, jedini sin moje Rahele", ističući tim riječima osobitu naklonost prema mojoj teti. Ezav kimne, pogleda bratova sina mezimca, a potom se netremice zagleda u Rahelinu još netaknutu ljepotu. Sva smućena od zbivanja tog dana, i ona njemu uzvratí neuobičajeno dugim pogledom.

Potom Jakov prozove Danovo ime. "Ovo je sin Raheline sluškinje Bilhe. Ovu dvojicu, Gada i Ašera, rodila mi je Leina sluškinja Zilpa."

Tada sam prvi put čula da se razlika među braćom i medu teticama na taj način ističe ili iznosi u javnosti. Pogledala sam sinove žena drugog reda - priležnica - koje je svijet nazivao "sluškinjama" i vidjela da su spustili glavu kad su čuli kako ih otac predstavlja.

No Ezav je dobro znao što znači biti drugi; pristupio je tim manje važnim sinovima isto kao i njihovo braću i uzeo ih za ruke pozdravljujući ih. Dan, Gad i Ašer smjesta se opet uspraviše, a mene obuze ponos što imam takva strica.

Sada je na oca došao red da upita brata za njegove sinove; Ezav ih s ponosom poimence prozivaše jednog po jednog: "Elifaza si već upoznao; on je moj prvorodenac, a majka mu je Ada, koja stoji tamo", i pokaže na omalenu, bucmastu ženu, koja je na glavi nosila pokrov načinjen od malih kovanih bakrenih krugova.

"Evo i Reuela", reče obgrlivši oko ramena mršavog, tamnoputog mladića guste brade. On je sin Basematin", kimne glavom prema ženi ljupkog i blagog lica koja je na boku držala malo dijete.

"Jeuš, Jalam i Korah još su dječaci. Stoe ondje pokraj Basemate, ali njihova majka bijaše Oholibama, moja najmlađa žena. Ona je umrla u porodu prošlog proljeća."

Svi nazočni radoznalo su istezali vratove dok je trajalo predstavljanje, no kad smo zajedno krenuli kratkim putem nazad prema Jakovljevom taboru pokraj rijeke, konačno smo uspjeli izbliza razgledati jedni druge. Moja starija braća odmjeravala su odrasle rođake, ali nisu s njima zapodijevali razgovor. Žene su se okupile zajedno i polako se počele upoznavati. Pokazalo se da Ezavova obitelj obiluje kćerima, među kojima su bile i dvije najmlađe Adine djevojke. Zapravo, Ada je izrodila mnogo ženske djece: neke od njenih kćeri bile su odrasle i također majke, a Libe i Amat još su živjele s njom. Premda tek nešto starije, nisu se uopće osvrtale na mene zato jer sam ja još nosila dječju haljinu, dok su se one već gizdale u ženskom ruhu.

Basemata bijaše nježna pomajka Oholibaminoj djeci, a osobito njenom ženskom čedu, maloj Iti, koja juje i stajala života. Sama Basemata izgubila je tijekom godina toliko djece, i dječačića i djevojčica, da im se jedva mogla sjetiti broja. Ostao joj je samo jedan sin - Reuel - i jedna kći - Tabea, koja je bila upravo mog uzrasta. Tabea i ja uhvatile smo korak jedna uz drugu, ali smo šutjele, ne usuđujući se prekinuti svečanu tišinu što se spustila nad povorku.

Kasno poslijepodne stigosmo do naših šatora. Glasnik, kojega su već ranije bili onamo poslali, odnio je nadničarkama poruku da započnu pripremati večeru pa nas je pri ulasku u tabor dočekao miris kruha iz peći i kuhanog mesa. Unatoč tome, još je mnogo toga trebalo napraviti da se spremi gozba dostoјna tako velikog događaja kao što je pomirenje Izakovih sinova.

Žene prionuše na posao; Tabeu su odredili da zajedno sa mnom nabere divljeg luka duž obale rijeke. Primivši zapovijed, zaklimatale smo glavama kao prave poslušne kćeri, ali čim smo okrenule leda odraslima, ja sam se umalo na sav glas nasmijala. Želja mi je uslišena. Nas dvije napokon smo ostale nasamo.

Znajući dobro što nam je činiti, uputile smo se ravno do mjesta gdje sam ja već prvoga dana kad smo se utaborili pokraj Jaboka pronašla obilje luka i svega ga pobrala; na tom komadiću zemlje opet je izniklo mnoštvo mladih izdanaka, pa smo bez muke napunile Tabeinu košaricu. Dakako, zaključile smo da majke ne moraju doznati za koliko je vremena posao bio obavljen; okoristivši se trenutačnom slobodom, sjele smo na obalu, umočile noge u vodu i stale zasipati jedna drugu pričama od kojih su nam bile satkane uspomene iz djetinjstva.

Kad je vidjela kako se divim bakrenim grivnama na njezinu zapešću, Tabea poče pripovijedati o životu svoje majke. Ezav bijaše očaran ugledavši prvi put dražesnu mladu Basematu na tržnici blizu Mamre, gdje je živjela naša baka Rebeka. Kao otkupninu za nevjестu, povrh uobičajenog broja ovaca i koza, ponudio je Basematinu ocu ni manje ni više nego četrdeset bakrenih grivni, uz ove riječi: "Njena zapešća i gležnjevi neka budu vjesnicima njezine ljepote." Ezav je ljubio Basematu, ali je ona zato trpjela od ruke njegove prve žene Ade koja bijaše ljubomorna. Čak ni sva Basematina mrtvorodenčad nisu uspjela smekšati Adino srce. Upitah je kako su, s toliko srdžbe u kući, te žene mogle zajednički svetkovati u noći mladog mjeseca. Tabea mi odgovori da žene iz njene obitelji nikada nisu u zajedništvu obilježavale mjesecu smrt i ponovno rođenje. "To je još jedna od stvari koju baka mrzi kod Ezavovih žena", dometne ona.

"Ti poznaješ našu baku?" začudih se. "Poznaješ Rebeku?"

"Da", odvrati mi bratučeda. "Vidjela sam je dvaput, za vrijeme žetve ječma. Meni se baka smiješi, iako ne razgovara ni s mojom majkom ni s Adom, a nije se obazirala niti na Oholibamu dok je bila živa."

"Baka govori odvratne stvari o mojoj majci, a to nije pravedno", namršteno će ona, očiju punih suza. "Ali ja svejedno volim bakin šator. U njemu je tako prekrasno, a osim toga, iako je ona najstarija žena koju sam vidjela, ljestvica joj se još nije izbrisala." Zahihće, pa nastavi: "Baka mi kaže da izgledam kao ona, premda je očito da sam po svemu slična majci."

Tabea je uistinu izgledala kao vjerna slika Basemate: uski nos, sjajna, tamna kosa, krhkka zapešća i gležnjevi. Ali kad sam kasnije susrela Rebeku, sjetila sam se riječi svoje bratučede i shvatila o čemu je baka govorila. Gledajući Tabeine oči, Rebeka je mogla reći da su njezine, jer su bile crne, pogleda izravnog i oštrog poput strijele, za razliku od Basematinih smeđih i vječito uprtih u tlo.

Ja sam, pak, pripovijedala Tabei o crvenom šatoru i o tome kako su moje majke slavile dolazak mladog mjeseca uz kolače, pjesme i priče, ostavljajući svaku zlovolju izvan šatora za trajanja tame. I kako je meni, jedinorođenoj kćeri, tijekom cijelog djetinjstva bilo dopušteno boraviti s njima, iako se protivilo običajima da djevojčica koja je odbijena od prsiju, a još nije postala ženom, ulazi u crveni šator. Nato smo obje pogledale u svoje grudi i čvrsto nategnule halje preko njih, uspoređujući što nam se događa s tijelima. Premda nijedna od nas dvije nije još bila spremna za dojenje, činilo se da bih se ja mogla prva zadjevojčiti. Tabea uzdahne, ja slegnem ramenima, a onda se obje nadušimo smijati: smijale smo se tako da su nam tekle suze, što nas je tjeralo da se smijemo još jače, sve dok se na kraju nismo valjale po zemlji.

Kad smo napokon došle do daha, razgovor je skrenuo na našu braću. Tabea je rekla da Elifaza baš ne poznaje dobro, ali da je Reuel drag momak. Govoreći o mladim dječacima, spomenula je kako mrzi Jeuša koji ju je neprestance vukao za kosu i lupao je u goljenice svaki put kad bi ga poslali da joj pomaže u vrtu. Ja sam njoj ispričala kako su Šimun i Levi natjerali Josipa i ostale mališane da se prestanu igrati sa mnom te kako su postupali prema meni kao prema osobnoj sluškinji čija je jedina dužnost paziti da im vrčevi budu stalno puni vina. Čak sam joj priznala da im pljujem u vrčeve čim mi se pruži prilika. Govorila sam o Rubenovoj dobroti i o Judinoj ljestvici i o tome kako smo Josip i ja zajedno othranjeni.

Zaprepastila sam se kad je Tabea izjavila da ne želi imati djece. "Gledala sam majku kako polaze u grob tolika mrtva čeda. Slušala sam Oholibamu kako tri dana urla prije no što je dala život za Iti. Ja nisam voljna podnosit takvu patnju." Rekla je i to da se ne želi udavati, nego da bi radije služila u Mamri i promjenila ime u Debora. Ili bi pjevala uz žrtvenik nekog velikog hrama, poput onoga u Šekemu. "Postala bih jednom od onih posvećenih žena koje tkaju na razboju bogovima u čast i uvijek su odjevene u čisto ruho. Onda bih mogla spavati sama, osim ako odlučim odabrat sebi družbenika za trajanja svetkovine ječma."

Nisam razumjela Tabeine želje. Zapravo, nisam do kraja razumjela njene riječi, jer nisam imala pojma da postoje hramovi ni žene koje u njima služe. Moja je želja bila da rodim desetero snažne djece, kao što ih je izrodila moja majka, ali sam htjela imati najmanje pet kćeri. Te sam večeri prvi put naglas govorila o takvim stvarima - možda sam prvi put pravo i razmišljala o njima - ali sve što sam rekla dolazilo je ravno iz mog srca.

"Ti se ne bojiš poroda?" upita me ona. "A bolovi? A što ako ti čedo umre?"

Zatresoh glavom. "Babice se ne boje života", odgovorih i u tom trenutku postade mi jasno da već razmišljam o sebi kao o Rahelinoj učenici i Inninoj unuci.

Utihnule smo i zagledale se u vodu. Razmišljale smo o razlikama medu nama i pitale se hoće li se naše želje ispuniti te hoćemo li ikada doznati što se dogodilo s onom drugom nakon što se naši očevi opet oproste i podu svaki svojim putem. Moje misli letjele su amo-tamo poput čunka na velikom tkalačkom stanu; kad sam začula da majka više moje ime, u njenom glasu već je bilo ljutnje. Tabea i ja

predugo smo se zadržale. Smjesta ustadosmo i hitro se zaputisemo nazad, do vatri na kojima se kuhalo jelo.

Trudile smo se da i nadalje ostanemo zajedno i promatrалe smo kako naše majke kruže jedna oko druge s jedva prikrivenom radoznalošću. Uzajamno su se proučavale - kako je koja odjevena, kako koja kuha - i uljudno jedna drugu tražile da ponove svoja imena, samo još jednom, lijepo molim, zbog ispravnog izgovora. Vidjela sam Leu koja diže obrve gledajući kako Kanaanke rabe sol i Adu koja se ukočila kad je vidjela kako Bilha ubacuje punu šaku svježeg luka u varivo sa suhom kozletinom. Sve zlobne ili nepovoljne prosudbe bile su ipak prikrivene slabašnim osmijesima što su se razmjenjivali u gužvi oko pripreme gozbe.

Dok su žene dovršavale večeru, Ezav i Jakov povukoše se u Jakovljev šator. Nakon što su Ezavovi sinovi podigli šatore u kojima će prenoći, okupili su se pred ulazom u šator mog oca, gdje su već bila moja braća. Ruben i Elifaz razmjenjivali su dosjetke na račun blaga svojih očeva, usput oprezno uspoređujući brojno i zdravstveno stanje svakog pojedinog stada te procjenjujući kako koji od njih razmišlja o napasanju blaga i koliko je vješt s psima. Elifaz se, izgleda, čudio kako to da se ni Ruben niti itko od braće još nije oženio ili postao ocem, ali o takvoj stvari Ruben nije želio raspravljati s Ezavovim sinom. Razgovor medu bratućedima zapinjao je isprekidan stankama: tada bi, ne znajući što da čine, od dosade udarali nogama o tlo dižući prašinu ili bi zatvarali i otvarali pesnice.

Naposljeku se zaklopac na šatoru otvoril, a moj otac i Ezav iziđu, trljajući oči na ono malo preostalog danjeg svjetla, pa zatraže da se donese vino i da započe večera. Braća sjedoše na prekrivač što ga je Jakov osobno razastro za njih dvojicu. Njihovi sinovi razmjestili su se dobro pazeći na poredak po važnosti: Elifaz i Ruben stajali su iza svojih očeva, Josip i Korah sjedili su pokraj njih. Dok sam trčkarala amo-tamo, pazeći da vrčevi budu uvijek puni vina, upalo mi je u oči koliko su moja braća brojnija od Tabeine i koliko su ljepša od Ezavovih sinova. Tabea je posluživala kruh, dok su majke i njihove sluškinje punile muškarcima tanjure sve dok su mogli jesti.

Svaka žena dobro je pazila na to tko je uzeo najviše njezina variva, podušenog mesa, kruha ili piva, a svaki se muškarac svojski trudio dovoljno nahvaliti hranu koju su mu poslužile žene iz obitelji onog drugog brata. Ezav je navelikovo pio Leino pivo i neštedimice uzimao Bilhino varivo s kozletinom i lukom. Jakov je jeo malo, ali je nastojao što je bolje znao pokazati koliko su mu ukusna jela što su ih pred njega iznijele Basemata i Ada.

Kad su se muškarci nasiliti, došao je red na žene i djevojčice da sjednu i večeraju; međutim, kako se to uvijek dogodi na velikim gozbama, poslije tolikih sati provedenih medu loncima, u miješanju i kušanju, nisu baš imale osobitog teka. Hranu su posluživale Ezavove robinje - dvije snažne djevojke s malim srebrnim kolutićima, provučenima kroz rupice na gornjem dijelu ušiju. Jedna od njih bijaše trudna; Tabea mi prišapnula da je u djevojci Ezavovo sjeme i da će, ako rodi dječaka, skinuti srebrnu naušnicu i postati Ezavovom priležnicom. U čudu sam promatrala robinju bujnog stasa, čiji su gležnjevi bili debeli poput

Judinih; potom sam pogledala vitku Basematu i rekla Tabei da je Ezav u sklonosti ženama jednako široke ruke kao i u sklonostima prema drugim užicima. Ona se stade hihotati, ali nas Ada ošinu ljutitim pogledom od kojega nam je smijeh prisjeo.

Danje svjetlo već je bilo gotovo iščezlo kad su Jakov i Ezav otpočeli prirovijedati. Naše nadničarke donesoše svjetiljke, a Ezavove robinje pazile su da u njima uvijek bude ulja; svjetlost plamenova iz uljanica treperila je na licima moje odjednom goleme obitelji. Tabea i ja sjedile smo dodirujući se koljenima i slušale povijest našeg praoca Abrama, koji je napustio drevni dom u Uru, gdje se mjesec štovao u ime Nane i Ningale, i otišao u Haran, gdje je glas Elov sišao nad njega i uputio ga u Kanaan. Tamo, na jugu, Abram počini silna djela - pobio je u jednom dahu tisuću ljudi jer mu El-Abram dade snagu za deset tisuća.

Jakov opisivaše ljepotu Saraje, žene Abramove i službenice božice Inane, kćeri Nane i Ningale. Inana je toliko voljela Šaraju da je došla k njoj u gaj terpentinova drveća kod Mamre i podarila joj zdravog sina potkraj njezina života. Taj sin bijaše naš djed Izak, muž Rebeke, koja je bila sinovica proročice Saraje. Rebeka, moja baka, i sama je prorokovala narodu u Sarajinom svetom gaju kod Mamre.

Ukratko izloživši na dostojan način obiteljsku povijest, otac i ujak krenuše dalje s pričama iz djetinjstva; pljeskali su jedan drugoga po leđima prisjećajući se dana kad su bježali iz majčinog povrtnjaka i igrali se s janjičićima, pomažući jedan drugome da se sjete imena svojih najdražih pasa - Crnoga, Šarova, a osobito Tronoge Čarolije, čudesne kujice koja je preživjela šakalov napad i nakon toga opet čuvala stado da nije mogla bolje.

Bilo je neobično i lijepo gledati očevo lice dok su priče bez prestanka tekle. Gledala sam kako se ponovno pretvara u dječaka - bezbrižnog, snažnog, svojeglavog. Njegova suzdržanost do kraja se otopila kad ga je Ezav podsjetio na to kako su jednom prilikom upali u vadi i pojavili se u majčinu šatoru prekriveni od glave do pete debelim slojem sivog blata. Od srca se smijao na spomen slavne dogodovštine - njih dvojica ukrala su sav kruh ispečen za taj dan, prejeli se toliko da im je pozlilo i na kraju dobili batine.

Nakon još mnogo priča, zavladala je zadovoljna tišina. Osluškivali smo šuškanje što je dopiralo od stada i šum Jaboka, a onda Ezav odjednom zapjeva. Otac se zadovoljno nasmiješi od uha do uha i živahno prihvati krepkim glasom nekakvu nepoznatu pastirsку pjesmu, čije su riječi govorile o moćnom ovnu. Žene su sve više stiskale usta, a kitice se nizale jedna za drugom, svaka bezobraznija i razuzdanija od one prošle. Na moje veliko čuđenje, moja braća i bratići znali su svaku riječ pjesme - pjevali su je iz svega glasa, okončavši je veselim uzvikom i općim smijehom.

Kad su muškarci utihnuli, Ezav klimne glavom prvoj ženi, a ona dade znak za početak pjesme svim njegovim ženama i kćerima, nadničarkama i robinjama. Bila je to pjesma u čast božice Anat (tako su Kanaanke zvali Inanu), kojom se slavilo njenu srčanost u ratu i jakost u ljubavi.

Njihovo pjevanje nije sličilo ničemu što sam ikad dotada slušala; zatiljak mi se tako naježio da sam pomislila kako me Josip golica vlatima trave. Okrenula sam se htijući ga prekoriti - i ugledala ga kako sjedi pokraj oca, sjajnih očiju i pogleda nepomično uprtog u pjevačice. Iako su istodobno izgovarale iste riječi, njihovi glasovi nekako su pleli mrežu od zvukova. Činilo mi se kao da gledam čudesnu tkaninu u koju su utkane sve dugine boje. Nisam znala da ljudska usta mogu stvoriti takvu ljepotu. Prvi put u životu slušala sam višeglasno pjevanje.

Pjesma je završila; otkrila sam da su mi oči punе suza i vidjela da su i Zilpini obrazi mokri. Bilha je od divljenja otvorila usta, a Rahela sklopila oči, žećeći sve čuti sa savršenom pozornošću.

Muškarci su odobravajući pljeskali i tražili još, pa Basemata povede novu pjesmu, o žetvi i plodnosti zemlje. Tabea se pridruži ostalima, dok sam ja sva očarana razmišljala o tome kako moja prijateljica i njezine majke zajedno proizvode čudo. Zatvorih oči. Pjevale su poput ptica, ali slade. Zvučale su poput vjetra u krošnjama drveća, ali jače. Glasovi im bijahu poput šumora rijeke, ali s više smisla. Domalo prestadoše izgovarati riječi i stadoše pjevati služeći se tek jednom riječicom - "La, la, la" - koja nije značila baš ništa, ali je ipak vjerno odražavala radost, zadovoljstvo, čežnju, spokoj.

Nakon što su otpjevale i tu pjesmu, Ruben zaplješe glazbenom umijeću naših rođakinja i duboko im se pokloni. Josip, Juda i Dan ustadoše i također se pokloniše, zahvaljujući pjevačicama; "Ova su četvorica moji miljenici, najbolji od sve moje braće," pomislih u tom trenutku.

Sjedili smo uz svjetlost uljanica i slušali još mnoge pjesme i priče. Tek kad je mjesec počeo zalaziti, žene su uklonile posljednje vrčeve. Držeći u naručju pozaspale mališane, mlade majke krenule su i same na počinak; muškarci su se također počeli opraštati pred spavanje. Naposljetku su jedino Jakov i Ezav ostali sjediti u tišini, zagledani u pucketavi stijenj posljednje preostale uljanice.

Tabea i ja smo se iskrale i odšetale do rijeke, zagrlivši jedna drugu oko pasa. Bila sam savršeno sretna. Najradije bih ostala pokraj rijeke sve do zore, ali majka je došla po mene: nasmiješila

se Tabei, uzela me za ruku i odvukla me od prijateljice.

Idućeg jutra probudila sam se uz galamu Ezavova plemena koje se spremalo na odlazak. Tijekom njihovoga kasnonoćnog razgovora otac je priopćio bratu da ga neće pratiti nazad u Seir. Koliko god susret medu braćom bijaše srdačan, njihovi imetci nisu se mogli združiti. Ujak je posjedovao mnogo zemlje i zajamčeno siguran položaj. Da smo mu se mi pridružili, Jakovljevu bi imovinu, uspoređujući je s Ezavovom, svatko držao jadnom i malom. To bi naštetilo i mojoj braći, budući da su Ezavovi sinovi već imali vlastita stada i zemlju. Osim toga, unatoč prijateljskom druženju protekle večeri, Izakovi sinovi nisu se do kraja izmirili niti bi im to ikad uspjelo. Stare rane, koje su dvadeset godina nosili na duši, nisu se mogle izbrisati jednim jedinim susretom, a običaji koje su stekli živeći tijekom tih godina u posve različitim okolinama sigurno bi postali izvorom nesporazuma medu njima.

Braća su se ipak izgrnila i izljubila uz obostrana uvjeravanja o ljubavi i obećanja o budućim posjetama. Ruben i Elifaz pljesnuli su jedan drugoga po ramenu, žene su se pozdravile klimajući glavama jedne drugima. Tabea je hrabro dotrčala do mene, napustivši mjesto pokraj majke; zagrlile smo se, osjećajući kako nam se suze mijesaju. Dok smo tako stajale, ona prošapće: "Imaj pouzdanja. Uskoro ćemo opet biti zajedno pod bakinim šatorom. Čula sam majku kako govori da ćemo se sigurno tamo sresti s vama za svetkovine ječma. Pamti sve što se bude zbivalo od sada pa do tada, tako da mi o tome možeš pričati." Rekavši to, poljubi me i otrči natrag majci. Mahala mi je rukom dokle god sam je mogla vidjeti. Čim se obitelj njegovoga brata rastala od nas i krenula, otac naputti Rubena i Leu da priere sve za naš polazak.

Ispunjavala sam svoja zaduženja radosna srca, zadovoljna što ćemo nastaviti put bez straha od Ezava, puna želje da ponovno sretнем svoju prijateljicu i upoznam baku, čiji mi je lik već oživio u mašti. Bila sam sigurna da će baka voljeti moje majke: ta one bijahu i njezine nećakinje, a ne samo snahe. Zamišljala sam sebe kao njenu ljubimicu, mezimicu. Pa zašto i ne bi bilo tako, mišljah.

Uostalom, ja sam bila jedina ženska nasljednica njezina povlaštenog sina.

Sljedećeg jutra zaputisemo se i mi, ali nismo daleko dospjeli.

Već drugoga dana otac zabode svoj štap u tlo pokraj potočića što je žuborio podno mladog hrasta i objavi da namjerava ondje ostati. Bili smo blizu sela zvanog Sukot, reče nam, a ljudi iz tog sela bijahu prema njemu ljubazni kad se kao mladić iz kuće otputio na sjever. Moja su braća već ranije izvidjela okolicu i zaposjela komad zemlje za nas; za samo nekoliko dana podigli su obore za blago i lijepu krušnu peć, dovoljno veliku da se u njoj istodobno mogu peći kruh i kolači. Na tom mjestu ostadosmo dvije godine.

Putujući od doma Labanova do Sukota iskusila sam uzbuđenje što ga nose neprestane promjene, tako da mi je dnevna kolotečina ponovno ustaljenog života isprva bila dosadna. No kako su mi dani bili ispunjeni poslom od zore do mraka, ubrzo sam naučila uživati u čaroliji pretvaranja brašna u kruh, mesa u podvarak, vode u pivo. S predenja sam uznapredovala do tkanja, koje bijaše mnogo teže nego što sam zamišljala; nikako nisam uspijevala ovladati tom vještinom poput Zilpe ili Bilhe, čija nićanica nikada nije pucala.

Kao najstarija djevojčica u obitelji često sam bila uposlena čuvanjem djece naših nadničarki: istodobno sam voljela i mrzila ta mala čudovišta šmrkavih nosova. Bila sam toliko zaokupljena brojnim dužnostima unutar ženskog dijela obitelji da sam jedva primjećivala koliko malo veze imam s braćom i kolike su se stvari medu njima promijenile. Naime, upravo su u to doba Levi i Simun zamijenili Rubena, koji dotad bijaše očevom desnom rukom, i postali mu najpovjerljivijim savjetnicima.

Sukot se pokazao plodnim mjestom za obitelj. Zibatu je dobila novo dijete, a također i Uzna - obje su rodile muška čeda, koja je otac odnio na žrtvenik pod hrastom. Obrezao ih je i proglašio ih

slobodnima od ugovora kojima bijahu vezani njihovi očevi, punopravnim članovima plemena El-Abroma; tako je raslo pleme Jakovljevo.

Bilha je zatrudnjela, ali i pobacila prije no što joj čedo oživje u utrobi. Rahelu zadesi ista nesreća, poslije koje gotovo cijeli mjesec nije odvajala očiju od Josipa. I Lea je izgubila dijete, rođeno nekoliko mjeseci prerano. Žene koje su pribivale porodu odvratiše pogled od sićušne djevojčice osuđene na smrt, ali ja sam vidjela samo njenu savršenu ljepotu. Vjeđe su joj bile išarane poput leptirovih krila, a prstići na nožicama savijeni kao latice na cvijetu.

Držala sam sestricu koja nije imala imena, koja nije otvorila oči i koja mi je umrla na rukama.

Nisam se bojala držati to malo mrtvo tijelo. Lišće joj je bilo mirno, ručice posve čiste. Izgledala je kao da će se svakoga časa probuditi. Suze iz mojih očiju kapale su joj na obrašći, blijet poput alabastra - činilo se da ona sama oplakuje svoj ugasli život. Majka je htjede uzeti od mene, ali kad je vidjela moju tugu, dopusti mi da je ja nosim na ukop. Umotale smo je u komadić fine tkanine i položile je podno snažnog, starog stabla koje se vidjelo iz majčina šatora. Nismo prinosile nikakvih žrtava, no kad je zemlja prekrila mali zamotuljak, uzdasi što su navrli iz majčinih grudi bijahu rječitiji od bilo kakve molitve.

Dok smo se vraćale, napuštajući grobak, Zilpa je mrmljala o tome kako su bogovi koji ovdje obitavaju neprijateljski raspoloženi prema životu: kao i obično, moja tetica krivo je tumačila znamenja s neba. Nadničarke su rađale jedno dijete za drugim - kako bi odbile čedo od prsiju, odmah bi ponovno zatrudnjele. Ovce i koze janjile su i jarile same blizance, koji su svi redom preživjeli. Stada su brzo rasla, otac postajao sve imućnijim, a to je značilo da braća mogu početi razmišljati o ženidbi.

Trojica medu njima pronadoše žene u Sukotu. Juda se oženi trgovčevom kćeri po imenu Šua. Ona zače tijekom ženidbene sedmice i rodi Era, prvog Judina sina i prvog očeva unuka. Voljela sam Judinu ženu, koja bijaše debeljuškasta i blage čudi. U naše je šatore donijela kanaanski dar za pjevanje i naučila nas kako ćemo glasovima stvarati suzvučja. Šimun i Levi uzeše za žene dvije sestre - Jalutu i Inbu, kćeri nekog lončara.

Dok bi Jakovljeve žene prisustvovalo svadbenim slavlјima, moja je dužnost bila čuvati djecu i održavati vatre. Ljutila sam se na majke zato što su me ostavljale u taboru, ali bih zato još tjednima nakon pira slušala njihovo potanko raspredanje o svakoj pojedinosti vezanoj uz svadbu, tako da bi mi se na kraju činilo da sam i sama tamo bila.

"Ipak morate priznati da je pjevanje bilo prekrasno", primijeti Zilpa, koja se sa svakog slavlja vraćala pjevuckajući neki novi napjev i udarajući ritam rukom po svojim koščatim stegnim.

"Pa naravno", odgovori Lea bez okolišanja. "Tome su ih naučile majke i bake."

Rahela se zlobno nasmiješi i nagne se prema njoj: "Baš šteta što im bake nisu znale kuhati, ha?"

Lea razvuče usta u glumljeni osmijeh, pokazujući da se slaže sa sestrom. "Kad dođe vrijeme da Dina uđe pod svadbeni šator, ja ću svima njima pokazati kako se priređuje svadbeno slavlje", ponosno će ona, milujući me po glavi.

Činilo se da je samo Bilha uživala na svadbama svojih nećakinja. "Ma daj, sestro", obrati se ona Lei, "pa zar ne misliš da je koprena bila prekrasna, sva protkana zlatnim nitima i urešena kovanim novčićima iz miraza? Meni je nevjesta izgledala okićena poput kakve božice."

Lea nije popuštala. "Nećeš mi valjda reći da si nakon gozbe ustala punog želuca?"

Sve u svemu, majka ipak nije bila nezadovoljna snahama koje su joj sinovi doveli. Djevojke su bile zdrave i pristojne, a Šua joj je ubrzo postala miljenicom. Dvije sestre nikada se nisu sasvim uklopile u majčino okruženje i živjele su s muževima podalje od tabora - da budu bliže stadima, govorila su braća. Po mom mišljenju, Šimun i Levi preselili su se zato što su Jalutu i Inbu željele zadržati određeni razmak između sebe i nas ostalih. Njihovo mi društvo nije ni najmanje nedostajalo. Ponašale su se prema meni s jednakim omalovažavanjem kao i njihovi muževi, a osim toga, majka je imala pravo: ni jedna ni druga nisu znale kuhati.

Od Jakovljevih odraslih sinova samo je Ruben ostao neoženjen. Moj najstariji brat izgledao je zadovoljan što pomaže majci i ljubazno čini usluge Bilhi, čiji sin jedinac još bijaše premlad za lov.

Jednog ranog jutra, dok su svi još spavalici, začuje se ženski glas: "Gdje su kćeri Sarajine? Gdje su žene Jakovljeve?"

Glas je bio tih, no unatoč tome probudio me iz dubokog sna na ležaju udno majčinog nogu. Lea je, kao i ja, najprije sjela na ležaju, a potom požurila iz šatora, izašavši istodobno kad i Rahela. Već sljedećeg trenutka pristigle su Bilha i Zilpa; nas pet začuđeno smo se zagledale u glasnicu iz Mamre, čija je haljina svjetlucala srebrnkastim sjajem u plavičastoj svjetlosti što najavljuje zoru.

Govorila je na strogo propisan način, kako govore svi glasnici. "Rebeka, proročica od Mamre, majka Jakova i Ezava, baka nebrojenih stotina, poziva vas pod nebnicu od terpentinova drveća na svetkovinu ječma."

"Neka Jakov bude o ovome obaviješten i neka zna."

Proglas neobične posjetiteljice, koja je svojim čudnovatim izgovorom naglašavala svaku riječ na tri mjesta, dočekan je potpunom tišinom. Činilo nam se da sve sanjamo isti san, jer nijedna od nas još nikada nije vidjela crvenu kosu, niti ženu da nosi prugastu torbu glasnika. Zadrhtale smo od jutarnje hladnoće i shvatile da smo ipak budne.

Konačno se Lea pribrala i uzvratila pozdrav te ponudila došljakinji da sjedne i posluži se kruhom. Čim smo posjedale oko gošće, tetice i ja opet smo zašutjeli i nastavili je zapanjeno promatrati. Glasnica pogleda oko sebe i razvuče usta u široki osmijeh, otkrivajući dva reda sitnih, žutih zubića između čudnih, pjegama osutih usana. Obraćajući nam se običnim glasom, s veselošću koja nas je sve ohrabriła, ona reče: "Vidim da ovdje u vas nema baš mnogo crvenih glava. Tamo otkuda ja dolazim kaže se da su žene koje imaju crvenu kosu začete za mjesecnoga krvarenja svojih majki. Eto kakvo neznanje vlada u zemljama dalekog sjevera."

Bilha prasne u smijeh začuvši takve smjele riječi iz usta tuđinke. To se, po svemu sudeći, svidje našoj gošći, koja se okrenu prema mojoj teti i predstavi se. "Zovem se Werenro i služim vašoj baki." Povuče kosu unazad i pokaže nam uho, probušeno pri vrhu običnim brončanim pucetom, pa doda: "Ja sam najsretnija ropkinja na svijetu." Bilha se ponovno glasno nasmije, razdragana tolikom izravnošću i neusiljenošću. Ja se stadoh hihotati.

Čim su muškarci pojeli zajutrak, Lea pošalje po Jakova i dovede pred njega glasnicu, koja je za tu priliku pokrila kosu boje plamena i oborila oči. "Ona dolazi od tvoje majke", reče Lea. "Rebeka nas poziva da dođemo na njenu svetkovinu ječma. Glasnica čeka tvoj odgovor."

Jakov se iznenađeno trgnu pri pogledu na pridošlicu, ali se brzo sabere i odgovori Lei da će u svemu biti poslušan Rebeki, te da će, zajedno sa svojim ženama, sinovima i kćerima doći k njoj u vrijeme žetve.

Poslije obavljenog zadatka, Werenro se povukla u Lein šator i zaspala. Cijeloga dana pronalazila sam poslove u blizini šatora, nadajući se da ću uspjeti baciti pogled na nju. Pokušavala sam smisliti nekakav razlog da uđem u šator. Željela sam opet vidjeti njenu kosu, a prsti su mi čeznuli za tim da joj dodirnu dugu haljinu koja je lelujala poput trave u vodi. Inna mi je otkrila da je Werenroino ruho sašiveno od svile i da je svila vrsta tkanine koju predu crvići na vlastitim sićušnim razbojima. Uzdignula sam obrvu, trudeći se što bolje oponašati pokret kojim je moja majka izražavala najveći prezir i pokazujući Inni kako sam preodrasla da bih povjerovala u takvu besmislicu. Ona se samo nasmijala i nije me dalje uvjeravala.

Werenro je neometano počivala sve do kasne večeri; muškarci su dotad već završili s jelom, a odnesene su i zdjele iz kojih su večerale žene. Moje majke okupile su se oko vatre, u nadi da će se tuđinka pojaviti na vrijeme i ispričati nam kakvu priču.

Glasnica izide iz šatora i, vidjevši nas poredane ispred sebe, duboko nam se pokloni, ispruženih i raširenih prstiju na rukama (kretnja na koju baš nismo bile navikle), izražavajući

pokornost. Potom ispravi leđa, pogleda nam jednoj po jednoj u lice, pa se nasmije poput djeteta koje je upravo ukralo smokvu. Werenro nije sličila nikome i ničemu na ovome svijetu. Posve me očarala.

Prignuvši glavu, zahvalila je majkama na zdjeli punoj maslini, sira i svježeg kruha što su je za nju bile ostavile. Prije no što je počela jesti, glasno izgovori kratku molitvu na jeziku koji je zvučao kao jastrebovo kriještanje. Nasmijah se, misleći da se opet radi o nekakvoj šali, no crvenokosa tuđinka ošinu me pogledom punim ubojitoga gnjeva. Osjećala sam se kao da sam dobila zaušnicu: obrazu mi bridjeli od vrućine i crvenjeli se poput njene kose, koja je opet bila otkrivena i nevjerljivo crvena, upravo onakva kakvu sam je upamtila. Na moju sreću, već sljedećeg trenutka uputila mi je osmijeh oprاشtanja i, tapšući dlanom tlo pokraj sebe, pozvala me da zauzmem počasno mjesto.

Kad je odložila zdjelu, uz riječi hvale za kruh i neumjereno veličanje piva, Werenro zapijevajući poče priповijedati. U njenoj priповijesti spominjala su se mnoga čudna imena, a napjev je zvučao tužnije od ičega što sam dotad čula. Sjedile smo i slušale je u stanju potpune zanesenosti i ushita, kao dječica u majčinu krilu. Bijaše to prikaz stvaranja svijeta: Drveta i Jastreba, koji je rodio Crvenog Vuka, koji je, pak, napučio svijet izrodivši sva stvorena u kojima teče crvena krv - sva osim žene i muškarca. Vrlo duga priповijetka, puna tajni i imena nepoznatih vrsta stabala i životinja. Radnja se odvijala na mjestu gdje vlada užasna zima i gdje vjetar bolno zavija. Na zastrašujućem, jezovitom, samotnom mjestu.

Kad je Werenro utihnula, vatra je već utrnula i samo je još jedna svjetiljka pišteći slabačko palucala. Mališani su pozaspali u krilima majki, a čak je i nekoliko žena zadrijemalo, glava spuštenih na prsa.

Gledala sam glasnicu u lice, ali ona me nije vidjela. Oči su joj bile sklopljene, a usne nasmiješene. Bila je daleko, u zemlji iz svoje priповijesti, u hladnoj zemlji čudnih starodrevnih priča, tamo gdje je grob njene majke. Osjećala sam njezinu usamljenost i čežnju za domom. Razumjela sam Werenroino srce isto onako kako sam razumjela sunce kad bi mi grijalo lice. Ispružih ruku i položih joj je na rame; Werenro se okrene prema meni, otvorila oči blistave od suza i poljubi me u usta. "Hvala ti", reče i ustade.

Ušla je u majčin šator i otišla prije zore, ne kazavši mi kako je Crveni Vuk stvorio muškarca i ženu. No to me zapravo i nije brinulo jer sam znala da će čuti ostatak priповijetke u Mamri, kad napokon posjetimo baku.

POGLAVLJE PETO

Pripreme za put počele su mjesec dana prije žetve ječma. Otac je odlučio da će sa sobom u Mamre voditi sve žene i većinu sinova. Šimunu i Leviju naložio je da ostanu u taboru i brinu se o blagu; kako su im žene prvi put bile trudne, nisu prigovarali očevu zahtjevu. Iako Šua nije čekala dijete, Juda je zamolio da i njih ostavimo kod kuće, a svim je ženama bilo jasno zašto: njihovo dahtanje i zvuči uživanja tijekom noći bijahu povod općem zbijanju šala i smijuljenju.

Majke su sazvale svu preostalu braću i mene, brižljivo pregledale naše najbolje ruho i ustanovile da mu mnogošto nedostaje. Uslijedilo je grozničavo pranje, krpanje i šivanje. Rahela odluči da će sašiti novu haljinu za sina jedinca. Zbog te haljine, urešene crvenim i žutim vrpcama, braća su gadno zadirkivala Josipa. On se nije osvrtao na njihovo ruganje i prisezao je da više voli novi komad odjeće koji mu je sašila majka negoli neugledne, tamne haljine što su ih muškarci obično nosili. Nisam bila posve sigurna pretvara li se on da mu je stalo do gizde ili mu se doista svidjela kićena odora.

Ja sam dobila narukvice - moj prvi nakit. Bile su to obične bakrene narukvice, ali ja sam ih obožavala; osobito sam uživala u njihovu ženstvenom zvuku. Štoviše, toliko sam se divila gledajući tri obruča koja mi klize zapešćima dok se uz zvezket posve ne priljube jedan uz drugi, da nisam

uopće pazila kamo hodam: prvog dana kako sam ih stavila na ruke, spotaknula sam se, pala koliko sam duga i široka i do krvi zgulila bradu. Užasavala me pomisao na to kako će, kad se prvi put pojavit pred bakom, izgledati kao krastavo derište. Sve dok nismo krenuli na put, svaki dan sam proučavala lice u Rahelinu zrcalu, moljakala Innu da mi udijeli malko ljekovite pomasti i čukala po golemoj crvenoj krasti.

Na dan polaska u Mamre bila sam tako izvan sebe od uzbuđenja da sam potpuno zanemarila sva svoja zaduženja. Moja majka, koja se nalazila posvuda istodobno, provjeravajući jesu li vrčevi s uljem i vinom propisno zapečaćeni, jesu li braća počešljala brade i je li sve spremno za put, naposljetku je izgubila strpljenje. "Ili mi pomozi ili će te ostaviti ovdje da dvoriš nevjeste", priprejila mi je. Nakon toga, nije morala reći više ni riječi.

Putovanje je trajalo samo nekoliko dana i prolazilo je u veselju. Putem smo pjevali, kočoperili se u raskošnom rahu i s ponosom gledali svoje prekrasno stado, jer samo su najljepše životinje odabранe za poklon baki.

Jakov je rano izjutra hodao uz Rahelu, udišući njen miris, smješkajući se i u glavnom šuteći. Potom se priključio Lei, s kojom je nadugo i naširoko razglabao o blagu, o usjevima i o najdoličnjem načinu na koji će pozdraviti roditelje. Kasno poslijepodne došao je do Bilhe, udaljivši Rubena koji ju je pratilo poput sjene. Hodao je uz nju, obgrlivši joj rukom mala ramena, kao da mu je potrebna njena potpora.

Moja sreća bila je potpuna. Josip je išao uz mene - tu i tamo bi se čak toliko zaboravio da bi me uhvatio za ruku. Uvečer bih se smjestila pokraj Zilpe, koja je pothranjivala moje strahopoštovanje prema baki, pričajući mi o slavi što ju je pratila kao vračaru, iscjeliteljicu i proročicu; od tih priča gotovo da nisam uspijevala zaspati. Jedva sam se suzdržavala da trkom ne pojurim, znajući da će ponovno vidjeti Tabeu. I Werenro, koja će mi se nasmiješiti i nastaviti priču. I da će upoznati baku koja će me (tako sam barem ja zamišljala) smjesta razumjeti i koja će me obožavati više no ijednoga od moje braće.

Sredinom jutra trećeg dana ugledali smo Rebekin šator. Čak i izdaleka izgledao je čudesno, premda isprva nisam ni shvatila što to treperi i blista na suprotnoj strani udoline koja se pružala pred nama. Bio je golem - mnogo veći od ijednog šatora koji sam ikada vidjela - i ni po čemu sličan našim jednostavnim skloništima od kozje kože. Kao duga privezana za zemlju - crvena, žuta i plava - uzdizao se na uzvisini, pod pokrovom velikih, starih stabala čije se grane moleći pružaju prema nebu bez oblaka.

Dok smo se približavali, razabrali smo da šator prije sliči nebnici negoli nastambi, sa svih strana otvoren u znak dobrodošlice putnicima koji su pristizali odasvud. U unutrašnjosti šatora nazirali su se ukrasni zastori živahnih boja, oslikani ljupkim ali i smjelim prikazima žena koje plešu, letećih riba, zvijezda, polumjeseca, sunaca, ptica. Nikada dotad nisam vidjela tako lijepo djelo ljudskih ruku.

Kad smo se primakli dovoljno da gotovo osjetimo svježinu posvećenog gaja, pred našim se očima ukaza baka. Nije nam pošla ususret da nas pozdravi, niti je odaslala neku od sluškinja, nego je čekala u sjeni čudesnog šatora, prekriženih ruku, i promatrala nas. Nisam mogla skinuti pogleda s nje.

Uopće ne pamtim ni očev svečani pozdrav ni obred predstavljanja moje braće, svakoga od njih ponaosob, ni darivanje, ni - naposljetku - predstavljanje mojih majki i mene. Cijelo vrijeme gledala sam samo nju. Baku - moju baku. Bijaše ona najstarije čeljade koje sam igda vidjela. Duboke brazde po čelu i oko usta svjedočile su o njenim godinama, ali mladenačka ljepota još je nije napustila. Stajala je uspravno poput Rubena, gotovo jednakom visoka kao i on. Oči joj bijahu crne, oštra pogleda, naličene na egipatski način - debelim potezima crnog kola - zbog čega su se doimale još prodornijima. Bila je odjevena u haljine boje purpura - znak kraljevskog dostojanstva, svetosti i

bogatstva. Glavu je pokrila dugom, crnom tkaninom, protkanom zlatnim nitima, koja je stvarala privid bujne kose, premda je zapravo imala još samo nekoliko sivih pramenova.

Rebeka nije primjećivala da je ja netremice gledam. Oči su joj bile prikovane uz sina kojega je posljednji put vidjela kao golobradog momčića, a koji je sada bio odrastao čovjek, otac odraslih sinova i djed. Dok joj je Jakov pokazivao svoje sinove, svoje žene i darove što ih je za nju donio, ničim nije pokazala osjećaje. Klimala je glavom, sve primajući i ništa ne govoreći.

Meni se činila veličanstvenom - uzvišeno dalekom poput kraljice. No primijetila sam kako majka nezadovoljno stiska usne. Ona je od Rebeke očekivala izljev majčinske ljubavi prema omiljenom sinu. Budući da nisam uspjela vidjeti očevo lice, nisam mogla prosuditi kako je raspoložen.

Nakon službene dobrodošlice, baka se okrenula i otišla, a nas su odveli na zapadnu stranu užvisine, gdje smo imali podići šatore i pripremiti se za večeru. Tamo sam doznala da Tabea još nije stigla i da je Werenro poslana u Tir, po skupocjenu purpurnu boju koju je baka voljela.

U gaju nije živio niti jedan muškarac. Rebeku je služilo deset žena, koje su se također brinule o hodočasnicima što su dolazili po savjete i proročanstva kod one koju su svi zvali "Proročište". Kad sam upitala za oca mog oca, jedna od bakinih sluškinja reče mi da Izak obitava u nedalekom selu Arbi, u udobnoj kućici koja je njegovim starim kostima ugodnija od otvorenog šatora. "On će večeras doći na večeru", obavijesti me žena po imenu Debora. Baka je svu žensku poslugu nazivala Deboram, u čast ženi koja joj bijaše dojkinja i doživotna družbenica i čije su kosti počivale pod stablima Mamre.

Bakine sluškinje govorile su stidljivim šapatom i nosile iste jednostavne bijele haljine. Sve su bile jednakom ljubazne ali suzdržane, pa sam ubrzo odustala od pokušaja da ih promatram kao pojedinačne osobe i počela o njima razmišljati jednostavno kao o Deboram.

Poslijepodne je brzo prošlo u pripremanju jela. Baš kad je prvi kruh izvađen iz peći, pronio se glas da stiže Izak. Otrčala sam okolnim putem da vidim djeda kako se približava gaju. I Rebeka je izišla ispred šatora, podigavši ruku na kratki pozdrav, Otac se uputio prema njemu, sve više ubrzavajući korak dok mu na kraju nije počeo trčati ususret.

Izak nije odgovorio na pozdrav svoje žene, nije opazio uzbuđenje svog sina. I dalje je, naizgled spokojno, sjedio na jastucima obloženom sedlu, na leđima magarca što ga je vodila žena, odjevena u bijelu odoru poput ostalih bakinih sluškinja; za razliku od njih, ova je nosila koprenu koja joj pokrivaše sve osim očiju. Tek kad se približio, primijetila sam da je djed slijep: oči mu bijahu čvrsto stisnute, zbog čega je izgledao kao da se neprekidno mršti. Sitnih kostiju, mršav, djelovao bi kao krhki starčić da nije imao gustu, crnu kosu poput mladog muškarca.

Baka je gledala kako sluškinja pomaže Izaku sići s magarca i kako ga vodi do njegove prostirke na istočnoj strani užvisine. Trenutak prije no što mu je pratilja otpustila lakan, on joj uze ruku među svoje i prinese je usnama. Poljubivši joj dlan, pritisne ga na obraz. Nasmiješi se, a lice mu poprimi blag izraz i svatko tko je htio mogao je vidjeti da je žena pod koprenom vjerna družbenica djedova srca.

Otac stade pred Izaka i glasom prigušenim od suza izusti: "Oče?" Izak okrenu lice prema njemu, pa raširi ruke. Jakov zagrlji starca te obojica brižnu u plač. Započeše razgovorati isprekidanim šapatom, dok su moja braća stajala nedaleko od njih, čekajući da upoznaju djeda. Majke su zauzele svoje mjesto u pozadini, dobacujući jedna drugoj zabrinute poglede: bojale su se da će jelo, ne bude li uskoro posluženo, postati suho i neukusno.

Međutim, muškarce se nije smjelo požurivati. Izak je posjeo sina pokraj sebe, a Jakov mu je počeo predstavljati svoje sinove. Djed je prelazio rukama preko lica Rubenu i Zebulunu, Danu, Gadu i Ašeru, Naftaliju i Jisakaru. Kad je konačno prozvan i najmlađi među njima, Josip, on ga povuće k sebi u krilo kao da je djetešće, a ne momak na pragu muževne dobi. Nježno je prstima opipavao obrise Josipova lica i mišiće na njegovim rukama. U tom času puhnu lagani povjetarac i

podije visoko nad njima svileno krilo šatora, koje okruži djeda i unuka čudesnim duginim bojama. Bijaše to veličanstven prizor, od kojega mi je zastao dah. I baš je tada Rebeka, koja se cijelo vrijeme držala podalje, napokon odlučila prekinuti svoju uzvišenu šutnju.

"Ti si sigurno gladan i žedan, Izače", prozbori ona, nudeći gostoprimstvo neprijaznim glasom. "Djeca su ti izmoždena od puta. Neka te tvoja Debora uvede pod šator. Neka mi tvoje snahe pokažu znaju li kuhati."

U lepetu bijelih haljina, Debore poslužiše jelo i gozba je otpočela. Djed je jeo s tekom, uzimajući zalogaje iz prstiju žene zastrte koprenom. Raspitivao se jesu li mu se unuci dovoljno najeli te s vremena na vrijeme tražio sina, prislanjajući mu ruku pokretom punim ljubavi na rame ili obraz i ostavljući pritom masne mrlje koje Jakov nije otirao. Sve sam to gledala sakrivena iza stabla jer uz onolike sluškinje nije bilo potrebe da ja poslužujem hranu ili piće.

Moja braća bila su gladna i brzo su završila s jelom, tako da je Zilpa uskoro došla po mene i odvela me u dio šatora gdje su se okupile žene. Baka je sjela, a mi smo je gledale kako uzima samo po jedan jedini zalogaj od svega što se pred njom nalazilo. Nije rekla ni riječi o jelima od podušenog mesa, niti o raznim vrstama kruha i slatkiša. Nije pohvalila ni sir ni goleme masline što su ih moje majke brižljivo skupljale. Nije odala priznanje Leinu pivu.

Ali ja sam se već prestala čuditi Rebekinoj šutnji. Više je nisam gledala kao ženu nalik mojim majkama ili bilo kojoj drugoj ženi. Za jedno poslijepodne ona je u mojim očima postala božanskom silom, poput oluje ili požara.

Kako je baka jela malo, a govorila još manje, naša je večera protekla više sjetno negoli svečano. Nije bilo dodavanja zdjela da se ponovno poslužimo još jednim slasnim zalogajem, nije bilo pohvala, ni pitanja, ni bilo kakva razgovora. Svečana gozba završila je za tren oka, a Debore su odnijele posljednje zdjelice prije no što smo stigle i pomisliti na to da ih ponovno napunimo.

Baka ustade i uputi se do zapadne strane šatora, odakle se pružao pogled na sunce koje je upravo zapadalo u bljesku narančastog i zlatnog ognja. Sluškinje podu za njom. Ona pruži ruke prema suncu, kao da želi dotaknuti njegove posljednje zrake.

Potom spusti ruke, a sluškinje zapjevaju pjesmu - zaziv u čast mjesecu, čija pojava na nebu označuje početak žetve ječma. Riječi pjesme ponavljale su drevno proročanstvo: kad se na svim stabljikama, na svim poljima ječma, nade po dvadeset i sedam sjemenki, doći će kraj svijeta; tada će umorni moći počinuti, a zlo će iščeznuti sa zemlje kao što svjetlost zvijezda iščezava pred izlazećim suncem. Posljednji pripjev pjesme utihnuo je točno u trenutku kad je tama progutala tabor.

Upaljene su svjetiljke, posebno za muškarce i posebno za žene. Vidjevši da nam se baka pridružila, sa strahom pomislih na to kako ćemo sigurno morati u pokornoj tišini presjediti cijelu večer; srećom, moja se bojazan pokazala neutemeljenom - čim se plamen svjetiljki razgorio, ona stade govoriti.

"Ovo je priča o danu mog dolaska pod šator u Mamre, u gaj svetog drveća, u središte svijeta", otpoče baka Rebeka, glasom dovoljno jakim da su ga i muškarci, kad bi slušali, mogli čuti.

"Bilo je to negdje tijekom onih tjedana nakon smrti Saraje Proročice, ljubljene žene Abramove, majke Izakove. One koja rodi dijete u dobi kad već bijaše prestara i nositi vodu, a kamoli čedo. Saraja, majka dostoјna štovanja."

"Tog jutra udoh u ovaj gaj, a oblak se spusti nad šator Sarajin. Zlatni oblak koji nije nosio dažd, niti je zakrivaо sunce. Bijaše to oblak kakav se vida samo duž velikih rijeka ili nad morem, ali nikada na ovako velikoj visini. Pa ipak, taj je oblak lebdio nad šatorom Sarajnjim kad me Izak poznađe i ja mu postadow ženom. Pod tim oblakom, u kojem su sigurno obitavali bogovi, provedosmo našu prvu sedmicu kao muž i žena."

"I nikada ne bijaše bogatijeg uroda u vinu, žitu i ulju negoli te godine, kćeri moje", reče ona, a onda nastavi šapatom, ponosnim i malodušnim u isti mah. "Ah, ali jao meni, kolike li sam mrtve

kćeri rodila! Koliki mi sinovi u utrobi umriješe! Samo su dvojica preživjela. Tko može objasniti tu tajnu?"

Baka utočištu u šutnju i njeni sumorno raspoloženje prenijelo se na sve nas koje smo je slušale, tako da su nam se svima objesila ramena. Čak i ja, koja nikad nisam izgubila čedo, osjetih bol ucviljene majke. Domalo baka ponovno ustade i pokaže na Leu, pozivajući je da pode za njom u zasebni unutarnji odjeljak velikog šatora, gdje su svjetiljke bile napunjene mirisavim uljem, a boje ukrasnih tkanina toplo sjale. Mi ostale još smo malko sjedile, prije no što smo shvatile da smo otpuštene.

Majčin razgovor s bakom protegao se duboko u noć. Rebeka je najprije potanko razgledala snahu, pokazavši pritom koliko je oči slabo služe: primakla joj se posve blizu i pomno joj se zagledala u lice. Nakon toga započela je s podrobnim propitkivanjem o svakoj pojedinosti iz Leina života.

"Zašto te nisu izložili da umreš odmah nakon rođenja, s takvim očima kakve imas? Gdje je grob tvoje majke? Kako pripremaš vunu za bojenje? Gdje si naučila variti ono pivo? Kakav je otac moj sin Jakov? Kojega od svojih sinova najviše voliš? Kojega se od sinova bojiš? Koliko janjaca moj sin žrtvuje Elu za proljetne svetkovine? Što radiš u razdoblju mladog mjeseca? Koliko si nerođene djece izgubila? Što si naumila učiniti kad dođe vrijeme da se tvoja kćer zadjevojči? Koliko si efi ječma zasijala u Sukotu, a koliko pšenice?"

Majka se kasnije nije uspjela ni sjetiti svih pitanja koja su joj te noći bila postavljena, ali je na njih odgovarala iscrpljeno, ne skidajući pogleda s bakina lica. To je zbulilo staricu, koja bijaše navikla na to da je se boje, ali Lea se nije dala zastrašiti. Dvije žene bez prestanka su netremice zurile jedna u drugu.

Naposljetku, kad se više nije mogla sjetiti niti jednog pitanja, baka klimne glavom i ispusti nekakav neodređeni zvuk gundanja, u znak nevoljkog odobravanja. "Vrlo dobro, Leo, majko mnogih sinova. Vrlo dobro", dometne na kraju i pokretom ruke pokaže joj da je otpuštena. Pronašavši nekako put do svog ležaja, Lea se sva iscrpljena sruši na prostirku i zaspje.

Tijekom iduća dva dana moje su tetiće, jedna po jedna, pozivane u unutarnju odaju bakina šatora.

Rahela je dočekana cjelovima i draganjem. Proboračila je s bakom cijelo poslijepodne, a iz šatora je svako malo dopirao djevojački smijeh. Baka je tapšala moju lijepu tetu po obrazima i nježno je štipkala za ruke. Ona, Rebeka, također je nekoć bila najljepša žena cijelog svoga naraštaja; izvukla je pred Rahelu svoju kutiju s priborom za uljepšavanje - veliku, crnu, od skupocjenog sjajnog drveta - s mnoštvom malih pregradaka, ispunjenih različitim vrstama vodica, pomasti, mirisa i ličila. Rahela je otišla od bake nasmiješena, namirisana lotosovim uljem, zeleno oličenih kapaka i očiju uokvirenih sjajnim crnim kolom: izgledala je neopisivo, čudesno lijepo, a ne samo prekrasno kao i obično.

Kad je red došao na Zilpu, ona se ničice bacila na tlo ispred bake i za to bila nagrađena kratkom pjesmom o velikoj Ašeri, Elovoj ženi i božici mora. Baka se nakratko zagledala u Zilpino lice, zatvorila crne oči i prorekla joj vrijeme i mjesto smrti. To proročanstvo, koje nikada nikome nije otkrila, ni najmanje nije uznemirilo moju tetu. Štoviše, pružilo joj je svojevrstan mir koji ju je pratio do kraja života. Od tog dana Zilpa se uvijek smješkala dok je radila za tkalačkim stanom, i to ne stidljivo, sa sjetom, već širokim smješkom od uha do uha, kao da se prisjeća kakve dobre šale.

Bilha se tako užasno bojala razgovora s bakom da je posrnula i zamalo pala prilazeći joj. Baka se namrštila i uzdahnula, a Bilha je, ne dižući glavu, uporno piljila u svoje ruke. Tišina je postajala sve težom; do malo vremena Rebeka se okrenula i ode, ostavljući Bilhu samu, okruženu predivnim ukrasnim prostirkama koje kao da su joj se rugale.

Njihovi sastanci nisu me baš previše zanimali. Puna tri dana pretraživala sam očima obzor iščekujući Tabein dolazak. Napokon se pojavila na sam dan svetkovine, zajedno s Ezavom i Adom,

njegovom prvom ženom. Kad sam ugledala svoju najbolju prijateljicu, ne mogavši izdržati potrčah joj u susret. Ona me čvrsto zagrala.

Kad smo se malko odmaknule jedna od druge, opazih koliko se promijenila u onih nekoliko mjeseci otkako smo se rastale. Bila je viša od mene za dobrih pola glave, a grudi su joj se sasvim lijepo vidjele i bez pritezanja haljine. Ali tek kad sam ugledala njen ženski pojas, zinuh od čuda. Tabea je ušla u crveni šator! Više nije bila dijete, nego odrasla žena. Osjetih kako mi obrazi gore od zavisti, dok su se njezini rumenjeli od ponosa. U mislima mi se rojilo tisuću pitanja koja sam joj htjela postaviti - o tome kako se to sve dogodilo, o njenom obredu, o tome je li za nju svijet drugačiji sada joj kad je položaj u svijetu drugačiji.

Nisam je dospjela upitati ništa. Baka je već bila zamijetila Tabein pojas i približila se mojoj teti pokrivenoj bakrenim novčićima. Nekoliko časaka kasnije začulo se kako urla na Adu, s bijesom kakav sam smatrala svojstvenim jedino bogovima koji imaju vlast nad gromovima i munjama.

Rebekin gnjev bijaše strašan. "Hoćeš mi reći da je njen krv uludo prolivena? I da si je zatvorila samu, kao kakvu životinju?"

Ada, sva skutrena, otvori usta da odgovori, ali baka podigne pesnice. "Da se nisi usudila opravdavati, ti, neuka ništarijo!" siktala je. "Ti, majmunice! Lijepo sam ti rekla što imaš učiniti, nisi me poslušala i sada se tu više ništa ne da napraviti. Najbolja od njegovih djevojaka, jedina od njegova sjemena s tračkom pameti i osjećaja, a ti prema njoj postupaš kao... kao... Pi!" Pijunu Rebeka pred noge svoje snahe. "Nemam riječi za tako nešto odvratno."

Glas joj postade leden i tih. "A sad je dosta. Nisi dostojava da uđeš pod moj šator. Gubi se odavde. Neka si prokleta, napusti ovo mjesto i da te više nikada nisam vidjela."

Baka se uspravi u svoj visini i iz sve snage opali Adi zaušnicu. Jadna se žena složi na tlo, cvileći od straha da su na nju bačene zle čini. Muškarci, koji su dojurili želeći vidjeti razlog bakinoj ljutnji, ustuknuše pri pogledu na Proročište koje izgovara kletvu i brzo se povukoše ne želeći se mijesati u očito ženska posla.

Ada se gotovo puzeći odšulja, ali sad se Tabea baci na tlo pred Rebekine noge, jecajući: "Ne, ne, ne!" Lice moje rođakinje po-sivjelo je kao pepeo, a oči joj se iskolačile od užasa. "Oduzmi mi ime i nazovi me Debora. Učini me posljednjom među svojim sluškinjama, samo me ne tjeraj. Molim te, bako! Molim te! Preklinjem te, preklinjem te!"

Ali Rebeka i ne pogleda kukavno stvorenje udno svojih nogu. Nije vidjela kako Tabea noktima dere lice, dubeći krvave brazde po obrazima. Nije je vidjela kako trga haljinu u dronjke, niti kako rukama grabi zemlju i trpa je u usta. Okrenula se i otišla od Tabee koja je u smrtnoj muci patila nad svojom uništenom nadom, omotavši se ogrtačem čvrsto oko tijela, kao da se želi zaštititi od nesreće što ju je ostavila za sobom. Njene sluškinje podigoše Tabeu sa zemlje i odnesoše je prema šatorima Ezavovih žena.

Nisam pravo razumjela što se dogodilo, ali znala sam da je moja draga prijateljica pretrpjela nepravdu. U ušima mi je šumjelo, a srce mi je udaralo kao da će iskočiti iz grudi. Nisam mogla vjerovati da je baka tako okrutna. Prema mojoj ljubljenoj sestrični, koja je više voljela baku no rođenu majku, ponijela se gore nego prema gubavcima koji su od nje tražili čudotvorno izlječenje. Mrzila sam Rebeku kako još nikada nikoga nisam mrzila.

Majka me uze za ruku, odvede me u šator i ponudi mi lončić slatkog vina. Milujući me po kosi, odgovori na moje još neizgovoreno pitanje. Ovako reče Lea, moja majka:

"Djevojka će trpjeti do kraja života i tvoja sućut je opravdana. Ali tvojoj mržnji nema razloga, kćeri."

"Nije joj bila namjera učiniti nažao Tabei. Štoviše, mislim da je iskreno voli, ali nije imala izbora. Branila je svoju majku, sebe, mene i tvoje tetice, tebe i kćeri koje ćeš tek imati. Branila je običaje naših majki i pramajki; branila je Veliku majku, koja je poznata pod mnogim imenima i kojoj prijeti opasnost da bude zaboravljen."

"Ovo neće biti jednostavno objasniti, ali svejedno će pokušati. Ti već sada znaš mnoge stvari koje još ne bi trebala znati - zato jer si mi jedinica i zato što smo dugo živjeli u onako zabitu kraju. Boravila si zajedno s nama ženama u crvenom šatoru. Pribivala si čak i porođaju, a to je stvar koju nikako ne smiješ reći baki. Znam da nikome nećeš odati ovo što ti sada govorim."

Klimnula sam glavom, potvrdivši obećanje, a majka uzdahne iz dubine srca. Spusti pogled na ruke, potamnjele od sunca, mudre i iskusne od rada, malokad mirne kao tog časa. Položi ih na koljena, dlanova okrenutih prema gore, pa sklopi oči. Napolja zapijevajući, napolja šapćući, stade mi kazivati:

"Velika majka, koju mi zovemo Inana, divlja je ratnica i djeveruša Smrti. Velika majka, koju mi zovemo Inana, središte je užitka, ona koja tjeri žene i muškarce da se noću okreću jedni prema drugima. Velika majka, koju mi zovemo Inana, kraljica je velikog mora i gospodarica kiše."

"Ovo je poznato svima - ženama i muškarcima, naprščadi i boležljivim djedovima."

Načas zastane i nasmiješi se od uha do uha poput djevojčice. "Zilpa bi se silno zabavljala da me vidi kako kazujem drevne priče", reče pogledavši me u oči, a ja joj uzvratih osmijeh. Ona se ponovno namjesti u pređašnji položaj, pa nastavi:

"Velika majka, koju mi zovemo Inana, obdarila je žene nečim što medu muškarcima nije znano, a to je tajna krvi. Nadolazak krvi u tami pred dolazak mjeseca, iscjeljujuća krv mjeseceva rođenja - za muškarce je to proljevanje krvi, bolest, muka i jad. Oni misle da mi patimo i smatraju sebe sretnjima. Mi se, pak, ne trudimo lišiti ih te zablude."

"U crvenom šatoru zna se što je istina. U crvenom šatoru, gdje dani teku poput polagane rijeke, dok se dar Inanin slijeva kroz nas, čisteći nam tijela od smrti prošloga mjeseca, pripravljujući ih da prime život novoga mjeseca, žene zahvaljuju - za odmor i oporavak, za spoznaju da život izlazi iz našeg međunožja i da se za život plaća krvlju."

Tad me uzela za ruku i rekla mi: "Kćeri moja, za ovo što ti govorim sada još nije prikladno vrijeme, ali uskoro ćeš i ti ući u crveni šator svetkovati zajedno sa mnom i s teticama. Postat ćeš ženom, okružena rukama punima ljubavi koje će te prihvatići, prikupiti tvoju prvu krv i pobrinuti se da ta krv bude vraćena u Inaninu utrobu, u zemlju od koje su stvoreni prvi muškarac i prva žena. U zemlju koja je pri njihovu stvaranju bila pomiješana s Inaninom mjesecnom krvlju."

"Nažalost, mnoge medu Inaninim kćerima zaboravile su tajnu njenog dara i okrenule leđa crvenom šatoru. Ezavove žene, kćeri Edoma koje Rebeka prezire, ne daju nikakvu poduku niti dobrodošlicu mladim djevojkama kad za to dođe vrijeme. Postupaju prema njima kao prema zvijerima - otjeraju ih, usamljene i uplašene, i ostave ih zatvorene u mraku mладog mjeseca, ne davši im ni vina ni majčinskog savjeta. One ne slave prvu krv što je potekla iz tijela koje će u sebi nositi život, niti je vraćaju u zemlju. Odbacile su i obred Otvaranja, koji je sveta ženska zadača, te dopuštaju muškarcima da javno izlažu krvave ponjave njihovih kćeri - kao da bi makar i najnevažnije božanstvo zahtijevalo da mu se iskazuje čast takvim ponižavanjem."

Opazivši da sam zbumjena, majka mi reče: "Dina, ti još ne možeš do kraja razumjeti sve ovo. Ali uskoro ćeš i sama spoznati sve o čemu sam ti govorila, a kad za to dođe čas, ja će se pobrinuti da započneš život odrasle žene dočekana valjanim obredom i s mnogo nježnosti. Ne boj se."

Kad je izgovorila posljednju riječ, vani se već bilo smračilo. Do nas su dopirali zvuči pjesama u čast svetkovine ječma; Lea ustade i pruži mi ruku. Izašle smo ispred šatora, u tamu, i gledale kako žrtve paljenice plamte na žrtveniku, podignutom pokraj najvećeg stabla. Pjevanje je zvučalo prekrasno, milozvučni napjevi u višeglasiju. Debore su plesale u krugu, prateći se pljeskanjem dlana o dlan. Vrtjele su se i prigibale, skakale i njihale se tako skladno kao da su dijelovi jedne duše i jednog tijela i shvatila sam Tabeinu želju da se pridruži njihovu plesu.

Ada je nestala još iste noći, odvodeći sa sobom moju prijateljicu, privezana magarcu za leđa poput žrtvenog janjeta koje još nije ubijeno, s krpom uguranom u usta da joj priguši krikove.

Onih malo preostalih dana prije odlaska izbjegavala sam baku i zadržavala se u blizini majki. Jedino što sam željela bijaše otići odande, ali kad smo već bili dovršili sve pripreme za povratak u Sukot, Lea mi priđe tmurna lica. "Baka kaže da moraš ostati ovdje, u Mamri, tri mjeseca", reče mi. "Razgovarala je s ocem i to je odlučeno bez mog..." Zastade vidjevši izraz zaprepaštenja na mom licu. "Voljela bih da mogu ostati ili ostaviti Zilpu s tobom, ali baka ne želi ni čuti za to. Hoće samo tebe."

Poslije dugog oklijevanja, ona ponovno progovori. "To je čast." Obuhvati mi bradu objema rukama i nježno doda: "Bit ćemo opet zajedno kad pšenica dozrije."

Nisam plakala. Bila sam uplašena i ljuta, ali i odlučna da ne zaplačem: stoga sam čvrsto stisnula usta, disala kroz nos i držala oči širom otvorene pazeći da ne trepnem. Tako sam uspjela preživjeti pogled na majčin lik koji postajaše sve manji i manji, dok na kraju ne nestade na obzoru. Nikada nisam mogla ni zamisliti kako ću usamljena biti bez nje ili bez svojih tetića, pa čak i bez kojega od braće. Osjećala sam se poput novorođenčeta izloženoga da umre, ali nisam zaplakala. Okrenula sam se i prišla Deboramko koje su me zabrinuto promatrале, ali nisam zaplakala.

Tek sam noću, sama na svom ležaju, zabijala lice u prekrivač i plakala sve dok se gotovo ne bih ugušila. Svakog jutra budila sam se omamljena i zbumjena, sve dok se ne bih prisjetila da sam sama u bakinu šatoru.

Moja sjećanja na mjesecce što sam ih provela u Mamri blijeda su i nekako raspršena. Kad sam se vratila majkama, bile su razočarane jer im nisam znala ispričati gotovo ništa o čudima koja sam tamo vidjela ni o tajnama koje sam otkrila. Kao da sam prošla kroz pećinu punu dragulja i nakupila tek šaku običnog šljunka.

Evo čega se sjećam.

Jednom tjedno baka bi napravila veliku predstavu oko pečenja kolača. U ostale dane nije prljala ruke ženskim poslovima, pa ni gnječenjem i miješenjem tjestea. Svakoga sedmog dana ipak je uzela brašno, vodu i med, zamjesila bi i oblikovala tjesteo i žrtvovala ugao trokutastega kolača, "za Kraljicu neba", prošaptala bi prije no što bi ga spustila u vatru.

Iskreno sam sumnjala da su Kraljici neba baš bile po volji te suhe, bezukusne okorice koje joj je Rebeka žrtvovala na dar. "Nisu li dobri?" uvijek je zapitivala kad bi njeni kolači izišli iz peći. Ja sam pokorno klimatala glavom i gutala ih, obilato ih zalijevajući vodom (jedinim pićem koje sam dobivala). Nasreću, sluškinje su bile mnogo vještije i njihovi su kolači bili dovoljno slatki i vlažni da se svide bilo kojoj kraljici. Međutim, jedino dok je baka šaptala prinoseći svoju malu kućnu žrtvu, nazirala sam u njenim očima smješak.

Dužnost mi je bila da rano izjutra odlazim Rebeki i pomažem joj pri svakidašnjem obredu pranja i uljepšavanja, kojim se pripremala za susret s hodočasnicima što su danomice pristizali u sveti gaj. Donosila sam joj bogato opremljenu kutiju s priborom za uljepšavanje, u kojoj su se krile različite vrste miomirisa za čelo, zapešća, pazuha i gležnjeve, ljekovita vodica za kožu ispod očiju i uvarak oštra mirisa za ispiranje grla. Nakon što bi se namazala mirisima i pomastima, započela bi pažljivo nanositi boju na usne, očne kapke i obraze. Govorila je kako je za ljepotu najvažniji sladak miris, i dah joj je uvijek mirisao po metvici, koju je žvakala ujutro i uvečer.

Cinilo se kao da baku obasjava nekakav unutarnji plamen. Malo je jela i rijetko kad sjedila. S prezriom je gledala sve kojima je trebao odmor. Zapravo, kudila je sve i svakoga osim sinova i, iako je više voljela Jakova te neprestano hvalila njegov pristao izgled i lijepu sinove, bilo je jasno da u svemu ovisi o mom ujaku. Svakoga drugog dana glasnici su odlazili u Seir i vraćali se, noseći Ezavu poruke da dostavi, primjerice, dodatnu efu ječma ili da pronađe meso dovoljno dobro za bakin stol. On je dolazio najmanje jednom u četrnaest dana, ruku uvijek punih darova.

Moj ujak bijaše valjan čovjek i dobar sin. On se brinuo da imućni hodočasnici posjećuju gaj i donose bogate darove. On je pronašao kamenu kućicu za Izaka i omogućio Rebeki da živi lagodno kao svećenica, bez muškarca kojega bi morala dvoriti. Kad je izlazio iz njezina šatora, baka bi

potapšala Ezava po obrazu, a on bi zasjao od sreće kao da ga je nahvalila do neba (što nijednom nije učinila).

Nikada nije govorila loše o Ezavu niti je kad rekla nešto dobro o njemu. Njegove je žene, međutim, mrzila iz dna duše. Premda su joj one iskazivale dužno poštovanje te su joj čak isprva slale osobito lijepo poklone u nadi da će zadobiti njezinu naklonost, ona ih je sve odbila od sebe, držeći ih prljavim i neotesanim slaboumnicama. Godinama im se podrugivala s otvorenim prezriom, pa su stoga dolazile k njoj jedino onda kad bi Ezav to od njih izričito zatražio.

Ništa ljubaznije nije se odnosila ni prema mojim majkama. Rahelu je smatrala lijenom - prelijepom ali lijenom. Bilhu je nazivala ružnom, a Zilpu praznovjernom motkom. Nevoljko je priznavala da je Lea dobra radnica i očito blagoslovljena jer je izrodila tolike zdrave sinove. Unatoč tome, ni Lea nije bila dovoljno dobra za Jakova koji je zaslužio savršenu družicu. Nipošto tu gorostasnu ženu očiju različite boje.

Sve to ona je govorila u mojoj nazočnosti! Kao da ja nisam kći svoje majke i kao da mi tete također nisu bile drage majke. Ali nisam im ustala u obranu. Kad je Proročište govorilo, svako protivljenje bilo je zabranjeno. U meni ne bijaše Leine odvažnosti o moje noćne suze zbog toga su često imale i okus srama uz okus usamljenosti.

Najgore pogrde Rebeka je ipak čuvala za svog muža. Izak je u starosti oglupavio, govorila je, i smrdi - a to ona nije mogla podnijeti. Zaboravio je što joj sve duguje, jer nije li ona bila u pravu kad ga je navela da udijeli Jakovu očinski blagoslov? Neprekidno je raspredala priče o Izakovoj nezahvalnosti i kako je zbog njega trpjela. Ali meni nikako nije bilo jasno što je to moj djed zapravo učinio. Kad je za vrućih dana dolazio da se naužije svježeg povjetarca pod velikim terpentinovim stablima, djelovao mi je blago i bezazleno. Bilo mi je dragو što Izak ne ovisi o Rebekinoj brizi. Njegova u koprenu zamotana Debora valjano ga je služila. Govorkalo se da pod koprenom sakriva zečju usnu, ali bilo je nezamislivo da netko takav ne bi bio izložen smrti odmah po rođenju.

Kad bi Ezav došao u Mamre, najprije bi posjetio majku i pobrinuo se za sve njene potrebe. Prema njoj je bio pristojan, pa čak i nježan, no nastojao je, čim bi prije mogao, otići djedu; otpratio bi ga nazad do Arbe, gdje bi njih dvojica uvečer uživali pijuckajući vino. Ostajali su budni dokasno, razgovarajući i smijući se, a koprenom zakrivena Debora ih je posluživala.

Sve to doznala sam od ostalih u bijelo odjevenih sluškinja. One su prema meni bile ljubazne. Tapšale su me po ramenima dok su mi davale večeru, raščešljavale mi kosu i puštale me da predem na njihovim prekrasnim vretenima, načinjenima od slonove kosti. Ali navečer nisu pripovijedale nikakvih priča i nikada od njih nisam doznala imena kojima su ih jednoć zvale njihove majke, ni kako su došle u Mamre, ni nedostaje li im društvo muškaraca. Izgledale su krotke, zadovoljne i bezbojne poput haljina što su ih nosile. Nisam im nimalo zavidjela na životu uz Proročište.

Kad se na nebu pojavio mlađak, Rebeka mi nije dopustila da uđem u crveni šator zajedno sa ženama koje su imale mjesečno krvarenje; bila je vrlo stroga u poštovanju tog pravila. Budući da ona, čija je plodnost već odavna prošla, nije onamo ulazila, nisam to smjela učiniti ni ja, koja još nisam dozrela. Jedna od Debora također je ostala s nama izvan šatora. Objasnila mi je da se njoj mjesečnica jednostavno nikad nije pojavila, ali se pritom nije žalila na nedostatak odmora. Nas dvije smo kuhale i posluživale slavljenice čiji je tihi smijeh koji je dopirao do nas budio u meni čežnju za majčinim šatorom.

Kad su žene izišle iz šatora, odmorne i nasmiješene, ujutro nakon trećeg dana, bilo mi je dopušteno pridružiti im se dok su stajale na vrhu brežuljka i gledale izlazak sunca. Baka je vlastitim rukama prinijela žrvu ljevanicu od vina, dok su one pjevale pjesmu bez riječi, punu mirne radosti. U dubokoj tišini koja je zavladala nakon završetka pjesme činilo mi se kao da Kraljica neba lebdi medu vrhovima drveća iznad naših glava. Ta mi se uspomena javlja za svakog mladog mjeseca.

Nikada nisam naučila voljeti baku. Nisam joj mogla zaboraviti ni oprostiti ono što je učinila Tabei. Usprkos tomu, došao je dan kad sam je naučila poštovati.

Ulazi u šator Proročišta bijahu uvijek otvoreni, a došljake se, bez obzira na to odakle dolazili, dočekivalo dobrodošlicom. Tako su bili odredili Saraja i Abram, koji su, kako se pričalo, na isti način primali i kraljeve i prosjake. Tako je i Rebeka svakog jutra primala hodočasnike pod svoj prekrasni šator. S jednakom je pozornošću pristupala svima koji bi došli - bili oni odjeveni bijedno ili raskošno - i nije se nimalo žurila da otpusti siromašne.

Stajala sam među sluškinjama dok je ona pozdravljala pridošlice. Prva joj se približila žena koja nije mogla imati djece, moleći je za sina. Rebeka joj dade crvenu užicu, naloži joj da zaveže tu užicu oko jednog stabla u svetom gaju, promrmlja joj blagoslov u uho i naputi je da pode s jednom od Debora koja bijaše vješta travarka.

Nakon neplodne žene, pristupi joj trgovac, tražeći u nje amajlju ili čarobne riječi za uspješno putovanje svoje karavane. "Ova je godina bila loša za mene", započe on. "Gotovo sam potpuno osiromašio, ali čuo sam za tvoje moći", nastavi s jedva osjetnim prizvukom drzovitosti u glasu. "I eto, došao sam se osobno uvjeriti."

Baka mu se približi i netremice se zagleda u njega: nije skidala pogleda s njegova lica sve dok on na kraju ne okrenu glavu. "Ti moraš platiti nadoknadu", izrekne ona riječi koje su zazvučale kao upozorenje.

Trgovcu se ramena objesiše, a razmetljive sigurnosti nestade u hipu. "Ali ja nemam robe kojom bih platio nadoknadu, bako", promrmlja.

"Nema drugog načina", zaključi Proročište jasnim, službenim glasom i pokretom ruke pokaže mu da je otpušten. On se, pun poniznosti, natraške udalji iz šatora, a potom otrči niz brežuljak kao da ga goni cijela vojska.

Rebeka vidje kako sam zinula od čuđenja i, slegnuvši ramenima, objasni mi: "Samo lopovi dolaze tražiti poslovna čuda."

Posljednja hodočasnica tog jutra bijaše majka koja je nosila dječačića dovoljno odraslog daje već mogao hodati - tri, možda četiri godine starog. No kad ga je žena razmotala, vidjeli smo zašto ga nosi. Noge su mu bile sasušene, a stopala prekrivena ranama, krvavima i gnojnima, tako da ih je bilo mučno i gledati. Iz njegova je pogleda bilo jasno da je već nasmrт izmučen. Baka ga uze iz majčinih ruku. Odnesi ga do svog jastuka, usana pritisnutih na njegovo čelo, i sjedne smjestivši ga sebi u krilo. Zatraži da joj donesu jednu vrstu pomasti koja se inače rabila za opeklane: taj pripravak ublaživao je bol, ali nije imao iscjeljujućih svojstava. Bez ikakvog sustezanja ili okljevanja, Rebeka sama utrlja pomast u djetetove rane. Kad je to obavila, obujmi namirisanim rukama njegove bolne nožice i tako ih zadrži, kao da su nešto dragocjeno, nježno i čisto. Dok je majka gledala taj prizor bez daha, razrogačenih očiju, mališan nije osjećao nikakva straha od one koja mu je viđala rane.

Njegova bol načas se stišala; on nasloni glavu na bakine uvele grudi i zaspie.

Nitko se nije pomaknuo, nitko nije progovorio. Ni sama ne znam koliko smo dugo tako stajali dok je dječak drijemao, ali znam da su me leda zaboljela prije no što je ponovno otvorio oči. Obgrlio je ručicama bakin vrat i poljubio je. Uzvrativši mu poljubac, ona ga odnese nazad njegovoj majci, koja se rasplače: plakala je zato što je ugledala osmijeh na licu svog sina, plakala je zato što je na licu Proročišta vidjela tugu koja je značila da ne može učiniti ništa da spasi djetetov život.

Poslije toga više nisam mogla mrziti Rebeku. Premda nikada više nije ni prema kome pokazala takvu nježnost, nisam mogla zaboraviti kako je uzela bol tog malog dječaka u svoje ruke i pružila njemu olakšanje, a njegovoj majci utjehu.

Nijednom pred bakom ne spomenuh Tabeu. Nisam se usudila. U tišini sam oplakivala gubitak najbolje prijateljice s toliko tuge kao da sam je već umotala u mrtvački pokrov.

Ali ona koju smo zapravo pokopali bijaše Werentro.

Otkako sam došla u Mamre, jedva sam čekala da ponovno vidim glasnicu, a s jednakim su je nestrpljjem iščekivale i sve ostale žene. Bila je omiljena medu Deborama, koje su se smiješile kad

sam ih zapitkivala kad će se ona vratiti. "Sigurno će uskoro doći", uvjерavala me jedna od njih, koja mi je rado raščešljavala kosu. "A onda ćemo uvečer slušati priče, pa nećeš biti toliko tužna."

Umjesto nje, pojavio se trgovac na putu iz Tira s viješću da je Werenro, glasnica Rebeke iz Mamre, ubijena. Ostaci njenog tijela pronađeni su nadomak grada, jezik joj bijaše odrezan, crvena kosa rasuta naokolo. Trgovac je posljednjih nekoliko godina također hodočastio u sveti gaj te se sjetio žene neobična izgleda koja je služila Proročištu i prepoznao njenu torbu. Skupio je njene posmrtnе ostatke i donio ih baki, koja ničim nije odala što osjeća kad je čula užasnu vijest.

Vreća koju je nosio bila je jadna i mala i stavile smo je u običnu zemljanu posudu te zakopale duboko u zemlju. Te večeri čula sam kako Debore plaču, a moj je prekrivač ponovno bio slan od suza. Kasnije noću, u snu sam vidjela "Werenro, pjegavih usana razvučenih u osmijeh: sjedila je na golemom stablu, a na ramenu joj je čučala nekakva ptičurina.

Dan nakon što je Werenro pokopana došla sam, kao i obično, rano ujutro k Rebeki; već je bila odjevena, namirisana i naličena za početak novog dana. Sjedila je na jastucima, tiha i zamišljena. Nisam bila sigurna je li me uopće zamijetila, pa sam zakašljala. Nije me ni pogledala, ali kad je progovorila, shvatila sam zašto hodočasnici dolaze u Mamre.

"Znam da si tu, Dina", rekla je.

"Znam da me mrziš zbog Ezavove djevojčice. Žaljenja vrijedan događaj. Ona je bila najbolja medu njima i dakako da na njoj nema nikakve krivice. Svemu je kriva ona njena jadna, glupa mater, koja nije poslušala što sam joj ja rekla, nego je radila kako ju je naučila njena glupa mater. Trebala sam uzeti djevojčicu k sebi još dok je bila posve mala. Ovako nije imala nikakvih izgleda."

Baka je sve ovo izgovorila ne gledajući u me, kao da naglas razmišlja. Onda odjednom upravi pogled prema meni i zagleda mi se ravno u oči.

"Ti sigurno nećeš doživjeti takvu sudbinu. Tvoja mater neće nikad dopustiti da pretvore tvoje djevičanstvo u nečiju nagradu. Neće dopustiti da tvoja krv postane išta drugo doli žrtva izlivena u utrobu Velike majke. Što se toga tiče, sigurna si."

"Međutim, tebe očekuje nekakva druga nesreća", nastavi ona, usredotočeno me promatrajući i pokušavajući razabrati moju budućnost. "Nešto do čega moj pogled ne dosiže. Baš kao i kod VVerenro, čiji kraj nisam mogla predvidjeti. Možda tvoja žalost neće biti ništa teža od žalosti za gubitkom kojeg djeteta ili, pak, ranog udovištva, jer ti ćeš dugo poživjeti. Ali, ionako nema svrhe strašiti djecu govoreći im o cijeni kojom se plaća život."

Neko je vrijeme vladala tišina, a potom Rebeka ponovno progovori; premda su se riječi odnosile na mene, govorila je kao da više ne stojim ispred nje. "Ni Dina nije nasljednica. Sad mi je jasno da neće biti nikakve nasljednice. Mamre će pasti u zaborav.

Poslije mene, šatora više neće biti." Slegne ramenima, kao da želi reći da to i nije osobito važno.

"Nebesnici zaista ne trebaju ništa od nas. Naše žrtve i molitve nisu nimalo važnije od pjeva ptica ili zujanja pčela. Ako ništa drugo, hvalospjevi tih stvorenja barem su zajamčeni."

Baka ustane i priđe mi toliko blizu da su nam se nosovi gotovo doticali. "Opraštam ti što me mrziš", reče i mahnu rukom kao znak da odem.

Ruben je stigao nekoliko dana potom i ja sam napustila Mamre a da mi baka nije niti kimnula glavom. Koliko god bijah sretna što se vraćam pod majčin šator, oči su me pekle od suza dok smo odlazili. Vraćala sam se praznih ruku. Pokazala sam se nedostojnom Rebekine pozornosti. Nisam joj uspjela ugoditi.

POGLAVLJE ŠESTO

Premda sam čeznula za domom svakog trenutka provedenog izvan njega, bila sam užasnuta onim što me dočekalo. Ništa nije bilo onakvo kakvo sam pamtila. Braća, otac i svi ostali muškarci postali su nepodnošljivo neotesani i divlji. Umjesto da govore, nerazgovijetno su gundali, neprekidno su se češali i kopali nosove - čak su i nuždu obavljali pred očima žena. A tek smrad!

U taboru je vladala zaglušujuća buka. Psi su lajali, ovce blejale, djeca plakala, a žene vrištale. Je li moguće da ranije nikad nisam primjećivala kako sve one kriješte jedna na drugu i deru se na djecu? Promijenila se i moja rođena majka. Svaka riječ iz njenih usta zvučala je kao prigovor, zahtjev ili neopoziva zapovijed. Sve se moralo učiniti po njezinom, a što god sam ja napravila, nije bilo dobro. Ako bi od mene zatražila da donesem vodu, pripazim na kojega od malisana ili pomognem Zilpi oko tkanja, u njezinu sam glasu čula omalovažavanje i ljutnju.

Kad bi mi se god obratila, u oči su mi navrle suze, grlo mi se stisнуlo od srama i bijesa, te bih udarila nogom o zemlju. "Ama što je sad?" pitala me triput dnevno. "Što je tebi?"

Meni nije baš ništa, odgovarala sam joj u mislima. Naprotiv, Lea je postala razdražljiva, zlovoljna i nepodnošljiva. Kao da je naglo ostarila dok sam ja bila odsutna. Duboke bore na čelu često su joj bile umrljane zemljom i gadila mi se prljavština ispod noktiju na njenim rukama.

Dakako, nisam smjela ni pomisliti na to da glasno iskažem takvo nepoštivanje: stoga sam izbjegavala majku, tražeći utjehu u miru Zilpina tkalačkog stana i nježnosti Bilhina glasa. Čak sam počela spavati u Rahelinu šatoru, što je sigurno boljelo Leu. Inna me grdila zato što svojim ponašanjem žalostim majku (vrativši se iz Mamre, shvatila sam da je Inna stara najmanje koliko i Rebeka). No bila sam premlada da shvatim kako se promjene zbivaju u meni, a ne u mojoj majci.

Poslije nekoliko tjedana ponovno sam se privikla na svakidašnje zvukove i na vonj muškaraca, za koje sam počela osjećati neuobičajeno zanimanje. Zurila sam u majušne pupove na tijelima dječačića koji su goli trčkarali naokolo i potajice promatrala pse dok se pare. Noću sam kašljala i prevrtala se po ležaju, švrljala rukama preko grudi i između nogu, u mislima tražila odgovore na pitanja.

Jedne noći Inna me uhvatila kako prisluškujem pokraj Judina šatora, u kojem su on i Šua upravo radili na još jednom djitetu. Stara babica zgrabi me za uho i odvuče me. "Strpi se još malo, djevojko moja", reče, gledajući me poprijeko. "Tvoje vrijeme dolazi." Bila sam uvrijeđena i užasnuta pri pomisli da bi Inna mogla ispričati majci gdje me pronašla. Svejedno nisam mogla prestati razmišljati o tajni između muškaraca i žena.

Dok sam ja noćima izgarala od radoznalosti i čežnje, moj otac i njegovi sinovi vodili su ozbiljne razgovore. Vidjelo se da će stada uskoro prerasti komad zemlje kojim smo raspolagali, a moja su braća željela više mjesta i bolje izglede za sebe i svoje sinove. Jakov je opet počeo sanjati - ovaj put o gradu opasanom zidinama i dolini koja mu bijaše poznata, utisnutoj između dviju planina. U njegovim snovima već smo bili pred Šekemom, gdje je još njegov djed izlio vino po naslaganoj gomili kamenja i nazvao to mjesto svetim žrtvenikom. Mojoj braći sviđali su se ti snovi. Odlazili su poslom u grad i vraćali se pod naše šatore puni priča o tržnici na kojoj su vuna i blago postizali dobre cijene. Hamor, kralj Šekema, bio je miroljubiv i rado je primao plemena koja su voljna pridonijeti općem blagostanju. Šimun i Levi pođoše u očeve ime na razgovor s glavnim velikodostojnikom na Hamorovu dvoru; vratili su se Jakovu samozadovoljno se nadimajući zbog ugovora kojim nam je dodijeljen povelik komad zemlje, zajedno sa zdencem što se tamo nalazio.

Složili smo šatore, okupili stada i prevalili kratak put do mjesta koje je kraljevom odlukom postalo naše. Moje majke objavile su da im se dolina sviđa.

"Planine su mjesto gdje se nebo susreće sa zemljom", reče Zilpa, uvjerena da će ondje pronaći nadahnuće.

"Planine će nas štititi od loših vjetrova", razborito reče Lea.

"Moram pronaći neku ovdašnju travarku koja će nam pokazati čega sve ima po ovim brdima", obrati se Rahela Inni.

Samo je Bilha tugovala zbog toga što je u sjenci Ebala, kako se zvala planina na čijem smo obronku podigli šatore. "Tako je golema", uzdahnu ona. "Osjećam se izgubljenom."

Sagradili smo peći, zasijali sjemenje. Stada su se množila, još su se trojica moje braće oženila djevojkama kojima majke nisu imale prigovora. Sve tri bijahu rodom iz Kanaana i nisu znale ništa o običajima Harana, gdje se majke poštuju zbog snage jednako kao i zbog ljepote. Premda su moje nove sestre redovito ulazile u crveni šator kako bi ugodile Lei, nikada se nisu smijale zajedno s nama. Bez osobitog zanimanja promatrali su nas kako prinosimo žrtve Kraljici neba i nisu htjele naučiti išta o tome. "Prinošenje žrtava je muški posao", govorile su, žvačući slatkiše. Ali nevjeste su opet bile dobre radnice i plodne žene. Za boravka u Šekemu dobila sam mnogo sinovaca i sinovica - Jakovljeva se obitelj množila i napredovala.

Pod našim šatorima vladao je mir koji su narušavali jedino Šimun i Levi: njih dvojica živjela su u stanju vječitog, stalno rastućeg nezadovoljstva. Ispostavilo se da je zdenac, zbog kojeg se naš komad zemlje činio osobito vrijednim, zapravo prastara, klimava hrpa kamenja koja je presušila ubrzo nakon našeg dolaska. Braefs se bacila na kopanje novog zdenca, krvav posao koji je u prvom pokušaju završio neuspjehom. Šimun i Levi vjerovali su da ih je Hamor hotimice prevario, potpirivali su jedan u drugoga gnjev zbog tobožnjeg poniženja i hranili se njime. Kad je drugi zdenac počeo davati vodu, ogorčenje je već postalo neodvojivim dijelom njih samih, poput imena koja su nosili. Bila sam sretna što me put rijetko vodio u njihovu blizinu. Plašili su me svojim mračnim izgledom i dugim noževima koji su im uvijek bili zataknuti za pojasa.

Uzduh je slatko zamirisao od proljeća, a ovce otežale od janjadi, kad je došao moj mjesec. Predvečer, uoči prve noći mladog mjeseca, čučnula sam obavlјajući nuždu i primjetila mrlju na unutarnjoj strani bedra. Trebalо mi je nekoliko trenutaka da shvatim što sam vidjela. Mrlja je bila više smeđa nego crvena. Zar ne bi morala biti crvena? Ne bi li me morala probadati bol u trbuhu? Načas pomislih da sam se zabunila i da sam negdje raskrvarila nogu, ali nisam mogla pronaći nikakvu porezotinu ili ogrebotinu.

Činilo mi se da cijelu vječnost čekam svoje djevojaštvo, a opet, začudo nisam pohitala majkama s novošću. Ostala sam čučati, oslonjena na stegna, skrivena među granjem, i razmišljala. Moje djetinjstvo je završilo. Nosit ću pregaču i pokrivati glavu. Više neću morati raditi nikakve grube poslove za razdoblja mladog mjeseca, nego ću sjediti s ostalim ženama sve dok jednog dana ne zatrudnim. Plandovat ću zajedno s majkama i sestrama u rumenkastoj sjeni crvenog šatora tri dana i tri noći, dok se na nebu ne zabijeli srpolika božica. Moja će se krv slijevati u svježu slamu, ispunjujući zrak slanim mirisom žene.

Na trenutak odvagnuh misao da zadržim tajnu za sebe i ostanem djevojčica, ali je smjesta i odbaci. Mogu biti samo ono što jesam. A bila sam žena.

Ustala sam, prstiju zamrljanih prvim znakom zrelosti, i shvatila da zbilja osjećam tupi bol u utrobi. Obuzeta novim ponosom, uputila sam se prema šatorima, znajući da moje nabujale grudi više neće biti predmetom šale medu ženama. Sad ću i ja biti dobrodošla u svakom šatoru u kojem Rahela i Inna budu pomagale oko porođaja. Sad ću i ja moći izlijevati žrtvu ljevanicu od vina i prinositi žrtve od kolača u čast mladog mjeseca, a uskoro ću otkriti i tajne koje se zbivaju između muškaraca i žena.

Ušla sam u crveni šator bez vode po koju su me poslale. Prije no što je majka stigla otvoriti usta da me izgrdi, podigla sam uvis uprljane prste. "Ni meni nije dopušteno ništa nositi, majko."

"O, o, o!" izusti Lea, kojoj se napokon jednom dogodilo da ostane bez riječi. Poljubila me u oba obraza, a tete su se okupile oko nas i čestitale mi jedna po jedna, obasipajući me poljupcima. Nevjeste zapljeskaše dlanom o dlan, sve žene počeše istodobno govoriti. Inna je također dotrčala, htijući vidjeti kakva je to buka i sa svih strana okružila su me nasmiješena lica.

Bližila se noć i obred je započeo gotovo prije no što sam se uspjela snaći. Inna je donijela pehar od uglačanog metala, napunjen posebnom vrstom okrepljujućeg vina, tako crnog i slatkog da sam jedva osjećala koliko je jako. Dok su mi majke premazivale kanom tabane i dlanove, ja sam već osjećala kako mi glava čudnovato lebdi. Potom su napravile nešto što se ne radi s nevjestama: povukle su crvenu crtlu po mojim nogama, od stopala do međunožja, i iscrtale točkasti trag od nadlanica preko ruku do pupka.

Obrubile su mi oči kolom ("Tako da budeš dalekovidna", rekla je Lea) i namirisale mi čelo i pazuha ("Tako da uvijek budeš okružena cvijećem", dodala je Rahela). Skinule su s mene narukvice i svukle me. Bit će da ih zbog sveg onog vina nisam uspjela upiti zašto me tako pomno mažu ličilima i mirisima, a zatim navlače na mene priprosto tkanu kućnu halju, kakvu su obično odijevale roditelje i u kakvu se nakon poroda zamatala posteljica.

Bile su tako prijazne prema meni, tako smiješne i slatke. Nisu mi dopuštale da sama jedem, nego su mi svojim prstima stavljale u usta birane zalogaje. Trljale su me blagim pokretima po vratu i leđima dok se nisam opustila, podatljiva poput mačke. Otpjevale su mi sve pjesme koje su znale. Lea je neprestano dotakala vino u pehar i prinosila mi ga ustima tako često da sam ubrzo jedva govorila, a glasovi oko mene stapali su se u glasno, radosno, nerazgovijetno mumljanje.

Zebulunova trudna žena Ahava plesala je, ne obazirući se na svoj veliki trbuh, praćena pljeskanjem ostalih žena. Tako sam se smijala da su me slabine boljele. Toliko sam se smiješila da mi je lice obamrlo. Kako je dobro biti žena!

Kad je Rahela odnekud izvukla kumire, u šatoru je naglo zavladala tišina. Otkako smo otišli iz Harana, kućni su bogovi sve vrijeme bili skriveni. Premda sam ih posljednji put vidjela još dok bijah mala djevojčica, pamtila sam ih kao stare prijatelje: trudnu majku, božicu sa zmijama u kosi, božanstvo koje je bilo i muško i žensko, malog ovna odbojna izgleda. Brižljivo ih poredavši jednog po jednog, Rahela uze kip božice u obliju nasmiješene žabe. Žaba je u širom otvorenim ustima čuvala jajašca, a noge su joj bile savijene u obliku uzanog trokuta, iz kojega kao da se svakog časa spremala izleći još tisuću jajašaca. Rahela je uljem trljala kipiće načinjen od oksidijana sve dok nije zasjao i s njega se stale cijediti kapi što su blistale pod svjetlom svjetiljki. Gledala sam u žabino smiješno lice i hihotala se, ali nitko se drugi nije sa mnom smijao.

Onda sam se odjednom našla vani, zajedno s majkom i tetama. Stajale smo usred povrtnjaka, na skrovitom mjestu gdje se uzgajala pšenica namijenjena žrtvenim prinosima. Tlo je bilo prekopano i pripremljeno za sjetu koja se imala obaviti kad mjesec ponovno zasja; ležala sam potruške na hladnoj zemlji, naga. Drhtala sam. Majka mi okrenula glavu na stranu, prisloni mi obraz uz tlo i rasplete mi kosu, slobodno mi je rasputivši oko glave. Raširi mi ruke, "da zagrliš zemlju", prošapta. Savije mi koljena i privuče tabane jedan prema drugome, priljubivši ih, "da vratiš prvu krv u zemlju." Osjećala sam noćni zrak medu nogama - bilo je čudno i divno ležati tako rastvorena pod nebom.

Majke se okupiše oko mene: Lea iznad glave, Bilha kraj lijeve ruke, Zilpa mi je držala noge. Smiješila sam se poput žabe, napola usnula, obuzeta ljubavlju prema svima njima. Iza mene se začuje Rahelin glas i prekine tišinu. "Majko! Inana! Kraljice noći! Primi krv koju ti žrtvuje tvoja kći, u ime svoje majke, u tvoje ime. Po toj krvii neka živi, po toj krvii neka daje život."

Nije boljelo. Ulje je olakšalo ulazak, pa se uski trokut, kliznuvši, savršeno točno smjestio u mene. Moje lice bijaše okrenuto prema zapadu, a lice male božice prema istoku u trenutku kad je probila branu na ulazu u moju utrobu. Kriknula sam, ne od boli koliko od iznenađenja, pa čak i užitka - činilo mi se kao da sama Kraljica leži na meni, a Dumuzi, njen kraljevski supružnik, ispod mene. Osjećala sam se poput komadićka tkanine što se uhvatila između dvoje ljubavnika i ugrijala od vatre njihove strasti.

Suosjećajući sa mnom, majke su tiho zastenjale. Da sam mogla govoriti, bila bih im rekla kako ne čutim bol i kako sam savršeno sretna. Sve zvijezde s neba ušle su mi u utrobu putem što su ga

otvorile noge male nasmiješene božice-žabe. Ležala sam, dašćući poput psa, u najnježnijoj i najdivljkoj od svih noći otkako se kopno odijelilo od vode i zemљa od nebeskog svoda i osjetila sam kako se vrtoglavok okrećem beskonačnim prostranstvom neba. I dok sam padala, nije me bilo strah.

Kad sam otvorila oči, nebo je bilo ružičasto. Inna je čučala pokraj mene, pozorno mi promatrajući lice. Ležala sam na leđima, ruku i nogu raširenih poput žbica na kotaču, a moju je golotinju pokriva majčin najlepši prekrivač. Starica mi pomogne da ustanem i odvede me pod crveni šator, u topli i udobni kutak gdje su ostale žene još spavale. "Jesi li sanjala?" najposlije progovori. Potvrđno klimnuh glavom; "Kojeg je oblika bila?" radoznalo će ona, primaknuvši mi se bliže.

Začudo, odmah sam shvatila što je zanima, ali nisam znala kako bih nazvala biće koje mi se u snu smiješilo. Još nikada nisam vidjela ništa slično - veliko, crno, široko nasmiješenih usta punih zubi, kože tvrde i sjajne kao da je uštavljeni. Pokušavala sam opisati to stvorene, dok me Inna zbumjeno slušala. Potom me upita: "Je li bila u vodi?"

Odgovorih da jest, a ona se nasmiješi. "Rekla sam ti ja da je voda twoja sudska. Sanjala si drevnu egipatsku božicu, Taweret, koja živi u rijeci i smije se golemim ustima. Ona majkama daje mlijeko i štiti svu djecu." Moja stara priateljica poljubi mi obaze i nježno ih uštipnu. "To je sve što znam o njoj, ali za cijelog svoga života još nisam čula da je neka žena u snu vidjela Taweret. Sigurna sam da je to znamen sreće za tebe, malena. A sada spavaj."

Probudila sam se tek uvečer i cijelog dana sanjala zlatni mjesec što mi raste između nogu. Sljedećeg jutra zapala me čast da prva izađem iz šatora i pozdravim zoru prvog dana mладog mjeseca.

Lea je otišla do Jakova da mu priopći kako je njegova kći postala ženom - i ustanovila da on to već zna. Inbu je sve isprivo- vjedila Leviju, koji je u povjerenju obavijestio oca o "groatama".

Kanaanku je užasnuo obred koji sam prošla pristupajući drevnom savezu zemlje, krvi i neba. Obitelj iz koje je potekla Inbu nije poznavala svečanost otvaranja utrobe. Kad se udala za mog brata, njena je majka ujutro, nakon prve svadbene noći, utrčala pod šator i ugrabila krvlju umrljani prekrivač, u slučaju da Jakov, koji je platio punu cijenu za nevestu, bude želio dokaz njezina djevičanstva. Kao da bi ocu ikada palo na pamet gledati žensku krv!

Međutim, Inbu je pričala Leviju o žrtvenom obredu u vrtu - to jest, o onome što je nagađala da se dogodilo - a on je s tom pričom otišao Jakovu. Dotad nijedan muškarac nije znao ništa o crvenom šatoru, niti o njegovim obredima i žrtvama. Jakovu se nije svidjelo ono što je čuo. Njegove su žene ispunjavale sve svoje dužnosti prema njemu, kao i prema njegovu bogu; on, sa svoje strane, nije imao nikakvih zamjerki prema njima ili njihovim božicama. Ali sada više nije mogao hiniti kako ne zna da su Labanovi kumiri u njegovoju kući, a nije mogao ni dopustiti da pod njegovim šatorima budu kipovi božanstava kojih se pod zakletvom odrekao.

On pošalje po Rahelu i naredi joj da mu donese sva kućna božanstva koja je uzela od Labana. Uze kipove sa sobom, odnese ih daleko od tabora i smrska ih kamenom jednoga po jednoga. Potom ih potajice zakopa, kako više nitko ne bi mogao po njima izlijevati žrtve ljevanice.

Sljedećeg tjedna Ahava pobaci: Zilpa je to protumačila kao kaznu i nagovještaj još gorih nesreća. Lea se, naprotiv, nije toliko zabrinjavala zbog kumira. "Godinama su bili sakriveni na dnu košare i nikome se od nas ništa nije dogodilo. Mene brinu žene mojih sinova, koje ne slijede naše običaje. Moramo ih bolje podučiti. Moramo od njih napraviti vlastite kćeri." Od tog je dana moja majka svim srcem prigrlila Ahavu i Judinu Šuu. Tijekom godina pokušavala je pridobiti i Jisakarovu ženu Hesiju i Gadovu Oreet, ali one se nisu mogle odreći običaja kojima su ih naučile majke.

Izdajstvo koje je počinila Inbu ostavilo je za sobom duboki »trag i prouzročilo neizlječivi razdor u obitelji. Ni Levijeva ni Šimunova žena više nam se nikada nisu pridružile za razdoblja mladog mjeseca - ostajale su pod vlastitim krovom sa svojim kćerima. A Jakov je počeo poprijeko gledati crveni šator.

Sa svakim dolaskom mladog mjeseca zauzela bih svoje mjesto u crvenom šatoru i učila od majki kako će se čuvati da mi noge ne doći golu zemlju i kako će udobno sjediti na krpi prebačenoj preko slame. Dani su mi protjecali u skladu s mjesecima mijenjama. Vrijeme je teklo prema dozrijevanju u mom tijelu, bujanju grudi, bolnom iščekivanju olakšanja, tri mirna dana odmora i odvajanja od svijeta.

Premda sam prestala obožavati majke kao savršena bića, radovala sam se danima koje sam provodila s njima i s ostalim ženama. Jednom prilikom, kad smo se slučajno u crvenom šatoru zatekle samo majke i ja, Rahela izjavila je isto kao u stara vremena, u Haranu. "Uopće nije isto. Sada ih oko nas ima mnogo koje nas služe, a moja kćer sjedi na slami zajedno s nama", odvrati Lea. Bilha opazi kako su Leine riječi ujeli Rahelu za srce, jer Rahela je također čeznula za kćeri i još uvijek ne bijaše izgubila svaku nadu. Moja blaga i obzirna teta reče: "Ah, Lea, zar nije doista ugodno što smo nas pet žena opet jednom zajedno? Kako bi se samo Ada nasmiješila da nas vidi!" Bakino ime blagotvorno je djelovalo, kao i uvijek, te se sestre opustiše na njegov spomen. No šteta je bila počinjena: negdašnja hladnoća ponovno se uvukla u Leine i Raheline međusobne odnose.

Nedugo nakon što smo se doselili u sjenu Ebala, Inna i Rahela porodile su velikog, na zadnjicu okrenutog dječaka jedne od naših nadničarki. Majka je preživjela porod, što je u onim krajevinama bila prava rijetkost kad se često rađalo s nogama nadolje. Žene s okolnih brda, pa čak i iz najudaljenijih dijelova doline, uskoro su ih počele pozivati čim bi se po prvim znacima dalo naslutiti da će porod biti težak. Kružile su priče o tome kako Inna i Rahela - a osobito Rahela, koja je u krvnom srodstvu s obitelji proročica iz Mamre - posjeduju moć da umilostive Lamaštu i Lilake, drevne zloduhe što žeđaju za krvlju novorođenčadi, strah i trepet za tamošnji živalj.

Često sam znala pratiti tetu i staru babicu, koja je lakše hodala podupirući se o štap ako nije teglila torbu na ramenu. Brđani su se sablažnjavalii kad bi vidjeli da njih dvije dovode sa sobom neudanu djevojku koja gleda žene kako rađaju. Stanovnici doline, naprotiv, nisu u tome vidjeli ništa zazorno; često su prvorotkinje, neke od njih mlade od mene, tražile da ih baš ja držim za ruke i gledam ih u oči kad bi ih savladali nepodnošljivi bolovi.

Iako sam bila uvjerena da moje učiteljice znaju sve o porođajima, Rahela i Inna trudile su se da ponešto nauče od drugih žena kamo god išle. Razveselilo ih je kad su doznale za vrstu osobito slatke metvice koja je rasla u brdimu. Brzo je umirivala želudac, pa je bila prava blagodat za žene koje su tijekom trudnoće patile od nadutosti ili su povraćale. Ali kad je Inna vidjela kako neke žene s brda slikaju žutom bojom zavojite crte po tijelima majki "za zavaravanje zlih duhova", naškubila je usta i promrmljala da takvo što samo može nadražiti kožu.

Najdragocijeniji dar moje su učiteljice doobile od žena iz šekemske doline. Nije se radilo ni o ljekovitoj travi, ni o kakvom pomagaluu, već o pjesmi što se pjeva uz porod i ta je pjesma bila najsnažniji od svih melema što su ih Inna i Rahela ikada upotrijebile. Pomagala je rodiljama da lakše dišu i omekšavala im kožu, tako da se rasteže umjesto da puca. Ublažavala je najgore bolove. Čak i žene koje su umirale - jer i uz babicu vještu poput Inne neke su ipak umrle - smiješile su se bez straha sklapajući oči zanavijek.

Pjesma je glasila ovako:

"Neboj se, dolazi čas,
ne boj se, kosti su tvoje jake,
ne boj se, pomoć je blizu,
ne boj se, Gula je uz tebe,

*ne boj se, čedo je na vratima,
ne boj se, tebi će na čast ono živjeti,
ne boj se, vješte su ruke u babice,
ne boj se, zemlja je pod tobom,
ne boj se, imamo mi vode i soli,
ne boj se, majčice,
ne boj se, majko sviju nas."*

Inna je voljela tu pjesmu, osobito kad bi žene iz rodiljine kuće umjele pjevati višeglasno i na taj način pojačati čaroliju. Radovala se što je tako kasno u životu naučila nešto tako snažno i djelotvorno. "Čak i najstarije od nas", reče ona, mašući gore-dolje koščatim prstom ispred mene, "čak i mi, stare babe, možemo tu i tamo naučiti kakvu novu mudroliju."

Naša draga prijateljica već je dobrano zašla u godine i došlo je vrijeme kad joj staračka ukočenost više nije dopuštala da noću hoda naokolo ili da savladava strme staze, pa je Rahela stalno vodila sa sobom mene, a ja sam počela učiti ne samo očima nego i rukama.

Jednom prilikom, kad su nas pozvali u pomoć mladoj majci pri porodu drugog sina - porod bijaše lak, a rodilja ljubazna, blaga ženica koja se smiješila i dok je rađala - teta nije dopustila da položim opeke i svežem pupčanicu. Putem kući, potapšala me po ramenu i rekla mi da će biti dobra babica. Kad je još dodala i to da imam glas prikladan za pjesmu o neustrašivoj majci, osjećala sam se ponosno kao nikad u životu.

POGLAVLJE SEDMO

Znalo se dogoditi da nas pozovu kod rodilje koja živi nadomak grada. Ta kratka putovanja bijahu mi najveće veselje. Zidine Šekema pobuđivale su u meni veće divljenje negoli maglovite planine, koje su Jakovu i Zilpi pružale nadahnuće za prinošenje žrtava. Razmišljajući o umovima koji su zamislili takvo velebno djelo i sama sam se osjećala mudrom; zamišljajući snagu mišića koji su podizali tvrđavu, osjećala sam se jakom. Kad god bih ugledala te zidove, nisam mogla odvratiti pogleda od njih.

Čeznula sam za tim da jednom uđem u grad, da vidim trg ispred hrama, uske uličice i gusto napučene kuće. Josip, koji je sa starijom braćom već bio u Šekemu, otprilike mijesec opisao kako trg izgleda. Rekao mi je da palača u kojoj kralj Hamor živi u raskoši sa svojom ženom Egipćankom i petnaest priležnica ima više soba no što ja imam braće. Rekao je da Hamor ima više slugu no što mi imamo ovaca. Dakako, prašnjavi pastir poput mog brata nije ni u snu mogao priviriti u tako otmjenu kuću, ali meni su svejedno bile drage njegove nevjerojatne priče. Ushićivale su me čak i laži o palači, pa sam umišljala da mogu osjetiti miris dvorskih milosnica na Josipovoj tunici kad bi se on vratio s gradske tržnice.

Majka jednog dana odluči vidjeti grad vlastitim očima. Bila je uvjerenja da će uspjeti postići bolju cijenu za našu vunu nego Ruben, koji bijaše odveć velikodušan za trgovačke poslove. Zamalo sam joj poljubila ruke kad mi je priopćila kako će i ja ići s njom da joj pomognem. Ruben nam je pronašao dobro mjesto, ispred samih gradskih vrata, ali se udaljio od nas čim je majka počela vikati na sav glas za svakim prolaznikom i cjenkati se poput trgovca devama s onima koji su se približili da razgledaju robu.

Nisam imala drugog posla osim da gledam naokolo, pa sam razgledavala s velikim zadovoljstvom. Taj dan, proveden na istočnim gradskim vratima, za mene je bio čudo. Prvi sam put vidjela putujuće zabavljače i njihove čarolije. Pojela sam svoj prvi šipak. Pokraj mene su prolazila crna lica, smeđa lica, koze s nevjerojatno kovrčavom dlakom, žene skrivene pod crnim haljinama i robinjice koje na sebi nisu imale baš ništa. Osjećala sam se kao da ponovno putujem,

ali bez ranjavih nogu. Vidjela sam patuljka kako šepesa uz magarca bijelog poput mjeseca i gledala velikog svećenika, odjevenog u široku haljinu bez pojasa, dok je kupovao masline. A onda opazih Tabeu.

Možda mi se samo učinilo daje to ona. Djevojka njene visine i izgleda išla je prema našoj izloženoj robi. Nosila je bijelu odoru službenice hrama, glava joj je bila obrijana, oba uha probušena. Ustadoh i glasno je zazvah, a ona se okrenu na mjestu i odjuri. Ne razmišljajući, prije no što me majka uspjela spriječiti, potrčah za njom, kao da sam dijete a ne mlada žena. "Tabea!" vikala sam za njom. "Rođakinjo!" Ona me nije čula - ili ako i jest, nije se zaustavljala; bijele haljine odjednom nestadoše iza jednih kućnih vrata.

U tom času sustigao me Ruben. "Pa dobro, što ti to radiš?" upita me.

"Mislim sam da je Tabea", rekoh, na rubu suza. "Ali zabunila sam se."

"Tabea?" u čudu će on.

"Naša sestrična, Ezavova kćer. Ti je ne poznaješ. Oprosti što si me morao hvatati. Je li mama ljuta?"

On se nasmije na moje glupo pitanje, pa se i ja nasmijah. Lea je bila užasno bijesna i za kaznu sam morala provesti ostatak poslijepodneva sjedeći licem okrenuta zidu. Ali dotad mi je veselje u srcu već ugaslo i dovoljno mi je bilo samo slušati zvuke tržnice i prebirati po uspomenama na izgubljenu prijateljicu.

Nije prošlo mnogo otkako smo se vratile s našeg jednodnevnnog puta, kad iz grada stiže glasnica. Bila je odjevena u haljinu od lana i prekrasne sandale i htjela je razgovarati samo s Rahelom. "Jedna od žena iz kraljeve kuće ubrzo treba roditi", priopći ona mojoj teti. "Hamorova kraljica traži da primalje iz Jakovljeve kuće dođu pratiti porod."

Lea nije bila nimalo zadovoljna kad je vidjela da pripremam svoju torbu s priborom. Otišla je do Rahele i zahtijevala objašnjenje: "Zašto ne vodiš Innu sa sobom kraljici? Zašto mi moraš odvesti Dinu baš sada, u vrijeme berbe maslina?"

Teta slegne ramenima. "Dobro znaš da Inna više ne može hodati do grada. Ako želiš da umjesto Dine povedem neku robinju, u redu. Ali kraljica očekuje dvije babice i možeš biti sigurna da joj više neće biti po volji kupovati tvoje vunene tkanine ako dođem u palaču bez vješte i iskusne pomoćnice."

Ljutito sijevajući pogledom, Lea sasluša sestrine mirne riječi, a ja sam se zagledala u tlo da majka ne vidi koliko mi je stalo do odlaska u grad. Zadržavala sam dah dok je odlučivala što će. "Pih!" izusti ona naposljetku, odmahne rukama i ode. Poklopila sam rukama usta da ne zakriještim od veselja, a Rahela mi dobaci široki osmijeh, poput djeteta koje je upravo nadmudrilo roditelje.

Završile smo s pripremama i obukle se u svečano ruho; prije no što smo izašle iz šatora, Rahela me zaustavi i poveže mi kosu vrpcama, razdijelivši je u glatke pramenove. "Kao Egipćanka", reče mi potiho. Bilha i Zilpa ispratiše nas mašući, ali Lei ne bijaše ni traga ni glasa kad smo nas dvije s glasnicom krenule prema dolini.

Prošavši prvi put kroz gradska vrata, gorko sam se razočarala. Ulice bijahu uže i prljavije nego što sam ih zamišljala. U njima je smrdjelo po groznoj mješavini trulog voća i ljudskih izmetina. Hodale smo prebrzo a da bih mogla išta vidjeti kroz vrata mračnih kućeraka, ali uspjela sam čuti i namirisati da koze žive zajedno sa svojim vlasnicima i napokon sam shvatila očev prezir prema životu u gradu.

Čim smo prešle prag palače, naše smo se u drugom svijetu. Zidovi bijahu dovoljno debeli da zaustave zvukove i mirise ulice, a dvorište u kojem smo stajale prostrano i svijetlo.

Približi nam se gola robinja i pokaže nam da pođemo za njom kroz vrata koja su vodila u ženski dio palače te nas odvede do jedne sobe, gdje je buduća majka ležala na podu i dahtala. Rahela joj opipa trbuš, pregleda utrobu i pogleda me, zakolutavši očima. Pozvali su nas da

dođemo zbog najjednostavnijeg mogućeg poroda. Naravno, nijedna od nas dvije nije se zbog toga ljudila; posjeta palači za nas je bila čudesan doživljaj i osjećale smo samo zahvalnost.

Naskoro smo upoznale i majku. Hamorova kraljica uđe u sobu, radoznala da vidi babice s brda. Re-nefer- tako se zvala - bila je odjevena u usku, ravnu lanenu haljinu, tanku poput paučine, preko koje je nosila gornju haljinu načinjenu od tirkiznih kuglica modruljice: najotmjenije ruho koje sam ikada vidjela. Gospa visokoga roda ipak nije uspjela zasjeniti moju tetu. Premda Rahela bijaše već ostarjela, izborana od sunca i rada, zigurena na podu s rukama između nogu rodilje - svejedno je blistala onom svojom zlatnom svjetlošću. Kosa joj se još sjajila, a crne oči iskrile. Dvije žene s odobravanjem odmjeriše jedna drugu i klimnuše glavom na pozdrav.

Re-nefer zadigne haljinu iznad koljena i čučnu s druge strane pokraj Ašnan, mlade majke koja je puhalo i stenjala, više od straha negoli od bola. Zapodjenu s Rahelom raspravu o uljima koja bi mogla poslužiti da olakšaju izlazak djetetove glavice: zadivilo me i koliko kraljica zna o porodiljstvu, i kako Rahela neusiljeno razgovara s velikašicom.

Ašnan je, kako smo doznale, bila kći kraljičine dojkinje. Ona, koja je sada stajala na opekama, othranjena je na istim prsimu s kraljičinim sinom kao njegova sestra po mlijeku i zajedno se s njim igrala u doba ranog djetinjstva - baš kao Josip i ja. Dojkinja je umrla dok su oba djeteta bila još posve malena, i odonda je Re-nefer bila milostiva i dobra srca prema djevojci, a osobito sad kad je djevojka čekala Hamorovo dijete. Ašnan je, naime, bila njegova najnovija priležnica.

Sve ovo ispričala nam je sama Re-nefer, koja je ostala uz Ašnan od podneva pa gotovo do sutona. Rodilja je bila snažna, svi znaci povoljni, ali porod je napredovao polako. Jaki bolovi smjenjivali su se s dugim stankama; kad je Ašnan kasno popodne zaspala, iscrpljena trudovima, Re-nefer odvede Rahelu u svoje odaje i ponudi joj da se odmori i okrijepi, a ja sam za to vrijeme ostala paziti buduću majku.

Gotovo sam i sama utonula u san, kadli odjednom začujem iz predvorja muški glas. Trebala sam poslati robinju da pogleda tko je, ali jednostavno se nisam toga sjetila. Ionako sam se dosađivala i već sam se ukočila od dugotrajnog sjedenja, pa sam ustala i izašla u predvorje.

Zvao se Šalem. Prvoroden sin, najljepši i najpametniji od sve kraljeve djece, ljubimac naroda u Šekemu. Sjajan i lijep poput sunčeva zalaska.

Spustih pogled prema zemlji, suzdržavajući se da nepristojno ne zurim u njega - kao da je dvoglava koza ili kakvo drugo stvoreneće koje prkositi prirodnom poretku stvari. A opet, on je prkosio prirodi. Bio je savršen.

Izbjegavajući ga pogledati u lice, opazih da su mu nokti na rukama čisti, a koža glatka. Ruke mu ne bijahu pocrnjele od sunca kao u moje braće, ali nisu bile ni bolesno blijede. Na sebi je imao samo suknju, a prsa su mu bila gola, bez dlaka, mišićava.

I on je promatrao mene i zadrhtah sjetivši se kako mi je pregača umrljana. Čak i moje najsvečanije ruho izgledalo je otrcano i bijedno u usporedbi sa svjetlucavom tkaninom od koje bijaše načinjena jednostavna odjeća koju je nosio po kući. Kosa mi je bila nepočešljana i nepokrivena. Noge su mi bile prljave. Čula sam zvuk nečijeg disanja, ali nisam znala slušam li sebe ili njega.

Naposljetku više nisam mogla odoljeti - podigoh oči prema njemu. Bio je za dlan viši od mene. Kosa mu bijaše crna i sjajna, zubi pravilni i bijeli, a oči zlaćane, ili zelene, ili smeđe. Zapravo, nisam imala vremena utvrditi koje su boje, jer se još nikad dotad nisam susrela s pogledom poput njihova. Šalemova usta uljudno su se smiješila, ali njegove oči tražile su odgovor na pitanje čije značenje nisam posve razumjela.

U ušima mi je šumilo. Željela sam pobjeći, a opet nisam htjela prekinuti čudni, nepoznati osjećaj istodobne zbuđenosti i čežnje što me obuzeo svom silinom. Nisam mogla izustiti ni riječi.

On je bio smeten kao i ja. Nakašlao se pokrivši rukom usta, bacio letimičan pogled prema odaji u kojoj je ležala Ašnan, pa se opet zagledao u mene. Na kraju je promucao nekakvo pitanje' u

vezi sa svojom sestrom po mljeku. Ja sam mu valjda nešto odgovorila, premda se uopće ne sjećam što. Pamtim samo bolnu čežnju u času kad smo se sreli u praznom malom predvorju.

Zapanjuje me kad pomislim koliko se toga dogodilo u vremenu ne duljem od nekoliko nečujnih udisaja. Cijelo to vrijeme grdila sam samu sebe, ponavljajući u mislima: Glupo!

Djetinjasto! Glupo! Majka će se smijati kad joj budem pričala o svemu ovome.

Odmah sam znala da majci neću reći ništa. Ta pomisao natjerala me da pocrvenim. Nisam se zarumenjela zbog topoline osjećaja prema Šalemu, čije ime tada još nisam znala u čijoj sam nazočnosti zanijemila i onemoćala. Boju mi je u obraze natjerala spoznaja da ne želim govoriti Lei o punoći mog srca, niti o ognju što ga je zahvatio.

Opazio je kako crvenim i usta mu se razvuku u još širi osmijeh. Moje neugode u hipu nestade i ja mu uzvratih smiješak. I bilo je kao da je otkupnina za mene plaćena i miraz ugovoren. Kao da smo nas dvoje sami u našem svadbenom šatoru. Pitanje je dobilo odgovor.

Sada mi sve to izgleda smiješno - kad bi meni moja kći ovakvo što isprirovjedila, od srca bih se nasmijala ili bih je izgrdila. Pa ipak, pouzdano znam, tog dana bila sam djevojka spremna za muškarca.

Dok smo se smiješili jedno drugom, prisjetila sam se zvukova iz Judina šatora i shvatila što su značile moje grozničave noći. Šalem, koji bijaše nekoliko godina stariji od mene, prepoznao je u sebi čežnju i osjetio da se radi o nečemu jačem od pukog buđenja želje - barem mi je tako rekao kasnije, kad smo jedno drugome već bili zadali vjeru i kad smo, zagrljeni, ležali zajedno. Rekao mi je da je bio očaran, onijemio i uzdrhtao. Kao i ja.

Misljam da više nismo progovorili ni jednu jedinu riječ prije no što su Rahela i kraljica dojurile i odvukle me nazad u sobu gdje je ležala roditelja. Nisam imala vremena razmišljati o Šalemu jer je iz Ašnan provalila voda, nakon čega je rodila zdravog dječaka koji jedva da ju je malo razderao. "Za tjedan dana ovo će zacijeljeti", reče Rahela djevojci, koja je jecala od olakšanja što je sve gotovo.

Tu noć prespavale smo u palači; jedva da sam oka sklopila od silnog uzbuđenja. Sljedećeg jutra, odlazak mi se činio poput smrti. Razmišljala sam o tome kako ga možda više nikada neću vidjeti. Pitala sam se nije li sve zapravo moja zabluda - maštarija priproste seljanke koja se našla u blizini kraljeva sina. Ali srce mi se bunilo protiv takve pomisli i, udaljavajući se od palače, umalo sam iskrivila vrat gledajući prema nazad u nadi da bi on mogao doći po mene. No Šalem se nije pojavio, a ja sam grizla usne da ne zaplačem dok sam se s Rahelom penjala u brda, prema očevim šatorima.

Nitko nije doznao! Bila sam uvjerenja da će svi vidjeti što se sa mnom dogodilo. Mislila sam da će Rahela naslutiti moju tajnu i putem do kuće izvući iz mene cijelu priču. Međutim, teta je htjela razgovarati samo o Re-nefer, koja je pohvalila njezinu vještinu i poklonila joj ogrlicu od oniksa.

Kad smo pristigle u tabor, majka me zagrlila ne osjetivši novu toplinu u mom tijelu i odmah me poslala u maslinik, gdje je berba bila u punom jeku. Zauzeta nadgledanjem tijeska, Zilpa je jedva i odgovorila na moj pozdrav. Čak ni Bilha pronicava srca nije ništa opazila: brigu joj je zadavala pošiljka vrćeva za ulje koji su svi bili popucali.

Njihova nepažnja bila je za mene otkriće. Prije puta u Šekem vjerovala sam da mi majke vide sve misli i gledaju mi ravno u srce. Sada sam, pak, ustanovila da sam odijeljena od njih, nepri-stupačna, da sam zašla na područje koje je njima nepoznato.

Radovala sam se svojoj novootkrivenoj samoći i štitila je: obirala sam masline s najudaljenijih stabala, čak sam znala prenoći sa ženama svoje braće u privremeno podignutom šatoru na rubu maslinika. Bila sam sretna što sam sama i razmišljala sam jedino o mom ljubljenome, nabrajala njegova svojstva, zamišljala njegove vrline. Gledajući svoje ruke, pitala sam se kako bi bilo

dotaknuti mu blistava ramena, prekrasne mišice. Noću sam sanjala sunčevu svjetlost koja iskri površinom vode i budila se sa smiješkom.

Nakon tri dana opijenosti srećom, moje nade stale su blijetjeti. Hoće li on doista doći po mene? Jesu li ove žuljevite ruke odveo grube da bi ushitile kraljeva sina? Grizla sam nokte zaboravljujući na hranu. Noću sam ležala budna na prostirci, vrteći naš susret bez kraja i konca u mislima. Nisam bila sposobna razmišljati ni o čemu osim o njemu, ali sam posumnjala u vlastito sjećanje. Možda mi se smiješio sućutno, a ne s prepoznavanjem. Možda sam luda.

Upravo kad me obuzeo strah da neću moći više izdržati i da će, u bujici suza, sve priznati majkama, stigao je spas. Kralj glavom poslao je po me. Hamor nije mogao ništa odbiti svojoj mladoj priležnici, pa kad je Ašnan zamolila bi li draga Jakovljeva kći mogla doći u palaču da joj pravi društvo za babinu, žurno je otpremio glasnika. Čovjek koji je donio kraljevu poruku sa sobom je čak doveo i roba koji me imao zamijeniti pri berbi maslina. Pažljiv i velikodušan postupak, smatrala je Lea. "Pusti je neka ide", reče ocu. Jakov nije imao ništa protiv te pošalje Levija da me otprati do vrata ženskih odaja u Hamorovoj palači.

Mašući majkama na polasku, vidjela sam kako me Bilha i Rahela radoznalo promatraju. Moja žurba ili moje veselje zbog kraljevog poziva - nešto od toga pobudilo je njihov oprez, ali bilo je prekasno da me pitaju što se sa mnom zbiva. Odmahivale su mi dok sam silazila put doline, osjećajući na leđima njihove upitne poglede. Cijelim putem, sve dok se nismo spustili u dolinu, nad nama je kružio jastreb. Levi je tvrdio kako je to dobar znak, no glasnik je pljunuo na tlo svaki put kad bi sjena ptičurine prešla preko staze.

Brat me ostavio pred vratima Hamorove palače opomenuvši me glasno i nadmeno, tako da i glasnik čuje, da se ponašam "onako kako dolikuje kćerima Jakovljevim." Nasmiješih se: ta ja sam bila Jakovljeva jedina živa kći. Rekli su mi da se ponašam kao ja i upravo sam to namjeravala i učiniti,

U iduća tri tjedna upoznala kćeri Šekema. Žene svih velikodostojnika dolazile su posjetiti Ašnan i njezina dječačića, čije se ime, prema egipatskom običaju, nije smjelo objaviti dok ne napuni tri mjeseca. "Tako ga zli duhovi neće znati pronaći", šapatom mi je objasnila mlada majka, u strahu od nazočnosti zla čak i u sigurnosti svojih udobnih odaja.

Ašnan bijaše poprilično budalašta djevojka lijepih zubiju i velikih grudi, koje su vrlo brzo, nakon što je dijete povjereni dojkinji, povratile oblik i ljepotu. Još nikada u životu nisam čula ni vidjela da zdrava žena daje svoje čedo na prsa nekoj drugoj ženi; tamo gdje sam ja živjela, to se radilo samo ako je djetetova majka bila mrtva ili na samrti. No dakako, što sam ja uopće znala o životu žena iz kraljevske obitelji? Isprva sam bila zapanjena gotovo svime što sam vidjela.

Nije mi se baš mililo biti Ašnanina sluškinja, jer tako je ona, naime, postupala prema meni. Donosila sam joj jelo i hranila je. Prala sam joj noge i lice. Htjela je da joj na osobit način trljam i gnječim tijelo, pa sam naučila tu vještinu od jedne stare žene koja je služila u palači. Htjela je i svoja ličila: klepećući bez prestanka, učila me kako će kolom izvlačiti crte oko očiju i nanositi zelenu boju u prahu na očne kapke. "Ne samo da te ta boja poljepšava", rekla mi je, "nego i odbija mušice i komarce".

Ašnan me također naučila što je dosada, ta strašna nesreća što zadesi sve žene koje žive u palačama. Jednog poslijepodneva bilo mi je tako dosadno (morala sam nepomično sjediti dok je Ašnan spavala) da sam se rasplakala. Jedino sam se mogla gristi zna li Šalem da sam ja pod krovom očevog mu doma. Počela sam sumnjati da se on uopće više sjeća nepočešljane djevojke koja je pomagala babici oko poroda njegove sestre po mlijeku. Bila sam uhvaćena u stupicu, bez odgovora na pitanja što su me mučila, jer zidovi između muških i ženskih odaja bijahu debeli, a u palači nije bilo posla na kojem bi se muškarci i žene susretali.

Nakon mnogo dana, Re-nefer je došla posjetiti Ašnan; pokušala sam skupiti hrabrost da s njom progovorim o njezinu sinu. Ali samo sam nešto promucala i pocrvenjela. "Nedostaje li ti

majka, dijete moje?" ljubazno me upitala. Zavrtjela sam glavom, ali tako se jasno vidjelo kako sam jadna da me kraljica uhvatila za ruku i rekla: "Mislim da ti je potrebna neka zabava. Djevojka poput tebe, koja živi na otvorenom, pod suncem, mora se medu ovim zidovima osjećati kao ptica u kavezu."

Nasmiješih joj se, a ona mi stisnu prste. "Otići ćeš na tržnicu s mojom sluškinjom", reče. "Pomozi joj da odabere najbolje šipke i pogledaj možeš li gdje pronaći lijepih smokava za mog sina. Šalem voli smokve."

Idućeg jutra izašla sam iz palače u gradsku vrevu i napokon se do mile volje nauživala razgledavanja. Sluškinji koja me pratila nije se nikamo žurilo, pa me pustila da švrljam kamo sam htjela. Zaustavljalasam se ispred gotovo svake tezge i svake prostirke na tlu, u čudu se diveći raznolikosti i preobilju svjetiljki, voća, vunene robe, sireva, boja za tkanine, oruđa, domaćih životinja, košara, nakita, frula, ljekovitih trava - svega.

Tog dana nigdje se nije moglo naći niti jedne jedine smokve. Tražile smo ih posvuda, sve dok mi se u glavi nije zavrtjelo od vrućine i žeđi; nipošto se nisam htjela vratiti u palaču ne ispunivši kraljičin nalog i ne donijevši smokava svome ljubljenome. Naposljetku, nakon što smo zavirile u svaki kutak tržnice, nije nam preostalo ništa drugo osim da se vratimo.

Baš kad smo krenule nazad prema palači, opazih najstarije lice koje sam ikada u životu vidjela - lice stare prodavačice ljekovitog bilja, čija crna koža bijaše izbrazdana poput suhog vadija. Stala sam pokraj njenog prostirača i slušala je kako brblja o nekakvoj masti "koja je izvrsna za bolove u leđima". Prignuh se da bolje pogledam i opipam jednu nepoznatu mi vrstu korijena, a ona me zgrabi za zapešće i zapilji mi se u lice. "Ah, mlada gospa želi nešto za svog ljubavnika! Nešto čarobno, što će privući njezinu momku u postelju, tako da se napokon riješi dosadnog djevičanstva."

Povukoh ruku, užasnuta što mi se враčara zagledala tako duboko u srce. Zasigurno je iste riječi izgovarala svakoj mladoj djevojci koja bi joj se približila, ali kraljičina je sluškinja primijetila da sam svejedno zbumjena i slatko se nasmijala. Uvrijeđena i posramljena, pobrzala sam da se što prije udaljam od starice.

Nisam vidjela kako mi Šalem prilazi, ali odjednom se stvorio preda mnom, ovjenčan blistavom krunom svjetlosti poslijepodnevnog sunca. Pogledala sam mu u lice i ostala bez daha. "Jeste li dobro, moja gospo?" upitao me slatkim, milozvučnim glasom kojega sam se tako dobro sjećala. Zanijemila sam.

Pogledao me s glađu koja bijaše jednaka mojoj vlastitoj i toploj rukom uhvatio me za lakat te me poveo u palaču, dok je kraljičina sluškinja išla za nama, osmješujući se od uha do uha. Njena gospodarica bila je u pravu: između kraljeva sina i unuke proročice iz Mamre doista je plamtjela vatra.

Za razliku od mene, kraljičin sin nije uspio sakriti od majke svoje srce. Još otkako je kao mlada nevjeta stigla u Šekem, Re-nefer je prezirala gradske žene. "Glupe i prazne", ukratko ih je opisala. "Loše predu, užasno tkaju, odijevaju se poput muškaraca, nemaju pojma o ljekovitom bilju. Rađat će ti glupu djecu", jednom je prigodom rekla sinu. "Naći ćemo za tebe štogod prikladnije."

Babica s brda svojim je držanjem ostavila vrlo povoljan dojam na Re-nefer, a svidio joj se i izgled djevojke koja je nosila prima-ljinu torbu s priborom. S odobravanjem je odmjerila moju visinu i snagu ruku, boju puti i način na koji sam držala glavu. Sama činjenica da se netko tako mlađ poput mene već priprema za poziv primalje upućivala ju je na to da nisam glupa. Tijekom Ašnanina poroda, kad je Rahela otišla s kraljicom da se osvježi u njenim odajama, Re-nefer je mudro, neprimjetno prikupila obavijesti o meni da moja teta nije naslutila nikakvu skrivenu

namjeru iza kraljičinih pitanja o mojoj dobi, položaju moje majke i mojoj vještini oko ognjišta i na razboju.

Iznenadivši mene i Šalema u predvorju, smjesa je zaključila kako je sjeme njezina nauma već proklijalo samo od sebe. Poduzela je što bijaše u njenoj moći da potpomogne njegov razvoj.

Re-nefer je nagovorila Ašnan da pošalje po me u kuću mojeg oca i tog jutra rekla je Šalemu da me ode potražiti na tržnici. "Bojim se da će se mala brđanka izgubiti", rekla mu je. "Znaš kakva je moja sluškinja, dovoljno budalasta da je izgubi iz vida. Ali možda se ti ne sjećaš kako izgleda ta djevojka po imenu Dina?" upitala je sina. "Ima tamne oči, kovrčavu kosu i lijepo ruke - bila je u palači zajedno s babicom. Razgovarao si s njom u malom predvorju dok je Ašnan rađala." Šalem požuri ispuniti njen nalog s takvom žustrinom da je Re-nefer jedva prigušila smijeh.

Kad smo kraljev sin i ja ušli u palaču, dvorište je, prema Re-neferinoj naredbi, bilo prazno. Sluškinja je također nekamo nestala. Stajali smo u tišini tek jedan časak, a onda me Šalem povuče u sjenoviti zakutak, položi mi ruke na ramena, pokrije mi usta svojima i pritisne tijelo uz moje. Nisam se nimalo prestrašila - ja, koju muškarac nikada nije ni dotaknuo ni poljubio. Nije se žurio, nije navaljivao i obavila sam mu ruke oko leda, privinula mu se uz prsa i rastopila mu se u rukama i ustima.

Kad su Šalemove usne pronašle moj vrat, zastenjala sam, a on se zaustavi. Pogleda me, htijući biti siguran što mi je tog časa na umu. Pročitavši želju na mom licu, uze me za ruku i povede me niz meni nepoznati hodnik, do odaje s ulaštenim podom i posteljom koja je imala noge izrezbarene poput jastrebovih kandži. Legli smo na krevet, prekriven miomirisnim crnim runom, i upoznali jedno drugo.

Nisam ispustila krik kad me uzeo, jer - iako bijaše mlad - moj dragi nije nasrtao u žurbi. Kasnije, kad je Šalem napokon spokojno ležao pokraj mene, on vidje da su mi obrazi vlažni, pa reče: "Oh, mala moja ženice, nemoj mi dopustiti da te opet povrijedim." No ja mu objasnih da u mojim suzama nema boli. Bile su mi to prve suze radosnice u životu. "Okusi ih", rekoh mom ljubljenoj i, očutjevši kako su slatke, zaplaka i on. Ležali smo priljubljeni tako dugo da se u Šalem ponovno probudila želja. Dok je ulazio u mene, nisam zadržavala dah - počela sam osjećati što se zbiva u mom tijelu i spoznavati ljubavni užitak.

Nitko nas nije ometao. Pala je noć, a na pragu odaje našli smo jelo i piće: prekrasno voće i zlaćano vino, sveže kruh, masline i kolače iz kojih je kapao med. Pojeli smo sve do posljednje mrvice, poput izgladnjelih pasa.

Nakon što smo se najeli, Šalem me oprao u velikoj posudi za kupanje, punoj tople vode, koja se pojavila jednako tajanstveno kao i hrana. Pričao mi je o Egiptu i o velikoj rijeci na koju će me voditi da uživam u suncu i plivanju.

"Ja ne znam plivati", pripomenuh.

"Dobro", odvrati on. "Znači da će ti ja biti učitelj."

Provlačio mi je prste kroz kosu sve dok se nisu potpuno zapetljali u kovrčama; poprilično je potrajalo prije no što smo ih oslobodili. "Volim ove okove", rekao je, neuspješno se pokušavajući sam ispetljati iz mojih uvojaka i ponovno mu je ud okrupnjači i naša su se tijela združila polagano, s puno slasti. Milovao mi je lice i zajedno smo kriknuli na vrhuncu užitka.

Kad se god nismo ljubili, sjedinjavali u zagrljaju ili spavalii, Šalem i ja razmjenjivali smo priče. Pripovijedala sam mu o ocu i majkama, opisivala mu braću, svakoga ponaosob. Bio je ushićen njihovim imenima - naučio ih je sva po redu - i zapamtio je kad se koji od njih rodio i od koje majke. Nisam sigurna da ih je rođeni otac bio u stanju tako točno nabrojiti.

On je meni pričao o svom odgajatelju, bogalju prekrasnog glasa, koji ga je naučio pjevati i čitati. O majčinoj požrtvovnosti i o petorici polubraće, od kojih niti jedan nije upoznao znanost i umjetnost Egipta. O putovanju k svećenici koja ga je, u ime nebeskog carstva, upoznala s umijećem ljubavi. "Nikada joj nisam vidio lice", reče. "Obredi su se održavali u najskrovitijoj

odaji, u kojoj nema ni tračka svjetla. Činilo mi se kao da snivam u snu." Kazivao mi je i kako je triput legao s robinjom, koja mu se hihotala u zagrljaju i kasnije tražila da joj plati.

Do kraja drugog zajedničkog dana, naši ljubavni zagrljaji nadmašili su brojem Šalemove susrete s drugim ženama. "Sve sam ih već zaboravio", uvjeravao me.

"Ako je tako, onda ti ih ja sve opraćam", odvratih mu.

Neumorno smo se združivali u ljubavnom činu. Padali smo u san i budili se držeći se za ruke. Ljubili smo jedno drugo posvuda: otkrila sam kakav okus imaju nožni prsti mog ljubljenog, kako mu miriše ud prije i poslije našeg sjedinjavanja, kako miriše njegov znojem ovlaženi vrat.

Proveli smo zajedno, kao mладenci, tri dana prije no što sam se počela pitati kako to da me nitko ne zove da perem Ašnani noge ili joj trljam leđa. Šalem je, pak, zaboravio na svakidašnju obvezu večeravanja s ocem. Ali Re-nefer je sve uredila tako da ne znamo što se događa u svijetu izvan naše odaje i da nas vanjski svijet ničim ne uzinemiruje. Slala nam je birane jestvine u svaku dobu dana i noći i naredila slugama da pune Šalemovu posudu za kupanje svježom mirisnom vodom dok smo spavalici.

Nisam se brinula za budućnost. Šalem mi je rekao da smo tjelesnim sjedinjenjem zapečatili brak. Zadirkivao me govoreći mi o otkupnini koju će donijeti mom ocu: vjedra puna zlatnika, deve natovarene lazurnim kamenom i lanom, karavanu robova, stado ovaca tako vršnih da njihovu runu ne treba pranja. "Ti zaslužuješ kraljevsku otkupninu", šaputao je dok smo tonuli u zajedničke snove.

"Sagradiću za tebe grobnicu nenadmašne ljepote", rekao mi je. "Svijet nikada neće zaboraviti ime Dine, one koja je moje srce smatrala dostoјnjim."

Da sam bar i ja bila tako smiona na riječima. Nije se radilo o stidljivosti - Šalem je znao kako uživam u njemu, kako sam mu zahvalna, kako žudim za njim. Dala sam mu sve. Potpuno sam mu se predala, u njemu sam zaboravila sebe. Jedino što nisam uspijevala pronaći riječi za bujicu svoje sreće.

Dok sam ja prvi put ležala u Šalemovu zagrljaju, ispred Hamorove palače bjesnio je Levi, izvan sebe od gnjeva što mu je zahtjev za prijam kod kralja odbijen, premda je on držao kako ga je kralj dužan primiti. Brata su poslali da izvidi kad će se vratiti kući i, da su mu ponudili dobar objed i prenoćište, moja životna priča možda bi bila posve drugačija.

Kasnije sam se znala zapitati što bi se bilo dogodilo da su Ruben ili Juda došli po mene. Hamoru se nije mililo susresti baš s tim Jakovljevim sinom, svadljivcem koji ga je optužio da mu je prevario obitelj. Zašto bi kralj morao opet trpjeli uvrede iz usta cmizdravoga pastirskog sina?

Da je na mjestu Levija bio Ruben, Hamor bi ga bio pozvao da ostane na ručku i prenoći. Zapravo, da je na mjestu Levija bio bilo tko drugi, čak i Josip, kralj bi ga bio dočekao s uljudnom dobrodošlicom. Hamor je o Jakovu imao gotovo jednako dobro mišljenje kao i kraljica o Jakovljevim ženama. Znao je da moj otac brine za stada s vještinom zahvaljujući kojoj je ubrzo postao najbogatijim pastirom u dolini. Jakovljeva vuna bijaše najmekša, njegove žene marljive, a sinovi valjani i pouzdani. Nije zapodijevao svađa sa susjedima, pridonosio je blagostanju u dolini, pa je Hamoru bilo stalo do dobrih odnosa s njim. Ženidbe između dviju kuća bile su više nego poželjne, tako da je kralj bio vrlo zadovoljan kad mu je Re-nefer došapnula kako se njegovu sinu svidjela Jakovljeva kćer. I zaista, čim je dočuo da Šalem leži sa mnom, odmah je počeo pripravljati lijepu otkupninu.

Primivši od slugu vijesti kako se dvoje mlađih dobro slažu, kako su zaljubljeni i kako marljivo rade na tome da mu podare unuka, tako se obradovao da je smjesta pozvao Ašnan u postelju, dobrih tjedan dana prije završetka njenih babinja. Re-nefer ih je otkrila, ali je jedva malko izgrdila muža i djevojkju - tako velika bijaše njena radost zbog sinovljeve ženidbe.

Četvrtog dana naše sreće Šalem ustade iz kupke, odjenu se i najavi mi da ide porazgovoriti s ocem: "Vrijeme je da Hamor pripremi otkupninu za nevjестu." Izgledao je tako lijepo u haljinici

sandalama da su mi se oči opet napunile suzama. "Neću više suza, pa čak ni radosnica", priprijeti mi tobоže strogo. Podiže me, još vlažnu od vode, poljubi me u nos, potom u usta, položi me na krevet i reče: "Čekaj me, ljubljena. Nemoj se odijevati. Samo lezi tu, tako da te mogu zamišljati ovakvu. Neću dugo izbivati."

Prekrivši njegovo lice poljupcima, zamolih ga da se požuri. Spavala sam kad se vratio i tiho legao pokraj mene, noseći na sebi, prvi put nakon nekoliko dana, miris svijeta izvan našeg kreveta.

Rano sljedećeg jutra, Hamor se zaputio u Jakovljev tabor, a iza njega su se kotrljala do vrha natovarena kola. Nije poveo ni sluge ni ponio šatore za večernji počinak. Nije se kanio zadržavati kod Jakova niti se s njim cjenkati. Zar je mogao zamisliti da će dobre vijesti i velikodušni darovi koje je donosio izazvati negodovanje?

Novosti o Šalemu i Jakovljevoj kćeri već su se bile pročule po cijelom gradu, ali pod Jakovljevim šatorima nitko o tome nije znao ništa. Kad je čuo da me kraljev sin uzeo za ženu, moj otac ne reče ni riječi i ne dade odgovora na Hamorovu ponudu. Stajao je kao okamenjen, netremice gledajući u čovjeka o kojem su njegovi sinovi Levi i Šimun govorili s toliko otrovnog jedu - čovjeka otprilike svojih godina, ali raskošno odjevena, slatkorječiva i debela. Kralj mahnu rukom prema kolima pretovarenima različitom robom, za koja su bile privezane ovce i koze. Obrati se Jakovu nazvavši ga srodnikom s kojim će ubrzo imati zajedničku unučad.

Jakov zastre oči kukuljicom i prekrije rukom usta da Hamor ne vidi njegovu nelagodu i zapanjenost. Klimao je glavom slušajući kako kralj hvali ljepotu njegove kćeri. Do tog trenutka još uopće nije razmišljao o kćerinoj udaji, iako mu je žena odnedavna to počela spominjati. Djevojka je, bez sumnje, bila dorasla za muža. Unatoč tome, kraljeva ženidbena ponuda u njemu je izazivala tjeskobu, iako ni sam nije znao zašto i osjetio je kako mu se šija koči od razdraženosti kad je video da Hamor očekuje da će on postupiti upravo onako kako se od njega tražilo.

Pokušavao je iznaći neki način da odgodi donošenje odluke i zadobije kakvu-takvu prednost. "Porazgovarat ću o ovome sa sinovima", odgovori on kralju, grublje no što je namjeravao.

Hamor se našao uvrijeđenim. "Tvoja kćer više nije djevica", nastavi on ipak salijetati Jakova. "Ali svejedno sam ti donio otkupninu dostoju nu egiptanske djevice kraljevskog roda - više no što je moj rođeni otac dao za moju ženu. Ne kažem da ona ne zavrjeđuje sve ovo i još više od ovoga. Samo reci što želiš - sve će biti tvoje, jer moj sin voli tu djevojku. A koliko čujem, ni on njoj nije mrzak", dometne na kraju, pa se osmjejnu malko preširoko za Jakovljev ukus. Jakovu nije bilo po volji što se o njegovoj kćeri govori tako neotesanim riječima, premda se baš ne bi bio mogao zakleti da točno zna kako izgleda Dina. Jasno se sjećao jedino kose, bujne i neukrotive, koju je video jednom davno, dok je ona trčala za Josipom pokušavajući ga uloviti.

"Čekat ću sinove", odreže on i okrenu leda kralju, kao da pred njim nije stajao gospodar Šekema nego obični pastir, prepustivši ženama da ga počaste jelom i pićem. No Hamor više nije video razloga da ostane u taboru i krenuo je nazad u palaču, vukući za sobom svoje darove.

Jakov pozove Leu i obrati joj se najoštijim riječima što ih je ikada izgovorio bilo kojoj od žena. "Tvoja kćer više nije djevojka. A ti si bila toliko drska da to zatajiš od mene. Već si i ranije znala previše sebi dopuštati, ali me nikada nisi javno sramotila. Ovaj put si doista prešla sve granice."

Majka je bila jednako iznenađena kao i njezin muž te je navalila na njega da joj ispriča novosti o kćeri. "Sin kralja Šekemskog prisvojio ju je za sebe. Njegov otac došao je isplatiti za nju punu otkupninu, kakva se daje za nevjestu koja je djevica. Stoga predmijnevam da je i bila djevica dok nije zašla medu zidine u onu hrpu gnojiva koju zovu gradom", reče Jakov ogorčeno. "Sada valjda pripada Šekemu i za mene više nema nikakve vrijednosti."

Lea je pobješnjela. "Potraži svoju ženu, moju sestruru", rekla je. "Rahela je ta koja ju je onamo odvela. Rahela je ta koju je grad opsjenio, a ne ja, mužu. Pitaj svoju ženu." Iz Leinih riječi izbjao je zadah žuci.

Često sam se pitala je li ona u tom času uopće mislila na mene, je li patila jer nije znala jesam li se dragovoljno predala ili sam, vrišteći, bila na to prisiljena, je li pokušala srcem doprijeti do mene i osjetiti plačem li ili se radujem. Nažalost, njene riječi govorile su samo o gubitku kćeri koja je otišla u grad, gdje će živjeti medu tudinkama, naučiti njihove običaje i zaboraviti majku.

Otac pozove i Rahelu. "Mužu!" poviše ona, približavajući se sa smiješkom. "Čujem da ima sretnih vijesti."

No Jakov se nije smiješio. "Ne volim taj grad, a ne volim ni tog kralja", odvrati on. "A još manje volim kćer nedostojnu povjerenja i lažljivu ženu."

"Ne reci ništa zbog čega bi mogao požaliti", upozori ga Rahela. "Moja sestra huška te protiv mene i protiv kćeri jedinice, koja je draga i twojoj majci. Ovo je dobra prilika za ženidbu. Ta i kralj kaže da su zaljubljeni jedno u drugo, nije li tako? Zar si zaboravio vlastiti mladenački žar, mužu moj? Zar si toliko ostario da se ne sjećaš žudnje?"

Jakovljevo lice nije odavalo nikakvih osjećaja. Dugo je gledao u Rahelu, ali ona ne skrenula pogledom. "Podaj im blagoslov, mužu", progovori napisljeku. "Uzmi kola prepuna srebra i lanenog platna, iskaži Hamoru dobrodošlicu dostoju kralja. Ti si ovdje gospodar. Nema potrebe za čekanjem."

Jakov se ukoči vidjevši koliko je Rahela uporna. "Kad se moji sinovi vrate s puta, onda ću odlučiti."

Hamor nije pamtilo da se itko ikada prema njemu ponio tako neugodno i neuljudno. Uza sve to, i nadalje je bio sklon Jakovu. "Dobar saveznik, držim", priopćio on Šalemu sljedećeg dana. "I neprijatelj kakvog se valja čuvati. Ponosan je to čovjek. Ne mili mu se izgubiti nadzor nad sudbinom svoje obitelji. Čudi me kako još nije shvatio da djeca, čim odrastu, prestaju služiti roditeljima. Čak i kćeri."

Šalem stade salijetati oca da što prije ponovno posjeti Jakova. "Velim tu djevojku", govorio mu je.

Kralj se zadovoljno nasmiješi. "Ne boj se. Djevojka je tvoja. Nema tog oca koji bi je htio nazad ovakvu kakva je sada. Vrati se ti svojoj ženici, a mene pusti da se pobrinem za oca."

Prošao je još jedan tjedan; moj muž i ja sve smo se više ljubili, na sve istančanije načine, uz cjelove i milovanja. Noge mi nisu doticale tla. Lice me boljelo od osmijeha.

Došao je i dan kad sam primila poseban svadbeni poklon: Bilhinu posjetu. Pojavila se na vratima palače pitajući za Dinu, ženu Šalemovu. Najprije su je odveli k Re-nefer, koja ju je obasula pitanjima o tome zašto Jakov oklijeva nad ponudom njezina muža. Kraljica se također raspitivala o Lei i Raheli te pripomenula Bilhi da ne ode iz palače bez darova za obitelj njene snahe. Potom ju je sama Re-nefer dovela k meni.

Zagrlila sam svoju sitnu tetiću odigavši je od tla i prekrila joj tamno lice poljupcima. "Ti blistaš", primijeti ona kad se odmaknula od mene, držeći moje ruke u svojima. "Sretna si." Nasmiješila se. "Divno je što si uspjela naći takvu sreću. Reći ću to Lei, pa će se primiriti."

"Zar je majka ljuta?" upitah je zbutnjeno.

"Lea je uvjerena da te Rahela predala u ruke zla. Ona je poput tvog oca, puna nepovjerenja prema gradu, i ne svida joj se to što ćeš prostirati krevet unutar gradskih zidina. A prije svega, mislim da joj nedostaješ. No ja ću joj opisati svjetlost u tvojim očima, osmijeh na tvojim usnama, ženstven izgled i vladanje što te rese sad kad si udana žena."

"On je dobar prema tebi, zar ne?" zapita me Bilha, pruživši mi priliku da do mile volje nahvalim svog Šalema. Otkrila sam kako jednostavno pucam od želje da nekome potanko pripovijedam o svojoj sreći i izlila sam sve što mi je bilo na srcu u Bilhine uši, željne mojih riječi.

Pljeskala je dlanovima slušajući me kako govorim kao prava nevjesta. "Oh, tako ljubiti i biti tako ljubljen!" uzdisala je.

Objedovala je sa mnom i kradomice promotrlila Šalema. Složila se sa mnom da je prekrasan, ali nije htjela da joj ga predstavim. "Ne mogu razgovarati s njim prije no što to učini moj muž", zaključila je. "Ali vidjela sam dovoljno da se mogu vratiti kući s povoljnim izvještajem o našoj kćeri."

Sljedećeg jutra još me jednom zagrlila i otišla s Rubenom, koji ju je i doveo u grad. Donijela je vijest o mojoj sreći pod šatore mog oca, ali glas joj bijaše zaglušilo urlanje moje braće koja su me nazivala bludnicom. A Jakov nije učinio ništa da začepi njihova gnusna usta.

Šimun i Levi vratili su se u tabor nakon višednevnog putovanja, osujećeni u svom tajnom naumu. Bili su, naime, u Askalonu - ne samo da trguju kozama, ovcama, vunom i uljem već i da razgovaraju s trgovcima robljem, čiji je posao donosio mnogo veću zaradu od svih teško stečenih plodova rada na zemlji. Dvojica braće žudjela su za bogatstvom i za moći koja bi iz njega proistekla, a nisu se mogli nadati da će od Jakova naslijediti ni prvo ni drugo. Bilo im je jasno da će Rubenu otac podijeliti pravo prvorodstva, dok će Josip dobiti blagoslov; stoga su čvrsto odlučili svojim rukama stvoriti vlastitu sreću, kako god budu znali i umjeli.

Međutim, za boravka u Askalonu Levi i Šimun su doznali da trgovci robljem ne žele ništa osim djece. Posao je loše išao. Odveć veliki broj trgovaca oslabio je tržiste, tako da su zdravi dječaci bili jedina roba za koju se zajamčeno mogla dobiti dobra cijena. Ponudili su na prodaju dvije stare sluškinje, koje bijahu dio miraza njihovih žena, ali za njih nisu uspjeli dobiti niti novčića. Vratili su se kući mrzovoljni i puni gorčine.

Doznavši daje Hamor ponudio mom ocu kraljevsku otkupninu za mene, digli su glas protiv moje udaje, sluteći da bi ta bračna veza mogla oslabiti njihov položaj. Jakovljevu lozu pro-gutat će šekemska vladalačka kuća: dok se Ruben možda i mogao nadati da će postati knezom, oni i njihovi sinovi ostali bi pastiri, siromašni rođaci, nitko i ništa. "Past ćemo na niže grane od Ezava", mrmljali su jedan drugome i braći nad kojom su još imali utjecaja: Leinim sinovima Zebulunu, Jisakaru i Naftaliju te Zilpinima Gadu i Ašeru.

Kad je Jakov sazvao sve sinove u svoj šator da razmotre Hamorovu ponudu, Šimun podiže pesnicu i poviče: "Osveta! Moja je sestra upropastena zbog egipatskog psa!"

Ruben uze u obranu Šalema. "Naša sestra nije se potužila, niti ju je kraljev sin odbacio."

Juda se složi s Rubenom. "Vrijednost ponuđene otkupnine izraz je poštovanja prema našoj sestri, prema ocu i cijelom rodu Jakovljevom. I mi sami postat ćemo knezovima. Bili bismo doista budale da ne primimo darove što nam ih bogovi daju. Blagoslov smatrati prokletstvom kadar je samo potpuni slaboumnik!"

Ali Levi razdera haljine kao da oplakuje moju smrt, a Šimun se opet oglasi: "Ovo je stupica postavljena za Jakovljeve sinove. Ako dopustimo taj brak, gradska raskoš i razbludnost uništit će moje sinove i sinove moje braće. Takva veza mrska je bogu našega oca", izazivaše on Jakova da vidi hoće li mu se usprotiviti.

Gоворили су све гласније и лјутити су им се погледи искрили под светлом svjetiljki, али Jakov i dalje nije открио svojih misli. "Neobrezano pseto svaki dan mi obeščašće sestruru", grmio је Šimun. "Zar da ja мирно подносим такво скрнављење наше једине сестре, кћери моје рођене мајке?"

Nato Josip namjesti sumnjičav izraz i poluglasno reče Rubenu: "Ako se moj brat tako silno brine oko toga što меđu nogama ima Šalem, наš svak, neka otac zatraži kožicu s njegova uda kao otkupninu. Doista, neka svi šekemski muškarci postanu poput nas. Neka naslažu svoje коžице на hrpu visoku kao nosiva motka očevog šatora, па će lijepo njihovi i наши sinovi na isti način mokriti i pariti se i nitko nas više neće razlikovati. Tako, dakle, Jakovljevo pleme neće narasti само u будуćim naraštajima, nego već sutra."

Jakov se uhvati Josipovih riječi koje su bile tek puko izrugivanje na račun braće što su ga još od djetinjstva neprestano kinjila. Ali Jakov ne opazi oštice što se u njima krila, već ih uze ozbiljno, te prozbori: "I Abram podiže svoj nož da obreže svako muško u svom domu koje ne bijaše od njegove krv. Pristanu li muževi šekemski na to, nitko neće moći reći kako nam je kći osramoćena. Načine li muškarci iz grada Šekema takovu žrtvu u čast boga mojih otaca, nas će zanavijek spominjati kao iscjelitelje duša, kao sakupljače ljudi. Poput zvijezda na nebnu, kako bi rečeno našem praocu Abramu. Poput pijeska na obali morskog, kako proreknu moja majka Rebeka. A sada ću ja učiniti da se to dogodi. Učinit ću ono što kaže Josip, jer u njega je moje srce." Jakov govoraše s toliko žara da se nakon njegovih riječi više nije imalo što dodati.

Levijevo lice iskrivi se od bijesa zbog Jakovljeve odluke, no Šimun ga uhvati za ruku i povuče ga za sobom van iz šatora, u noć, daleko od svjetla uljanica i od ušiju braće.

Hamor se ponovno zaputio pod Jakovljeve šatore, zajedno sa Šalemom. Odlučan da se ne vraća u grad bez blagoslova mog oca, vodio je za sobom još dva magarca pretovarena darovima. Moj ljubljeni krenuo je od kuće pun pouzdanja, ali kad stiže pred šator mog oca, kraljevsku povorku umjesto pozdrava opet dočekaše prekrižene ruke domaćina, a prije pregovora nitko pred njih nije donio ni vjedricu vode.

Bez ikakvog uvoda i okolišanja, Jakov progovori prvi. "Ti dolaziš zbog naše kćeri. Pristajemo na vjenčanje, ali ja sumnjam da će naši uvjeti tebi biti po volji, jer su vrlo strogi."

Hamor, čija je ranija naklonost prema njemu potpuno iščezla pred tako uvredljivim nedostatkom gostoljubivosti, odvrati: "Moj sin voli djevojku. Pripravan je za nju učiniti što god bude trebalo, a ja sam pripravan učiniti što god moj sin želi. Nabroj svoje uvjete, Jakove! Šekem će ih ispuniti, tako da tvoja djeca i moja djeca izrode nove naraštaje na ovoj zemlji."

No kad je čuo koju cijenu Jakov ište za svoju kćer, Hamor problijedi. "Kakvo li je to divljaštvo?" upita. "I za koga ti sebe uopće držiš, pastiru, te misliš da možeš tražiti krv od muškosti mog sina, mene, mojih rođaka i podanika? Pomahnitao si od prejakog sunca i od tolikih godina što si ih proveo u divljini. Želiš li da ti vratim djevojku, ovakvu kakva je sada? Mora da slabo mariš za kćer kad se na ovakav način poigravaš njezinom budućnošću."

Ali Salem istupi i položi ruku na očevu. "Prihvaćam zahtjev", reče ravno Jakovu u lice. "Ovdje i sada, ako tebi tako odgovara. Poštivat ću običaje obitelji svoje žene i naredit ću svojim robovima i njihovim sinovima da učine isto što i ja. Znam da moj otac ovako govori zbog straha za mene i odanosti prema svojim ljudima koji će trpjeti. Što se mene tiče, nema mjesta nikakvoj sumnji. Slušam i pokoravam se."

Možda bi Hamor bio zašao u prepirku, protiveći se sinovljevoj ponudi; Levi i Šimun već su bili spremni pljunuti mu u lice. U zraku se osjećala napetost: možda bi bili sijevnuli i bodeži da se odjednom nije pojavila Bilha s vodom i vinom. Za njom su išle druge žene, noseći kruh i ulje: Jakov im dade znak da počnu posluživati. Muškarci u tišini pojedoše nekoliko zalogaja.

Te je večeri sve dogovoreno. Jakov je prihvatio četiri magarca nakrcana darovima kao otkupninu za nevjestu. Šalem i Hamor, kao i ostali šekemski muževi, od velikaša do roba, podvrći će se nožu za tri dana. Istoga jutra, svi će zdravi muškarci, koji se budu zatekli unutar gradskih zidina, također prihvatići da se na njima načini Jakovljev znak, a Hamor je uz to obećao da će ubuduće svaki dječak rođen u gradu biti obrezan osmog dana po rođenju, prema običajima sinova Abramovih. Kralj je također zadao riječ da će bog Jakovljev biti štovan u njegovu hramu: štoviše, nazvao ga je imenom Elohim, jedinim pravim bogom među mnogim bogovima.

Moj otac pripravio mi je lijep miraz. Osamnaest ovaca i osamnaest koza, svu moju odjeću i nakit, moje vreteno i brusni kamen, deset vrčeva novog ulja i šest velikih bala vune. Pristao je dati dopuštenje za buduće ženidbe između njegove djece i djece Šekema.

Hamor položi ruku ispod Jakovljeva stegna, Jakov dotače kraljevo stegno i moje su zaruke zapećaće bez smiješka, bez zadovoljstva.

Te iste noći Šalem se iskrade iz očeva šatora i pohita s novostima nazad u naš krevet. "Sad si udana žena, a ne tek upropoštena djevojka", prošapće, probudivši me prije prvoga jutarnjeg svjetla.

Poljubih ga i odgurnuh od sebe. "Pa dobro, sad kad sam udana žena i kad me više ne možeš otjerati, smijem reći da me boli glava i da ovoga časa ne mogu primiti mog gospodara", rekavši to, skupila sam košulju oko ramena i tobože glasno zijevnula, istodobno zavlačeći ruku medu noge svog muža. "Gospodaru, znaj da žene samo pokorno podnose milovanja svojih muževa - one ne uživaju u tom grubom iskorištavanju svojih tijela."

Šalem se nasmija i povuče me k sebi na krevet; tog jutra voljeli smo se s velikom nježnošću. Bijaše to sjedinjenje nakon najduljeg rastanka još otkako me onog dana pronašao na tržnici i doveo u svoju postelju, koja nam postade zajedničkom ložnicom.

Spavali smo dokasno; tek nakon objeda spomenuo mi je zahtjev koji je pred njega postavio moj otac. Osjetih kako me obuzima studen i kako mi se želudac okreće. Pred očima su mi se stali nizati strašni prizori: moj ljubljeni u samrtnim mukama, nož koji je preduboko zarezao, ognojena rana, Šalem koji mi umire na rukama. Briznula sam u plač kao malo dijete.

On je sve to nastojao prikazati nevažnim. "Ma nije to ništa", uvjeravao me. "Posjekotina na mesu. A koliko čujem, nakon toga će mi užitak s tobom biti još veći nego što je sada. Stoga, ženo, pripremi se. Bit ću na tebi noć i dan."

Nije mi uspio izmamiti smiješak. Drhtala sam od hladnoće koja mi se uvukla u kosti i nije me napuštala.

I Re-nefer me također pokušavala umiriti. Ona nije bila nezadovoljna pogodbom koju je sklopio njen muž. "U Egiptu", reče ona, "dječake obrezuju u dobi kad im se mijenja glas. To izgleda poprilično veselo - trče za njima i hvataju ih, a kad sve bude gotovo, maze ih i hrane svim mogućim poslasticama koje ovi zaželete. Budi bez brige, svi ostanu živi."

"Dat ćemo mom tjelesnom stražaru da obavi taj posao", rekla je. "Nehesi je u svoje vrijeme poodsjecao mnogo kožica. Ja se znam pobrinuti za ublažavanje boli, a ti ćeš mi pomoći, mala primaljo." Čeretala je bez kraja i konca, opisujući kako će sve lako proteći, te me najposlije šapatom upitala, dobacivši mi znalački pogled ispod oka: "Pa zar se tebi ne čini da je muški ud mnogo privlačniji bez kapice?" Meni se, naprotiv, kušnja kojoj se Šalem imao podvrći nije činila nimalo zabavnom i nisam uspijevala svekrvi uzvratiti osmijeh.

Prošla su tri dana. Noću sam se, kao mahnita, držala pripojena uz muža, a suze su mi tekle niz lice čak i dok sam osjećala veću tjelesnu slast negoli ikada dotad. On mi je lizao vlažne obraze i klizio duž mog tijela slanim jezikom. "Kad nam se rodi prvi sin, zadirkivat ću te zbog ovoga", čula sam ga kako šapće, dok sam mu počivala na prsima i drhtala od studeni.

Stigao je i pogodbom utvrđeni čas. Šalem je otišao od mene u zoru. Ostala sam u krevetu, praveći se da spavam, i gledala ga kroz poluotvorene oči kako se pere i odijeva. Kad se prignuo se da me poljubi, nisam okrenula lice prema njegovim usnama.

Ležala sam, osamljena, i u mislima nabrajala koga sve mrzim. Mrzila sam oca jer je za mene zatražio tako užasnu cijenu. Mrzila sam muža i njegova oca jer su pristali platiti tu cijenu. Mrzila sam svekrvu jer je pomirljivo nastojala olakšati stvari. Najviše sam, pak, mrzila sebe, uzrok svoj toj nesreći.

Šćućurena pod pokrivačima, tresla sam se od bijesa, straha i nekakve neodređene zle slutnje, sve dok mi ga nisu vratili.

Obrezivanje je obavljeno u kraljevu predsoblju. Šalem bijaše prvi, Hamor drugi. Prema Nehesijevim riječima, ni kralj ni njegov sin nisu zajauknuli. Nakon njih, na red je došao Ašnanin sinčić: mališan je udario u plač, ali nije dugo trpio - ubrzo se utješio dojkom punom mlijeka. Ostali muškarci iz palače, te ono malo jadnika koji se nisu posakrivali po selima izvan gradskih

zidina, nisu bili te sreće. Nož im je zadavao oštru i žestoku bol - mnogi među njima urlali su kao da ih netko ubija. Krici su parali zrak tijekom cijelog jutra, ali utihnuli su do podneva.

Tog dana vladala je nemilosrdna žega. Nigdje ni daška vjetra, nigdje oblaka: čak i unutar debelih zidina palače zrak bijaše vlažan i težak. Muškarci, koji su se oporavljali od mučne ozljede, znojili su se toliko da im i odjeća i kreveti na kojima su počivali bijahu potpuno mokri.

Hamor, koji tijekom obreda nije ni glasa ispustio, onesvijestio se od bolova; kad je došao k sebi, stavio je nož među zube kako ne bi vrištalo. I moj Šalem je trpio, iako ne tako jako. Ipak je bio mladi i činilo se da mu ljekovite pomasti ublažavaju bol: unatoč tome i za njega je jedini pravi lijek bilo spavanje. Dala sam mu da popije sredstvo za uspavljanje, pa je stoga, kad god bi se načas probudio, bio teške glave, klonuo, odrvenjele čeljusti i ošamućen. Umivala sam lice svog ljubljenog, utočnog u omamljeni san i prala mu oznojena leda najnežnijim mogućim pokretima. Trudila sam se ne plakati, tako da mi lice bude svježe kad se on probudi, no kako je dan odmicao, suze su navirale unatoč mojim nastojanjima. Podvečer sam, već iscrpljena, zaspala pokraj muža; iako je on spavao nag zbog vrućine, ja sam se umotala u pokrivače, štiteći se od ledenog daha svojih strahova.

Negdje tijekom noći, probudila sam se osjetivši kako mi Šalem miluje obraz. Opazivši da sam otvorila oči, uspio je rastegnuti usta u bolni smješak; "Uskoro će sve ovo biti samo san, a naši zagrljaji bit će sladi no ikad", prozbori. Potom sklopi oči i zahrče - bilo je to prvi put da ga čujem kako hrče. Prije no što sam ponovno usnula, pomislila sam na to kako će ga zadirkavati zbog zvuka što ga je ispuštao dok je spavao - poput starog psa koji uživa na suncu. Još ni dandanas nisam sigurna je li Šalem doista izrekao te riječi ili to bijaše tek utjeha koju sam usnila.

Za sve ostalo znam da se doista dogodilo.

Najprije se čulo kako neka žena vrišti. Jadnica, mora da joj se dogodilo nešto strašno, pomislila sam, nastojeći ne slušati prodorni, kreštavi, reski vapaj, odveć grozan a da bi pripadao stvarnom svijetu,glas iz najužasnijih snova.

Divlje, prestravljeni vrištanje dopiralo je iz velike daljine, ali u njemu je bilo toliko boli i straha da ga jednostavno nisam mogla potisnuti ustranu i pokušavala sam se trgnuti iz dubokog sna i nekako pobjeći od tih jezivih zvukova. Krici su postajali sve glasniji i strasniji, dok na kraju nisam shvatila da su mi oči otvorene i da jadnica koju sam žalila nije ni u snu, ni daleko. Krikovi su bili moji vlastiti krikovi, nezemaljski zvuči izlazili su iz mojih razjapljenih, iskrivljenih usta.

Bila sam prekrivena krvlju. Ruke mi je oblila gusta, topla krv što je tekla iz Šalemova vrata, slijevajući se poput rijeke niz krevet i na pod. Njegova krv prekrivala mi je obaze, ujedala me za oči i ostavljala slani okus na usnama. Njegova krv natapala je pokrivače, žarila me po grudima, curila mi niz noge i prekrivala mi prste na nogama. Davila sam se u krvi svog dragoga. Vrištalama tako glasno da bih i mrtve probudila, ali nitko me nije čuo. Nijedan stražar nije provalio vrata. Nijedan sluga nije uteo u odaju. Činilo se kao da sam posljednji živi stvor na svijetu.

Prije no što sam začula zvuk koraka, bez ikakvog upozorenja, nečije snažne ruke dograbile su me i otrgnule od mog ljubljenoga. Dok su me dizale s kreveta, za mnom je ostao krvavi trag, a moj vrisak razlijegao se kroz noćnu tamu. Bijahu to ruke Šimunove (on me podignuo) i Levijeve (on mi je zapušio usta); njih dvojica zavezaše mi ruke i noge kao kozi pripravljenoj za žrtvovanje, natovariše me magarcu na ledu i žurno me otpremiše u očev tabor, tako da nisam stigla uzbuniti niti jednoga od jadnih stanovnika koji su još bili živi u gradu osuđenom na smrt. Noževi moje braće bjesomučno su radili sve dok zora nije otkrila nepojmljivu grozotu što je počiniše sinovi Jakovljevi. Poubijali su sve muškarce koje su pronašli unutar gradskih zidina.

Ja o svemu tome nisam znala ništa. Znala sam samo da želim umrijeti. Samo me smrt mogla izbaviti od užasa što sam ga doživjela. Samo mi je smrt mogla donijeti mir nakon što sam vidjela Šalema zaklanog, krvavog, iznenada umorenog u snu. Da mi netko nije olabavio povez na ustima

dok sam povraćala, moja bi se želja ispunila. Cijelim putem uz brdo, prema Jakovljevim šatorima, nijemo sam vrištala. O, bogovi! O, nebesa! O, majko! Zašto sam još živa?

POGLAVLJE OSMO

Ja sam bila prvi vjesnik onoga što se dogodilo. Ugledavši me okrvavljenu od glave do pete, majka vrissnu i sruši se na zemlju, naričući nad svojim ubijenim djetetom; svi izđoše iz šatora da doznaaju razlog njezinog kuknjavi. Za to me vrijeme Bilha odve- zala i pomogla mi da se osovim na noge, dok su se u Leinu ukočenom pogledu smjenjivali užas, potom olakšanje te na kraju zapanjenost. Pružila je ruke prema meni, ali izraz mog lica odvratio ju je od pokušaja da mi se približi.

Okrenula sam se i zakoračila, smjerajući nazad prema Šekemu, no majke me podigoše s tla, a ja sam bila preslabu da bih im se oduprla. Svukle su s mene pokrivače i košulju, pocrnjele i ukrućene od Šalemove krvi. Oprale su me, natrljale uljem i očešljale mi kosu. Prinijele su mi hranu ustima: nisam je htjela ni okusiti. Polegle su me na prostirke: ni oka nisam stisnula. Do kraja dana, niti se tko usudio progovoriti sa mnjom, niti sam ja ikome imala bilo što reći.

Kad je pao mrak, čula sam kako se u tabor vraćaju braća, dovlačeći sa sobom plijen zadobiven grabežom: osluškivala sam jadikovanje žena, plač djece, blejanje životinja, škripu kola pretrpanih opljačkanim stvarima. Šimun i Levi promuklim su glasom izvikivali zapovijedi. Jakova nije nigdje bilo čuti.

Poslije svega što sam doživjela, trebala sam biti satrta od боли. Trebala sam biti iscrpljena toliko da ne mogu otvoriti oči. Umjesto toga, hrptenjača mi je otvrđnula od mržnje. Još putem prema brdimu, dok sam se drmusala zavezana poput žrtvene životinje, u meni se razbuktao gnjev koji je neprekidno rastao, hraneći se vlastitom silinom: osjećala sam ga ležeći na pokrivaču, nepomična i budna. Na zvuk glasova braće ustadoh s ležaja i stupih pred šator da se suočim s njima.

Iz očiju mi je sijevao plamen. Da sam mogla, sve bih ih bila sažegla jednom riječju, jednim dahom, jednim pogledom. "Jakov!" riknuh kao ranjena životinja. "Jakov!" zaurlah, zovući ga po imenu, kao da sam ja otac, a on jogunasto dijete.

Jakov se pojavi na ulazu u šator, drhteći. Kasnije će tvrditi kako nije znao ništa o nedjelu počinjenom u njegovo ime. Svalit će krivicu na Šimuna i Levija i okrenut će im leđa. No dok je stajao tamo pred mnjom, vidjela sam mu u zamućenim očima da mu je posve jasno što se dogodilo. Vidjela sam njegovu krivnju prije nego što ju je uspio zanijekati.

"Jakov, tvoji su sinovi počinili ubojstvo", progovorih glasom koji ni sama nisam prepoznavala. "Ti si lagao, ti si dao svoj prešutni pristanak, a tvoji su sinovi pobili nedužne ljude, oborivši se na njih dok su ležali u slabosti zbog bolova koje su pretrpjeli prema tvojoj zamisli. Ti si orobio tijela mrtvih i poharao njihova grobišta i stoga će te njihove sjene progoniti zauvijek. Ti i tvoji sinovi u crno ste zavili naraštaj udovica i siročadi koji vam nikada za to neće oprostiti."

"Jakov!" zatutnji moj glas poput grmljavine. "Jakov!" pro-siktah poput zmije koja svlači kožu pa ipak živi; "Jakov!" zatulih tako da je mjesec poblijedio.

"Jakov više nikada neće upoznati sreću. Izgubit će ono što je čuvao i odbacit će one koje bi trebao prigrlići. Nikada više neće naći spokoja, a njegove molitve neće nalaziti puta do boga njegovih otaca."

"Jakov znađe da su moje riječi istinite. Pogledaj me, jer na meni je krv pravednih muževa šekemskih. Njihova krv okaljala je tvoje ruke i tvoju glavu i ti više nikada nećeš biti čist."

"Nečist si i neka si proklet", rekavši to, pljunuh u lice čovjeku koji nekoć bijaše moj otac. Okrenuh mu leđa i od tog je časa on za mene bio mrtav.

Bacila sam kletvu na sve njih. Osjećajući još u nosnicama miris krvi svog muža, prozivala sam ih jednog po jednog i prizivala upomoć sile svih bogova i božica, sve zloduhe, sve patnje i nevolje, da unište i prožderu sinove moje majke Lee i sina moje majke Rahele, sinove moje majke Zilpe i sina moje majke Bilhe. Šalemove krv usirila mi se pod noktima i u mom srcu ne bijaše ni truna samilosti prema ikome od njih.

"Sinovi Jakovljevi su zmije otrovnice", napoljetku rekoh svojoj braći što su se kukavno pogrbila od straha. "Puni su gnjileži poput crva koji se hrane strvinama. Sinovi Jakovljevi ispaštati će, svaki ponaosob, i svaki će se od njih u svojoj patnji okrenuti protiv oca svojega."

Okrenula sam se od njih, ispraćena savršenom tišinom koja se poput zida ispriječila medu nama. Bosonoga, odjevena samo u košulju, napuštala sam braću, oca i sve ono što je za mene značilo dom. Napuštala sam i ljubav - više mi nikada neće biti dano da gledam svoj odraz u majčinim očima. Svejedno, nisam mogla dalje živjeti s njima.

Otišla sam u mračnu noć bez mjesečine, spuštajući se stazom prema dolini; raskrvarila sam stopala, izubijala koljena, ali nisam niti jednom zastala do ulaza u Šekem. Pred očima mi je neprestance lebdjela ista slika.

Pokopat ću muža i biti pokopana uz njega. Pronaći ću njegovo tijelo i umotati ga u laneno platno, uzet ću nož koji mu je okončao život i rezati sebi zapešća, tako da uzmognemo zajedno spavati u smrti. Provest ćemo vječnost u tihom, tužnom, sivom svijetu mrtvih, jedući prah i promatrajući, kroz naše od praha načinjene oči, himbeni svijet ljudi.

Nisam razmišljala ni o čemu drugome. Bila sam usamljena i prazna - grob koji čeka da ga ispuni mir smrti. Hodala sam i hodala, sve dok se ne nađoh pred velikim vratima grada, na koljenima, ne mogavši se pomaknuti.

Da me Ruben pronašao i odnio nazad, bio bi to kraj mog života. Možda bih bila provela još mnoge godine hodajući naokolo i plačući, poluluda, te bih skončala dane na ulazu u šator treće žene nekoga od braće drugog reda. No moj život zapravo bi bio završio te noći.

Da me Ruben pronašao, Šimun i Levi jamačno bi umorili moje čedo, izloživši ga vani u noći da ga šakali rastrgaju. Možda bi me i prodali u ropstvo zajedno s Josipom, prethodno mi išcupavši jezik da im više ne mogu proklinjati oči, kožu, kosti i mošnje. Njihove boli i patnje, ma kako strahovite bile, za mene nikada ne bi bile dovoljne.

Ne bih se bila smekšala niti onda kad je Jakov, skrivajući se u strahu, uzeo novo ime - Izra'El - da ga ljudi ne bi pamtili kao koljača iz Šekema. Sakrio se od imena "Jakov", koje postade istoznačnicom za riječ "lažljivac"; "Ti služiš bogu Jakovljevom" - u zemlji šekemskoj bijaše to naraštajima jedna od najgorih uvreda kojom se čovjek mogao nabaciti na drugog čovjeka. Da sam bila blizu njega, možda bih se bila smješkala gledajući kako ga napušta dar za postupanje sa životinjama i kako čak i psi bježe od njega. Nije zaslužio ništa manje od samrtnih muka kroz koje je prolazio kad je čuo da su Josipa rastrgale divlje zvijeri.

Da me Ruben pronašao na vratima Šekema, ja bih se bila pobrinula da Rahela dobije dostojan pogreb. Moja teta umrla je na putu, dok je Jakov bježao od gnjeva stanovnika doline koji smisljavaju kako da osvete smrt Hamorovu i uništeni mir Šekema. Umrla je u mukama, rađajući Jakovljeva posljednjeg sina. "Sin tuge" - tako je nazvala dječačića zbog kojeg je iz nje istekla rijeka crne krvi. No ime što ga Rahela nadjenu svom čedu zvučalo je previše kao optužba: stoga Jakov pogazi želju svoje umiruće žene, lažno tvrdeći kako se mališan zapravo ne zove Ben-Oni, nego Benjamin.

Strah otjera Jakova od Rahelina jadnog, iscrpljenog tijela, koje je zakopao pokraj ceste, žurno i bez ikakvog obreda, tek s nekoliko kamenčića u znak sjećanja na veliku ljubav svoga života. Možda bih ja bila ostala na grobu zajedno s Innom, koja se više nije htjela maknuti s tog mjesta: prikupila je najljepše kamenje iz okolice i podigla žrtvenik na spomen svojoj jedinoj kćeri. Inna je naučila žene iz doline da zazivaju Rahelino ime i vežu crvene vrpce oko njezina spomenika, uvjeravajući ih da će im zauzvrat utrobe rađati samo živo potomstvo; tako se pobrinula da ime moje tete zauvijek živi na ženskim usnama.

Da me Ruben pronašao, bila bih gledala kako se moje prokletstvo obavlja oko njegova vrata, oslobađajući neutaženu strast koju je cijeloga života osjećao prema Bilhi (kao i ona prema njemu) i sve nikad izgovorene riječi njihove ljubavi. Jednom kad je brana konačno popustila, njih dvoje hrlili su bez predaha jedno drugome u zagrljaj: ljubili su se na poljima, pod zvijezdama, pa čak i u samom Bilhinu šatoru. Bijahu to najvjerniji, najpostojaniji ljubavnici, na sliku i priliku Kraljice mora i njezina gospodara, supruga i brata: stvoreni jedno za drugo i zbog toga osuđeni na propast.

Nakon što ih je naposljetku zatekao zajedno, Jakov je razbaštinio najvrjednijeg od svih svojih sinova i poslao ga na najudaljenije pašnjake, odakle nije mogao štititi mlađeg brata Josipa. Bilhu je udario preko lica s takvom žestinom da joj je polomio zube. Nakon toga, stala je kopnjeti. Slatka, mala majčica smanjivala se i mršavjela, postajala sve tišom i opreznjom. Nije više kuhala, već samo prela, a njena nit bijaše tanja nego ijedna nit što ju je ikad ijedna žena isprela - tanka poput paukove mreže.

A onda je jednog dana nestala. Odjeća joj je ležala na prostirci, a ono malo prstenova što ih je imala tamo gdje bi joj inače bile ruke. Nije bilo nikakvih tragova koji bi vodili iz šatora. Jednostavno je iščezla i Jakov više nikada nije spomenuo njeni ime.

Zilpa je umrla od groznice one iste noći kad je Jakov podno posvećenog stabla smrskao posljednje od Rahelinih kućnih božanstava. Slučajno je naišao na malu božicu-žabu - onu istu koja je otključavala vrata utrobe naraštajima žena - i sjekirom skršio drevni kip. Potom se pomokrio po zdrobljenom kamenu, prokljinjući ga kao razlog svim svojim nesrećama. Vidjevši to, Zilpa stade čupati kosu s glave i vrištati. Preklinjala je da je snađe smrt i pljuvala po uspomeni na majku koja ju je ostavila. Ležala je na tlu, trpajući u usta šake pune zemlje. Tri muškarca morala su je zajedničkim snagama svezati kako ne bi sama sebi učinila štogod nažao.

Bijaše to strašna smrt: dok su je pripremali za pokop, njeni tijelo raspalo se na komadiće poput krhkog stare glinene uljanice.

Drago mi je što to nisam vidjela. Zahvalna sam jer nisam bila nazočna onda kad je Lea izgubila sposobnost služenja šakama, a potom i cijelim rukama; zahvalna sam jer je nisam vidjela onoga jutra kad se probudila usred vlastite nečisti, nesposobna da ustane. Ona bi me bila preklinjala, kao što je preklinjala svoje bezosjećajne snahe, da joj dadem otrova i ja bih to bila učinila. Bila bih se smilovala, svarila joj smrtonosni napitak, ubila je i pokopala. Radije to nego da je gledam kako umire u poniranju, raspadajući se.

Da me Ruben odnio nazad, pod šatore ljudi koji su me iskoristili kao sredstvo da ubiju Šalema, i ja bih u svom srcu svakoga dana počinjala ubojstvo. Moji snovi bili bi ispunjeni žući i gorčinom. Bila bih rugoba, ljaga na licu zemlje.

Bogovi su ipak sa mnom imali drugačije namjere. Ruben je zakasnio. Kad je stigao do istočnih vrata grada, sunce je sjalo nad zidinama, a mene su dotad već bile odnijele neke druge ruke.

TREĆI DIO

EGIPAT

POGLAVLJE PRVO

Ležala sam bez svijesti na rukama Nehesija, Re-neferina upravitelja dvora i tjelesnog stražara. On me unio u palaču, u kojoj je vrvjelo od muha privučenih krvlju pobijenih očeva i sinova. Moja braća u svojoj su bjesomučnoj okrutnosti digla noževe čak i na Ašnanina mališana, a njegova jedna majka iskrvarila je do smrti braneći ga - odrezali su joj ruku dok je pokušavala zaustaviti sječivo.

Od svih muškaraca u kući jedino je Nehesi preživio. Čim su se palačom počeli razlijegati krici, pojurio je u kraljeve odaje na vrijeme da zaštitи Re-nefer od Levija i jednoga od njegovih ljudi. U trenutku kad je stigao, kraljica je upravo bila uperila nož u Levija. Nehesi je ranio mog brata u stegno i na mjestu ubio njegovog slugu. Silom je istrgnuo bodež iz kraljičinih ruku kako bi je spriječio da ga zarine u vlastito srce.

Donio me do Re-nefer, koja je sjedila na prljavom podu dvorišta, glave oslonjene o zid, kose pune prašine, noktiju umrljanih krvlju. Godine su prošle prije no što sam shvatila zbog čega me nije ostavila da umrem i zbog čega nije bila prepuna gnjeva prema meni, koja bijah uzrokom umorstva njezinih najmilijih. Re-nefer je krivila isključivo samu sebe za muževu i sinovljevu smrt, jer je željela da me njen sin uzme za ženu i prinosila je žrtve za uspjeh našeg bračnog sjedinjenja. Ona je poslala Šalemu da me traži po tržnici i sve uredila tako da nas dvoje nesmetano padnemo jedno drugome u zagrljaj. Uzela je na sebe breme krivnje i više ga nikad nije skinula.

Drugi razlog Re-neferina sažaljenja prema meni bijaše jači i od grizodušja. Nadala se unuku - nekome tko će joj jednog dana podignuti grob i ispuniti pustoš njezina života, nekome za koga bi imalo smisla živjeti. Zbog toga se načas prenula iz mrtvila i, malo prije no što će se dati u bijeg iz Kanaana, poslala Nehesiju da me traži po opustošenom gradu tuge.

Odani sluga poslušao ju je bez riječi, ali sa strahom. On je poznavao kraljicu bolje od ikoga - bolje od njenih sluškinja, nesumnjivo bolje od njezina muža. Ta došao je s njom u Šekem još davno, onda kad je tek bila stigla u palaču kao uplašena mlada nevjesta. Stoga je, kad me pronašao, razmišljao bi li trebao uvećavati bol svoje gospodarice donoseći pred nju još više žalosti. Ležala sam mu na rukama poput mrtvog tijela; čim sam se osvijestila, počela sam vrištati i noktima do krvi derati vrat. Morali su mi zavezati ruke i zapušti usta kako bismo se pod okriljem noći mogli neopaženi iskrasti iz grada.

Re-nefer i Nehesi iskopaše iz zemlje čupove napunjene zlatom i srebrom i kradomice se uputiše, vodeći me sa sobom, prema luci u Jopi, gdje su unajmili minojski brod da ih preveze u Egipat.

Tijekom plovidbe spustila se strašna oluja: jedra su se razderala, a brod se gotovo prevrnuo. Mornari, koji su čuli moje vrštanje i grčevito dahtanje, bili su uvjereni da sam opsjednuta, u vlasti zloduha, te da je taj zloduh prizvao razbješnjelo more protiv njih. Samo ih je Nehesijeva sablja spriječila da me ne ščepaju i ne bace u valove.

Ja o svemu tome nisam znala ništa: ležala sam u tami, umotana, oznojena, s jedinom željom da se pridružim mužu. Možda bijah odviše mlada da umrem od tuge ili sam možda imala predobru njegu a da skončam od žalosti. Re-nefer se nije udaljavala od mene. Neprestance mi je vlažila usne i govorila mi umirujućim, blagim glasom, kakvim se majke obraćaju hirovitoj dječici.

Pronašla je razlog za nadu. Dok sam ja ležala u vlastitoj tami, na nebū se pojavio mladi mjesec, ali između mojih nogu nije bilo krvi koja bi umrljala pokrivače. Trbuš mi je bio mekan, prsi vruće, a dah mi je vonjao po ječmu. Nakon nekoliko dana san mi više nije bio onako grozničav kao prije. Gutala sam juhe kojima me Re-nefer hranila i šutke joj stiskala prste u znak zahvalnosti.

Na dan kad smo se imali iskrccati s broda, svekrva dođe do mene, čvrsto mi pritisnu prste na usta i stade govoriti; sipala je riječi brzinom koja bijaše neprimjerena stanju mog zdravlja. "Vraćamo se u zemlju moje majke i mog oca. Čuj što će ti reći i budi poslušna."

"Ja će te pred bratom i njegovom ženom zvati svojom kćeri. Ispričat ćeš im kako si služila u mojoj kući i kako te moj sin kao djevcu uzeo uz moj pristanak. Kazat ćeš im kako si mi pomogla da pobjegnem od divljih tuđinaca. Ti ćeš mi biti snaha, a ja tvoja gospodarica. Rodit ćeš mi sina na koljenima i taj sin bit će knez u Egiptu."

Oči joj susretoše moje, tražeći u njima razumijevanje. Re-nefer bijaše dobrostiva i voljela sam je, ali mi se ipak činilo da tu nešto ne valja. Nisam uspijevala odrediti zbog čega me obuzima zebnja dok je slušam kako govori. Tek sam kasnije shvatila da moja nova majka nijednom nije izustila ime svog sina - mog muža - niti je kada rekla riječ o njegovu ubojstvu ili o mojoj braći i njihovoj prevari. Nismo nijedanput zaplakale, nismo ožalile Šalema, niti mi je rekla gdje je grob moga ljubljenoga. Užas je ostao neizrečen, moja tuga zapečaćena iza usana. Nakon tog dana nikada nismo spomenule našu zajedničku prošlost i ja sam bila osuđena na besmislenu priču koju je ona izmisnila.

U času kad sam stupila na tlo Egipta, bila sam trudna i obudovjela. Odjevena poput Egipćanke, u bijelo laneno ruho, hodala sam otkrivene glave premda više nisam bila djevojka: takav, naime, bijaše običaj među tamošnjim ženama. Nosila sam malu košaricu s Re-neferinim stvarima, i ništa drugo - ništa što je pripadalo meni. Nisam imala ni komadića vune istkana rukama mojih majki, pa čak niti utjehe sjećanja.

Na putu prema velikom gradu na jugu, u kojem je bio dom Re-neferina brata, mogla su se vidjeti mnoga čudesa. Pokraj nas su promicali gradovi i piramide, ptice i lovci, palme i cvijeće, pusti predjeli pokriveni pijeskom i strme litice, ali ja ništa od toga nisam opažala. Oči su mi najčešće počivale na rijeci kojom smo plovili; uporno sam gledala u vodu prateći pogledom trag svoje ruke, uronjene u tamnu površinu koja je neprekidno mijenjala boje iz smeđe i zelene u crnu i sivu... i jednom, dok smo prolazili pokraj štavionice koža, u grimiznu.

Te noći skočila sam iz sna i grčevito se uhvatila rukama za vrat, daveći se u krvi i vriskovima prizivajući Šalema, pomoć, majku, u mori koja će me neumoljivo dugo pratiti iz noći u noć. Prvo bih u snu osjetila na leđima pritisak Šalemova tijela, predivnu i utješnu težinu. Potom mi se nekakva neprirodna vrućina prelila preko prsiju i ruku - i onda bih otkrila da su mi usta puna Šalemove krvi, a nos zapušen prljavim vonjem života koji istječe iz njega. Borila bih se da otvorim oči, zamućene i slijepljene od krvi. Vrištala bih dok ne ostanem bez daha, ali ne bih čula nikakav zvuk. Svejedno bih i dalje vrištala, u nadi da će mi srce i želudac iskočiti s vriskom, pa da će tako i ja napokon umrijeti.

Četvrte noći zaredom - baš kad me krv preplavila i kad sam otvorila usta da završtim tražeći smrt - k svijesti me prizvao oštar, zasljepljujući bol. Sopćući sam se uspravila na ležaju i ugledala

Nehesija kako stoji iznad mene, držeći mi sablju prislonjenu tupim krajem uz tabane po kojima me upravo udario. "Sad bi bilo dosta", prosiktao je. "Re-nefer to više ne može podnijeti."

Otišao je dok sam se, kose nakon striješene od straha, još borila da dođem do daha. Otad pa nadalje redovito sam se budila sama, usoptana i u znoju, čim sam u snu osjetila kako mi se vrućina polagano razlijeva preko prsiju. Ležala bih na leđima i trudila se da ponovno ne zaspem. Naskoro sam počela strahovati od sunčeva zalaska, jednako kao što neki ljudi strahuju od smrti.

Moji strahovi blijeđeli su za dana pod sunčevim svjetлом. Ujutro, prije no što bi nas pritisnula vrućina, Re-nefer je sjedila sa mnom i Nehesijem i pripovijedala nam vesele pričice iz svog djetinjstva. Kad smo jednom zgodom ugledali patku, ona se odmah prisjetila lovačkih pohoda u koje je, kao mala, odlazila s ocem i braćom, u najstarijega od kojih smo se nadali naći pribježište. Njezino je zaduženje bilo brinuti se za štapove koji su se bacali u lov, dodavati ih lovcima i unaprijed predviđati kad će im štapovi ustrebati. Drugom prilikom, dok smo plovili pokraj jedne velike palače, potanko je opisivala očinski dom u Memfisu i mnogobrojne nasade, cvjetnjake, povrtnjake i jezerca u njegovu golemom vrtu. Otac joj bijaše pisar u službi svećenika boga Re, pa je obitelj živjela vrlo ugodnim životom.

Re-nefer se sjećala svake sluškinje i ropkinje koja je o njoj brinula tijekom djetinjstva. Govorila je o majci, Nebettany, prelijepoj ali hladnoj - vječito se zabavljača oko posudica s ličilima i bila je najsretnija kad bi joj sluškinje u raskošnoj kupaonici izlijevale po leđima vrč za vrčem mirisne vode. Ali Nebettany je ionako umrla u porodu još dok su Re-neferino čelo krasili uvojci kakve su nosile male djevojčice.

Nižući dražesne pričice i opise, svekrva mi je prikazala cijeli svoj život, od najranijeg djetinjstva pa sve do onog tjedna kad je zbog udaje napustila Egipat. Pripreme za putovanje bile su pomne i opsežne, a prikupljeni miraz golem. Re-nefer se sjećala svega: točne količine lanenog platna u škrinjama, dragulja kojima joj bijahu urešeni prsti i vrat, momaka iz posade svečano okićene ladice kojom je plovila na sjever, prema moru.

Nagnula sam se naprijed, u iščekivanju, nadajući se da će doznati kakvu pojedinost o životu u Šekemu, da će čuti pripovijest o Šalemovu rođenju ili neku zgodu iz doba njegova dječaštva. Umjesto toga, Re-nefer je prekinula priču onog trenutka kad je spomenula dolazak u šekemsку palaču; bezizražajni pogled zamijenio je dotadašnju veselost. Nije rekla ni riječi o Kanaanu, ni o mužu, ni o djeci koju mu je rodila. Niti jedan jedini put nije izgovorila Hamorovo ime - kao da se Šalem nikada nije rodio, niti me ikada volio, kao da nije na smrt iskrvario na mojim rukama.

Iz njene šutnje izbjjala je neizmjerna bol, ali čim sam načinila pokret da joj dotaknem ruku, ponovno je razvukla lice u veseli osmijeh, okrenula se na drugu stranu i počela brbljati o ljepoti palmi i o visokom položaju svoga brata koji je glavni pisar i nadglednik u hramu boga Re. Spustila sam pogled na vodu i nisam ga otamo micala sve dok nismo uplovili u Tebu.

Veliki grad blještao je pod zrakama zalazećeg sunca. Na zapadu, grimizne litice stražarile su nad zelenom dolinom, kojom su se poput ukrasa rasuli hramovi, oličeni vedrim bojama i okićeni zelenim i zlatnim plamencima. Na istočnoj obali rijeke također su se uzdizali hramovi, a uz njih velike palače i nepregledno mnoštvo niskih obijeljenih kuća, obasjanih ružičastim i zlaćanim odsjajima sunca što se počelo povlačitiiza strmih stijena. Vidjela sam bijele šatore razapete po krovovima i zapitala se ne živi li u njima, iznad stanovnika grada, neka posebna vrsta ljudi.

Ulice koje su vodile od riječne obale bile su bučne i prašnjave; hodali smo brzo, jer smo htjeli stići do odredišta prije mraka. Pomalo se mračilo, a miris lotosa sve se jače osjećao u zraku. Nehesi upita nekog prolaznika za put do kuće pisara Nakht-reia. Čovjek mu pokaza veliku palaču, smještenu pokraj jednoga od veličajnih hramova na istočnoj obali.

Naga djevojčica otvorila široka, sjajno uglačana vrata i zatrepc će ugledavši pred sobom troje čudnih neznanaca. Re-nefer zatraži prijam kod Nakht-reia, svog brata, no mala je i dalje samo piljila u nas. Vidjela je nekakvu gospodu, Egipćanku, u prašnjavoj haljini, bez ličila i bez nakita, golemog crnog

stražara s bodežom zataknutim za pas, bez obuće na nogama, i tuđinku u haljini koja joj je loše pristajala, a glavu je tako nisko pognula kao da krije zečju usnu.

Vidjevši da se sluškinjica nije pomakla ni kad je Re-nefer opetovala svoj zahtjev, Nehesi jednostavno gurne vrata, širom ih otvoriti i uđe kroz predvorje u veliku dvoranu. Kućedomačin je upravo dovršavao posao za taj dan, sjedeći sa svitcima u krilu, okružen pomoćnicima koji su mu se smjestili podno nogu. Zaprepašteno se trgne i zagleda se u Nehesiju, ali kad je spazio Re-nefer, Nakht-re skoči na noge razasuvši papiruse i pohiti prema njoj da je zagrli.

Čim mu se našla u zagrljaju, Re-nefer stade plakati - nisu to bile suze olakšanja i radosti žene koja je sretna zbog ponovnog sastanka s obitelji, nego bolni jecaji majke čije je dijete ubijeno u krevetu. Jaukala je u naručju preneraženog brata, a onda pala na koljena i gorko ridala, dajući napokon oduška svom slomljrenom srcu.

Privučeni tim strašnim zvucima, u dvoranu se sjatiše svi Nakht-reovi ukućani: kuharice i vrtlari, pekari i djeca, pa i sama gospodarica. Nakht-re podigne sestru s tla i posjedne je na svoju stolicu, te zapovjedi da je rashlade lepezom i dadu joj vode. Sve oči bijahu uperene u Re-nefer koja je, obujmivši rukama njegove, kazivala bratu svoju priču lišenu pojedinosti - istu onu što ju je bila izgovorila meni. Rekla mu je kako su joj dom zauzeli divlji tuđinci, kako joj je sav imetak opljačkan, obitelj poklana, cijeli njezin život opustošen. Pričala je o bijegu i o oluji na moru. Kad ju je Nakht-re upitao za muža, ona mu odgovori: "Mrtav. I moj sin!" pa opet brižnu u plač. U taj čas sve nazočne žene uzeše naricati, lelečući prodornim glasovima od kojih mi se ježila koža na zatiljku kao da slušam izgovaranje kakve kletve.

Kad ju je brat ponovno zagrio, Re-nefer se pribere. "Nehesi je moj spasitelj", reče i svi se pogledi okrenuše tamo gdje smo on i ja stajali jedno uz drugo. "Da nije bilo njegove snažne mišice, njegove mudrosti i utjehe, ja bih dosad već bila mrtva. On me izveo iz Kanaana, a zajedno sa mnom i ovu djevojku, koja bijaše žena mog sina i koja u utrobi nosi mog unuka." Pogledi se složno spuste prema mom trbuhu, a moje ruke, kao da njima upravlja vlastita volja, pomaknu se onamo gdje je u meni raslo čedo.

Osjećala sam se poput gluhače gledajući sve te ljude čiji jezik nisam razumjela. Znala sam tek nekoliko egipatskih riječi, naučenih u krevetu s ljubljenim, riječi za dijelove tijela, sunčev zalazak i sunčev izlazak, kruh, vino i vodu. I ljubav.

Srećom, Egipćani su narod koji govori vrlo izražajno, služeći se rukama i razgovijetno ustima oblikujući riječi, tako da sam uspijevala pratiti sadržaj razgovora. Promatrajući Re-neferino lice, shvatila sam da joj je otac mrtav, mladi brat negdje daleko, najdraža prijateljica - ili, možda, sestra - umrla u porodu te da je Nakht-re uspio u životu jednako kao i otac.

Stajala sam pokraj vrata, gdje nitko na mene nije obraćao pozornost, sve dok se nisam srušila. Probudila sam se negdje tijekom noći, u mraku, na mirisavoj slamarici pokraj kreveta gdje je mirno spavala Renefer. Činilo se da i svi ostali u kući spavaju. Vladala je duboka tišina: da poslijepodne nisam prolazila bučnim ulicama grada, pomislila bih da sam usred pustе livade ili na vrhu planine.

Ptičji cvrkut prekinuo je muk; osluškivala sam, nastojeći otkriti pravilnost u nesputanom, zanesenom pjevu. Jesam li ikad dotada čula pticu kako noću pjeva? Nisam se mogla sjetiti. Tog časa mislila sam samo o glasu ptice koja pjeva blijeđoj svjetlosti polumjeseca - gotovo da se i nasmiješih.

Moj užitak naglo se prekine kad sam osjetila da mi nešto lagano dodiruje prste. Skočila sam na noge prigušivši krik, jer sam se prisjetila udarca Nehesijeve sablje po tabanima. Nekakva mala sjena kružila je oko mene. Ptica je i dalje izvijala svoju treperavu pjesmu, ali kao da se rugala mojoj maloprijašnjoj radosti.

S užasom sam gledala u sjenu koja je skočila na Re-neferin krevet i iščezla. Pokušavala sam pogledom prodrijeti kroz tamu sve dok me oči nisu zaboljele; suze mi navriješe od tuge zbog smrti moje dobre gospodarice - jer ono ju je stvorene sigurno ubilo. Lomila sam ruke, obuzeta sažaljenjem

prema samoj sebi, napušteno i bez ikoga svoga u dalekoj zemlji. Nehotice mi se omaknu glasan jecaj, kadli se Re-nefer promeškolji.

"Što ti je, dijete?" promrmlja u polusnu.

"Opasnost", jedva procijedih, štucnuvši.

Ona se uspravi i sjedne na krevet, a sjena skoči prema meni. Pokrila sam se preko glave i vrisnula.

Re-nefer se tiho nasmije. "Mačka", objasni mi. "Obična mačka. Bastet vlada srcem ove kuće. Hajde sada, spavaj", uzdahne i spusti se nazad na jastuk.

I ja sam opet legla, ali te noći više nisam zatvorila oči. Ne prođe dugo prije no što je danje svjetlo počelo prodirati kroz prozore, poredane pri vrhu zidova, blizu stropa. Dok je sunčev sjaj malo-pomalo ispunjavao odaju, pomno sam razgledavala obijeljene zidove i pratila kako pauk u jednom kutu plete mrežu. Promatrala sam kipove nepoznatih kućnih božanstava, smještene po udubinama u zidovima; ispružila sam ruku i dotakla nogu kreveta na kojem je spavala moja gospodarica, skladno izrezbarenu u obliku goleme životinjske šape. Udisala sam ugodan miris svog ležaja - vonj sijena pomiješan s miomirisom nekog nepoznatog cvijeta. Soba je bila puna lijepih, vješto ispletениh košara i rogožina. Na drvenoj kutiji, ukrašenoj umetcima od različitih vrsta drveta, stajale su mnogobrojne posudice i kutijice, a pokraj njih veliki kup uredno složenih komada platna - kasnije sam doznala da su to ubrusi koji služe za otiranje nakon kupanja. Sve tkanine i predmeti bili su obojeni živahnim bojama.

Ni po čemu mi mjesto nije bilo među tim prekrasnim stvarima; unatoč tome, one su tvorile jedini dom koji sam imala.

Prvih tjedana jedva da sam bila svjesna djeteta koje je raslo u meni. Moje tijelo izgledalo je kao i uvjek, a nova okolina u kojoj sam se našla posve me zaokupila, pa nisam ni pratila mjeseceve mijene; Egipćanke su obilježavale dolazak mladog mjeseca skromnim obredom, ali tijekom mjesecnog krvarenja nisu bile odijeljene od ostalog svijeta. Uglavnom sam se zadržavala u blizini Re-nefer, koja je prvih nekoliko dana provela odmarajući se u vrtu; ako bi se dogodilo da mi tkogod uputi koju riječ, ona je bila moj tumač.

Prema meni nisu loše postupali. Svi ukućani u Nakht-reovoj kući bili su prijazni - čak i njegova žena, Heryja, koja se nepredviđeno našla u položaju da mora udomiti odavno zaboravljenu sestruru i njezinih dvoje neobičnih slugu. Nehesi je znao kako će se pokazati korisnim i Nakht-re ga je ubrzo zaposlio da kao skoroteča prenosi poruke između kuće, hrama i gradilišta u zapadnoj dolini, gdje su se podizale grobnice.

Za razliku od njega, ja nisam bila ni prava sluškinja, ni prava nećakinja, nego tuđinka koja ne poznaje jezik domaćina i ne odlikuje se nikakvim posebnim vještinama. Kad bi prošla pokraj mene, gospodarica kuće potapšala bi me, otprilike kao mačku, ali bi se okrenula i otišla prije no što bi se pojavila potreba za razgovorom. Sluškinje također nisu znale što da sa mnom počnu. Pokazale su mi kako se prede lan, tako da mogu biti od nekakve koristi u kući, ali moje su ruke sporo učile; osim toga, nisam se mogla zajedno s njima zabavljati ogovaranjima u kuhinji, pa su me na kraju ostavile na miru.

Moje glavno zaduženje bijaše brinuti se za Re-nefer, ali kako je ona najviše voljela biti sama, pronašla sam druge poslove kojima sam kratila dane. Osobito me privlačilo kućno stubište i svaki mi je povod da se penjem i silazim bio dobrodošao, jer sam tada mogla gledati kako se sa svakim korakom prostor mijenja. Preuzela sam na sebe zadaću da svake večeri pometem stube i svakog ih jutra *operem*, a održavanje stubišta ispunjalo me besmislenim ponosom.

Kad sam god mogla, penjala sam se na krov, gdje je sjeverni povjetarac s rijeke katkad nadimao šator razapet zbog zaštite od sunca. Za vrućih noći, mnogi od ukućana ondje su spavali, ali ja im se nijednom nisam pridružila od straha da netko ne otkrije moju noćnu moru.

Stajala sam na krovu i promatrala sunčev odraz u rijeci i otmjenu dražest brodova što su klizili vodom. Prisjećala sam se prve velike rijeke koju sam vidjela kao djevojčica, dok je moja *obitelj* putovala od Harana na jug. Vraćala sam se u mislima do one rijeke gdje je na Josipa i mene nasrnula

nevidljiva sila i gdje nas je spasila majčina ljubav. A kad bih se spomenula Šalemova obećanja da će me naučiti plivati, grlo mi se stiskalo od muke i očaja. Širom bih otvorila oči - kao što sam to činila u Mamri - i netremice gledala prema obzoru da ne zajecam ili ne skočim s krova.

Dani su prolazili kao u izmaglici, ispunjeni mnoštvom novih običaja i prizora, ali noći su bile uvijek iste. Borila sam se sa snovima, budeći se mokra od znoja koji je natapao slamaricu kao što je Šalemova krv natopila naš krevet, sopćući i hvatajući zrak, u strahu da ne ispustim kakav zvuk. Ujutro su me oči pekle, a glava pucala od боли. Re-nefer se brinula za mene, te je u nevjeste potražila savjet o tome što bi valjalo učiniti. Jedna i druga naredile su mi da se poslijepodne odmaram. Zavezale su mi crvenu uzicu oko pasa. Natjerale su me da pijem kozje mlijeko, pomiješano s nekakvim žutim napitkom od kojega mi je požutio jezik.

Kako mi je trbuš vidno rastao, ukućanke su me stale obasipati pažnjom i nježnošću. Već odavnina u Nakht-reovoj obitelji ne bijaše novorođenog djeteta, pa su sve jedva čekale prinovu. Hranile su me divnim jestvinama, koje su mi bile jednako neobične kao i cvjetovi u vječito rascvjetalom vrtu iza kuće. Jela sam narančaste dinje, ružičaste dinje i datulje kojih je uvijek bilo u izobilju. Za mnogobrojnih svetačnih dana, posvećenih bogovima ili obiteljskim slavlјima, na stolu bi se našla guska spravljena s češnjakom ili riba u medenom umaku.

Uvjerljivo najbolji od svega ipak su bili krastavci - najslasnija hrana koju sam uopće mogla zamisliti - zeleni i slatki. Čak i pod vrelinom sunca, dodir krastavca na jeziku bio je hladan poput mjeseca. Mogla sam ih jesti u beskonačnost a da se nikada ne prejedem i da mi nikada ne pozli. Majci bi se sigurno silno svidio ovaj plod, pomislila sam kad sam prvi put zagrizla u njegovu vlažnu jezgru. Nakon više od mjesec dana bijaše to prva misao upućena Lei. Majka nije znala da sam trudna. Tete nisu znale čak ni da sam živa. Zadrhtah, obuzeta iznenadnim osjećajem usamljenosti.

Opazivši kako mi se ramena tresu, Herija me uze za ruku i povede me u predvorje ispred glavnog ulaza u kuću. Zaustavile smo se pokraj udubljenja u zidu i ona mi kretnjom pokaže da otamo uzmem mali kip božice, načinjen u obliku nilskog konja osovlenjenog na stražnjim nogama, s golemlim trbuhom i širokim nasmiješenim ustima. "Taweret", progovori ona, dodirnu lik od gline pa položi ruku na moj trbuš. Zbunjeno se namrštih, a ona čučne namjestivši se kao rodilja, stavi kip medu noge i znakovima pokaže da će mi Taweret osigurati lagan porod.

Gospodarica kuće očito je mislila kako drhtim zbog straha od poroda. Klimnuh glavom i nasmiješih joj se. "Dječak", reče i potapša me po trbušu.

Ponovno klimnuh. Znala sam da nosim dječaka. "Dječak", ponovih za *njom* na njenom jeziku.

Herija mi sklopi ruke oko kipa, pokazujući mi neka ga zadržim, i poljubi me u oba obraza. Taj čas u ušima mi zaori promukao, hripav Innin smijeh, tako glasno da mi se učinilo kako stara primalja stoji pokraj mene i veselo hihće nad svojim proročanstvom o božici Taweret koja će me uzeti pod svoje okrilje.

Sljedećeg tjedna očutjela sam pod srcem treptaj, sličan lepetu ptičjega krila. Istog trena, ljubav prema životu što sam ga u sebi nosila pogodila me poput udara groma. Od tog dana počela sam šaptati svom nerođenom sinu dok sam ležala na slamarici i potihno mu pjevušti pjesme iz djetinjstva dok sam mela ili prela. Razmišljala sam o svom čedu dok sam češljala kosu i dok sam jela, jutrom i večerom.

Krvave snove o Šalemu nadomjestio je radostan san o njegovom sinu, kojega sam nazvala Bar-Šalem. U tom snu moj sin nije bio novorođenče, nego malena slika i prilika svog oca: udobno smješten u mom naručju, kazivao mi je priče o djetinjstvu u palači, o čudesima rijeke, o životu s onu stranu ovog života. U tom snu moj me ljubljeni štitio i odbijao nasrtaje gladnoga krokodila koji je dolazio ugrabiti mene i dječaka.

Bilo mi je mrsko buditi se: nastojala sam spavati što duže, samo da ne prekidam svoj divni san. Re-nefer mi je dopuštala da se izležavam dokasna - kao što mi je dopuštala i sve ostalo. Prije spavanja, ona i ja smo gledale kako se moj trbuš miče i podrhtava. "Jak je", radosno je govorila.

"Neka bude jak", molila sam se.

Nisam bila spremna kad je kucnuo moj čas. Puna pouzdanja zbog svega što sam naučila od Rahele i Inne, nisam se brinula zbog poroda. Bila sam svjedokom rađanju mnoge zdrave dječice i hrabrosti mnogih vrsnih majki. Vjerovala sam da se nemam čega bojati.

Čim me prvi ozbiljni trud ščepao za trbuš i ostavio me bez daha, sjetila sam se žena koje su padale u nesvijest, žena koje su vrištale i plakale i molile za smrt. Sjetila sam se žene koja je umrla širom otvorenih očiju punih užasa i žene koja je umrla u bujici krvi, očiju upalih od iscrpljenosti.

U trenutku kad je voda provalila iz mene i zapljasnula me po nogama, oteo mi se jecaj. "Majko", zavapih, osjećajući koliko mi nedostaju četiri voljena lica i četiri para nježnih ruku. Kako li su daleko od mene tada bile! Kako li sam bila usamljena! Kako li sam čeznula da čujem njihove glasove koji mi govore utješne riječi na poznatom mi jeziku!

Zašto mi nitko nije rekao da će moje tijelo postati bojno polje, žrtva, kušnja? Zašto nisam znala da je porod krajnja točka na kojoj žene otkrivaju hrabrost potrebnu za majčinstvo? Naravno, nema načina da se bilo što od toga ispriča ili slušajući dozna.

Dok i sama ne staneš na opeke, ne možeš ni zamisliti kako smrt stoji u uglu, spremna da obavi svoj posao. Dok ne staneš na opeke, ne poznaješ snagu što izvire iz drugih žena - pa čak iz tuđinki koje govore nepoznatim jezikom i zazivaju imena nepoznatih božica.

Re-nefer je čučala iza mene, držeći svu moju težinu na koljenima i hvaleći moju hrabrost. Herija, gospodarica kuće, držala me za desnu ruku i mrmljala molitve u čast Taweret, Izide i Besa, ružnog patuljastog boga koji voli malu djecu. Kuharica, meni slijeva, mahala mi je iznad glave nekakvim iskrivljenim štapom koji je bio izrezbaren prizorima porođaja, a služio je za ublažavanje boli. Čekajući da uhvati dijete, ispred mene je čučala primalja po imenu Merit. Nisam je nikad prije vidjela, ali njene ruke bijahu isto tako sigurne i nježne kao što su morale biti i Innine. Puhala mi je u lice kako ne bih zadržavala dah kad nadodu trudovi te me čak *uspjela natjerati da se* malko nasmijem i otpuhujem nazad, prema njoj.

Četiri žene čavrile su mi iznad glave kad bi jaki bolovi popustili i gugutale riječi ohrabrenja kad bi se opet vratili. Ulijevale su mi sok od voća u usta, otirale me ugodno namirisanim ubrusima. Merit mi je masirala noge. Re-neferine oči sjale su od *suza*.

Plakala sam i vikala. Zapadala sam u očaj i molila. Povraćala sam, koljena su me izdavala. Uza sve to, čak i kad su mrštile obrve suosjećajući s mojim bolovima, nijedna od njih nije izgledala uplašena niti zabrinuta. Stoga sam se dalje borila, puna pouzdanja.

Počela sam tiskati, jer mi više ništa drugo nije preostajalo.

Tiskala sam i tiskala sve dok se nisam gotovo onesvijestila. Tiskala sam, ali dijete nikako da počne izlaziti. Vrijeme je prolazilo. Opet sam tiskala. Ništa se nije zbivalo.

Merit podiže oči prema Re-nefer: vidjela sam kako razmjenjuju poglede kao što su to činile Rahela i Inna u trenucima poput ovoga, kad se uobičajeni prijelaz života u život pretvara u borbu između života i smrti; vidjela sam kako se sjena iz ugla nagnje prema meni i mom sinu.

"Ne!" vrismuh, najprije na materinskom jeziku. "Ne!" ponovih na jeziku žena koje su me okruživale.

"Majko", obratih se Re-nefer, "donesi mi zrcalo tako da se mogu sama pogledati." Stavile su pred mene zrcalo i svjetiljku, pod čijim sam svjetlom vidjela svoju do krajnjih granica rastegnutu kožu. "Uvuci ruku unutra, Merit", rekoh, prisjećajući se onoga što je činila Inna. "Bojim se da je okrenut prema nazad. Uvuci ruku i okreni mu lice i rame."

Merit je pokušala izvesti zahvat prema mojoj uputi, ali ruke su joj bile prevelike, moja koža prečvrsta, a moj sin prekrupan. "Donesi nož", gotovo da sam vrištala. "Njemu treba veći prolaz."

Re-nefer prevede moje riječi, a Heryja joj odgovori ozbilnjim šapatom. "U kući nema ranarnika, kćeri", prenese mi Re-nefer. "Smjesta ćemo poslati po njega, ali..."

Riječi kao da su dopirale do mene iz velike udaljenosti. Htjela sam jedino osloboditi tijelo te gromade, izbaciti iz sebe tu samrtnu muku i zaspati ili umrijeti. Moje tijelo vapilo je od želje da tiskam, ali kad je sjena iz ugla potvrđno klimnula glavom, nisam je poslušala.

"Ti to napravi", okrenuh se k Merit. "Uzmi nož i otvori mu put. Molim te", preklinjala sam je, a ona me gledala s nerazumijevanjem i sažaljenjem.

"Nož! Majko!" kriknuh u očaju. "Rahela, gdje si? Inna, što da radim?"

Re-nefer nešto viknu i netko doneše nož. Merit ga sa strahom uzme u ruku. Dok sam ja vrištala i borila se da se suzdržim od tiskanja, ona mi prislomi oštricu na kožu i otvori izlaz, sprijeda prema nazad, onako kako sam već prije vidjela da se to radi. Potom uvuče ruku i pomaknu čedu rame. Bol me zaslijepio, kao da sam sjela, na samo sunce. Već sljedećeg trenutka dijete je bilo vani. Ali umjesto radosnog uzvika, dočekala ga je tišina; pupkovina mu se omotala oko vrata, usne pomodrjele.

Merit se užurbala. Presjekla je pupkovinu, oslobođila mu vrat, dohvatala svoje trstike i stala mu isisavati smrt iz usta upuhujući mu život u nosnice. Ja sam vrištala, jecala, tresla se. Heryja me pridržavala dok smo gledale babicu pri poslu.

Tamna pseća glava smrti primakla se bliže, ali onda je djetešće zakašljalo i, ljutito dreknuvši, odagnalo sve sumnje. Svjetlost je prodrla u mračni ugao: smrt se ne zadržava tamo gdje je poražena. Glasovi četiriju žena odzvanjali su oko mene - brbljale su, glasno se smijale. Srušila sam se na slamaricu i više ništa nisam ni čula ni vidjela.

Probudila sam se u mraku. Samo jedna svjetlijka treperila mi je pokraj uzglavlja. Pod je bio opran, čak mi je i kosa mirisala po čistoći. Djekočka zadužena da pazi na mene vidjela je kad sam otvorila oči i otrčala je po Merit, koja se pojavila noseći laneni smotuljak. "Tvoj sin", rekla mi je.

"Moj sin", ponovila sam, još ne shvaćajući dok sam ga uzimala u ruke.

Jednako kao što nema upozorenja za porod, nema ni pripreme za trenutak kad ćeš ugledati svoje prvo dijete. Proučavala sam mu lice, prstiće, nabore na mekanim nožicama, zavoje u ušnim školjkicama, sićušne bradavice na prsimu. Zadržala sam dah kad je uzdahnuo, nasmijala se kad je zijechnuo, čudila se snazi kojom me uhvatilo za palac. Jednostavno ga se nisam mogla nagledati.

Moralu bi postojati pjesma koju bi žene pjevale ili molitva koju bi izgovarale u ovakovom času. Možda ih nema baš zato jer nema riječi dovoljno snažnih da ga opišu. Poput svake majke, još od prve pramajke, i ja sam se istodobno osjećala pobjedonosno i ožalošćeno, uzvišeno i opustošeno. Doba djevojaštva ostalo je iza mene. Vidjela sam se kao dojenče u majčinu naručju, vidjela sam se u času svoje smrti. Plakala sam ne znajući radujem li se ili tugujem. Moje majke i njihove majke bijahu uz mene dok sam grlila svoje čedo.

"Bar-Šalem", šapnula sam. Uhvatio mije ustima dojku i sisao u snu. "Sretniče", rekla sam mu. "Dva užitka odjednom."

Oboje smo spavali pod budnim okom egipatske babice, za koju sam bila sigurna da ću je voljeti zauvjek, pa makar joj više nikad ne ugledala lice. Te noći sanjala sam kako mi Rahela predaje par zlatnih opeka i kako me Inna dariva srebrnom trstikom. Primala sam poklone dostojanstveno i ozbiljno, a Merit je stajala uz mene.

Kad sam se probudila, sina nije bilo uz mene. Uplašena, pokušala sam ustati, ali bol me prikovoao uz ležaj. Čim sam počela vikati, u odaju ude Merit s mekanim zavojima i pomastima za moje rane. "Moj sin", izgovorila sam na njenom jeziku.

Ona me rježno pogleda i odgovori: "Djetešće je s majkom." Pomislih da sam je krivo razumjela ili da sam možda nešto pogrešno rekla. Ponovila sam pitanje, polagano izgovarajući riječi, ali ona me sućutno dotaknu i niječno zavrти glavom. "Mališan je sa svojom majkom, s gospom."

Još uvijek ne shvaćajući, opet stadoh dozivati na sav glas: "Re-nefer! Re-nefer! Uzeli su mi dječaka! Majko, pomozi mi!"

Došla je, noseći ga na rukama; bio je zamotan u krasni bijeli laneni pokrivač, obrubljen zlatnom niti. "Dijete moje", obrati mi se Re-nefer, stojeći nad mnom, "dobro si to obavila. Zaista, bila si

veličanstvena - sve će Tebanke doznati za tvoju hrabrost. Što se, pak, mene tiče, ja ču ti dovijeka biti zahvalna. Sin kojega si rodila na mojim koljenima postat će egipatskim knezom. Bit će odgajan kao nećak velikog pisara Nakht-rea i unuk Pasera, pisara dvaju kraljevstava, čuvara kraljeve glavne knjige."

Vidjevši na mom licu kako sam zbumjena i povrijeđena, pokušala me utješiti istodobno dok me ubijala riječima. "U Egiptu, ja sam njegova majka. Ti ćeš mu biti dadilja i on će znati da si mu ti podarila život. Skrb o *njem* u bit će tvoja blagodat i sreća, ali on će nas obje zvati majkom - Ma - i ostat će ovdje dok ne stasa za školu; na tome mi možeš biti zahvalna."

"Jer on je moj sin, Re-mose, dijete boga Re, kojega si rodila za mene i moju obitelj. On će podići moju grobnicu i napisati na njoj tvoje ime. On će biti knez Egipta."

Dala mi je moje čedo, koje je čas prije počelo plakati, i krenula prema vratima. "Bar-Šalem", šapnuh mu u uho. Re-nefer me čula i zastala. Ne okrećući se, ne gledajući me, progovori: "Ako ga još jednom nazoveš tim imenom, dat će da te izbace iz ove kuće na ulicu. Ne budeš li slijedila moje upute u ovome, kao i u svim stvarima koje se budu ticale odgoja našeg sina, izgubit ćeš ga. Ovo moraš shvatiti u potpunosti."

Rekavši to, okrene se prema meni vlažnih obraza. "Ovdje, pokraj rijeke, sav je moj život", nastavi ona, glasom prigušenim od suza. "Zla kob, zla sila koja je ukrala moj *ka* i bacila ga medu zvijeri, u divljinu, tamo na zapadu, konačno se zaustavila. Ja sam vraćena svojoj obitelji, ljudskom rodu i štovanju boga Re. Savjetovala sam se sa svećenicima u kojih služuje moj brat: njima se čini da i tvoj *ka*, tvoj duh, također pripada ovama, jer inače ne bi preživjela ni bolest, ni putovanje, ni porod."

Pogleda u djetešce na mojim prsimi i reče s bezgraničnom nježnošću: "On će biti *zaštićen* od zlokobnih vjetrova, zlotvora i zlih jezika. On će biti knez egipatski." Šapatom koji nije nimalo prikrivao njenu nepokolebljivost, na kraju doda: "Učinit ćeš onako kako ti ja kažem."

U prvo vrijeme Re-neferine riječi nisu za mene imale osobitog značenja. Pazila sam na to da nikada ne zovem svog sina imenom Bar-Šalem ako je tko bio u blizini, ali u svemu drugome ja sam bila njegova majka. Re-mose je boravio uz mene danju i noću da ga mogu nahraniti kad god zaplače. Spavao je sa mnom, ja sam ga držala u naručju, igrala se s njim i brižljivo pamtila sva njegova raspoloženja, izraze lica, sve njegove značajke.

Tri smo mjeseca živjeli u Re-neferinoj sobi. Moj sin rastao je iz sata u sat te je postao debeljuškast, glatke i mekane kože - najljepše napršće što se ikad rodilo. Zahvaljujući pomnoj Meritinoj njezi, potpuno sam se oporavila, a za vrućih poslije- podneva Re-nefer je pazila na mališana, tako da se ja mogu okupati i otpočinuti.

Dani su prolazili bez rasporeda, bez ikakvog posla, bez sjećanja. Dojenče na mojim prsimi za mene je bilo središte svijeta. Ja sam bila izvor sve njegove sreće i tih nekoliko prvih tjedana, božica i ja bile smo jedno.

Početkom četvrtog mjeseca djetetova života obitelj se okupila u velikoj dvorani gdje je sjedio Nakht-re okružen pomoćnicima. Žene su se poredale duž zidova, a muškarci se okupili oko dječačića i položili mu u ručice pisarski pribor. Njegovi prstiči savili su se oko novih kičica načinjenih od trstike i čvrsto zgrabili okruglu zdjelicu u kojoj su, posebno za njega, bile pomiješane različite vrste crnila. Potom je objema ručicama uhvatio komad papirusa i razmahao se njime kao lepezom; ushićeni Nakht-re proglaši nećaka stvorenim za zvanje pisara. Tako je moj sin s dobrodošlicom primljen u svijet muškaraca.

Tek tada prisjetila sam se osmog dana, kad su se muška novorođenčad iz moje obitelji obrezivala, dana kad su majke prvorodenaca čekale u crvenom šatoru ščućurene od straha, a starije ih žene tješile. Kao da mi se srce raspolovilo: s jedne strane, žalila sam zbog toga što bog mog oca neće upoznati ovog dječaka, kao ni moj brat Josip, pa čak niti djetetove bake. S druge, pak, strane, bila sam silno ponosna što će ud mog sina ostati netaknut, jer zašto bi on nosio ožiljak koji podsjeća na smrt njegova

rođenog oca? Zašto bi žrtvovao taj komadić kožice bogu u čije sam ime ja postala udovicom, a on siročetom?

Te večeri priređena je gozba. Sjedila sam na podu pokraj Re- nefer koja je držala mališana na krilu, marljivo mu gurala u usta kašu od dinje te ga golicala perima i s njim pocupkivala; on se smijao na sav glas i bez straha se smješkao gostima koji su pristizali na proslavu rođenja novog sina u Nakht-reovoju kući.

Jela i pića služena su u nezamislivim količinama: riba i divljač, voće i slastice koje bijahu toliko slatke i zasitne da ih se jedva moglo gutati, vino i pivo u potocima. Svirači su svirali frule i sistru, glazbala s batićima što zveckaju i klopoču te zvuče najviše poput vode što teče nizbrdo. Pjevale su se šaljive pjesme, ljubavne pjesme i pjesme u čast bogova. Kad su se ponovno začule zvečaljke, u dvoranu su utrčale plesačice: vrtjele su se, skakale i izvijale se tako da su tjemenom doticale tlo iza sebe.

Ukrasna pokrivala za glavu, što su ih svi gosti dobili na ulazu, bila su načinjena kao šljaste kape od namirisanog voska koji se, kako je večer odmicala, otapao u potocićima s mirisom lotosa i ljiljana. Mali je bio sav ljepljiv kad sam ga, čvrsto zaspalog, podigla iz Re-neferina krila, a tamna mu je kosica još danima mirisala.

Medu mnogim čudima koja sam vidjela na svojoj prvoj pravoj gozbi, vidjela sam i to da žene jedu zajedno s muškarcima. Muževi i žene sjedili su jedni uz druge tijekom cijele večere i jedni s drugima razgovarali. Vidjela sam jednu ženu kako spušta ruku na muževljevu i muža koji ljubi prste na bogato okičenoj ruci svoje družice. Bilo je nezamislivo da moji roditelji zajednički blaguju, još manje da se pred drugima dodiruju. Ali ovo je bio Egipat, a ja sam bila tuđinka.

Ta večer označila je kraj moje odvojenosti od svijeta. Rana mi je zacijeljela, dijete je bilo zdravo, pa su nas poslali da boravimo u vrtu, gdje Re-mose svojim uneređivanjem nije prljao podove i gdje njegovo tepanje i gugutanje nije ometalo pisare u poslu. Otada sam sve svoje vrijeme provodila pod vedrim nebom. Dok je mališan spavao u cvjetnim lijehama, ja sam plijevila korov, pobirala iz vrta sve što bi kuvarici zatrebalo i upoznavala tamošnje vrste cvijeća i plodova. Kad se budio, egipatske ptice pozdravljalje su ga svojom pjesmom, a njegove oči ushićeno se širile dok ih je gledao kako uzlijeću.

Vrt postade mojim domom i učiteljem mog sina. Prve je korake Re-mose napravio uz rub velikog ribnjaka, punog riba i ptica koje je promatrao usta otvorenih od čuđenja. Prve mu riječi - nakon "Ma" - bijahu "patka" i "lotos".

Baka mu je neprestano donosila krasne igračke. Gotovo svakog dana iznenadila bi ga loptom, zvrkom ili majušnim lovačkim štapom. Jednom prigodom darovala mu je drvenu mačku čija su se usta otvarala i zatvarala potezanjem konopčića. To čudo zadivilo je i mene, ništa manje negoli njega. Volio je Re- nefer i, kad bi je god video da se približava, odgegan je prema njoj i dočekao je zagrljajem.

Bila sam posve zadovoljna boraveći u vrtu. Re-mose, zdrav i veseo, davao je smisao mom životu i osiguravao mi položaj jer su ga svi ukućani obožaval i pripisivali meni u zaslugu njegovo lijepo ponašanje i prijaznju čud.

Svakoga dana poljubila bih prste i dotaknula njima kip Izide, nudeći joj zahvale i moleći je da ih prenese mnoštvu egipatskih božica i bogova čiju povijest nisam poznavala, ali kojima sam dugovala zahvalnost jer su me obdarili sinom. Zahvaljivala sam im svaki put kad me on zagrljio, a svakoga sedmog dana odlomila bih komad kruha i njime nahranila patke i ribe, u znak sjećanja na žrtvu koju su moje majke prinosile Kraljici neba i uz molitvu za trajno Re-moseovo zdravlje.

Dani su prolazili, blagi i ugodni, pretvarajući se u mjesecu ispunjene beskonačnim poslovima od kojih je satkana ljubav prema djetu. Nisam imala slobodnog vremena za razmišljanje o prošlosti, niti potrebe za budućnošću.

Najradije bih bila zauvijek ostala u vrtu Re-moseova djetinjstva, ali vrijeme je majčin neprijatelj. Prije no što sam se snašla, dojenčeta više nije bilo, a na mjestu gegala koje mi se držalo za ruku ubrzo se našao dječak koji neprekidno trči. Odbila sam ga od prsiju i, izgubivši kanaansku čednost, počela

nositi ravnu, usku haljinu od tankog, gotovo prozirnog lana, kao i ostale Egipćanke. Re-moseu su obrijali svu kosu, osim pletenice koja je visila s jedne strane glave: tako su u Egiptu izgledala sva djeca.

Postajao je snažan i žilav i rado se igrao hrvanja s Nakht-reom, kojega je zvao Ba. Njih su dvojica obožavali jedan drugoga i Re-mose je redovito pratilo ujaka u lov na patke. Po Re-neferinim riječima, plivao je kao riba. Ja nikad nisam napuštala kuću i vrt, ali ona ga je znala gledati vozeći se u čamcu. Već sa sedam godina pobjeđivao je ujaka u senetu, pa čak i u dvadeset kvadrata - bijahu to zamršene igre koje su se igrale na drvenoj ploči, a zahtijevale su osobitu vještinu i oštouumnost. Od malih nogu, čim je bio u stanju držati štapić, počeo je oponašati Nakht-rea i na krhotinama kamenja crtati različite oblike, isprva samo u igri, a kasnije kao Nakht-reov učenik.

Kako je rastao, Re-mose je provodio sve više vremena u kući - promatrao je Nakht-rea pri poslu, vježbao pisanje znakova, većerao s bakom. Jednog jutra, dok je sa mnom doručkovao u kuhinji, primijetila sam da se ukočio i pocrvenio kad sam pregrizla smokvu napola i pružila mu polovicu. Nije rekao ništa, ne želeći me povrijediti, ali od tog dana više nije jeo u mom društvu i počeo je spavati na krovu kuće, ostavljajući me da ležim sama na slamarici u vrtu i pitam se kamo je nestalo osam godina.

S devet godina, dorastao je do dobi kad dječaci vezuju prvi pojasa i prestao hodati potpuno gol. Došlo je vrijeme da krene u školu i postane pisar. Po Nakht-reovu mišljenju, mjesni učitelji nisu bili dovoljno dobri za njegova nećaka te je stoga odlučio da ga pošalje u veliku školu u Memfisu, gdje su sinovi najmoćnijih pisara stjecali znanje i dobivali punomoći za obavljanje službe; uostalom, tamo se i on sam školovao. Sve mi je to Nakht-re objasnjavao jednoga jutra u vrtu. Govorio je ljubazno i s mnogo sućuti, jer je znao koliko će me Re-moseov odlazak ražalostiti.

Re-nefer je jurila po tržnicama, tražeći prikladne košare za njegovu odjeću, dobre sandale koje će mu potrajati, savršenu kutiju u kojoj će držati svoje kićice. Naručila je u jednog rezbara posebnu pločicu od škriljevca za miješanje tinte. Nakht-re je pripremio veliku gozbu u čast Re-moseova odlaska i darovao mu prekrasnu zbirku kićica. Re-moseove oči širile su se od uzbudjenja u očekivanju da krene iz kuće u svijet i, kad god smo bili zajedno, pričao je o svom putovanju.

Sve te pripreme ja sam promatrala s dna duboke, crne rupe. Čim sam pokušala zapodjenuti razgovor sa sinom, oči su mi se napunile suzama, a grlo stisnulo. On me pokušavao utješiti kako je najbolje znao. "Pa ne umirem, Ma", rekao bi mi s ozbiljnom nježnošću koja me još više rastuživala. "Vratit će se s darovima za tebe, a kad postanem veliki pisar, kao Ba, sagradit će ti kuću s najvećim vrtom u cijelome Južnom kraljevstvu." Posljednjih dana prije odlaska često me grlio i držao za ruku. Odlučno je dizao bradu uvis, kako ja ne bih pomislila da je prestrašen ili tužan, premda je ipak bio tek mali dječak koji prvi put ostavlja dom i majke. Posljednji ga put poljubih u vrtu, pokraj ribnjaka, na mjestu gdje se divio ribama i smijao patkama, a onda ga Nakht-re uhvati za ruku.

Gledala sam s krova kako izlaze iz kuće, s krpom uguranom u usta tako da se napokon mogu do sata isplakati. Te se noći stara mora vrati svom silinom i ponovno bijah sama u Egiptu.

POGLAVLJE DRUGO

Od časa kad sam ga rodila, život mi se okretao oko sina. Misli mi se nisu udaljavale od njegove sreće, a moje srce kucalo je s njegovim. Njegove radosti bijahu moje; osim toga, bio je tako zlatno dijete da su mi dani bili ispunjeni svrhom i živahnim veseljem.

Kad je otišao, osjećala sam se još usamljenijom negoli kad sam se tek našla u Egiptu. Šalem mi je bio mužem tek nekoliko kratkih tjedana: spomen na njega prometnuo se u tužnu sjenu koja me progonila u snu; Re-mose je, naprotiv, proveo sa mnom sve vrijeme mog života otkako sam postala odrasлом ženom. Tijekom godina s njim moje tijelo zadobilo je konačan oblik, a srce postalo mudrije jer sam shvatila što znači biti majka.

Kad bih se ogledala u vodi ribnjaka, vidjela sam ženu tankih usana, kovrčave kose i malih, okruglih očiju neznanke. Kako li sam malo sličila svom tamnopolatom, lijepom sinu, koji je izgledom podsjećao na svog ujaka više negoli na bilo koga drugoga i koji je postajao ono što je Re-nefer prorekla - egipatski knez.

Nisam imala mnogo vremena da tugujem nad svojom samoćom - valjalo je zaslužiti mjesto u velikoj kući Nakht-reovoj. Premda Re-nefer nikada nije bila neprijazna prema meni, poslije Re-moseova odlaska gotovo i nismo više imale o čemu razgovarati: osjećala sam kako šutnja medu nama postaje sve neugodnijom. Rijetko sam kad uopće i ulazila u kuću.

Načinila sam sebi obitavalište u uglu vrtlarske kolibice koja je služila kao spremište za kose, motike i drugi alat - na mjestu gdje je Re-mose običavao sakrivati svoje blago: oblutke, pera, komadiće papirusa pokupljene iz Nakht-reove dvorane. Ostavio je sve te stvarčice i ne pogledavši ih, ali ja sam ih čuvala zamotane u komad najljepšeg lana, kao da čuvam kip kućnog božanstva izrađen od slonove kosti, a ne odbačene dječje tričarije.

Vrtlari nisu prigovarali zbog toga što je medu njima žensko čeljade. Marljivo sam radila, a oni su cijenili moju spretnost s cvijećem i plodinama kojima sam opskrbljivala kuharice. Nisam osjećala potrebu za društvom: tako sam uporno odbijala muškarce koji su mi iskazivali znakove naklonosti da su na kraju odustali i prestali me tražiti. Ako bih susrela obitelj svog sina kako uživa u hladu vrta, jedni bismo drugima kimmuli i razmijenili tek uljudne pozdrave.

Kad god bi iz Memfisa stigao kakav glas o Re-moseu, Nakht-re bi mi osobno došao prenijeti novosti koje je primio od Kara, majstora učitelja u kojega je i sam nekoć učio. Tako sam saznala da je Re-mose u samo dvije godine savladao nešto što se zvalo *keymt*, posebnu vještina pamćenja, čime je dokazao da će daleko stići te da će možda jednog dana služiti i samoga kralja.

Nikada se nije govorilo o njegovu dolasku kući. Jedanput je bio spriječen pozivom za odlazak u lov s namjesnikovim sinovima: bilo bi krajnje neprilično da je odbio tako poželjnu i važnu ponudu. Drugom prilikom odabrali su ga za Karova naučnika i pomoćnika kad je učitelj bio pozvan da upravlja nekakvim sudskim postupkom, koji se vodio baš onih tijedana tijekom kojih su ostali dječaci posjećivali svoje obitelji.

Nakht-re i Re-nefer jednom su posjetili Re-mosea u Memfisu, kad su hodočastili na grob svojeg oca. Vratili su se s toplim pozdravima za mene i novostima o tome koliko je narastao; nakon četiri godine izbivanja iz kuće bio je viši od Nakht-re-a, vješt na riječima i samopouzdan. Donijeli su sa sobom i dokaze o njegovu školovanju - izlomljene komade pečene gline prekrivene pismenima. "Gledaj", reče mi Nakht-re pokazujući prstom lik sokola. "Vidiš kako snažnima prikazuje Horusova ramena." Poklonili su mi tu dragocjenost, djelo ruku mog sina. Sva zadivljena, pokazala sam svoje blago Meriti, koje se također, kako se i moglo očekivati, dojmila pravilnost i ljepota likova. Ispunjavalo me strahopoštovanjem to što Re-mose umije razaznati značenje iz črčkarija po glinenim krhotinama; tješilo me saznanje da će on jednoga dana postati velikim čovjekom. Možda će biti pisar u službi Amunovih svećenika ili čak namjesnikov pomoćnik. Ta nije li i sam Nakht-re kazao da bi se Re-mose mogao nadati čak službi u kralja? Nažalost, nijedan od tih snova nije mi uspijevao ispuniti ruke niti pružiti utjehu očima. Znala sam da mi sin izrasta u mladića i strahovala sam da ćemo, kad ga sljedeći put vidim, jedno drugome biti stranci.

Za svih tih dugih godina moglo se lako dogoditi da ja umrem ili iščeznem a da to nitko pravo ni ne primjeti - nitko osim Merit. Merit je uvijek bila uz mene, neumorna u ljubaznosti čak i onda kad sam se odvraćala od nje i kad joj nisam pružala nikavog razloga za ljubav.

Prvh tijedana nakon Re-moseova rođenja redovito me obilazila svakog dana. Pregledavala me i mijenjala mi zavoje, donosila mi juhu od volujskih kostiju za snagu i slatko pivo kako bih imala dovoljno mlijeka. Trljala mi je ramena na mjestima koja bi se ukočila od zibanja djetešca; pomogla mi je da stanem na noge kad sam se prvi put nakon poroda čestito okupala, poljevala mi leđa hladnom namirisanom vodom i zamotala me u čisti ubrus.

Još dugo nakon završetka babinja nastavila me posjećivati. Brinula se o mom zdravlju i uživala u mališanu; pomno bi ga pregledavala te bi ga polagano, osjećajno i blago masirala, nakon čega bi on satima spavao. Onoga dana kad sam ga odbila od prsiju, čak mi je donijela i dar - mali kip majke koja doji, načinjen od opsidijana. Bila sam zbumjena tolikom darežljivošću, ali kad sam god pokušala odbiti neki njezin znak pažnje ili dar, ona nije odustajala. "Život primalje nije lak, ali zbog toga ne treba biti lišen ljepote", znala je reći.

Merit je uvijek razgovarala sa mnom kao primalja s primaljom. Bez obzira na to što ja, otkako sam rodila, nisam ni privirila u rađaonicu, ona je ustrajno hvalila vještinu koju sam pokazala rađajući Re-mosea. Kad se, nakon njegova rođenja, vratila kući, zamolila je svoju gospodaricu da sazna o meni sve što može; njena gospa, Ruddedit, raspitala se o mom životu kod Re-nefer, koja joj je ispričala tek nekoliko pojedinosti. Merit je upamtila te pojedinosti i od njih istkala posve nestvarnu priповijest.

Po njezinim riječima, ja sam bila kći i unuka babica koje su poznavale tajne ljekovitih trava i stabala bolje od vračeva iz Ona, gdje se naučava egipatsko umijeće liječenja. Vjerovala je da potječem iz kanaanske vladarske obitelji te da sam potomak velike kraljice koju je s prijestolja zbacio zli kralj.

Nisam joj proturječila, u strahu da će, budem li spomenula imena svojih majki ili Inne, moja priča nezadrživo poteći iz mene te da će zbog toga mene izbaciti iz kuće, a mog sina prognati jer mu u žilama teče krv ubojica. Tako je Merit neometano vezla i kitila povijest mog života, ponavljajući je svim ženama koje je sretala; kako je nazočila većini porođaja u sjevernim dijelovima grada, slušateljica je bilo mnogo - kako onih visoka roda, tako i onih skromnoga podrijetla. Pričala im je o tome kako sam vlastitim rukama spasila život svom sinu, uvijek izostavljajući svoj udio u događaju. Opisivala je moje iskustvo i vještinu u korištenju ljekovitim biljem i slavu koju sam stekla kao iscjetiteljica diljem *divljih* bespuća na zapadu. Sve te stvari izmišljala je sama od sebe. A kad sam pomogla jednoj od Nakht-reovih sluškinja koja je rađala prvo dijete, proširila je naokolo vijest o tome kako mi je uspjelo okrenuti čedo unutar utrobe ženi koja je bila u šestom mjesecu trudnoće. Tako sam se, zahvaljujući Merit, proslavila među tamošnjim ženama, a da nikada ni nosa ne pomolih iz Nakht-reova vrta.

Merit je imala vlastitu priču. Rodila se u Tebi, ali krv njezine majke bijaše izmiješana s krvlju dalekog juga, pa se na njenoj koži vidjela boja Nubije. Za razliku od Bilhe, čije mi se lice znalo ukazati dok sam slušala njeno neumorno čeretanje, Merit je bila visoka i krasna, otmjene grade tijela. "Da nisam postala primalja", reče mi jednom, "voljela bih biti plesačicom koju unajmljuju za veličanstvene svetkovine u kućama velmoža ili čak u samoj kraljevskoj palači."

"Ali ovaj život prebrzo prolazi", tobože tužno uzdahnu. "Već sam predebela a da bih plesala za vladare", dometnu pljesnuvši se ispod mršave ruke po koži koja se nije niti malo zatresla, pa prasnu u smijeh kojem ni ja nisam mogla odoljeti.

Merit je mogla svakoga natjerati u smijeh. Čak bi i žene usred poroda načas zaboravile na svoju patnju i nasmiješile se njenim šalama. Kao mali, Re-mose ju je zvao "prijateljica od Ma" - prije no što sam i sama shvatila da mi je ona uistinu prijateljica, blagoslov.

Znala sam sve što se o njoj moglo dozнатi, jer je pričala bez prestanka. Majka joj bijaše kuhanica udana za pekara i, osim toga, poznata kao pjevačica. Često su je pozivali da zabavlja goste na svečanostima u kući njezina gospodara. Uzvanici su drhtali od užitka slušajući joj glas, dubok i snažan. "Da nije bila golih grudi, dvojili bi oko toga je li uopće žensko", rekla mi je.

Međutim, majka je umrla još za njezina djetinjstva; kako u obitelji nikome nije bila ni od kakve koristi, otpraviše je u kuću u kojoj je još živjela kad smo se nas dvije upoznale. Kao dijete nosila je vodu za Ruddedit, koja bijaše rodom iz Ona, gdje su svećenici uživali slavu kao čarobnjaci i iscjetitelji. Gospodarica se ljubazno brinula za nju: vidjevši da je djevojčica pametna, poslala ju je na nauk obližnjoj staroj babici, čiji su neuobičajeno dugi prsti donosili majkama sreću.

Merit je u toj kući odrasla, zadjevojčila se i, poput svoje majke, udala za pekara. Bijaše on dobar čovjek koji je lijepo postupao prema njoj. Nažalost, ona je bila jalova: njenoj utrobi ništa nije moglo pomoći da donese plod. Poslije mnoga godina muž i ona usvojiše dva dječaka, čije je roditelje pokosila

riječna grozna. Njeni sinovi u to su doba već bili odrasli; zarađivali su pekući kruh za zidare u naselju pokraj gradilišta na zapadnoj obali rijeke, gdje su se podizale grobnice.

Muž joj je već odavna bio mrtav; sa sinovima se viđala rijetko, ali unatoč tome često je hvalila njihove sposobnosti i dobro zdravlje. "Moji momci imaju najljepše zube što si ih ikad vidjela", svečano bi izjavila: naime, njena vlastita usta bijahu poput rupe pune truleži te je po cijele dane žvakala mažuran ne bi li kako ublažila Zubobolju.

Godinama nije potanko pri povijedala sve pojedinosti iz svog života, nadajući se kako će i ja njoj ispričati barem nešto o sebi. Naposljetku je odustala od ispitivanja, ali me nikada nije prestala pozivati da joj se pridružim kad je odlazila pomagati roditeljama. Navratila bi u Nakht-reovu kuću i upitala Heriju ili Re-nefer smijem li i ja poći s njom. Gospe bi ostavile odluku meni na volju, a ja sam uvijek odbijala poziv. Nisam se htjela odvajati od Re-mosea i nisam imala nikakve želje da vidim vanjski svijet. Otkako sam stigla u Tebu, nikad ne kročih nogom izvan ogradenog vrta oko kuće; kako su se mjeseci pretakali u godine, počeo me obuzimati strah i od same pomisli na izlazak. Bila sam uvjerenja da bih se izgubila - ili još gore, da bih nekako bila otkrivena. Zamišljala sam kako bi bilo da mi netko na licu prepozna grijeh moje obitelji i smjesta me sasiječe. Tada bi moj sin otkrio istinu o majci i o njenoj braći, svojim ujacima. Izgnan iz dobro uređenog života, za kojega je kao baštinik bio predodređen, proklinjao bi i sam spomen na mene.

Stidjela sam se tih skrivenih strahova, zbog kojih sam okrenula leda svemu onome čemu su me naučile Rahela i Inna, pa prema tome i uspomeni na njih. Osjećala sam se zatočenom u vlastitoj bezvrijednosti, ali svejedno nisam bila u stanju učiniti ono što sam znala da moram.

Merit se nije predavala. Pokatkad, ako bi neki porod loše završio, došla bi - čak i u gluho doba noći - ravno k meni, u vrtlaršku kućicu gdje sam spavala na slamarici: probudila bi me da mi ispriča što se zabilo i upita me je li mogla učiniti išta više. Često sam joj mirne duše mogla potvrditi kako je postupila na najbolji mogući način te bismo nakon toga zajedno sjedile u tišini. Međutim, koji put se znalo dogoditi da mi srce zamre dok je slušam što govori. Jednom prilikom, kad je neka žena iznenada umrla usred poroda, ona se nije sjetila uzeti nož da pokuša izvaditi čedo iz utrobe: zbog toga su, umjesto jednog, izgubljena dva života. Nisam uspjela do kraja prikriti duboko razočaranje, koje je Merit razabrala na mom licu.

"No, pa onda govor", povikala je, zgrabivši me za ramena. "Nemoj sada prezirno kriviti usta, a mogla si spasiti to dijete. Barem me poduči, da ja mogu pokušati."

Posramljena njenim suzama, od tog sam joj dana počela tumačiti Innine postupke, način na koji je upotrebljavala nož, osobitosti njenih zahvata rukom. Pokušala sam joj prikazati svojstva ljekovitog bilja, ali nisam znala egipatska imena biljki i korijenja. Stoga je Merit donijela svoju vrećicu s biljem kojem smo zajednički nalazile nazive. Opisivala sam joj kako se moja majka služila koprivom, koromačem i korijandrom, a ona je pretraživala tržnice u potrazi za lišćem i sjemenjem što ga nisam vidjela još od djetinjstva.

Donosila mi je na ogled svaki cvijet i stabljiku koju se moglo kupiti u luci na obali rijeke. Neki od biljnih pripravaka bili su mi poznati, a neki su grozno zaudarali - osobito domaće mješavine spravljene od neživih stvari: komadića osušenih životinja, mljevenog kamenja i školjki te izmetina svih vrsta. Egipatski vidari privijali su balegu nilskog konja i krokodilov izmet te konjsku i djeđu mokraću na različite dijelove tijela u različitim razdobljima. U nekim su slučajevima i najodvratniji pripravci očito djelovali, ali unatoč tome uvijek me čudilo kako narod koji se toliko brine o tjelesnoj čistoći podnosi takve gnušne ljekarije.

Iako je drevna egipatska znanost o liječenju biljem sezala do neslućenih, tajnih dubina, na moju radost ipak su postojali postupci i biljke o kojima su Egipćani znali vrlo malo. Kad je na tržnici pronašla sjeme kumina, Merit se iznenadila doznavši da ono pomaže pri zacjeljivanju rana. Kupila je velenduh i metvicu zajedno s korijenjem: naskoro su cvjetali u crnoj egipatskoj zemlji oštra mirisa. Nitko iz Nakht-reove kuće otada više nije patio od kiseline u želucu. Tako se Merit pročula po

"svojim" neobičnim biljnim lijekovima, a ja sam bila zadovoljna jer sam znala da je mudrost mojih majki iskorištena u dobru svrhu.

Spokojan tijek mog života okončan je u četvrtoj godini nakon Re-moseova odlaska iz Nakht-reove kuće, kad je Ruddeditina kći stala na opeke.

Zvala se Hatnuf i bila je u lošem stanju. Prvo joj dijete bijaše mrtvorodenče - dovoljno veliko i potpuno razvijeno, ali mrtvo. Nakon godina i godina pobačaja, jedno se čedo konačno uspjelo održati, ali ona se nasmrt bojala poroda, a niti nakon cijelog dana porađanja trudovi nisu pospješili djetetov izlazak. Merit je neprekidno bila uz nju, a uz to je gospodarica kuće poslala po liječnika-svećenika, koji je zapajevao molitve, povješao po odaji nekakve amajlike i potpalio kup trava i kozjih brabonjaka nad čijim je dimom Hatnuf čučala.

Ali od smrada se rodilja onesvijestila te je pala i raskrvarila čelo. Na to je Ruddedit istjerala врача iz sobe i naložila mu da čeka pred ulazom u kuću; tamo je nastavio neumorno mumljati čarobne riječi jednoličnim glasom, onako kako to samo svećenici znaju. Večer je smijenila dan, noć je počela blijedjeti pred novim danom, a trudovi još nisu popuštali, niti se dijete pomaklo. Hatnuf, jedina gospodaričina kći, bijaše već gotovo mrtva od straha i boli kad je Merit predložila da pozovu mene.

Taj put nitko me ništa nije pitao. Merit se pojavila na vratima moje kolibice, a iza nje je, obasjana svjetlošću zore, stajala Ruddedit. Premorenost je očito zastirala ljepotu njezina ne više mladog lica. "Den-ner", oslovi me, izgovorivši moje ime po egipatski, "ti moraš doći i učiniti što možeš za moje dijete. Ništa nam drugo ne preostaje. Zadah Anubisa već se osjeća u odaji gdje ona rada. Uzmi košaru i podi sa mnom."

Merit me na brzinu izvijesti o svemu što se događalo, a ja zgrabih ono malo biljaka što su se sušile na zabatnim gredama kućice. Gospa krenu gotovo trčećim korakom - jedva sam imala vremena shvatiti da sam izašla iz vrta. Prošle smo pokraj glavnog ulaza u Nakht-reovu kuću: sjetih se dana kad sam je prvi put ugledala i učini mi se da je otada prošao cijeli jedan život. Prve sunčeve zrake obasjaše zlatne vrške kopljača na kojima su barjaci beživotno visjeli u tišini zore. Ruddeditina kuća bila je odmah s druge strane hrama, tako da smo začas stigle u predvorje odaje u kojoj je Hatnuf cvileći ležala na podu; oko nje su stajale sluškinje, gotovo jednako iscrpljene kao i rodilja.

Smrt je čekala u sobi. Ugledala sam je u mraku iza kipa Besa, dobrohotnog, ružnog zaštitnika djece, koji kao da je još jače iskrivio lice pokazujući da je ovdje bespomoćan.

Ruddedit me predstavi kćeri: jadnica mi uputi pogled praznih očiju, ali učini ono što sam od nje zatražila. Namjestila se na bok, tako da joj mogu uvući ruku namazanu uljem u utrobu, ali nisam napipala djetetovu glavicu. U sobi je vladala posvemašnja tišina, a žene su čekale da vide što će učiniti ili što će od njih zatražiti.

Psoglava sjena smrti pomakne se, osjećajući kako sam obeshrabrena. Razjarena njenom pohlepom, opsovah joj u njušku, prokljinjući od glave do pete i nju i njenu mater. Izrekla sam kletvu na materinskom jeziku, koji je čak i meni djelovao grubo nakon što sam tolike godine slušala zvuk egipatskih riječi. Merit i sve ostale žene stadoše mrmljati u znak odobravanja, misleći kako sam izgovorila nekakve tajanstvene čarobne riječi. Čak se i Hatnuf promeškolji i pogleda naokolo.

Zatražila sam da mi donesu ulje i mužar, u kojem sam izmiješala dvije najjače trave koje su mi se našle pri ruci - vučju stopu i izlučak konoplje - poznate po tome što katkad mogu prouzročiti da utroba u ranim mjesecima trudnoće izbací svoj sadržaj. Nisam bila sigurna hoće li sada djelovati i bojala sam se da bi mješavina mogla imati štetan učinak; unatoč tome, znala sam da mi ne preostaje ništa drugo jer je rodilja bila na pragu smrti. Čedo već bijaše mrtvo, ali to nije značilo da ne moramo pokušati spasiti majku.

Natrjlala sam biljnom mješavinom Hatnufino međunožje i ubrzo nakon toga počeli su je hvatati snažni trudovi. Naložila sam ženama da joj pomognu ponovno stati na opeke, a ja sam joj kružnim pokretima trljala trbuh, da gurnem dijete prema dolje. Kako se Hatnuf više nije mogla držati na vlastitim nogama, domalo je Merit morala zauzeti Ruddeditino mjesto i stati iza Hatnufmih leda;

pridržavajući je, šaptala joj je riječi ohrabrenja dok sam joj ja ponovno uvukla ruku u utrobu da napipam djetetovu glavicu, koja se napokon našla blizu izlaza.

Trudovi, koji su počeli bez prekida sustizati jedni druge, postadoše nepodnošljivi jadnoj ženi na opekama. Oči joj se izvrnuše i ona obeznanjena pade u Meritine ruke, nesposobna da tiska dalje.

Vani se već bilo posve razdamilo, ali sjena koja je čekala u sobi nije dopuštala suncu da probije tamu. Moji obrazi bili su izbraz- dani suzama. Nisam znala što da počnem. Inna je jednom davno priopovijedala o tome kako je izbavila čedo iz utrobe mrtve majke, ali ova majka nije bila mrtva. Ne preostade mi više nikakva mudrolija, nikakva trava koju bih mogla oprobati.

A onda se spomenuh pjesme u kojoj je Inna toliko uživala, pjesme koju je naučila u brdima ponad Šekema.

"Ne boj se", zapjevah, lako se sjetivši napjeva, prizivajući riječi iz zaborava.

"Ne boj se, dolazi čas, ne boj se, twoje kosti su jake, ne boj se, pomoć je blizu, ne boj se, Gulaje uz tebe, ne boj se, čedo je na vratima, ne boj se, tebi će na čast ono živjeti, ne boj se, vješte su ruke u babice, ne boj se, zemlja je pod tobom, ne boj se, imamo mi vode i soli, ne boj se, majčice, ne boj se, majko sviju nas."

Merit mi se pridružila u pripjevu "Ne boj se", osjećajući moć zvukova iako nije znala značenje riječi. Nakon trećeg ponavljanja, sve nazočne žene pjevale su "Ne boj se", a Hatnuf je ponovno duboko disala.

Nedugo potom, iz njene utrobe iziđe mrtav dječačić. Hatnuf okrenu lice prema zidu i sklopi oči s jedinom željom da mu se pridruži. No kad joj Merit stade pokrivati jadni, izmučeni trbuh oblozima od vrućeg lanenog platna, Hatnuf ponovno zavapi glasom majke koja rada. "Tu je još jedno dijete", reče Merit. "Dođi, Den-ner, uhvati blizanca."

Sa samo još jednim trudom, Hatnuf rodi dječaka koji se potpuno razlikovao od brata. Onaj prvi bijaše debeo, savršen i beživotan, a ovaj drugi - malešan, naboran i derao se punim plućima kao vol.

Merit se nasmija i začas se cijela soba prolomi urnebesnim smijehom, zvonkim, grlenim, hihotavim smijehom olakšanja i radosti. Krvavo, neoprano, drečavo novorođenče prelazilo je iz ruke u ruku, primajući poljupce i blagoslove od svake žene ponaosob. Ruddedit pade na koljena, plačući i smijući se s unukom u naručju. Ali Hatnuf nas više nije čula. Njen mališan došao je na svijet u nezaustavljivoj bujici krvi. Nikakvi oblozi nisu tu mogli pomoći: nekoliko trenutaka nakon rođenja sina, Hatnuf je umrla, glave položene u majčino krilo.

Prizor je bio strašan: majka mrtva, jedno čedo mrtvo, mršavo novorođenče koje plače za dojkom što ga nikad neće nahraniti. Ruddedit je sjedila, ucviljena smrću svoje jedinice koja ju je prvi put učinila bakom. Merit je plakala zajedno sa svojom gospodaricom, a ja se iskradoh van, želeći da se nikad nisam odvažila izaći iz svog vrta.

Nakon tog užasa, mislila sam da će mi zabraniti ikad više stupiti nogom u rađaonicu. Međutim, prema onome kako je Merit prepričala događaj, jedino sam ja bila zaslužna za spas preživjelog novorođenčeta, rođenog, kako je rekla, na dan tako mrzak Setu da bijaše čudo što je uopće počeo disati.

Ne prođe dugo, a skoroteče iz ostalih uglednih tebanskih obitelji stadoše dolaziti na vrata Nakht-reova vrta sa zapovješću da se ne vraćaju bez babice Den-ner. Bijahu to sluge svećenika, pisara i ostalih odličnika koje se nije moglo odbiti. Pristajala sam poći s njima uz uvjet da sa mnom ide i Merit: kako me ona uvijek bila voljna pratiti, nas dvije postadosmo babice za naš dio grada, u kojem je bilo mnogo krasnih kuća čije su se gospodarice i sluškinje dičile plodnim utrobama. Pozivale su nas najmanje jednom tjedno, a za svako zdravovo novorođenče nagradivale nas nakitom, amajlijama, finim lanenim platnom ili vrčevima ulja. Merit i ja međusobno smo dijelile poklone i premda bih ja svoj dio uvijek ponudila Re-neferi, ona je ustrajno zahtjevala da zadržim sve što sam dobila.

Za manje od godinu dana, moju je kolibu zatrpala gomila stvari koje nisam rabila niti sam za njih marila. Ogledajući se jednom po unutrašnjosti kućice, Merit zaključi kako mi je potreban kovčeg od pruća u kojem bih držala svoj imetak. Budući da sam imala i više nego dovoljno stvari za trgovanje, ona odredi povoljan dan za odlazak na tržnicu.

Iako sam često odlazila od kuće i pribivala mnogim porodima, svejedno sam strepila od izlaska među veliko mnoštvo ljudi. Merit je znala da se bojam i držala me za ruku dok smo izlazile iz vrta te cijelim putem čeretala pokušavajući mi odvratiti misli od strahova. Držala sam se za nju poput malog djeteta koje se boji da će izgubiti majku, ali nakon nekog vremena skupila sam hrabrost i počela razgledati užurbano tebansko pristanište. Do žetve bijaše preostalo još mnogo dana i najveći se broj zemljoradnika zapravo nije imao čime baviti osim čekati da dozrije žito, pa su stoga dašcare, šatori i klupe bili prepuni čeljadi sa sela koja je mogla trgovati maločime osim vremenom.

Merit zamijeni ogrlicu od kuglica - poklon jedne rodilje - za slatke kolače koje smo jele dok smo, ruku pod ruku, šetuckale od klupe do klupe. Čudila sam se golemim količinama nakita koji se prodavao i pitala se tko može sebi dopustiti tolike skupe tričarije. Gledala sam obućare kako na brzinu izrađuju po mjeri jeftine sandale. Na jednom su mjestu muškarci čekali u redu kod brijača, poznatog po tome da su se kod njega čule najnovije glasine. Odvratih pogled s hrpe kanaanskih vunenih tkanina, jer u času pomislih kako su ih možda istkale moje rođene tete. Merit i ja smijale smo se lakrdijama majmuna, koji je držao na uzici par visokih pasa izgladnjelog izgleda i tjerao ih da prose otpatke hrane.

Nakon temeljitog razgledavanja, moja priateljica izjavila je da vrijeme da započnemo s potragom; prvi košarač na kojeg smo naišle nije imao dovoljno velikih kovčega za moje potrebe, pa se uputisemo dalje, prolazeći pokraj trgovaca vinom i uljem, pekara i prodavača živilih ptica. Vidjele smo mnoge prekrasne stvari: izrezbarenu lončariju iz Kuša, kovane brončane vase, kipove kućnih bogova i božica, tronošce i stolice. Oko mi zape za divnu drvenu škrinju, s poklopcom urešenim raznovrsnim umetcima koji su tvorili sliku rascvjetalog vrta, izrađenu od slonove kosti, pocakljene gline i sedefa. "E, ovo je primjerak dostojan grobnice jednog gospodara", reči Merit, iskreno zadivljena.

Iza škrinje pojavi se stolar i stade nam pričati o tome kako je radio na njoj: gdje je kupio bagremovo drvo, kako se namučio umećući u poklopac slonovu kost. Govorio je ozbiljno i polako - kao da priповijeda priču, a ne da pokušava zaključiti posao. Dok je on pričao, oči su mi počivale na škrinji; slušala sam njegov topli glas i gledala kako rukom slijedi obrise šara što su krasile njegovo djelo.

Merit uze zadirkivati čovjeka. "Za koga ti to nas smatraš, momče?" upita ga. "Misliš li da smo mi nekakve bogate gospe prerušene u babice? Tko bi osim bogataša mogao sebi priuštiti nešto ovako lijepo? Tko bi, osim samog graditelja kraljevske grobnice, mogao polagati pravo na takvo umjetničko djelo? Ti se šališ sa mnom, maleni."

On se nasmija njenim riječima i odgovori: "Ako misliš da sam ja malen, ti jamačno dolaziš iz zemlje divova, sestro. Moje ime je Benia", predstavi se. "A ti bi se mogla iznenaditi kad čuješ po kakvim se pristupačnim cijenama stvari prodaju ovdje u mene. Sve ovisi o kupcu, draga moja. Lijepi žene uvijek dobiju ono što žele."

Nato Merit udari u grohotan smijeh i mune me u rebara, ali ja ne rekoh ništa, jer mi je bilo jasno da su njegove riječi upućene meni. Merit je također odmah shvatila komu se stolar obraća; premda mu nisam odgovorila, dirnuo me toplim glasom i lijepim riječima.

Moji prsti, gotovo sami od sebe, krenuše tragom obrisa mlječnobijelog lista umetnutog u drvenu površinu škrinje. "Ovo ovdje potječe iz srca morskog stvorenja koje živi daleko na sjeveru", primjeti Benia, pokazujući drugi ukras.

Zapazila sam veličinu njegovih ruku. Prsti mu bijahu debeli poput grana mlade voćke, duži čak i od golemit, kvrgavih dlanova koje je teški rad oblikovao u brežuljke i udoline mišića. Shvativši kamo sam se zagledala, on povuče ruku - kao da se posramio.

"Kad sam se rodio, majka me pogledala i uskliknula vidjevši ove ruke", progovori. "Već su mi onda bile dobrano prevelike za tijelo. 'Kipar', reče ona mom ocu, koji me dade za naučnika najboljem kamenorescu."

"Međutim, ja nisam imao dara za kamen. Alabastar je pucao čim bih ga samo pogledao - čak mi ni granit nije dopuštao da mu se približim. Jedino je drvo razumjelo moje ruke. Podatno, toplo i živo, drvo razgovara sa mnom i govoriti mi gdje da ga zarežem, kako da ga oblikujem. Ja volim svoj posao, gospo."

Pogleda me u oči, jer sam ga ja gledala u lice dok je govorio.

Merit opazi pogled koji je prostrujio među nama i, prekinuvši tišinu, oglasi se poput lukave prodavačice riba. "Zove se Den-ner, trgovče, udovica je i najbolja primalja u Tebi. Nas dvije smo došle na tržnicu jer tražimo jednostavnu košaru u kojoj bi ona držala sve što joj zahvalne majke daju kao naknadu za trud."

"Ali košara nije dovoljna za osobu tako vrsnu u svom zvanju", odvrati Benia, spremajući se na cjenjanje s Merit. "Da vidimo što si donijela za trgovanje, majčice, jer evo već sjedim ovdje cijeli dan bez ikakve sreće."

Merit odmota našu hrpicu drangulija: izrezbarenu pločicu škriljevca na kojoj se, miješanjem prahom malahita, pravi zeleno sjenilo za oči; velikog skarabeja od karneola, odviše crvenog za moj ukus; prekrasno pokrivalo za glavu od nanizanih kuglica, dar lijepo mlade priležnice koja je rodila dražesnog dječačića i smjesta ga predala svojoj gospodarici, pravo ga ni ne pogledavši. (Merit i ja nagledale smo se svakojakih čудesa po odajama tebanskih kuća u kojima se rađalo.)

Benia se pravio da ga zanima skarabej. "Za tvoju ženu?" upita ga Merit, ni ne pokušavajući biti obzirna.

"Nema žene", kratko će Benia. "Živim u sestrinoj kući, već mnogo godina, ali njen muž ne gleda me baš rado za svojim stolom. Uskoro ću otići iz grada - preselit ću se u Dolinu kraljeva, tamo gdje žive obrtnici", govorio je polako, opet se obraćajući meni.

Čuvši njegove riječi, Merit mu, sva uzbudjena, ispriča sve o svojim sinovima koji su tamo radili kao pekari. "Kad pođem onamo, potražit ću ih", obeća Benia pa doda: "Dobit ću vlastitu kuću, kako i priliči majstoru obrtniku. Četiri sobe samo za mene", ove posljedne riječi zvučale su kao da već osluškuje kako mu glas odjekuje praznim odajama.

"Koje li štete, stolaru", dometne Merit.

Dok su njih dvoje razmjjenjivali te povjerljive obavijesti koje su zapravo bile namijenjene meni, ja sam prstima slijedila obrise jezerca kojim je Benia uresio poklopac škrinje. Prije nego što sam se uspjela povući, on mi prekrije ruku svojom.

Bojala sam se pogledati ga u lice. Možda me pohotno gleda ispod oka. Možda misli da ću mu, ako zaključi tu nemoguću pogodbu - zamjenivši zgodnu tričariju za majstorsko djelo - dugovati uživanje mog tijela. No kad me Merit bubnula u rebra da nešto odgovorim, na stolarevu licu ugledah samo dobrotu i prijaznost.

"Donesi škrinju na dvorišni ulaz kuće Nakht-reu, pisara u službi svećenika Amun-Rea", naputi ga Merit i predala mu skarabej. "Donesi je sutra."

"Sutra ujutro", potvrdi on. Pozdravile smo ga i otišle.

"Dakle, to je bila dobra pogodba, djevojko", progovori Merit. "A onaj skarabej, kao pravi srećonoša, pribavio ti je i dragocjenu škrinju i muža."

Zavrтjeh glavom prema prijateljici i nasmiješih joj se kao da blebeće gluposti, ali ne rekoh ne. Nisam ni progovorila. Bila sam sva smetena i usplahirena. Osjećala sam neobičnu napetost medu nogama, a obrazi mi se bijahu zacrvnjeli.

Ipak, nisam posve razumjela vlastito srce, jer raspoloženje koje me obuzimalo ne bijaše nimalo slično onome što sam osjećala kad sam prvi put ugledala Šalema. Nikakav vredni vjetar nije prostrujio

između Benije i mene. Ovaj osjećaj bio je mnogo staloženiji i mirniji. Unatoč tome, srce mi je udaralo brže i znala sam da su mi oči vedrije nego ranije tog dana.

Benia i ja razmijenili smo tek nekoliko riječi i okrznuli se prstima. Svejedno sam čutila da me nešto povezuje s tim strancem. Nisam nimalo sumnjala da i on osjeća isto.

Cijelim putem kući, koračala sam u ritmu čuđenja: "Kako je to moguće? Kako je to moguće?"

Kad smo se približile Nakht-reovoj palači, Merit prekide tišinu, na koju u nje ne bijah navikla, i nasmije se rekavši: "Još ču ja na kraju porađati tvoju djecu. Prema mom računu, nema ni trideset godina da ti živiš na ovome svijetu. Preko tebe ču doživjeti unuke, kćeri mog srca", pa me poljubi za rastanak.

Ali čim sam zakoračila u vrt, smjesta sam zaboravila sve o Beniji. Kuća je odzvanjala vikom i strkom. Vratio se Re-mose!

Došao je ubrzo nakon što sam ja otišla. Sluškinje su me pošle tražiti; kako nikada nisam izlazila iz kuće a da prethodno ne obavijestim Re-nefer, ona se uz nemirila, pa je čak i poslala poruku svojoj prijateljici Ruddedit. Kad me svekrva ugledala kako ulazim u dvorište s napola pojedenim kolačem s tržnice, ljutito se okrenula i otišla bez riječi. Od kuharice sam doznala kako moram požuriti da vidim sina koji se vratio kući na oporavak.

"Oporavak?" upitah je, u hipu se ohladivši od straha.

"Ma ne", odgovori ona uz široki osmijeh. "Došao je kući da se zalijeći od obrezivanja i da na najotmjениji način proslavi prelazak u muževno doba. Cijeli ovaj tjedan čeka me posao od jutra do sutra", reče i uštipnu me za obraz.

Nisam čula više ništa nakon riječi "obrezivanje". U glavi mi je zvonilo, a srce mi je zaglušno lupalo kad sam uletjela u veliku dvoranu gdje je bio Re-mose, skladno opružen na nosiljci pokraj Nakht-reove stolice. Pogledao me i neusiljeno mi se nasmiješio, bez tračka boli na licu - potpuno drugačijem licu.

Gotovo je pet godina prošlo otkako me napustio - mali dječak pretvorio se u momka. Kosa mu više nije bila izbrijana, nego je izrasla gusta i crna. Na rukama su mu se ocrtavali mišići, noge više nisu bile svilenkasto glatke, a prsi nagovještavaju očevu ljepotu. "Ma", oglasi se mladi čovjek, moj sin. "Oh, Ma, lijepo izgledaš. Još ljepše nego što sam te upamlio."

Jednostavno je bio uljudan. Egipatski knez obraćao se sluškinji koja ga je donijela na svijet. Dogodilo se upravo ono čega sam se bojala: bili smo jedno drugome stranci i život nam više nikada neće dopustiti da budemo više od toga. Dao mi je rukom znak da se približim i sjednem pokraj njega, a Nakht-re se s odobravanjem nasmiješio.

Upitala sam ga je li trpio, a on samo odmahnu. "Ništa me ne боли", reče. "Prije no što potegnu nož, a i poslije toga, daju ti vina pomiješanog sa sokom od maka. Ali sve se to dogodilo prije sedam dana, tako da sam se potpuno oporavio. Sad je vrijeme za slavlje i došao sam kući na gozbu."

"Nego, kako si ti, Ma?" upitao je. "Kažu mi da si postala glasovitom primaljom i da plemenite tebanske gospe samo u tebe imaju povjerenja kad dode vrijeme za rađanje."

"Služim kako mogu", odgovorih mirno i skrenuh predmet razgovora, jer što će žena kazivati muškarcu o novorođenčadi i o krvi? "Radije ti meni reci, sine, što si naučio. Pričaj mi o godinama provedenim u školi, o prijateljstvima i o pohvalama koje si zasluzio, jer ujak kaže da si bio najbolji medu suučenicima."

Oblak prijeđe preko Re-moseova lica i ja prepoznah dječačića koji je jednom davno briznuo u plač kad je u vrtu pronašao mrtvo pače. Zatomivši osjećaje, nije rekao ništa o tome kako su ga ismijavalni njegovi školski drugovi, nije mi nabrajao sve one podrugljive uzvike koji su ga posvuda pratili tijekom prve godine naukovanja: "Gdje ti je otac? Ti nemaš oca."

Nije spomenuo ni usamljenost koja je rasla razmjerno njegovu uspjehu, kad se pokazao najboljim u godištu te gaje učitelj zapazio i učinio ga svojim miljenikom. Govorio je samo o učitelju, Karu, kojega je volio, u svemu ga slušao te uživao njegovu neograničenu naklonost.

Za razliku od drugih učitelja, ovaj nikada nije tukao učenike niti ih ružio zbog pogrešaka. "On je najplemenitiji čovjek kojega sam ikada upoznao, osim ujaka", izjavи Re-mose, uzimajući Nakht-reovу ruku u svoju. "Došao sam kući da proslavim ne samo svoju punoljetnost, već i veliku čast koju sam dobio na dar od Kara."

"Učitelj traži od mene da ga pratim na jug, u Kuš, gdje je ponovno procvala trgovina ebanovinom i slonovačom i gdje je namjesnik uhvaćen kako potkrada kralja. Sam kralj pozvao je Kara da ode тамо i nadzire uvođenje u službu novog nadglednika te da mu podnese izvještaj o tome što je ondje zatekao."

"Ja ću pomagati učitelju i promatrati ga kad bude zasjedao kao sudac, dok ljudi budu iznosili svoje sporove pred njega." Re-mose se načas zaustavi, želeći biti siguran da će ja shvatiti važnost onoga što se spremao reći. "Primio sam upute da naučim koje su dužnosti namjesnika. Nakon ovog putovanja, moje školovanje bit će dovršeno: dobit ću vlastitu punomoć i počet ću službovati na čast svojoj obitelji. Ujak je sretan, majko. Jesi li i ti sretna?"

Pitanje je bilo iskreno, a u njemu je odzvanjala dječačka čežnja da mu majka potvrdi uspjehe. "Sretna sam, sine moj. Ti si valjan čovjek koji će biti ures i dika ovoj kući. Želim ti svaku sreću, dobrostivu ženu i mnogo djece. Ponosim se tobom i ponosim se što sam ti majka."

Bilo je to sve što sam mu mogla reći. Kao što on meni nije pričao o jadima koje je trpio u školi, tako ni ja njemu nisam govorila kako mi je nedostajao ni kako mi prazno bijaše srce ili kako je, otišavši, odnio svjetlo mog života. Pogledala sam ga u oči, a on mi s nježnošću užvrati pogled. Pogladi me po ruci i prineće je usnama. Srce mi stade udarati dvostrukom silinom, od sreće i od usamljenosti.

Dva dana potom, na svečanoj večeri priređenoj u njegovu čast, promatrala sam Re-mosea iz udaljenoga kraja dvorane. Sjedio je pokraj Nakht-re-a i jeo poput dječaka koji tjedan dana nije vidio hrane. Pio je vino, oči su mu sjale od užbuđenja. I ja sam pila vino, netremice gledajući sina i pitajući se kakvim će životom živjeti, zapanjena spoznajom da je on već muškarac, samo nekoliko godina mladi nego što mu bijaše otac kad sam ga prvi put ugledala u kući njegova oca.

Na pragu muževne dobi Re-mose je bio za glavu viši od Nakht-re-a, bistra pogleda i uspravan poput stabla. Nakon dugog niza godina, Re-nefer i ja opet smo sjedile jedna uz drugu i divile se muškom djitetu koje je dalo svrhu našim životima. Kad mi se ruka dotaknula njene, ona ne uzmače od mog dodira, već mi stisnu prste: barem u tom kratkom času dijelile smo ljubav prema našem sinu i, preko njega, prema sinu i mužu iz Šekema čije ime nikad nismo spominjale.

Ljupka sluškinjica podiže pogled prema njemu, a on joj značajno namignu. Nasmijah se pomislivši na to kako mališan, čiju sam zadnjicu prala, užbuđeno gleda ženu. Lice mi je odrvenjelo od silnog smješkanja, ali tako sam glasno uzdisala da se Re-nefer jednom čak okrenula prema meni i upitala me boli li me štograd.

Bijaše to najljepša gozba koju sam ikad vidjela, s mnoštvom Tebanaca plemenita roda kao uzvanicima. Cvijeće je blistalo pod svjetlošću stotine svjetiljki. Zrak je bio zasićen mirisima bogato začinjene hrane, svježeg lotosa, tamjana te ženskih i muških miomirisa. Dvoranom se orio smijeh, koji je podržavalо šest vrsta piva i tri vrste vina; plesači su skakali i vrtjeli se sve dok, sjajni od znoja, nisu dašćući klonuli na tlo.

Kao dodatak domaćim zabavljačima unajmljena je još jedna skupina glazbenika. Ta družina plovila je duž rijeke, nastupajući u hramovima i velikaškim palačama, ali za razliku od drugih, ovi glazbenici nisu htjeli svirati kao pratrja plesačima nego su zahtijevali od slušatelja da pozorno prate njihovu izvedbu pjesama za koje se tvrdilo da imaju čarobna svojstva. Skupinu je predvodila zagonetna, koprenom zastrta gospa. Slijepa kao i mnogi vrsni svirači harfe, bila je pjevačica i majstorica sistruma, male udaraljke s praporcima.

O njoj su kružile glasine da se jednom davno spasila iz Anubisovih ralja i dobila drugi život, ali Anubis joj je odgrizao lice, pa se zato i skrivala pod koprenom. Tu priču pratilo je namigivanje i gurkanje laktom, jer su Egipćani dobro znali kako sočna prirovijest može poslužiti u poslovne svrhe.

Čim su zakrivenu pjevačicu uveli u dvoranu, zavladao je tajac pun očekivanja, a priputi gosti pozorno su se uspravili.

Bila je odjevena u bijelo, pokrivena od glave do pete prozračnom tkaninom koja se u lelujavim slojevima spuštala i klizila po tlu. Nagnuvši se prema meni, Re-nefer prošapće: "Izgleda kao oblak dima."

Smjestila se na stolicu bez naslona i oslobođila ruke iz nabora odjeće da podigne svoje glazbalo; u tom času, iz sveopće tišine oteo se tih uzdah, jer joj ruke bijahu poput ruha, nezemaljski bijele, kao da su nastradale u užasnom plamenu. Zatresla je sistrum četiri puta i proizvela četiri potpuno različita zvuka, od kojih su se slušatelji rastrijeznili i primirili se.

Glazbenici su prvo izveli vedru pjesmu uz pratnju frula i bubenjeva, potom je trubač sam odsvirao žalobni napjev, nagnavši gospe da uzdišu, a muškarce da trljaju brade. Slušajući staru dječju pjesmicu, svi su se u dvorani smiješili iskrena i otvorena lica, onako kako su to činili nekoć, kao dječaci i djevojčice.

U toj glazbi zaista je bilo čarolije koja je imala moć da preobrazi najcrnu tugu u najživlju radost. Gosti su pljeskali iz sve snage, podižući ruke prema glazbenicima, te dizahu pehare zahvaljujući Nakht-reu na gostoljubivosti i na prekrasnoj razonodi.

Kad je pljesak utihnuo, sviračica sistruma zapjeva uz pratnju svog glazbala i jednog jedinog bubnja. Pjevala je dugačku pjesmu s mnogo prijeva i posve uobičajenim sadržajem: bijaše to priča o pronađenoj i izgubljenoj ljubavi - najstarija priča na svijetu. Jedina priča.

U prvom dijelu pjesme momak je uzvraćao djevojčinu ljubav, njih se dvoje radovahu i naslađivahu jedno drugim. Usljedio je tužni obrat - ljubavnik s prezironom odbaci svoju gospu, ostavivši je samu. Ona je plakala i molila se Zlatnoj gospi Hator, ali od toga ne bijaše nikakve koristi. Njen ljubljeni nije je htio nazad. Tuga djevojke bijaše beskrajna i nepodnošljiva. Žene su naglas plakale, prisjećajući se mladosti. Muškarci su, nimalo se ne stideći, otirali oči, prizivajući u sjećanje prve ljubavne strasti. Čak su i mladi uzdisali, predosjećajući bol zbog gubitaka koje tek imaju doživjeti.

Nakon završetka pjesme dugo je vladala tišina. Jedan od glazbenika uze lagano prebirati po harfi, ali svaki je razgovor zamuknuo. Pehari se više nisu podizali. Re-nefer ustade i napusti dvoranu ne oprostivši se propisno s gostima, nakon čega se društvo malo-pomalo stade razilaziti. Svečanost je završila u tišini: dvorana se polako praznila uz zvuke uzdaha i poluglasno izgovorenih riječi zahvale. Glazbenici su pospremili glazbala i odveli sa sobom svoju predvodnicu. Neki od slugu zaspali su na podu, odviše umorni da bi počeli s čišćenjem prije idućeg jutra. Kuća je utonula u posvemašnji mir.

Kad sam ušla u sobu gdje su spaval glazbenici, do zore je nedostajalo još nekoliko sati. Žena pokrivena koprenom nepomično je sjedila leđima oslonjena na zid. Pomislila sam da nije budna, ali u tom se času ona okrenu i pruži ruke da otkrije tko se približuje. Položih svoje ruke u njene, malene i hladne.

"Werenro!" izustih.

Ona se zaprepašteno trgnu na zvuk moga glasa. "Kanaan", šapnu s gorčinom. "Bijaše to moje ime u vrijeme patnje."

"Bila sam dijete" rekoh joj. "A ti si bila glasnica u službi Rebeke, moje bake. Pričovijedala si nam priču Roju ja nikada nisam zaboravila. Ali tebe su umorili, Werenro. Stajala sam pokraj bake kad su donijeli tvoje posmrtnе ostatke. Gledala sam kako pokapaju tvoje kosti. Jesi li se doista vratila od mrtvih?"

Dugo je šutjela, spustivši glavu pod koprenom. "Da", progovori napisljeku. Načas zastade, pa nastavi: "Ne. Nisam se vratila. Ja sam zapravo mrtva."

"Kako li je čudno naći utvaru iz onog vremena u otmjenoj palači uz rijeku. Reci mi", upita me, "jesi li i ti mrtva?"

"Možda jesam", odgovorih zadrhtavši.

"Možda jesи, jer živi ne pitaju ovakva pitanja, niti mogu podnijeti mučnu istinu bez utjehe glazbe. Mrtvi razumiju."

"Poznaješ li lice smrti?" upita me.

"Da", prisjetih se psoglavih sjena što vrebaju na mnogim porodima, strpljivih i pohlepnih istodobno.

"Ah", rekne ona, pa bez upozorenja podigne koprenu. Usne joj bijahu netaknute, ali ostatak lica bio je rastrgan i unakažen. Nos joj je bio slomljen, rasječenih nosnica, obrazi smrskani i izbrazdani dubokim ožiljcima, a oči dva mlijecnobijela kamena. Činilo se nemogućim da netko preživi takvo užasno sakaćenje.

"Vraćala sam se iz Tira sa zapečaćenim vrčem purpura za nju, za baku. Svitala je zora i boje svih šatora Mamre blijeđele su u usporedbi s tom ljepotom. Promatrala sam nebo u trenutku kad su nabasali na mene. Trojica, prljavi i glupi kao svi Kanaanci. Nisu mi rekli ni riječi, nisu rekli ni riječi jedan drugome. Uzeli su mi torbu i košaru, razderali ih, a potom navalili na mene."

Počela se njihati naprijed-natrag, a glas joj je zvučao beživotno, jednolično. "Prvi me gurnuo na zemlju, nasred ceste. Drugi je s mene zderao odjeću. Treći je zadigao halju i bacio se na mene. Ispraznio se u moje tijelo, koje nikad nije upoznalo muškarca. A onda mi je pljunuo u lice."

"Drugi je zauzeo njegovo mjesto, ali nije uspijevao učiniti ono što je htio pa me počeo tući, proklinjući me kao razlog svojoj nemoći. Slomio mi je nos i izbio mi nekoliko zubiju i tek kad je vidio kako krvarim, dovoljno se uzbudio da može dovršiti posao."

"Treći me okrenuo potruške i razderao me sa stražnje strane. I smijao se." Prestala se njihati i uspravila se, kao da ponovno osluškuje taj smijeh.

"Ležala sam na cesti, s licem u prašini, dok su njih trojica stajala iznad mene. Bila sam uvjerenja da će me ubiti i okončati mi muke."

"Ali nisu. 'Zašto ne zapomažeš?' zalaja onaj koji se smijao. 'Zar nemaš jezika? Ili možda uopće nisi žena, jer nemaš boju puti kao žena. Izgledaš poput izmeta bolesnog pseta. Želim te čuti kako zapomažeš, pa ćemo vidjeti jesи li žena ili prikaza.'

I tada su mi učinili ovo što vidiš. O tome ne moram govoriti." Werenro spusti koprenu i ponovno se stade njihati.

"Čim su začuli da se netko približava, pobegli su misleći da sam mrtva", rekla je. "Najprije se pojavio pastirski pas, našavši me kako ležim na putu, a za njim i dječak, koji je vrisnuo kad me ugledao. Slušala sam ga kako povraća, sigurna da će uteći od mene, ali umjesto toga, pokrio me svojom haljinom i doveo sa sobom majku. Ona mi je stavljala na lice meke, tople obloge od mekinja i lanenog sjemenja, mazala mi tijelo pomastima, trljala mi ruke u znak sažaljenja, spasila mi život i nikad nije zatražila da joj objasnim što se dogodilo."

"Kad je već bilo izvjesno da će preživjeti, upitala'me bi li poslala vijest u Mamre, jer je prepoznala dronjke koji preostadoše od mog ruha. Rekoh joj ne."

"Za mene je bilo svršeno s ropstvom, svršeno s Rebekinom bahatošću, svršeno s Kanaanom. Jedino sam se htjela vratiti kući, omirisati rijeku i ujutro udahnuti miris lotosa. Objasnih joj da za Mamre želim ostati mrtva, a ona se potrudila da tako i bude."

"Odrezala mi je šaku kose, uzela ostatke moje odjeće i nekoliko ovčjih kostiju, pa sve zajedno umotala i stavila u moju torbu. Poslala je sina u grad, gdje je pronašao nekog trgovca koji je putovao u Mamre i odnio baki vijest o mojoj smrti."

"Kanaanka mi je pribavila koprenu i štap za hodanje te me odvela u Tir. Potražila je karavanu koja kreće prema zemlji velike rijeke. Trgovci su me uzeli sa sobom, za jednu od njezinih ovaca i obećanje da će ih na putu zabavljati pjesmama i pričama. Doveli su me u On, gdje mi je sistrum našao put do ruku i tako sam se, evo, našla ovdje s tobom, i u ustima mi je opet Kanaan." Nato okrenu glavu od mene i pijunu. S mjesta na koje je pala njena pljuvačka ispuzi zmija, a ja uzdrhtah od ledenog daha Werenroina gnjeva.

"Bila bih prokleta cijeli kanaanski narod da ne bijaše te žene dobrostiva srca. Moje oči su ugasle tako da joj nikada ne vidjeh lice, no zamišljam ga kako blista blagošću i ljepotom. Zaista, kad razmišljam o njoj, vidim lice punog mjeseca."

"Možda je okajavala grijeh iz prošlosti. Ili je možda *jednom* i sama bila napuštena u nevolji, pa joj je netko pomogao da se izbavi. A možda joj baš nitko nije pomogao onda kad joj je pomoći bila potrebna. Nikada me nije pitala ništa, pa čak ni kako se zovem. Spasila me bez ikakva razloga, jedino zbog dobrote svog srca. Njeno ime bijaše sama dobrota - Tamara, okrepljujući plod", reče Werenro i opet se poče njihati.

Dok se zora bližila, sjedile smo u tišini jedna uz drugu. Naposljetku ona progovori, odgovarajući na pitanje koje joj nikad ne bih ni pomislila postaviti.

"Nisam nesretna", rekla je. "Nisam ni zadovoljna. U mom srcu nema ničega. Nije mi stalo ni do koga i ni do čega. Sanjam o psima iskešenih zubi. Ja sam mrtva. Nije tako loše biti mrtav."

Uzdisanje i hrkanje pozaspalih glazbenika prekinu je u govoru. "Dobre duše", pokaže ona s nježnošću svoje pratioce. "Mi ništa ne tražimo jedni od drugih."

"A ti, kako si ti počela govoriti jezikom rijeke?" upita me Werenro.

Ispripovjedila sam joj sve, bez oklijevanja. Nagnuvši glavu unazad, sklopivši oči, zaodijevala sam riječima svoj život. Za svih proteklih godina nikada nisam govorila tako mnogo, ni tako dugo, ali riječi su navirale same od sebe, kao da sam to već mnogo puta činila.

Samu sam sebe iznenadila: sjetih se Tabee, Rute, sjetih se svog ulaska u svijet odraslih pod crvenim šatorom. Pričala sam o Šalemu i o našoj strastvenoj ljubavi a da mi se obrazni nisu zacrvnjeli. Pripovijedala sam o počinjenoj izdaji i o njegovu umorstvu. Rekla sam joj sve o pogodbi koju sam sklopila s Re-nefer i o Meritinoj skrbi za mene; govorila sam o svom sinu s ponosom i ljubavlju.

Nije bilo teško. Doista, kao da me ranije morila silna žed, a sad sam je utažila hladnom vodom u ustima. Izgovorih "Šalem" i dah mi postade čist, nakon što je godinama bio smrdljiv i gorak. Nazvah svog sina "Bar-Šalem" i osjetih kako mi popušta vječna napetost u grudima.

Nabrajala sam imena svojih majki, znajući posve sigurno da su mrtve. Prislonivši lice uz Werenroino rame, ovlažih joj haljinu suzama u spomen Lee i Rahele, Zilpe i Bilhe.

Werenro je cijelo vrijeme kimala glavom, uzdisala i držala me za ruku. Kad sam napokon zašutjela, ona mi reče: "Ti nisi mrtva." U glasu joj se osjeti tračak tuge. "Ti nisi kao ja. Bol ti isijava iz srca. Plamen ljubavi je snažan. Tvoja priča nije završena, Dina", izgovori moje ime onako kako ga izgovarahu moje majke. Ne "Den-ner", babica iz tuđih krajeva, nego "Dina", ljubljena kći četiriju majki.

Werenro me pomiluje po glavi koja je počivala na njezinu ramenu, dok se u sobu lagano prikradal svjetlo prvih nagovještaja zore. Zaspala sam tako naslonjena na nju, a kad sam se probudila, više je nije bilo.

Tjedan dana kasnije Re-mose je otisao zajedno s Karom, koji je stigao iz Memfisa na putu za Kuš. Doveo je učitelja u vrt želeći me upoznati s njim, ali taj Časni starac jedva da je primijetio priprostu majku svoga najdražeg učenika. Nakon njihova odlaska zapitala sam se, ne osjećajući sažaljenja, hoće li tako star čovjek preživjeti tako dug put.

POGLAVLJE TREĆE

Benia je, održavši obećanje, dostavio škrinju, ali ja nisam bila u blizini da je preuzmem. Kad ju je donio na dvorišni ulaz, otresito mu rekoše da Den-ner upravo sjedi u velikoj dvorani uz svog sina i da je otamo ne mogu pozvati zbog nekakvog trgovca. Škrinju su smjestili u uglu kuhinje, tako da je nisam ni vidjela sve dok Re-mose nije otisao iz Tebe, a kuća se vratila svakidašnjem rasporedu.

Kuharica je izgarala od znatiželje uručujući mi neobičnu pošiljku. Kako je uopće došlo do toga da nešto tako otmjeno i skupocjeno postane mojim vlasništvom? I tko je taj čovjek koji se tako revno raspitivao o meni? Dakako da nikome iz kuće nisam rekla ni riječi o škrinji ni o Beniji, pa su ogovaranja ubrzo zamrla. Jednako tako, nisam poslala nikakvu poruku za Beniju, nadajući se da će on moju šutnju shvatiti kao odbijanje neizravne ponude koju je dao na tržnici. Iako su me ganule njegove riječi i njegov dodir, nisam se mogla zamisliti kako živim poput ostalih žena. Unatoč onome što mi je rekla Werenro, bila sam uvjerenja da će Re-mose imati završnu i konačnu riječ u mojoj životnoj priči.

Merit je bila bijesna na mene jer sam ostavila Beniju na cijedilu. "Takvog čovjeka? Tako dobro odgojenog? Tako prijaznog?" Prijetila je da više nikada neće ni progovoriti sa mnjom, ali obje smo znale da je to nemoguće. Ja sam bila njezina kćи i nije bilo toga zbog čega bi prekinula veze sa mnjom.

Međutim, Benijin dar neprekidno je u meni budio nelagodu i krivnju. Ta škrinja nije spadala u vrtlarsku kućicu. Nije bila načinjena za babicu nepoznata roda, bez položaja i ugleda. Bila je moja samo zato što je stolar prepoznao moju usamljenost i što sam ja razumjela potrebu u njemu.

Napunivši je darovima rodilja, prekrila sam blještavu ljepotu škrinje starim prostiračem od papirusa, da me ne bi podsjećala na Beniju kojega ostavih u zakutku srca, zajedno s ostalim mrtvima snovima.

Tjedni se polagano pretakahu u mjesecu; prolazak vremena obilježavale su pripovijesti oko poroda, većinom zdravih i uspješnih. Ustanovila sam da tekućina pripravljena s crvenim broćem koji je rastao u mom vrtu mnogim ženama olakšava porod; Merit i ja dobivale smo pozive iz sve udaljenijih dijelova grada i okolnih krajeva. Jednom su po nas poslali lađu iz grada Ona, gdje je omiljena priležnica nekog svećenika ležala na samrti. U jednoj odaji palače zatekosmo djevojku, dobrano premladu da postane majkom, samu, bez utjehe i pomoći druge žene, kako prestravljeni vrišti. Nedugo nakon dolaska zaklopile smo joj oči; pokušala sam osloboditi čedo, djevojčicu, ali i ona bijaše mrtva.

Merit ode porazgovarati s ocem, koji, daleko od toga da bude ožalošćen, stade proklinjati moju prijateljicu i mene jer smo mu ubile ženu i dijete. Sjuri se u sobu u kojoj je ležala rodilja prije no što sam stigla pokriti jadnicu. "Tuđinka je podigla nož na nju?" zakriješti on. "Samo ranarnik smije učiniti takvo što. Ta žena je prijetnja, to je zloduh poslan s istoka da razori kraljevstvo rijeke." On navali na mene, ali ga Merit zaustavi: pribivši ga uza zid snagom za kakvu nisam ni znala da je posjeduje, pokuša mu objasniti da sam razrezala majku pokušavajući spasiti dijete.

Nisam vidjela nikakvog razloga da se opravdavam. Pogledah u svećenikove oči i ugledah odvratnu, sitnu dušu i obuzmu me gnjev i sažaljenje prema mladoj ženi koja mi je ležala pred nogama. "Izopačeni stvore", riknuh na jeziku svojih majki. "Gnusni crve, sasušili se i ti i tebi slični kao pšenica u pustinji. Djevojka koja ovdje leži mrtva bijaše nevoljena. Zadah nesreće još joj sad obavija tijelo. Zbog toga ćeš umrijeti u najgorim mukama."

I Merit i svećenik zurili su u mene dok sam bljuvala kletve; kad izrekoh sve što sam imala, on poče drhtati, pa užasnuto prošapta: "Čarobnica iz tuđine u Kući bogova!"

Naši glasovi privukoše ostale svećenike koji su, izbjegavajući me pogledati u oči, držali svog subrata kako bismo nas dvije mogle otići. Putem nazad, gledala sam obalu koja je promicala mimo broda i prisjećala se Innina proročanstva da će uz rijeku naći ono za čime mi srce žudi. Zaklimah glavom pomislivši na to kakvom se okrutnom igrom sudbine obistinilo njen pretkazanje i vratih se u svoju vrtlarsku kućicu nespokojna i nezadovoljna.

Prvi put nakon djetinjstva nisam uspijevala naći mir. Više nisam sanjala Šalema niti njegovu smrt, ali sam se svakog jutra budila progonjena prizorima pustih krajolika, sablasno mršavih ovaca i žena koje nariču. Ustajala sam sa slamarice uzalud pokušavajući odrediti uzrok svojoj uznemirenosti. Merit mi je opazila sijede vlasti u kosi i ponudila se da ih oboji mješavinom pepela i krvi crnog vola. Nasmijala sam se toj zamisli, iako sam znala da ona, zahvaljujući boji za kosu, izgleda mnogo mladom no što jest. Njezin me je prijedlog naveo da svoj nemir shvatim kao znak godina koje prolaze, ništa drugo. Bila sam već gotovo zašla u dob u kojoj žene prestaju krvariti za mladog mjeseca: zamišljala

sam se kako provodim sutan života okružena prisnim spokojem Nakht-reova vrta. Postavila sam kip Izide iznad kreveta i molila se da mi božica, iscjeliteljica žena i muškaraca, udijeli mudrost i smirenost.

Propustila sam, međutim, moliti za dobrobit svojih zemaljskih zaštitnika. Kasno jedne noći probudilo me zavijanje mačaka, a sljedećeg jutra posjetio me Nakht-re i donio mi vijest da je Re-nefer umrla u snu. Njezino tijelo preuzeli su svećenici, čija je dužnost bila pripremiti ga za zagrobni život; taj zamršeni postupak imao se obaviti u grobnici njezina oca u Memfisu, gdje je već stajao isklesani kip s njenim likom. Bilo je predviđeno da pogrebni obredi traju tri dana.

Nakht-re me upitao želim li nazočiti pogrebu zajedno s njim. Zahvalila sam i odbila poziv. Njemu je jamačno zbog toga lagnulo jer smo oboje znali da se ne bih ugodno osjećala medu ostalim sudionicima obreda.

U danima poslije Re-neferine smrti, podjednako sam je pro-klinjala i plakala za njom. Ona mi bijaše spasiteljica i tamničarka. Dala mi je Šalema, a onda mi oduzela spomen na njega. Naposljetku, ja tu ženu zapravo nisam ni poznавала. Otkako je Re-mose krenuo u školu, rijetko sam je kad viđala i nisam imala pojma čime se bavila svih tih godina: je li prela ili tkala ili, pak, spavala po cijele dane; je li noću plakala za sinom i mužem. Nisam znala je li me mrzila, žalila ili voljela.

Noću sam je sanjala u snovima punim živopisnih pojedinosti; ukazivala mi se u obliku male ptice koja dolijeće iz smjera izlazećeg sunca kriješteći "Šekem" glasom poznatim, ali za koji nisam mogla odrediti komu pripada. Ptica Re-nefer pokušavala je dizati s tla ljude i stvari, ali nedostajalo joj je snage pa je uzrujano lepetala krilima sve dok se ne bi iscrpila i razbjesnjela. Svake noći odletjela je prema suncu i kriješteći je nestajala. Izgledalo je kao da joj izmučena duša nikako ne uspijeva naći mira. Nakon što sam sedam noći sanjala isti san, jedino što sam za nju osjećala bijaše samilost.

Nakht-re umro je tijekom sljedećega godišnjeg doba; za njim sam žalila bez ikakvih primisli. Častan, velikodušan, dobre naravi i vazda ljubazan, bijaše on uzor egipatskog velikaša. Moj sin mogao se smatrati sretnim jer je imao takva oca: znala sam da će oplakivati jedinog Ba kojega je ikad upoznao. Premda mi to nitko nije rekao, predmijnevala sam da će otici na pogreb u Memfis. Jedino se Nakht-re uvijek sjetio obavijestiti me o sinovljevim putovanjima. Znala sam da će nakon njegove smrti oslabiti moja veza s Re-moseom.

Poslije Nakht-reova odlaska njegova se žena odselila bratu koji je živio negdje na sjeveru, na ušću Nila. Palaču namijeniše novom pisaru. Da je Re-mose bio malo stariji i vičniji hramskim spletkama, možda bi mu bili dodijelili to mjesto. Umjesto njega, odabrali su jednoga od Nakht-reovih suparnika. Najveći dio služinčadi ostao je u kući i kuharica me nagovarala da ostanem i ja. Hladan pogled nove gospodarice koja je došla obići budući dom posve me odvratio od te zamisli.

Merit se također našla pred promjenama. Stariji sin, Menna, ponudio joj je smještaj pod svojim krovom u Dolini kraljeva. Zajedno s imenovanjem za glavnog pekara dodijelili su mu i novu kuću, u kojoj je njegova majka bila dobrodošla. Doputovavši joj u posjet, Menna ispriča kako, iako su žene zanatlja rađale mnogo djece, u Dolini nema vještih babica te da stoga mnoge roditelje umiru. Kad bi došla živjeti među njih, Merit bi uživala sveopće poštovanje.

Prijedlog bijaše primamljiv. Još od našeg kobnog putovanja u On počeše se širiti glasine o babici tuđeg roda i njenoj pratileći. Svećenik kojega sam proklela izgubio je dar govora, a potom osepavio. Iako su nas sluškinje i žene trgovaca sveudilj tražile, prorijediše se pozivi rodilja iz plemenitih obitelji.

Znala sam da je mojoj prijateljici ugodna pomisao na ugled, čast i novi početak; s druge strane, pribojavala se života sa snahom i brinula se hoće li moći napustiti udobnosti života u Tebi. Priopćila je sinu da će razmotriti njegov poziv i donijeti odluku početkom nove godine. Uostalom, objasnila mi je, pojava Pseće zvijezde označavala je razdoblje najpovoljnije za promjene.

Zajednički smo procjenjivale mogućnosti što su stajale pred nama, ali često bismo utonule u šutnju, zadržavajući svaka za sebe najgore strahove. Istinu govoreći, ja nisam imala kamo poći.

Heria mi nije ponudila da joj se pridružim. Činilo se, dakle, da će jednostavno morati ostati ovdje gdje jesam, nadajući se najboljem. Ode li Merit živjeti u sinovljevu kuću, progutat će me usamljenost; o tome sam, naravno, šutjela i slušala je kako opisuje život u Dolini.

Merit nikada nije ni pomislila otići bez mene, ali se bojala zatražiti od snahe da primi na stan i hranu dvije žene. Kad je svojoj dobroj gospodarici predočila kakva ju dvojba muči, Ruddedit je zamoli neka ostane kod nje i dade joj riječ da će i za mene pod njenim krovom uvijek biti mjesta.

Nažalost, gospin muž nije niti najmanje nalikovao Nakht-reu. Bijaše to uskogrudni nasilnik, koji je čud katkad iskaljivao na leđima služinčadi, a čak se i Ruddedit nastojala držati podalje od njega. U toj bih kući morala živjeti kradomice i stisnuto.

Možda bi me savladala posvemašnja malodušnost da nisam pronalazila utjehu u snu: sanjala sam rascvjetali vrt s tisuću lotosa, djecu koja se smiju i snažne ruke čiji mi je zagrljaj pružao sigurnost. Merit pridavaše veliku važnost tim snovima te je zbog njih posjetila obližnje proročište, gdje su mi, citajući budućnost iz još tople kozje utrobe, prorekli ljubav i bogatstvo.

Došla je nova godina i Menna se vratio ponovno posjetiti majku. Pratila gaje njegova žena, Šif-re. Razgovarajući nasamo s Merit, ona joj se ovako obrati: "Majko, dođi kući s nama. Moji sinovi rade s ocem u pekari po cijeli dan, tako da sam ja često sama. Za tebe ima dovoljno mjesta gdje možeš sjediti na suncu i odmarati se. Ako, pak, želiš i dalje raditi kao primalja, ja će ti nositi košaru s priborom i postat će ti pomoćnicom. U kući mog muža bit ćeš poštovana, a poslije tvoje smrti mi ćemo, časteći spomen na tebe, postaviti lijepu nadgrobnu ploču s tvojim imenom uklesanim na strani okrenutoj prema zapadu."

Merit je bila ganuta snahinim govorom. Nekoliko godina mlađa od mene, Šif-re je izgledala posve obično; najljepše na njoj bijahu oči - velike, uokvirene gustim, crnim trepavicama, pune blagosti i suosjećanja. "Menna je sretan što te ima", reče Merit, uzevši njene ruke u svoje.

"Međutim, ja ne mogu ostaviti ovdje Den-ner. Ona je sada moja kći - bez mene bi ostala sama na svijetu. Istini za volju, ona je glavna primalja, a ja sam joj pomoćnica. Ona je ta koju žene iz najplemenitijih tebanskih kuća zovu kad im dođe vrijeme."

"Ne mogu tražiti od tebe da je primiš. Ako joj ipak odlučiš pružiti gostoprимstvo, uvjerena sam da će ti se to vratiti dobrim u ovome životu. Na njoj je znaten bogatstva i sreće. Ona sanja snove snagom proročice, njezin pogled prozire tude laži. Sve te moći, koje su i mene dotakle, donijet će dobrobit tebi i tvojoj kući."

Šif-re prenese mužu Meritine riječi. Menni se baš nije milila pomisao na još jednu postariju ženu u kući, ali ga je udobrovoljio nagovještaj buduće sreće. Došao je s majkom i ženom u moju kućicu da me pozove i poželi mi dobrodošlicu, a ja sam s iskrenom zahvalnošću prihvatile njegovu ponudu.

Izvadila sam iz škrinje skarabej načinjen od modruljice i darovala ga Menni. "Gostoljubivost je istinsko blago bogova", rekoh, dotakнуvši čelom tlo ispred pekara, kojemu je bilo neugodno zbog tolike iskazane mu počasti.

"Možda ti moj brat može ustupiti vrt", odjednom će on, pomažući mi da ustanem. "Njegova žena nema nimalo smisla za uzgoj bilja, a majka mi kaže da ti imаш Ozirisov dar za zemlju." Zbog te prijavnosti sad je meni bilo neugodno. Kako to da sam tijekom života upoznala toliko dobrih ljudi? Koja je svrha tako sretnog udesa?

Mennu je kod kuće čekao posao, pa smo imale na raspolaganju samo nekoliko dana da se pripremimo za putovanje. Najprije sam otisla na gradski trg i unajmila pisara, čiji posao bijaše pisati u ime neučenih ljudi; preko njega odaslah poruku Re-moseu (pomoćniku pisara Kara, s prebivalištem u Kušu) kojom ga obavještavam da se ja, njegova majka Den-ner, selim u Dolinu kraljeva, u kuću glavnog pekara po imenu Menna. Uputih mu blagoslove u ime Izide i njezina sina Horusa. A pisaru isplatili dvostruku pristojbu, kako bih bila sigurna da će poruka doista stići do mog sina.

Prikupila sam ljekovite trave iz vrta - i one svježe, s korijenom, i one osušene. Baveći se biljem, prisjećala sam se kako su moje majke počupale vrt prije no što su ostavile za sobom dotadašnji život i

krenule u novi. Odvažih se otići sama do tržnice, gdje sam zamijenila većinu poklonjenih mi drangulija za maslinovo ulje, ricinusovo ulje te za ulje i bobice borovice, jer sam čula da u Dolini drveće slabo uspijeva. Obišla sam sve tezge u potrazi za najboljim nožem što se mogao naći, a dan prije polaska Merit i ja spustile smo se do rijeke i nabrale dovoljno trstike da možemo poroditi tisuću novorođenčadi.

Cijeli svoj imetak posložila sam u Benijinu škrinju, koja postajaše sve ljepšom kako je drvo starjelo. Zatvorivši poklopac, osjetih olakšanje pri pomisli na to kako sam izbjegla nesretnoj budućnosti.

Noć uoči odlaska iz Nakht-reove kuće provela sam budna u vrtu, šetajući oko ribnjaka, milujući prstima svaki grm i svako stablo, udišući opojne mirise rascvalog lotosa i svježe djeteline. Kad je mjesec počeo zalaziti, ušuljah se u kuću i, prolazeći pokraj usnulih tijela, popeh se na krov. Mačke su mi se trljale oko nogu, a ja se sa smiješkom spomenuh užasa koji me bio obuzeo pri prvom susretu s egipatskim "dlakavim zmijama".

Svi moji dani u Egiptu protekli su u toj kući i, okružena noćnim uzduhom, razmišljajući o prošlosti, sjećala sam se gotovo samo dobrega: mirisa svog sinčića i Nakht-reova lica, krastavaca i ribe u medu, Meritina smijeha i osmijeha mladih majki kojima sam pomogla da rode zdrave sinove i kćeri. Bolna sjećanja - Werenroina priča, Re-neferina odluka, pa čak i moja samoća - izgledala su mi poput uzlova na prekrasnoj ogrlici, koji drže kuglice na mjestu. Suze mi ispunile oči dok sam se oprštala s tim danima, ali nisam ni za čim žalila.

Moji suputnici ujutro su me našli kako sjedim ispred dvorišnog ulaza, sa škrinjom i malim zavežljajem pokraj sebe. Ruddedit nas je otpratila sve do pristaništa i zagrlila me prije no što sam se popela na brod. Dugo je plakala u Meritinu naručju - zapravo, jedina je ona plakala u času kad se brod otisnuo od obale. Domahnuvši joj jedanput, okrenuh pogled prema zapadu.

Putovanje od pisareve kuće do pekareve kuće trajalo je samo jedan dan, ali ta je plovidba bila prijelaz između dvaju različitih svjetova. Brod bijaše prepun sjajno raspoloženih stanovnika Doline koji su se vraćali s tržnice. Mnogi od njih platili su usluge u brijačnicama pod vedrim nebom, pa su im obrazi sjajili, a kosa blistala. Majke su čavrljale o djeci koja su ih okruživala, naizmjence mazeći i grdeći svoje mališane. I oni koji se nisu poznavali zapodijevali su razgovore, uspoređivali robu kupljenu na tržnici i pokušavali otkriti međusobnu vezu, nabrajajući obiteljska imena, zanimanja i mjesta stanovanja. Činilo se da uvijek nađu pokojega zajedničkog prijatelja ili pretka, nakon čega bi se uzajamno tapšali po leđima poput dugo izgubljene braće.

Osjećali su se ugodno sami sa sobom i jedni s drugima kako još nikad ne vidjeh u drugih ljudi i pitala sam se zbog čega. Možda je razlog ležao u tome što na brodu nije bilo ni gospodara ni čuvara, pa čak ni pisara. Samo obrtnici i njihove obitelji na putu kući.

Nakon vožnje brodom čekao nas je kratak, strm uspon do grada koji se, nalik divovskom osinjaku, širio na ulazu u dolinu.

Osjetih kako mi srce zastaje. Bijaše to najružnije mjesto što sam ga ikad ugledala. Pod nemilosrdnom vrućinom poslijepodnevnog sunca, na opustjelim ulicama, drveće je izgledalo jadno i prljavo. Stotine kućeraka naguralo se jedan uz drugi bez reda - svi jednako neugledni, sumorni, smeđesivi. Ulazi su vodili od uskih pristupnih puteljaka do mračne unutrašnjosti kuća: razmišljala sam jesam li previsoka da uspravno prođem i kroz najveći od tih ulaza. Na cestama ne bijaše ni traga vrtovima, niti bojama, niti bilo čemu što bi odisalo životom.

Menna se nekim čudom snalazio pri raspoznavanju ulica: doveo nas je ravno do bratove kuće ispred koje je stražario dječačić. Čim nas ugleda, on vičući pozove oca, a Meritin drugi sin, Hori, izjuri na cestu s rukama punima svježeg kruha. Potrči prema majci, uhvati je za laktove, podiže je i zavrti u krug, smiješći se njezinim smiješkom. Oko njih se okupio ostatak obitelji - svi su pljeskali rukama dok se njihova baka smijala sinu u lice i ljubila ga u nos. Hori je još imao punu kuću djece - njih petero, od kćeri stasale za udaju do maloga goluždravca koji nas je prvi opazio.

Obitelj se razmiljela po ulici, privukavši pozornost susjeda koji su stajali na pragovima kuća i smješkali se promatrajući veseli metež. Horijevi ukućani povedoše Merit kroz predsoblje do glavne odaje u njegovu domu: bijaše to skromna soba s visoko postavljenim prozorima, kroz koje je popodnevna svjetlost obasjavala podne prostirke živilih boja i zidove oslikane prikazom raskošnog, bujnog vrta. Nakon što je sjela na najbolju stolicu u kući, mojoj priateljici službeno su, jedno po jedno, predstavili njezinu unučad.

Sjela sam na pod, oslonivši se o zid, i promatrala je kako sva blažena uživa u svojoj djeci. Žene donesoše hranu iz stražnjih soba iza kojih se video povrtnjak. Merit je hvalila jelo, valjano začinjeno i bogato, a pivo proglaši boljim od ijednoga koje je kušala u otmjenim gradskim kućama. Na te riječi njena snaha sine od zadovoljstva, a sin ponosno kimne glavom.

Djeca su me netremice gledala, jer još nikada dotad nisu vidjela tako visoku ženu, ni lice na kojem se tako jasno primjećivalo da pripada strankinji. Držala su se podalje od mene, jedino mi se mali stražar uzverao u krilo i tamo se ugnijezdio s palcem u ustima. Težina dječjeg tijela, oslonjenog mi o prsa, podsjetila me na slast onih dana kad sam tako držala Re-mosea. Zaboravivši gdje se nalazim, uzdahnuh tako čeznutljivo da se svi okrenuše prema meni.

"Prijateljice moja!" poviće Merit, učas se našavši pokraj mene. "Oprosti mi što sam te zaboravila." Djetetova majka priđe i uze mi mališana iz krila, a Merit me povuče na noge.

"Ovo je Den-ner", objavi ona, okrećući me naokolo kao dijete, tako da mi svi vide lice. "Menna će vam reći da je ona babica bez ikoga svoga, koju je iz samilosti uzeo k sebi. Ali ja vam kažem da sam joj ja priateljica, sestra i učenica, jer nikada ne vidjeh vještije primalje niti čuh za ijednu takvu. Ona ima Izidine ruke i, uz ljubav prema djeci ravnu ljubavi božice, iskazuje božansku samilost majkama i novorođenčadi."

Obraza zarumenjelih zbog pažnje svoje obitelji, Merit me hvalila poput trgovkinje koja na tržnici prodaje robu. "Ona je također i proročica, dragi moji. Njeni snovi imaju moć, a njenog se gnjeva valja bojati - ja sam svojim očima vidjela kako je kletvom uništila jednoga opakog čovjeka, koji bijaše u cvijetu mladosti, zato jer je učinio zlo mladoj majci. Ona gleda ravno u ljudska srca i nitko je ne može prevariti slatkim riječima što prikrivaju himbenu dušu."

"Ona dolazi s istoka", ispredaše dalje Merit, opijena zvukom vlastitog glasa i pozornošću svoje djece. "Tamo su žene često visoke poput muškaraca iz Egipta. A naša Den-ner jednak je pametna kao što je visoka: govori i jezik istoka i naš jezik. Osim toga, rodila je Re-mosea, pisara, baštinika Nakht-reova, koji će jednoga dana postati moćnikom u ovoj zemlji. Sretni smo što je njegova majka medu nama, a Menninu kuću snaći će sreća kad ona bude spavala pod njegovim krovom."

Osjećala sam se posramljenom pred pogledima tolikih očiju. "Hvala", bijaše sve što sam uspjela reći. "Hvala vam", ponovih klanjući se Menni i Šif-re, a onda Horiju i njegovoj ženi Takharu. "Hvala vam na velikodušnosti. Vaša sam zahvalna službenica."

Vratila sam se u kut uza zid, zadovoljna što ih mogu promatrati kako jedu, šale se i uživaju jedni u drugima. Kad je danje svjetlo počelo gasnuti, načas zatvorih oči i vidjeh Rahelu kako drži Josipa na krilu, obraza pritisnutog o njegov.

Godinama već nisam pomislila na svog brata Josipa te stoga ne mogoh točno odrediti iz kojeg je vremena izronilo to sjećanje. No prizor mi se urezao u pamćenje jednakozivo kao uspomena na Lein dodir, jednakao *jasno kao* slika šatora iz Mamre. Još kao dijete znala sam da je Josip onaj koji će prenijeti povijest obitelji u idući naraštaj. Znala sam da će se upravo on preobraziti u osobu zanimljiviju i složeniju od običnoga lijepog muškarca kojeg je rodila prelijepa majka.

Merit i svi ostali mislili su da drijemam vidjevši me kako sjedim zatvorenih očiju, naslonjena na zid - a ja sam se izgubila u mislima o Josipu i Raheli, Lei i Jakovu, svojim teticama, Inni i danim prije Šekema. Opet uzdahnuh, neutješno poput sirote: moj uzdah ispuni sobu časomičnom sjetom, najavivši završetak obiteljskog skupa.

Spuštala se noć dok je Menna vodio Merit i mene kroz mjesečinom obasjane ulice prema svom domu, koji se nalazio nedaleko Horijeva. Premda je njegova kuća bila prostranija, pa čak i bolje opremljena od bratove, unutra je bilo vruće i zagušljivo; stoga I smo svi uzeli svoje slamarice i popeli se ljestvama na krov, nad kojim nam se nebnica od zvijezda činila nadohvat ruke.

Probudih se upravo prije izlaska sunca i ustadoh promotriti cijeli usnuli grad. Neki su ljudi ležali sami, neki udvoje, a neki u skupinama, zajedno s djecom i psima. Ulicom je hodala mačka, noseći nešto u ustima. Ona ispusti tu stvar na tlo - bijaše to mačić koji je počela umivati jezikom. Promatrala sam kako litice pod sunčevim zrakama postaju prvo ružičaste, a potom zlaćane. Žene stadoše ustajati i protezati se, pa silaziti niz ljestve. Zrak se ubrzo ispunil mirisom hrane i otpočne još jedan dan.

U prvo vrijeme Šif-re nije dopuštalda joj Merit ili ja bilo što pomognemo u kuhinji ili povrtnjaku, tako da smo samo besposleno sjedile i gledale nju kako radi. Iako se Merit grozila toga da postane svekrva koja se pača u sve i svašta, ruke su je već svrbele od želje za nekakvim poslom. "Daj mi barem da cijedim pivo", molila je. "Ja bih mogla pomestiti krov", predlagala sam. Ali naše ponude kao da su vrijedale Šif-re. Poslije tjedan dana sjedenja više nisam mogla izdržati. "Idem ja po vodu", objavih, dograbivši veliki prazni krčag, pa izađoh kroz vrata prije nego što se domaćica stigla usprotiviti; Merit je bila jednako iznenadena mojim postupkom kao i ja sama. Godinama sam se bojala izaći na ulice Tebe, a sad sam pohitala van ne znajući ni točno kamo idem. Ali kako je na cesti uvijek bilo žena koje su išle na zdenac ili se s njega vraćale, ipak sam se brzo snašla.

Hodajući, usput sam kroz ulaze zavirivala u kuće i smiješila se goloj dječici koja su se igrala u prašini. Malo-pomalo počela sam primjećivati razlike medu kućama, cvijeće koje tu i tamo bijaše zasađeno, nadvratnike oličene u crveno ili zeleno, tronošće što stoje ispred vrata. Ponovno sam se osjećala kao djevojka, očiju otvorenih za nove prizore, na početku dana u kojem za me ne bijaše posla.

Nedaleko zdenca sustigoh trudnu ženu koja se gegala ispred mene. "To ti nije prvo, je li tako?" upitah je veselo kad sam se našla tik iza nje. U trenutku kad se okrenula i pogledala me, vidjeh Rahelu, onaku kakva je bila svih onih dugih godina prije no što joj se napisljetu rodio Josip. Ženino lice izobliči se od srdžbe i očaja.

"Oh, draga moja", rekoh, posramljena. "Progovorila sam ne shvativši kakvo značenje to ima za tebe. Ne boj se, majčice. S ovim će dječakom sve biti u redu."

Ona zinu, a oči joj se raširiše od straha i nade. "Kako se uopće usuđuješ ovako razgovarati sa mnom? I ovaj će umrijeti, poput onih prije njega. Mene bogovi mrze." Njene riječi odisale su gorčinom i strepnjom. "Ja sam nesretna žena."

Iz mojih usta začuje se odgovor pun pouzdanja, kao da govori sama Velika majka: bijaše to glas koji je dolazio kroz mene, a ne iz mene. "On će se roditi zdrav, i to uskoro. Ako ne večeras, onda sutra. Zovi me i ja će ti pomoći da staneš na opeke i prerezat će ti pupkovinu."

Zvala se Ahuri; nakon što smo napunile krčage, ona me odvede natrag do pekareve kuće. Živjela je samo nekoliko ulaza dalje od Menne, prema istoku; sljedeće noći, kad se navršilo vrijeme, njezin je muž došao potražiti babicu rodom iz tuđine.

Zajedno s Merit bdjela sam nad najlakšim i najjednostavnijim mogućim porodom. Ahuri zajeca od olakšanja uzimajući u ruke svoje treće čedo, jedino koje se rodilo živo. Donijela je na svijet čvrstog momčića i dala mu ime Den-uri: bijaše to prvo *dijete* nazvano meni u čast. Njen muž, lončar, pokloni mi u znak zahvalnosti prekrasan vrč i izljubi mi ruke; da sam mu dopustila, bio bi me na rukama odnio kući.

Merit je razglasila na sve strane da sam ja izvela čudo nad Ahuri, zbog čega smo naskoro imale više posla negoli ikada u Tebi. Većina muškaraca koji su radili u Dolini bijahu mladi, a njihove žene u godinama za rađanje, tako da smo svakog mjeseca znale imati i po desetak poroda. Šif-re više nije morala hraniti besposlene gošće - štoviše, ubrzo joj se u kući nakupilo toliko poslastica i

lanene rubenine da nije znala kud bi sa svim tim poklonima. Menna je bio ponosan što su pod njegovim krovom dvije tako ugledne žene i postupao je prema meni kao prema rođenoj teti.

Tjedni i mjeseci brzo se smjenjivahu, život u Dolini tekao je utvrđenim redom. Najveći dio kućnih poslova obavljao se ujutro, prije nego što bi zavladala velika vrućina. Muškarci su rano odlazili, a djeca su se igrala na cesti dok su žene mele kuću, pripremale obroke za taj dan i odlazile po vodu na zdenac, gdje su se razmjenjivale novosti i dogovarale pripreme za iduću svetkovinu.

Iako se velika rijeka nije vidjela iz grada, svejedno je upravljala plimom i osekom svakidašnjeg življenja u sušnoj Dolini. Obrtinci, koji su odrasli upijajući ritam obrađivanja zemlje uz Nil, s veseljem su slavili svako godišnje doba rijeke. Nakon tolikih godina provedenih u Egiptu, napisljetu sam naučila prelijepa imena tih doba: *akhit*- poplava; *perit*- opadanje; *shemou* - žetva. Svako od njih obilježavalo se posebnim blagdanom i obredom posvećenim mjesecu, posebnim prazničnim jelima i pjesmama.

Baš uoči početka prvoga žetvenog mjeseca otkako stigoh u Dolinu, na Menninim vratima pojavi se pisar s pismom mog sina. Re-mose mi je javljaо da ponovno živi u Tebi i da je kraljevom odlukom dodijeljen kao pisar novom namjesniku po imenu Safenat Paneah. Uputio mi je pozdrave u ime Amun-Rea i Izide te molitvu za moje dobro zdravlje. Bijaše to službena poruka, ali bila sam sretna što me se uopće sjetio i poslao mi nekoliko riječi. Mali komad vapnenca, ispisan njegovom rukom, postade mi najdragocjenijim vlasništvom i, ma koliko se opirala, dokazom o tome koliko s^m važna osoba.

Nedugo nakon što je prisjelo Re-moseovo pismo, još jedan muškarac pojavi se na Menninu kućnom pragu, raspitujući se za ženu po imenu Den-ner. Šif-re ga upita trebaju li njegovoj ženi ili kćeri primaljine opeke, ali on odgovori: "Ni ženi, ni kćeri." Na pitanje je li i on pisar koji nosi još jedno pismo iz Tebe, odgovor je opet bio niječan. "Ja sam stolar."

Šif-re ude u povrtnjak s čudnovatom viješcu o neoženjenom stolaru koji traži babicu. Merit digne oči sa svog prediva, dobaci mi kratak, lukav pogled, pa krajnje ravnodušno reče: "Den-ner, hajde, pogledaj što taj neznanac želi." Ja je poslušah bez razmišljanja.

Oči su mu bile tužnije, ali inače je izgledao potpuno isto. Na trenutak sam stala kao ukopana, a onda mi Benia pruži desnu ruku. Prihvatih je bez oklijevanja svojom lijevom. Potom ja ispružih desnu ruku, a on je uze u svoju lijevu. Stajali smo tako, držeći se za ruke, ništa ne govoreći i budalasto se osmehujući, sve dok Merit više nije mogla podnijeti neizvjesnost. "Hej, Den- ner", pozove me, hineći zabrinutost. "Jesi li još tamo ili je na tim vratima bio kakav gusar?"

Provedoh ga kroz kuću do povrtnjaka, gdje je Merit skakutala poput ptice s noge na nogu, smiješći se od uha do uha kao bog Bes. Šif-re se također smješkala, upravo doznavši kako je Merit provela protekle mjesece u potrazi za obrtnikom koji mi je, zajedno s raskošnom škrinjom što je donesoh sa sobom iz Tebe, ponudio i svoje srce.

Zamolile su ga da sjedne, ponudile ga pivom i kruhom, ali Benia je gledao samo u mene. A ja sam gledala u njega.

"No, pa idi", reče mi Merit, zagrlivši me i lagano me gurnuvši. "Menna će ti sutra ujutro donijeti tvoju škrinju, a ja ću doći za njim s kruhom i solju. Idi u ime gospe Izide i njezina supružnika Ozirisa. Idi i budi zadovoljna."

Napuštajući kuću svoje prijateljice kako bih pošla za strancem, bijah iznenađena vlastitom sigurnošću, ali nisam ni časa dvojila.

Išli smo ulicama jedno uz drugo, kako mi se činilo, prilično dugo i cijelo vrijeme šutjeli. Benijina se kuća nalazila na rubu naselja, blizu puta koji je vodio do grobnica, daleko od Merit. Dok smo hodali, u sjećanje su mi navirale majčine priče o rukama obojenima kanom i o pjesmama koje su se pjevale ženiku i nevesti na putu do svadbenog šatora. Nasmiješih se na pomisao da sam sad i ja u svojevrsnoj svečanoj povorci i da idem prema svom bračnom krevetu. A kad sam se sjetila kako će Merit sutra ujutro juriti od zdenca do zdenca i prijaviti svima po redu o ljubavi između Benije,

majstora stolara, i Den-ner, čudotvorne babice, gotovo da se naglas nasmijah. Začuvši zvuk koji mi se oteo iz usta, Benia ga shvati kao izraz tjeskobe. Obgrlivši me rukom, približi usne mom uhu i šapne: "Ne boj se."

Čarobne riječi. Položih glavu na njegovo rame; ostatak puta prešli smo držeći se za ruke, kao djeca.

Čim smo stigli do njegove kuće, koja bijaše gotovo jednako tako velika kao i Mennina, on me provede kroz sve sobe i s velikim mi ponosom pokaže pokućstvo koje je sam izradio - dvije stolice velike poput prijestolja, kićeno izrezbareni krevet, škrinje i kutije svih veličina. Nasmijala sam se ugledavši tronožac za obavljanje nužde, odviše lijep a da bi služio tako nečistoj svrsi. "Mislio sam na tebe dok sam sve to izrađivao", smeteno će on, sliježući ramenima. "Zamišljaš sam te kako ovdje sjediš, tamo spavaš, kako pospremaš stvari na svoj način. A kad me Merit pronašla, napravio sam za tebe ovo."

Iz udubljenja u zidu uze predivnu malu kutiju. Bez ikakvih ukrasa ali savršena, bila je načinjena od ebanovine - drveta koje se upotrebljavalo gotovo isključivo u kraljevskim grobnicama - i tako uglačana da se sjajila poput crnog mjeseca. "Za tvoj primaljski pribor", reče, pružajući mi je.

Zagledah se u kutiju, svladana njegovim velikodušjem i nježnošću. "Ja nemam ništa što bih ti mogla dati kao zalog", progovorili nakon nekoliko časaka. On slegne jednim ramenom pokretom koji će mi uskoro postati jednako poznatim kao i vlastiti dlanovi. "Ne moraš mi ništa davati. Ako uzmeš od slobodne volje ovaj dar iz mojih ruku, ta će odluka biti tvoj zalog."

Tako započe moj život udane žene u Egiptu.

Benia iznese na stol obrok koji se sastojao od kruha, luka i voća; sjedili smo u kuhinji, jeli i pili u napetoj *tišini*. Ja sam posljednji put ležala s muškarcem dok još bijah mlada djevojka. Benia je, pak, neprestano mislio o meni *sve od onog* dana prije dvije godine, kad me video na tržnici. Oboje smo bili stidljivi poput djevice i djevca čiju ženidbu ugovoriše roditelji.

Kad smo povečerali, on me uze za ruku i uvede me u glavnu odaju gdje je stajao prekrasni krevet, presvučen u čistu lanenu posteljinu. Sjetih se Re-neferina kreveta u Nakht-reovoj palači. Sjetih se Šalemova kreveta u palači njegova oca. A onda me Benia okrenuo prema sebi, obujmi mi rukama lice i ja zaboravih na sve krevete koje sam ikada prije vidjela.

Naše združivanje bijaše nježno iznenađenje. Od samog početka Benia se pažljivo brinuo o mom zadovoljstvu i u njemu sam uživao. Tijekom prve noći nestala je sva moja stidljivost; tijekom idućih tjedana otkrila sam u sebi vrutke želje i žarkog uzbuđenja za koje nisam ni pomisljala da postoje. Kad bi Benia ležao sa mnom, prošlost je isčezavala, a moja duša iznova se rađala pod dodirom njegovih usana i prstiju. Svojim golemim šakama prekrivao mi je tijelo i drioše skrivene čvorove nastale u godinama osamljenosti i tištine. Osobito me uzbudjivao pogled na njegove gole, snažne noge, na kojima se poput konopaca ocrtavahu mišići; Benia me zbog toga znao zadirkivati - jutrom, prije no što bi izišao iz kuće, zadigao bi suknju i otkrio gornji dio bedara, a ja sam crvenj ela i smijala se.

Premda je svakog jutra odlazio u radionicu, moj muž, za razliku od kamenorezaca i ličilaca, nije morao raditi u unutrašnjosti grobniča, tako da se navečer vraćao k meni i, osim novih načina zajedničkog užitka, otkrili smo i jednu žalosnu istinu - da ja ne znam kuhati.

Za godina provedenih u Nakht-reovoj kući, rijetko sam zalazila u kuhinju, a još rjeđe se pozabavila pripremom kakva obroka. Nikada nisam naučila peći kruh u egipatskoj peći, ni čistiti ribu, ni perušati perad. Benia i ja hranili smo se nedozrelim plodovima iz njegova zapuštenog povrtnjaka, a kruh sam moljakala od Menne. Stidljivo sam upitala Šif-re bi li me podučila kuhanju: poduči je nazoočila i Merit - naravno, samo zato da mi se može podrugivati.

Pokušavala sam se prisjetiti jela što su ih kuhale moje majke, ali nedostajali su mi sastojci, a uz to sam zaboravila i mjere. Osjećala sam se glupo i posramljeno, čemu se Benia od srca smijao. "Pa nećemo umrijeti od gladi", tješio me. "Ja sam preživio sve ove godine na posuđenom kruhu i voću, uz povremene svetkovine po kućama prijatelja i obitelji. Nisam te oženio zato da mi budeš kuharica."

Ako sam u kuhinji i bila stranac, silno me radovalo održavanje vlastitoga kućanstva. Bilo je tako slatko odlučivati o tome gdje će smjestiti koju stolicu ili što će zasaditi u povrtnjaku. Uživala sam praveći red na svoj način i pjevušila sam kad god sam mela podove ili slagala prekrivače. Satima sam se zabavljala redajući kuhinjske lonce, vrčeve i posude - najprije po veličini, onda po bojama.

Moja kuća bijaše svijet kojemu sam ja bila vlasnik - zemlja u kojoj sam bila i vladarica i žiteljka, u kojoj sam odlučivala i provodila odluke u djelu. Jedne večeri kad sam se vraćala kući prilično kasno, iscrpljena od poradanja zdravih blizanaca, pričini mi se da sam se izgubila. Stojeci nasred ceste u gluho doba noći, pronadoh svoj dom po mirisu - mješavini korijandra, djeteline i Benijine cedrovine.

Nekoliko mjeseci nakon što sam se odselila u vlastitu kuću, Menna priredi skromnu gozbu za mene i Beniju. Pomoći radnici mog muža pjevali su pjesme o svom radu. Merit je pjevala o kruhu. A onda svi muškarci, zajedno sa ženama i djecom, udružiše glasove i počeše pjevati ljubavne pjesme kojih je, po svemu sudeći, bilo beskonačno mnogo. Osjećala sam se neugodno zbog pažnje kojom su nas obasipali, pehara kojima su nazdravljeni, širokih osmijeha i poljubaca. Iako smo Benia i ja bili doista prestari za takve budalaštine, vrtjelo nam se u glavi od toga koliko smo uživali jedno u drugome. Kad se Merit nagnula prema meni i rekla mi neka prestanem kvariti ljudima zadovoljstvo uživanja u našoj zajedničkoj sreći, sa zahvalnošću sam odbacila sramežljivost i bez sustezanja se nasmiješila svojim prijateljima.

Ispravno sam postupila poklonivši povjerenje Beniji, jer on bijaše utjelovljenje dobrote, jedne noći, dok smo ležali na leđima i gledali nebo na kojem su zvijezde poigravale ponad tanahnog mjesecu srpa, ispričao mi je cijeli svoj život. Govorio je polako, jer mnoge od njegovih uspomena bijahu tužne.

"Oca gotovo da se i ne spominjem. Pamtim jedino kako su mu izgledala leđa: gledao sam ih dok se udaljavao od mene - bili smo u polju, a ja sam sjedio iza pluga i usitnjavao grude preorane zemlje. Imao sam šest godina kad je on umro i ostavio Ma s četvero djece. Ja sam bio treći sin."

"Moja majka nije imala braće, a očeva obitelj ne bijaše baš velikodušna. Kako nas je morala nekamo smjestiti, odvela je mene u grad i pokazala kamenorescima moje ruke. Oni me primiše kao naučnika: učili su me zanatu i tjerali me da radim teške poslove od kojih mi leđa ojačaše, a ruke otvrđujuše. Unatoč tome, postadoh predmetom šale u radionici. Mramor bi pucao čim sam mu se približio, granit je plakao kad sam ga dotaknuo dlijetom."

"Lunajući tako jednog dana tržnicom, stadol promatrati stolara kako popravlja stari tronožac što mu ga bijaše donijela neka siromašna žena. Opazivši moj pojas, on se duboko nakloni: iako sam bio tek naučnik, kamenoresci, koji oblikuju svoja djela u besmrtnim tvarima, uživaju mnogo veći ugled od drvorezaca, čija najdivnija ostvarenja neminovno propadaju poput ljudskog tijela."

"Rekoh stolaru da je njegovo poštovanje prema meni potpuno neumjesno, jer nisam u stanju savladati čak ni običan pješčenjak. Povjerih mu kako mi prijeti opasnost da budem izbačen na ulicu."

"Drvorezac me uhvati za ruku, pa je stade okretati na sve strane. Dade mi nož i komadić drveta te me zamoli da mu izrez- barim igračku za unuka."

"Drvo se činilo toplim i živim - lutka je poprimala oblik u mojim rukama bez ikakvog napora. Kao da mi je samo tkivo borovine iskazivalo naklonost."

"Stolar klimnu glavom vidjevši stvarčicu koju sam izradio i odvede me do radionice svog učitelja, predstavivši me kao mogućeg naučnika. U toj sam radionici otkrio svoj životni poziv."

Moj muž uzdahnu. "Tamo sam, također, upoznao svoju ženu, koja je služila u majstorovoju kući. Bili smo tako mladi", reče blago, mekanim glasom; potom zavlada tišina, iz koje razabrah da je svim srcem ljubio ženu svoje mladosti.

Nakon dugog okljevanja izusti: "Imali smo dva sina." Ponovno ušuti; slušala sam kako tišinom odzvanjaju dječji glasići, Benijin smijeh pun ljubavi, glas žene koja pjeva uspavanku.

"Pomrli su od riječne groznice", nastavi. "Odveo sam ih iz grada u posjet svom bratu, koji se bijaše priženio u obitelj zemljoradnika. Kad uđosmo u njegovu kuću, nađosmo njega na samrti, a ostatak

obitelji shrvan bolešću. Moja ih je žena sve njegovala", šapnu. "Trebali smo odmah otići odande", doda s bolnim osjećajem krivnje što ga je mučio i nakon mnogih godina.

"Nakon toga, živilo sam samo za svoj posao, mario samo za svoj posao. Jednom sam otišao k prostitutkama", procijedi smeteno. "Ali bile su prežalosne."

"Dok te onog dana nisam ugledao na tržnici, nisam se niti trudio ičemu nadati. Čim te prepoznah kao moju dragu, srce mi je ponovno oživjelo. Međutim, kad si ti nestala i *kad mi* je izgledalo da si me s prezirom odbila, razljutio sam se. Prvi put u životu bjesnio sam na providnost koja mi je najprije otela obitelj, potom mi mahnula tobom pred nosom te mi na kraju i tebe oduzela. Bio sam pun gnjeva, uplašen od vlastite osamljenosti."

"I tako se oženih."

Do tog sam trenutka ležala potpuno mirno, ali na posljednje riječi skočila sam kao da me nešto ubolo.

"Da, da", potvrđi posramljeno Benia. "Sestra mi je pronašla djevojku doraslu za udaju, sluškinju u kući nekog ličioca, a ja sam je doveo ovamo. Bijaše to zlo i naopako. Ja prestar za nju, ona preglupa za mene."

"Oh, Den-ner!" stade se skrušeno ispričavati. "Tako smo loše pristajali jedno drugome da je to bilo upravo smiješno. Uopće nismo razgovarali. Dvaput smo bili zajedno u krevetu i čak su se i ti pokušaji loše okončali."

"Naposljetu se ona, jadnica, pokazala hrabrijom od mene. Nakon dva tjedna jednostavno je otišla. Dok sam ja bio na poslu, izašla je iz kuće, uputila se u pristanište, sjela na brod i vratila se u kuću onog ličioca, gdje i dandanas živi."

"Kad sam se već bio pomirio s tim da će u žestokom piću naći stalnog druga, pronašla me Merit. Tri puta mi je dolazila prije no što pristadoh na sastanak s tobom. Sreća moja da tvoja prijateljica ne shvaća značenje riječi 'ne'."

Okrenuh se prema svom mužu i odgovorih: "A moja sreća može se mjeriti s tvojom dobrotom, koja je bezgranična."

Te smo se noći združivali polako, kao da to činimo posljednji put, plačući. Jedna od njegovih suza pade mi u usta i preobrazi se u modri safir, izvor snage i vječne nade.

Benia nije tražio da mu zauzvrat ispripovjedim svoju životnu priču. Oči bi mu se ispunile pitanjima kad god sam spomenula kako je moja majka pravila pivo ili vještina kojom se moja teta dičila kao babica, ali je uvijek odustao od pokušaja da išta dozna. Vjerujem da se bojao kako će ja nestati čim mi postavi i najbezazlenije pitanje: što znači moje ime ili kako se na mom materinskom jeziku kaže "voda".

Nakon nekog vremena, također za jedne noći bez mjesečine, ispričala sam mu o sebi onoliko istine koliko sam mogla: rekla sam mu da je Re-moseov otac bio sin Nakht-reove sestre Re-nefer i da sam ja došla u Tebu nakon što mi je muž umoren u našem vlastitom krevetu. Kad je to čuo, Benia zadršće, uze me u naruče kao da sam dijete, pomiluje me po kosi, pa izusti samo: "Jadno moje!" Bijaše to sve što sam željela čuti.

Ni on ni ja nismo niti jedanput naglas izgovorili imena svojih voljenih pokojnika: kako smo im na taj način iskazali poštovanje, oni su nam dopustili da živimo u miru jedno uz drugo i nikada nam nisu danju salijetalni misli niti su nas noću posjećivali u snovima.

Ugodan bijaše život u Dolini kraljeva, na zapadnoj obali rijeke. Benia i ja nalazili smo jedno u drugome sve što nam je trebalo. Zaista, bijasmo bogati u svemu osim u jednome: nismo imali djece.

Ja sam bila jalova ili možda samo prestara za rađanje. Premda sam već proživjela dug život - gotovo dvaput po dvadeset godina - leda mi još bijahu snažna, a tijelo se pokoravalo privlačnoj snazi mjeseca. I iako sam bila sigurna da mi je utroba hladna, nikada nisam uspjela otjerati svaku nadu iz srca i tugovala sam pri svakom krvarenju uoči mladog mjeseca.

Ipak ne bijasmo posve bez djece, jer je Merit često dolazila sjesti na naš prag, vukući sa sobom unučad kojoj smo bili poput tetka i tete - osobito maloj Kiyi, koja je tako rado spavala u našoj kući da bi je majka pokatkad poslala k nama na duži boravak, kako bi mi pomogla u povrtnjaku i razvedrila nam dane.

Navečer smo obično Benia i ja razgovarali. Ja sam njemu pričala o novorođenčadi koju sam porodila i o majkama koje su umrle, a kojih je, hvala nebesima, bilo malo. On bi govorio o narudžbama koje je dobivao - svaka od njih bijaše novi izazov, ne samo zbog želja kupaca ili graditelja nego i zbog zahtjeva drveta u njegovim rukama.

Dani su mirno tekli i zbivalo se malo toga po čemu ih se moglo međusobno razlikovati, što je za mene bila velika sreća. Imala sam Benijine ruke, Meritino prijateljstvo, dodir s novorođenom puti, osmijehe mladih majki, malu djevojčicu koja se smijala u mojoj kuhinji, vlastiti dom.

Više nego dovoljno.

POGLAVLJE ĆETVRTO

Doznaš sam za Re-moseovu poruku i prije no što je glasnik stigao do moje kuće. Kiya je dotrčala s viješću da je pisar došao k Menni tražeći babicu Den-ner i da se upravo približava Benijinim vratima.

Ispunjena radošću očekivala sam sinovljevo pismo. Prošlo je više od godine dana otkako mi se posljednji put javio; već sam zamišljala kako će pokazati Beniji Re-moseov rukopis na pločici od vapnenca kad se uvečer vrati kući.

Stajala sam na vratima, nestručna da čujem sadržaj pisma. Ali kad se iza ugla pojavi muškarac okružen gomilom uzbudjene dječice, vidjeh da glasnik sam nosi vlastitu poruku.

Re-mose i ja netremice smo se gledali. Preda mnom je stajao čovjek kojega nisam poznavala - Nakht-reova slika i prilika; jedino su mu oči bile istog oblika kao očeve. Ne nađoh ni traga od mene u obličju toga egipatskog kneza, odjevenog u otmjeno laneno ruho, sa zlatnim napravama što mu se presijavalo na prsima i s novim sandalama na njegovanim stopalima.

Nisam znala što on vidi dok je gledao u mene. Učinilo mi se da nazirem prezir u njegovu pogledu, ali možda to bijaše tek odraz moga vlastitog straha. Upitah se primjećuje li da sada, kad ne nosim toliko boli na plećima, djelujem viša nego prije. Što god da je bio ili pomislio, nas dvoje bijasmo stranci jedno drugome.

"Oprosti mi moju neuljudnost", konačno se oglasih. "Uđi u kuću Benijinu i dopusti da ti ponudim hladno pivo i voće. Znam kako je prašnjav put od Tebe."

I sam se pribravši, Re-mose odgovori: "Oprosti ti meni, majko. Toliko je vremena prošlo otkako ne vidjeh tvoje drago lice." Riječi su mu zvučale ravnodušno, a zagrljav se sveo na brz, nezgrapan stisak. "Rado bih nešto popio", reče pa uđe za mnom u kuću.

Promatrala sam sobu po sobu njegovim očima, naviknutima na prostranstvo i ljepotu palača i hramova. Prednja soba - moja soba - koju sam osobito voljela zbog zidne slikarije živilih boja, odjednom mi se učinila skušenom i bijednom; odahnula sam kad je žurno prošao kroz nju. Benijina glavna odaja bila je prostranija i namještena pokućstvom kakvo se moglo vidjeti jedino u plemenitaškim kućama i grobnicama. Zamijetivši da je vrsnoća izrade stolica i kreveta naišla na njegovo odobravanje, ostavih ga da čeka u toj sobi dok ja donesem hranu i piće. Kiya je također ušla za nama u kuću i promatrala je širom otvorenih očiju prekrasno odjevenog došljaka.

"Je li to moja sestra?" upita Re-mose, pokazujući na nju.

"Ne", odgovorih. "Ona je unučica moje priateljice, ali kao da je moja." Imala sam dojam da mu je lagnulo zbog mog odgovora. "Bogovi su, po svemu sudeći, odredili da mi ti ostaneš jedincem", dometnuh.

"Sretna sam što te vidim zdravog i uspješnog. Reci mi, jesu li se već oženio? Jesam li postala baka?"

"Ne", odvrati Re-mose. "Odviše sam zauzet dužnostima da bih imao vlastitu obitelj", reče načinivši kratak ali odlučan pokret rukom. "Možda će se jednoga dana moj položaj poboljšati, pa će ti moći dati mališane koje ćeš zibati na koljenima."

Sve to bijaše, dakako, tek uljudan razgovor koji se vukao zrakom i vonjao po neiskrenosti. Nepremostivi jaz što je zjapiro među nama nije nam dopuštao takvu vrstu obiteljske prisnosti. Ako i kada postanem bakom, svoju će unučad poznavati jedino preko poruka, ispisanih na tankim pločicama od vapnenca koje se nakon čitanja bacaju.

"Ma", nastavi on nakon što je otpio iz pehara, "ja nisam ovdje samo zbog osobnog zadovoljstva. Moj gospodar poslao me da dovedem najbolju primalju Egipta da pomogne njegovoј ženi pri porodu."

"Ne, zbilja", reče, primijetivši kako sam slegnula ramenima. "Ne reci ništa čime bi pokušala umanjiti svoj ugled, jer u Tebi još nitko nije zauzeo tvoje mjesto. Gospodareva žena dvaput je pobacila te gotovo umrla donoseći na svijet mrtvorodenče. Liječnici i враћevi nisu joj bili ni od kakve koristi, a sad se primalje boje imati posla s gospom koju prati takva zla sreća u porodima. Majke joj više nema među živima, a ona se boji."

"Gospodar silno voli svoju ženu i nema toga što bi više želio nego da mu rodi sinove. Asenata je od svojih sluškinja čula govoriti o tvojim vještinama i zamolila je muža da potraži strankinju zlatnih ruku koja nekoć pomagaše ženama iz Tebe. Kako u svim stvarima ovisi o meni, gospodar me i sada pozvao da mu pomognem." Re-moseove usne stezale su se i stanjivale pri svakom spominjanju gospodara.

"Zamisli samo moje iznenađenje kad sam ustanovio da on zapravo traži moju rođenu majku. Čim je doznao da si mu ti zemljakinja, moje mu se podrijetlo učinilo vrlo zanimljivim i vrijednim", doda on podrugljivo. "Namjesnik mi je naložio da odložim sve državničke dužnosti, da odem u Dolinu kraljeva i dovedem te njegovoј kući. Naredio mi je neka se ne vraćam bez tebe."

"Ti ne voliš tog čovjeka", primijetih blago.

"Safenat Paneah postao je namjesnikom u Tebi po kraljevoj želji", odgovori mi sin službenim glasom, ali kao da osuđuje, "Govori se da je on veliki gatalac koji vidi budućnost i čita snove s jednakom lakoćom s kojom pisar-učitelj pregledava zapise kakva školarca. "Međutim, on je neuk", nastavljaše Re-mose s gorčinom. "Ne zna ni računati, ni pisati, ni čitati - zato je kralj odredio mene, najboljega od svih Karovih učenika, da mu budem desnom rukom. I zato sam tu gdje jesam, bez žene, bez djece, u službi divljeg tuđinca."

Ukočih se na njegove posljednje riječi. Primijetivši kako sam ustuknula, Re-mose se zacrveni od stida. "Oh, Ma, ne ti", zabrza. "Ti nisi kao oni, jer te inače otac i baka nikada ne bi bili odabrali. Ti si posebna. U cijelome Egiptu nema bolje majke od tebe." Njegovo laskanje izmami mi nehotičan smiješak. On me zagrli i na trenutak sam ponovno uza se privijala dječaka punog ljubavi koji jednoć bijaše moj sin.

U tišini smo ispili pivo, a onda ja rekoh: "Naravno da će poći s tobom u Tebu. Ako ti je kraljev namjesnik zapovjedio da me dovedeš, ja će ići. Ali najprije moram porazgovarati sa svojom priateljicom Merit, koja mi je uvijek od neprocjenjive pomoći pri porodima: bilo bi dobro da i ona dođe sa mnom."

"Osim toga, moram govoriti i s mužem, Benijom, majstorom stolarom, tako da zna kamo idem i kad će se otprilike vratiti."

Re-mose ponovno stisnu usta. "Nemamo vremena za to, Ma. Moramo odmah krenuti, jer gospa je već počela rađati, a gospodar očekuje da se vratim za nekoliko sati. Pošalji ovu djevojčicu da obavijesti ostale. Ja se ne mogu dulje zadržavati."

"Bojim se da ćeš morati", uzvratih, pa iziđoh iz sobe. Re-mose pođe za mnom u kuhinju i zgrabi me za lakan, poput gospodara koji se sprema udariti nepokornu sluškinju.

Istrgoh se i pogledah ga u lice. "Nakht-re bi prije umro negoli ovako postupio prema bilo kome iz obitelji, a kamoli prema majci. Tako ti, znači, častiš spomen na jedinog oca kojega si ikad poznavao! Ja ga se sjećam kao plemenitog čovjeka kojemu ti duguješ sve što imaš i čije ime sramotiš."

Re-mose zastade i spusti glavu. U njemu se častohleplje nad- metalo s osjećajima i lice mu je odavalо kakva mu se borba vodi u duši. Nakon nekoliko časaka on se spusti na tlo i duboko se pokloni, dotaknuvši mi čelom noge.

"Opraštam ti", prekinuh muk. "Ja ћu se spremiti za tili čas, a moju prijateljicu i muža posjetit ћemo usput, kad krenemo prema Tebi."

Osovivši se ponovno na noge, Re-mose izađe pred kuću i pričeka dok sam se ja pripremala za put. Dok sam slagala svoj pribor i skupljala nešto od bilja, smiješila sam se vlastitoj nepokolebljivosti: natjerala sam svog moćnog sina da se zasrami zbog grube neuljudnosti i ustajala sam na svom pravu da se oprostim s kim ja želim. Gdje li je nestala ona krotka ženica koja je puste godine živjela u Nakht-reovoj kući?

Merit me čekala na pragu sinovljeve kuće, izgarajući od želje da čuje novosti. Kad je predstavih Re-moseu, kojeg je posljednji put vidjela kao dječaka, oči joj se raširiše od čuda. A kad je čula da je pozvana kako bi se pobrinula oko žene kraljeva namjesnika, obuze je takvo strahopoštovanje da je rukom pokrila usta; unatoč tome, nije mogla poći sa mnom. U gradu su tri žene bile pred porodom, a jedna među njima bijaše joj rod - kći Šif-reina brata. Zagrlismo se, ona mi poželi Izidin dodir i Besovu sreću. Ostala je stajati na vratima veselo mi odmahujući. "Vrati se s dobrim pričama", doviknu za mnom, dok me njen smijeh pratio niz ulicu.

Benia me nije otpravio sa smijehom. On i moj sin hladno su se odmjerili; Benia je pognuo glavu, odajući poštovanje pisarevu visokom položaju, a Re-mose je kimnuo u znak priznanja stola- revoj sposobnosti, zahvaljujući kojoj je vodio uglednu radionicu. Nije bilo načina da se muž i ja čestito pozdravimo. Oprostili smo se šutke, pogledima razmijenivši obećanja. Ja ћu se vratiti. On neće biti miran dok se ja ne vratim.

Re-mose i ja uputili smo se iz Doline bez mnogo razgovora. Prije no što smo se počeli spuštaći prema riječnoj obali, uhvatih ga za ruku, dajući mu znak da se zaustavi. Okrenuvši se licem prema domu, ispustih iz ruke na tlo vlat rutvice iz svog povrtnjaka i komadić kruha iz svoje peći, kao zalog brzog povratka.

Dok smo stigli do rijeke već se bijaše smračilo, ali nismo zbog toga morali čekati na prvi jutarnji brod. Kraljevska lada, obasjana stotinom svjetiljki, čekala je na nas. Mnogobrojni veslači zdušno prionuše uz vesla i za tren oka smo se našli u gradu, hitajući usnulim ulicama; kad smo ušli u golemu palaču, Re-mose me doprati do vrata ženskih odaja i tamo me ostavi. Uvedoše me u sobu gdje je blijeda mlada žena sjedila, sama-samcata, nasred velikog kreveta.

"Jesi li ti Den-ner?" upita me.

"Jesam, Asenata", odgovorih ljubazno, odlažući opeke na pod. "Da vidimo što su nam bogovi namijenili."

"Bojim se da je i ovo dijete mrtvo", tiho će ona. "A ako je tako, onda me pusti da i ja umrem zajedno s njime."

Prislonih uho na njen trbuhi i lagano joj opipah utrobu.

"Ovo čedo je živo", rekoh. "Ne boj se. Ono sada počiva prije putovanja."

Pred svitanje otpočeše ozbiljni trudovi. Asenata je nastojala biti tihom i mirnom, kako i priliči gospi plemenita roda, no kako je od prirode bila grlata, uskoro se sve orilo od krikova koji su pratili svaki trud.

Zatražila sam hladnu vodu da mogu umivati lice buduće majke, čistu slamu, svijeće s mirisom lotosa za osvježivanje zraka u sobi te pet sluškinja da se okupe oko gospodarice i pruže joj podršku. Katkad je lakše siromašnim ženama, pomislih. Čak i one koje nemaju obitelji žive tako blizu susjedima da krici rodilje privuku druge žene poput gusaka koje čuju zov predvodnika jata. Bogatašice su okružene sluškinjama koje se odveć boje gospodarice da bi joj pristupile kao sestre.

Asenati nije bilo Iako, ali njezin porod ne bijaše ni izdaleka najgori od svih koje sam dotad bila vidjela. Tiskala je satima i satima, poduprta ženama koje su joj, barem na taj dan, postale sestrama. Točno nakon zalaska sunca ona rodi mršavog ali zdravog sinčića koji se stade derati, tražeći dojku, čim sam ga podigla s glavom prema gore.

Asenata mi izljubi ruke, zalisti ih suzama radosnicama, te pošalje jednu od sluškinja da obavijesti Safenat Paneaha kako je postao ocem krasnog sina. Mene odvedoše u jednu tihu sobu, u kojoj sam zaspala duboko, bez snova.

Idućeg jutra probudih se mokra od znoja; glava mi je pucala od boli, a grlo gorjelo. Ležeći na slamarici, žmirkala sam pod svjetлом što je naviralo kroz visoko postavljene prozore i pokušavala se sjetiti kad sam posljednji put bila bolesna. U glavi mi je tako udaralo da sam morala opet zatvoriti oči. Kad ih ponovno otvorih, svjetlo se već povlačilo iz sobe.

Djevojka, koja je sjedila naslonjena uza zid, opazi da sam se probudila, pa mi donese piće i stavi mi mokar, hladan ubrus na čelo. Dva dana, možda i tri, prođoše u izmaglici u kojoj se grozničavi san smjenjivao s oblozi ma. Naposljetku mi se glava ohladila i bol se stišala, ali sam bila toliko slaba da nisam mogla stajati.

U međuvremenu su mi kao njegovateljicu dodijelili ženu po imenu Seri. Zagledala sam se u nju širom otvorenih usta kad mi je rekla kako se zove, jer ime koje znači "malena" čudno je pristajalo najdebljoj ženi što je ikada u životu vidjeh.

Seri mi je oprala kiselasti vonj s tijela, donijela mi juhu i voće te ponudila da će mi donijeti sve što budem zaželjela. Nikad me nitko nije tako služio; iako baš nisam uživala u tome što se bez prestanka vrzmala oko mene, ipak sam joj bila zahvalna na pomoći.

Nakon nekoliko dana snaga mi se počela vraćati, pa je upitah za novosti o dječačiću kojeg sam porodila. Seri je bila ushićena mojim pitanjem i odmah je sjela na tronožac, pažljivo namjestivši svoje golemo tijelo: voljela je pred sobom imati slušateljstvo.

Novorođenče je dobro, izvjestila me. "Tako je proždrliјiv da je neprestanim sisanjem gotovo istrošio majčine bradavice", reče ona zlobno se smješkajući. Premda je žalila gospodaricu zbog toga što nema djece, smatrala je Asenatu drskim, oholim primjerkom gazzdarice. "Majčinstvo će je već naučiti pameti", dometne povjerljivim glasom moja nova prijateljica.

"Otac je nazvao dječaka Manaše - grozno ime, koje valjda nešto znači na njegovu materinskom jeziku. Manaše. Zvuči kao da netko nešto žvače, zar ne? Ali i ti si također Kanaanka, je li tako?"

Slegnuh ramenima. "Davno je to bilo. Nego, molim te, Šeri, nastavi mi pripovijedati. Tvoje riječi djeluju gotovo čarobno- od njih zaboravljam sve muke i boli."

Ona mi dobaci oštar pogled, upozoravajući me kako laskanjem nisam prikrila da izbjegavam izravno odgovoriti. Unatoč tome, odluči nastaviti s *pričom*.

"Safenat Paneah je uistinu bahata ništarija", udari ona po svom gospodaru, pokazujući mi koliko ima u mene povjerenja. "Iznad svega voli govoriti o svom skromnom podrijetlu, kao da je njegov moćan položaj još važniji zbog toga što se do njega sam uzdigao. Ali to u Egiptu nije ništa posebno. Mnogi veliki ljudi - državnici i obrtnici, Tatnici i umjetnici - niskoga su roda. Tako je i s tvojim mužem, ha, Den-ner?" upita, dajući mi naslutiti da joj moja životna priča nije sasvim nepoznata. Ali ja se samo nasmiješih.

"Kanaanac je naočit, o tom nema zbora. Žene padaju u nesvijest kad ga ugledaju - ili su barem padale dok bijaše mladi. Privlači on i muškarce, i to ne samo one koji vole dječake."

"Dakako, ta mu ljepota u mladim danima nije bila od velike koristi. Rođena braća toliko su ga mrzila da su ga prodala bandi trgovaca robljem - možeš li zamisliti da Egipćanin takvo što učini? Danomice zahvaljujem bogovima na tome što sam se rodila u dolini velike rijeke."

"Ne sumnjam u to", dobacih, promatraljući joj obujam, jer nijedna druga zemlja ne bi mogla podnijeti takvo prekomjerno obilje. Shvativši smisao mojih riječi, Seri objema rukama zgrabi svoju trbušinu. "Ha, ha! Ja sam zbilja stvorene zapanjujućih razmjera, zar ne? Jednom prigodom kralj me uštipnuo i rekao mi kako mu se jedino patuljci više sviđaju od pogleda na nekoga golemog i okruglog poput mene. Ne bi vjerovala koliki muškarci smatraju to poželjnim. Kao mlada", spusti ona glas do povjerljivog šapata, "uveseljavala sam staroga kralja sve dok njegova žena nije postala ljubomorna i dala me otpremiti u Tebu."

"Ali", zaključi namignuvši, "to je posve druga priča za neku drugu priliku. Ti želiš čuti povijest ove obitelji, koja je također poprilično sočna", povjerila mi je.

"Kako recoh, Safenat Paneah prodan je u roblje, a njegovi novi gospodari bijahu prave svinje, veći Kanaanci od svih Kanaanaca. Nema sumnje da su ga tukli, prisiljavali na blud i tjerali da radi najprljavije poslove. Naravno, njegovo veličanstvo nikada ne govori o tome."

"Safenat Paneah tek je nedavno stekao to zvučno ime. 'Bog govori i On živi', ma nemoj! Inače su ga svi zvali Štapić, jer kad je tek došao u Egipat bijaše sama kost i koža, poput svog novorođenog sina."

"Kad su stigli u Tebu, njegovi ga vlasnici prodaše Potifaru, zapovjedniku dvorske straže, čovjeku podmitljivom koji je živio u velikoj kući na rubu grada. Kako je Štapić bio dvaput pametniji od svog gospodara, ovaj ga ubrzo postavi za nadglednika vrta, a potom za nadzornika pri prešanju grožđa za vino. Potifar je volio mladoga Kanaanca i iskoristavao ga je za vlastitu nasladu te ga napisljetu uzvisio nad svim ostalim slugama i učinio ga upraviteljem svog doma."

"Međutim, i Potifarova žena, velika ljepotica po imenu Nebetper, također gaje gledala s požudom, pa ti njih dvoje počeše lijegati zajedno gospodaru pred nosom. Prema nekim naklapanjima, čak nije sigurno tko je otac njene najmlađe kćeri. Bilo kako bilo, Potifar ih je na kraju zatekao u krevetu te više nije mogao hiniti da ne zna što se događa. I tako, u velikom nastupu gnjeva i osvetništva, on bací Štapića u tamnicu."

Ja sam dotad već izgubila zanimanje za Šerinu priču, koja očito nije imala ni kraja ni konca. Spavalo mi se, ali nisam uspijevala zaustaviti tu ženu koja nije shvaćala što joj želim reći ni kad sam zijevnula, pa čak niti kad sam sklopila oči.

"Tebanska tamnica nije mačji kašalj", nastavi ona zlosutnim glasom. "To je gnusna rupa, puna luđaka i ubojica, u kojoj ljudi umiru nasilnom smrću ili od očaja jednako često kao i od groznice. Upravitelj tamnice nekako se sažalio nad novim zatvorenikom lijepe vanjštine, koji ne bijaše ni odvratan ni umobolan. Domalo je počeo objedovati s Kanaancem koji je dotad već dobro govorio egipatski."

Upravitelj, neoženjen i bez djece, postupaše prema njemu kao prema sinu. Kako su godine prolazile, Štapić je dobivao sve veće ovlasti nad svojim sudrugovima, dok najposlije nije stekao pravo da odlučuje o tome koji će utamničenik spavati blizu prozora, a koji će biti okovan pokraj nužničke jame; dakako da su zatvorenici poduzimali sve da ga podmrite i udobrovolje. Ama, kažem ti, Den-ner", prekinu Šeri načas priču, vrteći zadivljeno glavom, "kamo god taj momak išao, vlast kao da mu sama pada u ruke."

"U međuvremenu je stari kralj umro, a novi kralj bio je sklon tome da kažnjava i najsitnije prijestupe protiv sebe tako da osobno šalje ljude u tamnicu. Primjerice, ako mu se ne bi svidjela kakvoća kruha što ga je jeo za večeru, poslao bi pekara u tamnicu na tjedan dana ili čak i duže.

Peharnici, vrčonoše, obućari, zapovjednici straže - svi su oni čamili u toj tamnici i svi su tamo upoznali Štapića."

"Svakoga bi se dojmilo njegovo uzносито držanje i njegova sposobnost tumačenja snova i proricanja budućnosti. Jednom prilikom rekao je nekom jadnom pijancu da neće poživjeti do kraja tjedna: kad su tog pijanca našli mrtvog - ne umorenog, da se razumijemo, nego jednostavno uništenog od dugogodišnjeg uživanja u jakom piću - uznići proglašiše Štapića prorokom. Kad se glavni peharnik vratio iz tamnice s pričom o vidovitom tamničaru, kralj pošalje po Štapića i zatraži od njega da mu protumači niz snova koji su ga već mjesecima mučili."

"Ako mene pitaš, nisu to bili snovi čije bi značenje bilo teško pogoditi. Mršava riba koja je progutala debelu ribu, mršave krave koje su pregazile debele krave, sedam šturih klasova ječma koji su proždrli sedam jedrih, punih klasova."

"Bilo koji glupi čarobnjak koji na tržnici izvlači ptice iz košare mogao bi to protumačili", podrugljivo zahihće Šeri. "Ali ti su ga snovi progonili i plašili, pa se glupi kralj umirio kad je čuo kako ima na raspolaganju sedam godina da se pripremi za nadolazeću glad. I tako je uzdigao tamničara, jednog neukog ulizicu i spletka tuđinskog roda, do položaja upravitelja svog dvora."

"Predmijevam da ti je sin već rekao kako je taj takozvani Safenat Paneah u potpunosti ovisan o njemu. Sada, kad je Safenat ne samo namjesnik nego i otac, njegovoj oholosti neće biti granica", pušila se Šeri od bijesa, poslujući po sobi i namještajući mi ležaj nakon što je provela cijelo popodne govoreći bez prestanka.

"A jučer", progundja ona, kao da razgovara sama sa sobom, "taj luđak je zatražio da mu sin bude obrezan. Ne kad bude na pragu muževne dobi, sposoban podnijeti takvo što. Ne kao u prosvijećenih naroda, nego sada. Ovoga trena! Možeš li ti zamisliti nekoga tko bi želio nešto slično učiniti majušnom dojenčetu? To samo dokazuje da se onaj tko je rođen kao neuljuđeni divljak nikada ne mijenja. Kad je čula za tu zapovijed, Asenata je vrištala i previjala se poput oderane mačke. Zbilja joj ne mogu na tome zamjeriti."

"Josip", šapnuh, obuzeta užasom i nevjericom.

Šeri me radoznao pogleda. "Što? Što si rekla, Den-ner?"

Zatvorih oči, ostavši odjednom bez daha. Iznenada mi postade jasno zašto sam bila pozvana u Tebu i zašto mi je Šeri pripovijedala beskonačnu priču o namjesniku. Ali to sigurno nije moguće. Groznica mije pomutila pamet. Smetena i ošamućena, spustih se dašćući na ležaj.

Šeri je primijetila .da sa mnom nešto nije u redu. "Den-ner", ponovi ona. "Je li ti loše? Mogu li ti nešto donijeti? Možda bi mogla pojesti štogod gušće od juhe."

"Ali evo nekog tko će te razveseliti", reče, gledajući prema vratima, odakle su se čuli koraci. "Sin te dolazi pozdraviti. Evo Re-mošfia. Dopijet ću vam oboma nešto za osjećenje", zacvrkuće ona odlazeći.

"Majko?" otpočne on službeno, uz ukočeni naklon. Ali čim mi je video lice, uplašeno se trgnu. "Ma? Što ti je? Ta rekli su mi da se osjećaš mnogo bolje i da te danas smijem posjetiti. Možda sad i nije zgodan čas", doda nesigurnim glasom.

Okrenuh lice prema zidu i odmahnuh rukom, dajući mu znak neka izađe iz sobe. Čula sam kako ga Šeri prati i kako mu mrmljavući nešto objašnjava. Posljednje čega se sjećam bijaše zvuk njegovih užurbanih koraka koji su se gubili u daljini - a onda me svladao san.

Šeri je prepričala Re-moseu naš razgovor i ponovila riječ koju sam ja izgovorila prije nego što sam ponovno utonula u grozničavo stanje pomračenog uma. Moj sin uze tu riječ - "Josip" - u usta i, nenajavljen, uđe u veliku dvoranu gdje je namjesnik nad svom zemljom egipatskom sjedio sam i šapćući tješio svog prvorodenca, obrezanog ranije tog istog dana.

"Josip", izbaci Re-mose riječ pred njega, kao da ga izaziva. Onaj, koji je bio poznat pod imenom Safenat Paneah, zadršće.

"Poznaješ li ti ženu po imenu Den-ner?" oglasi se opet Re-mose.

Safenat Paneah isprva ne odgovori ništa; "Dina?" upita napisljeku. Gospodar se zagleda u oči svog pisara. "Imao sam sestru koja se zvala Dina, ali ona je već odavna mrtva. Otkud tebi njeni ime? Što znaš o Josipu?" upita zapovjedničkim glasom.

"Reći će ti ono što znam tek onda kad mi opišeš njenu smrt", odgovori Re-mose. "Ne prije toga."

Prijetnja u njegovu glasu uznemiri Josipa. Premda je sjedio na prijestolju, držeći u naručju zdravog sinčića, okružen stražarima spremnima da ispune svaku njegovu naredbu, osjećao se dužnim odgovoriti Re-moseu. Bijaše protekla cijela vječnost otkako je čuo vlastito ime, dvadeset godina otkako je posljednji put izgovorio ime svoje sestre.

Iz usta mu poteče priča. Tihim glasom, koji nagna Re-mosea da se približi prijestolju, pripovijedaše o tome kako je Dina, zajedno s njegovom majkom, babicom Rahelom, otišla u šekemsku palaču da pomogne pri porodu. "Sin kralja šekemskog tražio je da mu ona bude ženom", reče Josip i ispriča kako je Jakov odbio golemu otkupninu za nevjестu i kako je napisljeku prihvatio prosca tek pod najokrutnijim mogućim uvjetom.

Re-mose zadršće čuvši ime svog oca iz Josipovih usta, da bi već sljedećeg trenutka doznao kako su moja braća, njegovi rođeni ujaci, zaklali Šalema dok je spavao, u krevetu. Grizao se za jezik, suzdržavajući se da ne počne urlati.

Josip je izrazio gnušanje nad počinjenim zločinom i naglasio svoju nevinost. "Dvojica od moje braće okrvavila su ruke", ustvrdio je ali i priznao da su možda četvorica medu njima imala udjela u ubijanju. "Svi smo kažnjeni."

"Ona nas je sve prokletala. Neka se braća razbolješe, druga gledahu kako im umiru sinovi. Moj otac upao je u beznađe, a ja sam prodan u roblje."

Josip reče: "Nekoć sam znao kriviti sestruru za sve svoje nesreće, ali sada više ne mislim tako. Da znam gdje je pokopana, otišao bih joj na grob, prinio žrtvu ljevanicu i podigao joj u spomen nadgrobnu ploču. Ja sam barem preživio zlodjelo svoje braće, a rođenjem ovog sina bog mojih otaca pokazao mi je da ipak neću umrijeti zaboravljen. Međutim, ime moje sestre izbrisano je kao da nikada nije ni došla na svijet."

"Bijaše mi sestra po mlijeku", doda Josip, kimajući glavom. "Čudno mi je govoriti o njoj sada, kad sam postao ocem. Možda će svoje iduće dijete nazvati njoj u čast", reče pa ušuti.

"A što je to Josip?" upita Re-mose.

"Josip je ime koje mi dade majka", tiho odgovori Safenat Paneah.

Re-mose se okrenuo i pode, ali ga namjesnik pozove natrag. "Čekaj! Nešto smo se dogovorili. Sad mi reci otkuda znaš moje ime i ime moje sestre."

On se zaustavi i, ne gledajući Josipa u lice, progovori: "Ona nije mrtva."

Riječi su visjele u zraku. "Ona je ovdje, u tvojoj palači. Zapravo, ti si mi zapovjedio da je dovedem ovamo. Primalja Den-ner, ona koja je porodila tvog sina, tvoja je sestra Dina. Moja majka."

Josipove oči raširiše se od čuda, a licem mu se razlije smiješak sretnog djeteta. No Re-mose mu pljune pred noge.

"Želiš li možda da te zovem ujakom?" prosikće. "Mrzim te otkako sam te prvi put ugledao. Ti si mi oteo položaj koji mi po pravu pripada, ti postaješ sve važniji u kraljevim očima zahvaljujući mom znanju i vještini. A sada uviđam da si mi razorio život već u trenutku kad sam se rodio! Zaklao si mi oca u cvijetu mladosti. Ti i tvoja divlja, surova braća umorili ste također i mog đeda, koji je, iako bijaše Kanaanac, postupao kao častan čovjek."

"Iščupao si srce iz gradi mojoj baki. Izdao si svoju sestru, učinio moju majku udovicom, a mene sirotanom i izopćenikom."

"Još dok sam bio dječak, bakin vjerni sluga kazao mi je da će mi, kad napokon pronađem ubojice svog oca, njihova imena rastrgati dušu na komade. Imao je pravo."

"Ti si mi ujak. O, bogovi, kakvog li užasnog sna!" vikao je Re-mose plačući. "Ubojica i lažljivac! Kako se samo usuđuješ tvrditi da si nevin u tom gnusnom zločinu? Možda ti osobno *nisi* potegnuo

mač, ali nisi niti učinio ništa da spriječiš one druge. Morao si znati nešto o toj zavjeri, ti i tvoj otac i svi ostali od njegova sjemena. Na tvojim rukama vidim krv svojega oca. U tvojim očima još je krivnja."

Josip odvrati pogled ustranu.

"Ne preostaje mi drugo nego da te ubijem ili da umrem kao kukavica. Ne osvetim li oca, bit će nedostojan života na ovome svijetu, a još manje na onome."

Re-moseov glas, koji se orio pun mržnje, uzbuni stražare koji ga savladaše i odvukoše iz dvorane, dok je Manaše iz svega glasa plakao u očevu naruču.

Kad sam se konačno razbudila, ugledam Šeri kako zabrinutog lica sjedi pokraj mene.
"Što je?" upitah.

"Oh, gospo", žurno će ona, htijući mi čim prije ispričati sve što je znala, "donosim ti loše vijesti. Tvoj sin i namjesnik su se posvađali i Re-mose je u svojim odajama, pod stražom. Kažu da je gospodar užasno bijesan i da mladom pisaru prijeti smrtna opasnost. Ne znam uzrok njihovoj svađi, barem još zasad. No čim saznam o čemu se radi, smjesti će te obavijestiti."

Ustadoh s ležaja, klimavih nogu ali odlučna. "Šeri", obratih joj se strogo, "sada me slušaj, jer se ne kanim svađati niti dvaput ponavljati isto. Moram govoriti s gospodarom ove kuće. Idi i najavi me."

Sluškinja se duboko nakloni, ali sitnim glasićem pripomene: "Ne možeš izaći pred Safenat Paneaha ovakva kakva si sad. Dopusti mi da te okupam i uredim ti kosu. Odjeni čistu haljinu, tako da mu možeš iznijeti svoj slučaj kao gospa od ugleda, a ne kao nekakva prosjakinja."

Kimnula sam glavom u znak pristanka i iznenada me obuzeo strah od onog što me čekalo. Kojim će se riječima uopće poslužiti obraćajući se bratu kojeg nisam vidjela cijelu vječnost? Čučala sam u kupaonici dok me Šeri polijevala hladnom vodom, a potom sam sjela glave nagnute prema nazad dok mi je češljala i namještala kosu. Osjećala sam se poput ropkinje koju ureduju za pokazivanje pred dvoranom punom kupaca.

Kad smo završile s pripremama, Šeri me odvede do ulaza u veliku dvoranu, u kojoj je sjedio Safenat Paneah, s glavom u rukama.

"Primalja Den-ner traži prijam", objavi ona.

Namjesnik ustade i mahnu mi da uđem.

"Ostavite nas nasamo!" drekne. Šeri i svi ostali sluge u hipu nestadoše. Bili smo sami. Ni on ni ja nismo se micali. Stajali smo na suprotnim krajevima dvorane i netremice gledali jedno u drugo.

Iako su mu godine oduzele glatkoču obraza i nekoliko zubi, Josip je još bio lijepog lica i snažna tijela - još je bio Rahelin sin.

"Dina!" zausti on. "Ahatti - sestrice!" progovori jezikom naše mladosti. "Oslobodila si se iz groba."

"Da, Josipe", prihvatih. "Živa sam i zapanjena što sam pred tobom. A došla sam k tebi zbog jednog jedinog razloga: da te pitam što se dogodilo s mojim sinom."

"Tvoj sin zna priču o smrti svog oca i prijeti mi smrću", odgovori Josip ukočeno. "Drži me odgovornim za grijeh moje braće. Već je ta prijetnja dovoljan razlog za smaknuće, ali kako se radi o tvom sinu, samo će ga prognati."

"Ne boj se, neće mu se dogoditi nikakvo zlo, to ti obećavam", nastavi on prijaznim glasom. "Ja sam preporučio kralju da mu dade upravu nad nekim nomom na sjeveru, gdje neće nikome biti podložan. S vremenom će se zaljubiti u more - svi se zaljube u more - i stvorit će sebi život začinjen slanim zrakom i slanom vodom te neće više ni željeti ništa drugo."

"Moraš mu reći da ima učiniti ono što mu ja kažem i zaboraviti govor mržnje", upozori me Josip. "Moraš mu to reći sada, večeras. Ako digne ruku na mene, ako mi još jednom samo zaprijeti pred mojim stražarima, on je mrtav."

"Sumnjam da će poslušati moje riječi", odvratih tužno. "On me mrzi jer sam ja uzrok njegove nesreće."

"Glupost", prekinu me Josip s krajnjom samouvjereničću, na kojoj su mu naša braća uvijek tako zavidjela. "Egipćani poštuju majke kao nitko drugi na svijetu."

"Ti ne znaš", rekoh. "On je baku zvao Ma. Ja sam mu bila samo dojkinja."

"Ne, Dina", ustraja Josip. "Re-mose odviše pati a da bi to mogla biti istina. Poslušat će te jer on mora otići."

Pogledah brata i vidjeh nepoznatog čovjeka. "Učinit ću kako kažeš, gospodaru", izgovorih glasom dobre sluškinje. "Ali ne traži od mene ništa drugo. Oslobodi me ovog mjesta, jer za mene je ono poput groba. Kad sam te ugledala, kao da sam zakoračila natrag u prošlost, tamo gdje leži moja tuga. A zbog tebe sad gubim i nadu da ću više ikada vidjeti svog sina."

Josip klimnu glavom. "Razumijem te, Ahatti: bit će onako kako ti kažeš - sve osim jedne stvari. Kad moja žena ponovno stane na opeke - a već sam sanjao drugog sina - ti moraš doći i pomoći joj."

"Ako tako budeš željela, možeš doći ovamo i uopće me ne vidjeti, a bit ćeš dobro plaćena. Doista, mogu ti platiti i u zemlji ako hoćeš, tebi i tvom stolaru."

Uvrijeđena time što mi je uvijeno rekao da sam siromašna, ponosno izjavih: "Moj muž Benia je majstor obrta u Dolini kraljeva."

"Benia?" ponovi Josip, a lice mu se rasplinu od tuge. "To bijaše ime od milja našeg brata Benjamina, posljednjeg čeda moje majke koja je umrla rađajući ga. Nekoć sam mrzio Beniju zato što ju je ubio, ali sada bih rado dao polovinu svega što mi pripada samo da ga mogu uhvatiti za ruku."

"Ja ga ni najmanje ne želim vidjeti", odrezah, iznenadivši i Josipa i sebe gnjevom koji mijepi izbjiao iz glasa. "Više ne pripadam tom svijetu. Ako su mi majke mrtve, onda sam ja sirota. Braća mi ne znače ništa više od stoke što smo je u mladim danima vodili na ispašu. Ti i ja bijasmo rod kao djeca, dok smo poznavali jedno drugo dovoljno dobro da možemo dijeliti ono što nam je u srcu. Ali sve to postojalo je u nekom drugom životu."

Velika dvorana utonu u tišinu, a nas dvoje izgubismo se svatko u svojim uspomenama.

"Idem sad svome sinu", oglasih se. "Poslije toga odlazim."

"Idi u miru", pozdravi me Josip.

Re-mose je ležao na krevetu u svojoj lijepoj odaji, lica sakrivenog u jastucima. Nije se pomaknuo, nije progovorio, nije ničim pokazao da primjećuje moju nazočnost. Obratila sam se njegovim leđima.

Veliki prozori gledali su na rijeku koja je blistala na mjesecini.

"Tvoj otac volio je rijeku", progovorih boreći se sa suzama. "A ti ćeš zavoljeti more."

"Više te nikada neću vidjeti, Re-mose, i više nikada neću imati priliku izreći ove riječi. Poslušaj svoju majku koja se došla oprostiti s tobom."

"Ne tražim od tebe da oprostiš mojoj braći. Nisam to tražila dosad. Neću to tražiti ni ubuduće. Molim te samo da mi oprostiš zbog zle kobi koja me učinila njihovom sestrom."

"Oprosti mi što ti nikad nisam govorila o ocu. Takva bijaše zapovijed tvoje bake jer je držala da će te samo šutnja i čuvanje zaštiti od duševnih muka koje te danas razdiru. Znala je da bi ti prošlost mogla ugroziti budućnost i da te moramo stoga štititi od nesretnih događaja koji su ti obilježili rođenje. Istinita priča o tvom podrijetlu i dalje je poznata samo tebi, meni i Safenat Paneahu. Nema potrebe da je ikome drugome pripovijedamo."

"Međutim, sada kad dijelimo zajedničku tajnu, reći ću ti još nešto."

"Tvoj otac zvao se Šalem i bio je lijep poput sunčeva zalaska po kojem je dobio ime. Nas dvoje odabrasmo jedno drugo iz ljubavi. Držeći te na prsima, ja te nazvah Bar-Šalem, sin sunčeva zalaska, i tvoj je otac živio u tebi."

"Baka te nazvala Re-mose, učinivši te djetetom Egipta i djetetom boga sunca. Na oba jezika, u obje zemlje, na tebi je blagoslov velike nebeske sile. Budućnost ti je zapisana na licu: molim se za to da doživiš puninu godinu koja bijaše uskraćena tvom ocu. Neka ti bude dano da nađeš sreću i mir."

"Ja ću misliti na tebe ujutro i uvečer, svakoga dana, sve dok zauvijek ne sklopim oči. Opraštam ti sve nesmiljene misli u kojima ćeš me se spominjati, sve kletve kojima ćeš se možda nabacivati na moje ime. A kad mi jednog dana konačno budeš oprostio, zabranjujem ti da i na trenutak trpiš zbog osjećaja krivnje prema meni. Zahtijevam od tebe da se sjećaš samo blagoslova što ti ga podjeljujem, Bar-Šalem Re-mose."

Nije se pomaknuo s ležaja, nije progovorio; oprostih se od njega, slomljenog srca, ali slobodna.

POGLAVLJE PETO

Povratak kući bijaše poput ponovnog rođenja. Utisnula sam lice u posteljinu, pomilovala svaki komad namještaja i svaku biljku u povrtnjaku, sretna što je sve onako kako sam ostavila. Došavši me pozdraviti, Kiya me zatekla kako grlim krčag zavodu. Odaslah je da obavijesti Merit o mom povratku te se oputih što sam brže mogla u Benijinu radionicu. Muž me vidio kako dolazim i istračao je pred vrata da me pozdravi. Činilo nam se da smo bili razdvojeni godinama, a ne danima. "Tako si mršava, ženo", prošaptao je držeći me u naruču.

"Razboljela sam se tamo u gradu", objasnih mu. "Ali sad sam opet zdrava."

Proučavali smo lica jedno drugome. "Još se nešto dogodilo", reče Benia, prelazeći mi prstima po čelu i čitajući s njega tragove iznenadnih udaraca koji me snađoše proteklih dana. "Jesi li se vratila da ostaneš, ljubljena?" upita me, a ja razabrah što je razlog sjenama u dnu njegovih očiju.

Umirila sam ga zagrljajem i poljupcem koji izmamiše glasne zvižduke pomoćnika iz radionice. "Doći će kući čim budem mogao", obeća on ljubeći mi ruke. Ja samo kimnuh glavom, odviše sretna da bih išta odgovorila.

Merit me čekala u kući s toplim kruhom i pivom. Čim me ugledala, uzviknu: "Pa što su ti to napravili, sestro? Mršava si kao trlica, a oči ti izgledaju kao da su isplakale rijeku suza."

Ispričah prijateljici kako sam dobila groznicu i kako se Re- mose posvađao sa svojim gospodarom. Kad je čula da je dobio premještaj na sjever, oči joj se ispunile suzama od sućuti.

Pojele smo ono što je donijela, a onda me ona spravi u krevet i stade mi znalačkim pokretima trljati noge. Sav bol pretrpljen proteklih tjedana pomalo je nestajao dok mi je Merit gnječila nožne prste i lagano stiskala pete. Kad sam se potpuno umirila i opustila, zamolih je da sjedne pokraj mene; uhvativši je za ruku, još masnu od ulja, najprije sam joj do kraja ispričala sve što mi se dogodilo u Tebi, a potom i sve što je prethodilo tome da moj brat Josip postane Safenat Paneah, kraljeva desna ruka.

Merit je šutke slušala, promatrajući mi lice dok sam pripovijedala povijest života svojih majki, priču o Šekemu i o Šalemovu umorstvu. Nije se niti pomakla, nije ispustila ni glasa, ali njeno lice - na kojem se smjenjivahu užas, gnjev, sućut, samilost - pokazivalo je što joj se zbiva u srcu.

Na kraju, kad sam dovršila s pričanjem, zatresla je glavom. "Razumijem zašto mi sve ovo nisi ranije kazala", reče tužno. "Da sam ti barem mogla od samog početka pomoći nositi to breme! No sada, kad si mi povjerila prošlost na čuvanje, ona je kod mene sigurna. Znam da ne tražiš nikakvu prisegu s moje strane - ta inače mi ništa ne bi niti ispričala."

"Mila moja", primakne mi dlan na svoj obraz, "za mene je velika čast biti posudom u koju si ti izlila svoju pripovijest o patnji i snazi. Za svih ovih godina ti si me ispunjavala srećom i ponosom više no što bi to mogla i da si mi rođena kći. Znajući tko si i kako si skupo platila svoj život, s divljenjem i poštovanjem ubrajam te među svoje najmilije."

Nakon ugodne tišine, Merit prikupi svoje stvari i spremi se za odlazak. "Idem, tako da se stigneš pripremiti za Benijin dolazak", najavi ona, uhvativši me za ruke. "Blagoslovila te Izida. Blagoslovila te Hator. Blagoslovile te majke tvoje obitelji."

Prije no što je izašla kroz vrata, moja prijateljica ipak razvuče lice u dobro poznati vragoljasti smiješak; značajno me pogledavši ispod oka, upozori me: "Sutra će navratiti do tebe. Potrudi se da se bar nakratko otrgneš od užitka postelje, tako da za promjenu ti meni možeš pripraviti nešto za jelo, ha?"

Nedugo potom, u kuću je utrčao Benia; užurbano i bez daha bacili smo se na nerasprenljenu postelju poput kakva mlađahnog para. Kasnije smo, zapetljani jedno drugome u odjeću, zaspali

čvrstim snom ponovno sjedinjenih ljubavnika. U noći se jedanput prenuh iz sna, smiješći se: bila sam tako sretna što sam u svom domu da mi je bilo mrsko ponovno zatvoriti oči.

Poslije povratka iz Tebe više nikada nisam posve izgubila sveto poštovanje prema svakidašnjim kućnim radostima. Ustajala sam prije Benije, proučavala mu usnulo lice i šaputala tihe molitve zahvalnice. Dok sam išla na studenac po vodu ili plijevila korov u povrtnjaku, obuzeo bi me ushit pri pomisli da sam provela cijeli dan bez težine prošlosti koja mi drobi srce. Ptičji pjev dirao me do suza, a svaki izlazak sunca činio mi se darom stvorenim za moje oči.

Ugledavši namjesnikova glasnika na vratima (znala sam, to se prije ili kasnije moralo dogoditi) smrznula sam se od straha pomislivši da bih makar i na jedan dan morala napustiti dom; srećom, poruka nije sadržavala poziv u veliku palaču na istočnoj obali. Josipov san se obistinio: rodio mu se i drugi sin. Porod je protekao tako brzo da Asenata nije imala vremena poslati po mene prije nego što je dječačić, nazvan Efrajim, došao na svijet.

Premda mu nisam učinila nikakvu uslugu, Safenat Paneah poslao mi je na poklon tri smotka sniježnobijelog lana. Kad me Benia upitao čemu takvo pretjerano raskošno uzdarje, ja mu ispri povjedih sve po redu.

Tako sam i treći put naglas izgovorila cijelu priču, nakon što su je čule Werenro i Merit. Ovoga puta, međutim, niti mi je srce glasno udaralo, niti su mi se oči ovlažile dok sam govorila. Bila je to tek priповijest iz daleke prošlosti. Nakon što me saslušao, Benia me uze u naručje da me utješi, a ja se ugnijezdih u sigurnom skrovisti između njegovih ruku i otkucaju njegova srca.

Benia bijaše stijena na kojoj sigurno počivaše moj život, a Merit moje vrelo žive vode. Nažalost, moja prijateljica bila je za cijeli naraštaj starija od mene i godine su neizbjježno činile svoje.

I posljednji zubi pojednici su joj iz usta, na čemu je, prema vlastitim riječima, bila zahvalna. "Nema više bolova", hihotala se. "Nema više ni mesa", dodala bi, žalosno slegnuvši ramenima. No njena snaha, Šif-re, kosala joj je i gnječila svu hranu, tako da je Merit ostala krepka zdravlja, uživajući u pivu i šalamama kao i uvijek. Još je sa mnom sudjelovala pri mnogim porodima, radujući se osmijesima novorođenčadi, plačući kad bismo se susrele sa smrću. Bezbroj puta snio zajedno blagovale, nakon čega bih ja uvijek ustajala od stola smijući se. Znajući da su joj dani odbrojeni, pri svakom rastanku oprاشtale smo se uz poljupce. Ništa među nama nije ostalo neizrečeno.

Jednog jutra Kiya se pojavila na mojim vratima s viješću da Merit ne može ustati iz kreveta. "Ovdje sam, mila moja, evo me, sestro", rekoh joj čim sam dohrlila do njezina uzglavlja, ali moja stara prijateljica više me nije bila u stanju pozdraviti. Nije se mogla ni pomaknuti. Desna strana lica bijaše joj ovješena, disanje mučno i sporo.

Lijevom rukom uzvrati stisak mojih prstiju i trepnu mi. "Oh, sestro!" promucalah, trudeći se da ne zaplačem. Ona se promeškolji, a ja shvatih da me, iako je već na samrti, hoće utješiti. To nisam smjela dopustiti. Pogledah je u oči i namjestih osmijeh babice. Znala sam što mi je činiti.

"Ne boj se", šapnuh, "dolazi čas.
Ne boj se, tvoje kosti su jake.
Ne boj se, prijateljice draga, pomoć je blizu.
Ne boj se, Anubis je nježan suputnik.
Ne boj se, vješte su ruke u babice.
Ne boj se, zemlja je pod tobom.
Ne boj se, majčice.
Ne boj se, majko sviju nas."

Merit se opustila i sklopila oči, okružena sinovima i kćerima, unucima i unukama. Ispustila je dugačak uzdah, poput vjetra u trstikama, i ostavila nas.

Pridružila sam se ostalim ženama, prodorno zapijevajući žalobnu pjesmu koja je objavljivala cijelome susjedstvu smrt voljene babice, majke i prijateljice. Začuvši naricanje, djeca se rasplakaše, a muškarci otirahu oči vlažnim pesnicama. Iako mi je srce pucalo od tuge, tješila me pomisao na jedan od posljednjih darova koje mi je Merit ostavila: uz samrtnu sam joj postelju postala dijelom njene ožalošćene obitelji.

Štoviše, svi su se prema meni ponašali kao prema najstarijoj rođakinji pa su mi prepustili čast da pokojnici operem uvenule staračke ruke i noge. Omotala sam je najfinijim egipatskim lanom koji je, prema običaju, imao biti mojim poklonom. Namjestila sam joj udove u zgrčeni položaj, u kakvom se novorođenče spremo za dolazak na svijet; probdjela sam uz nju cijelu noć.

Kad je svanula zora, odnijeli smo je do posljednjeg počivališta, u špilji na brežuljku s kojeg se pružao pogled prema grobnicama kraljeva i kraljica. Sinovi je pokopaše okitivšije njenim ogrlicama i prstenjem. Kćeri je pokopaše s njenim vretenom, alabastrenom zdjelicom i ostalim sitnicama koje je voljela. Pribor za porode, kojemu nije bilo mjesto u zagrobnom životu, preuzezla je Šif-re, koja ga čuvaše tako brižljivo kao da je od suhog zlata.

Pokopali smo Merit s pjesmama i suzama, a na povratku kući smijali smo se njoj u čast, prisjećajući se kako je uživala u iznenađenjima, šalama, jelu i svim tjelesnim zadovoljstvima. Od srca sam se nadala da će se moja prijateljica i dalje radovati istim stvarima u svom drugom životu, za koji je vjerovala da je umnogome sličan ovome, ali besmrтан i vječan.

Te noći sanjala sam Merit i probudila se hihocući se nečemu što mi je rekla. Sljedeće noći sanjala sam Bilhu i probudila se obraza mokrih od suza, koje su imale okus začina što ih je moja teta rabila pri kuhanju. Treće noći pozdravila me Zilpa i nas dvije poletjesmo noćnim nebom poput dviju sokolića.

Sunce je ponovno zašlo, a ja sam znala da će u snu susresti Rahelu. Bila je prelijepa, ista onakva kakvom sam je pamtila. Trčale smo kroz toplu kišu koja me prala dok ne postadoh čistom poput novorođenčeta i probudih se mirišući kao da sam se okupala u izvorskoj vodi.

Željno sam isčekivala san o Lei, no ona se ne *pojavila* niti iduće noći, ni noć kasnije. Moja roditeljka posjetila me tek u mračnoj noći mladog mjeseca. Bijaše to prvi put da mi tijelo nije platilo danak gospa Mjesecu. Vrijeme davanja života za mene je završilo, a ona, koja donese na svijet toliku djecu, došla me utješiti.

"Sad si ti ona najstarija", reče mi nježno. "Ti si baka koja govori glasom mudrosti. Slava tebi", reče Lea, moja majka, i dotaknu čelom tlo ispred mene, tražeći oprost. Ja je pridigoh, a ona se preobrazi u novorođenče. Držeći je na rukama, molila sam je da mi oprosti što ikad posumnjah u njenu ljubav i osjetila sam u srcu, ispunjenom preobiljem osjećaja, da mi oprashta. Probudivši se iz sna o Lei, ujutro otiđoh na Meritin grob i izlih joj ljevenicu od vina u znak zahvalnosti što mi je poslala majke.

Nakon Meritine smrti, ja sam zauzela položaj najiskusnije žene, majke, bake, pa čak i prabake u obitelji koja me okruživala. Šif-re, odnedavna baka, i Kiya, doraslja za udaju, pomagale su mi kad god sam išla namještati opeke za rodilju. Naučile su sve čemu sam ih imala naučiti te su uskoro i same odlazile oslobađati rodilje straha i usamljenosti. Moje naučnice postadoše mi sestrom i kćeri. Zahvaljujući njima, pronašla sam svježu vodu u izvoru za koji sam mislila da će zauvijek presušiti poslije odlaska moje Merit.

Prolazili mjeseci i godine. Dani bijahu puni posla, noći mirne. Ipak, nema trajnog mira prije groba: jedne noći, kad smo Benia i ja već ležali u postelji, na vratima se pojavi Josip.

Omotan u dugi, crni plašt, koji ga je činio sličnim utvari, izgledao je tako nestvarno da sam isprva pomislila kako pripada snu. Oštar glas mog muža prenuo me u stvarnost, neočekivano mračnu i prijeteću.

"Tko to ulazi u moju kuću bez kucanja?" zareža on poput psa koji osjeća opasnost jer mu je jasno da pred njim ne stoji izbezumljeni budući otac u potrazi za babicom.

"To je Josip", došapnuh mu.

Upalih svjetiljke, a Benia ponudi mom bratu najbolju stolicu. Umjesto da sjedne, on me uporno pratio u stopu sve do kuhinje; natočih mu vrč piva, koje nije ni dotaknuo.

Vladala je duboka, neugodna tišina. Benia je stisnuo pesnice, jer se bojao da bi me Josip mogao oteti; čeljust mu se također stisnula, jer nije znao kako da otpočne razgovor s velikodostojnikom koji se nasadio na tronožac u njegovoј kuhinji. Josip mi je, pak, upućivao značajne poglede, pune neizrečene molbe, jer nije želio razgovarati pred Benijom. Ja sam im gledala lica i čudila se koliko smo ostarjeli.

Na kraju se obratih Josipu: "Benia je sada tvoj brat. Reci ono što si došao reći."

"Tata", izgovori on riječ koju nisam čula otkad smo, kao dječica u Kanaanu, tako nazivali oca. "Umire i moramo k njemu."

Benia prezrivo otpuhnu.

"Kako se usuđuješ?" viknu Josip, skočivši na noge i mašivši se bodeža, zadjenutog sa strane za pojasa.

"Kako se ti usuđuješ?" odvrati Benia s jednakom žestinom, primaknuvši mu se. "Zašto bi moja žena plakala uz samrtnu postelju oca koji je uništilo njenu sreću i vlastitu čast? Oca koji je tebe izručio dugim noževima ljudi poznatih po okrutnosti?"

"Dakle, ti znaš priču", promrmlja Josip poraženo. Spusti se nazad na tronožac, uhvati se rukama za glavu i zaječa.

"Poslali su mi vijest sa sjevera, gdje mi braća i njihovi sinovi napasaju stada egipatskog blaga. Juda kaže da otac neće doživjeti kraj ovog godišnjeg doba i da želi mojim sinovima podijeliti blagoslov."

"Ja ne želim ići onamo", govoraše Josip gledajući u mene kao da mu ja mogu nekako razriješiti dvojbe. "Mišljah da sam obavio svoju dužnost prema njima. I da sam čak oprostio ocu, iznudivši prethodno od njega valjanu cijenu za taj oprost."

"Kad su stigli u moju kuću, izgladnjeli i bez krova nad glavom, ja sam isukao nož. Optužio sam ih za kradu i prisilio ih da pužu pred moćnim Safenatom Paneahom. Gledao sam Levija i Šimuna kako spuštaju čelo na tlo pod mojim nogama i kako se tresu. Naslađujući se, poslao sam ih natrag Jakovu i zatražio da mi pošalje Benjamina. Kaznio sam oca zbog toga što je odabirao miljenike među svojim sinovima. Kaznio sam i braću, držeći ih u strahu za vlastite živote."

"Sada, pak, starac želi položiti ruke na glave mojih dječaka, želi odabrati upravo njih za svoj blagoslov. Ne sinove Rubena ili Jude, koji su ga uzdržavali tijekom svih ovih godina, podnoseći njegova promjenjiva raspoloženja i hirovitu čud. Ne čak niti sinove Benjamina, posljednjeg sina."

"Poznajem Jakovljevo srce. Blagoslivljujući moje sinove, želi okajati grijehe prošlosti. Ali ja se bojim za njih zbog obiteljske baštine. S njom će naslijediti mučne uspomene i čudne snove. Na kraju će zamrziti moje ime."

Gоворио је и говорио, а Benia i ja smo ga slušali. Muke i boli iz prošlosti, sakrivene u naborima njegova dugačkog, tamnog plašta, nisu ga puštale iz zagrljaja, a on se batrgao poput janjeta које се утапа.

Dok je pripovijedao o godinama obilja i gladnim godinama, o samoći i besanim noćima, o tome kako život bijaše okrutan prema njemu - ja sam tražila brata kojega sam pamtila, sudruga u igri који је s poštovanjem slušao riječi žena i који ме некоć smatrao prijateljicom. Ništa od tog dječaka nije preostalo u čovjeku који је, zaokupljen sam sobom, sjedio preda mnom, a raspoloženje i глас из časa u čas postajali су му свеjadniji i nesretniji.

"Ja sam slabic", reče on. "Gnjev mi se nije stišao i u mom srcu nema samilosti prema Jakovu, који је oslijepio poput svog oca. A opet mu ne mogu reći ne."

"Poruke se katkad izgube", pripomenuh tiho. "Zna se dogoditi da glasnik upadne u zasjedu drumskih razbojnika."

"Ne", odgovori Josip. "Ta bi me laž napoljetku ubila. Ako ne odem, on će me progoniti dovijeka. Ja idem, a ti ideš sa mnom", odjednom će on oštrim glasom čovjeka naviknutog da zapovijeda.

Nisam ni pokušala prikriti zgražanje nad glasom kojim mi se obratio i, kad je primijetio moj prezir, postiđeno je spustio glavu. Potom se prignuo, dotaknuo čelom zemljani pod stolareve kuhinje, te se ispričao meni i Beniji.

"Oprosti mi, sestro. Oprosti mi, brate. Ja ne želim vidjeti oca kako umire. Ne želim ga uopće vidjeti. Unatoč tome, nisam mu u stanju otkazati poslušnost. Ja vas, naravno, mogu prisiliti da pođete sa mnom - makar samo zato da me držite za ruku. Ali, i vi ćete od toga imati dobra."

Ustade, pa ponovno zauzme držanje Safenata Paneaha. "Bit ćete moji gosti", reče glatko. "Majstor stolar obavlјat će posao po kraljevoj naredbi. Ja idem na sjever, u kupnju drvene grade, i potrebne su mi usluge obrtnika koji znade odabrat najbolje drvo. Ti ćeš obići sajmište u Memfisu, gdje ćeš se do mile volje nagledati maslinova drveta, hrastovine i borovine; odabrat ćeš samo najbolje, čemu je mjesto u kraljevoj palači i grobnici. Priskrbit ćeš čast i slavu svojem staležu i svom imenu."

Bez obzira na primamljive riječi, Benia je gledao samo u mene.

Josip se onda okrenu prema meni, približivši lice tik uz moje, i nježno mi reče: "Ahatti, ovo ti je posljednja prilika da vidiš plodove utroba svojih majki, njihove unuke i unučice. To nisu samo potomci Jakovljevi - to su potomci Leini, Rahelini, Zilpini i Bilhini."

"Ti si jedina teta po majčinoj lozi, a naše bi majke sigurno željele da vidiš kćeri njihovih sinova. Na kraju krajeva, ti si im jedina kći, ti si ona koju su najviše voljele."

Moj brat bio bi u stanju nagovoriti pticu da sa sebe skine krila: govorio je bez prestanka sve do sunčeva izlaska, sve dok Benia i ja nismo bili posve iscrpljeni. Iako ni u jednom trenutku nismo rekli "da", safenatu Paneahu nije se moglo reći "ne" - jednako kao što se nije moglo reći "ne" Josipu, sinu Rahelinu, unuku Rebekinom.

Ujutro smo pošli s njim. Na rijeci nas je čekao neopisivo raskošan jedrenjak, prepun stolica i kreveta, oslikanih tanjura i pehara, slatkog vina i svježeg piva. Posvuda je bilo cvijeća i voća. Benia je bio zapanjen tolikim *bogatstvom*; i *njem* u i *meni* bilo je neugodno pogledati u lice nagim robinjama koje su nas služile s jednakom pokornošću kakvu su iskazivale prema Safenatu, dvojici njegovih sinova i njihovoj plemenitoj pratnji.

Momčići su bili toliko odrasli da više nisu brijali glavu, već im je kosa slobodno rasla; obojica bijahu dobri dječaci, znatiželjni u vezi s očevim gostima, ali dovoljno dobro odgojeni da ne zapitkuju. Benia ih je ushićivao rezbareći u drvetu male ljudske i životinjske likove, kojima je nadjevao imena. Primjetivši jednom prilikom da ga promatram, tugaljivim smiješkom dade mi do znanja kako je na isti način zabavljao vlastite sinove, koji već odavna bijahu mrtvi.

Asenata nije putovala s nama, a Josip ni jednom jedinom riječju nije spomenuo ženu. Okruživala ga je tjelesna straža sastavljena od mlađih stražara, koji su svi odreda bili jednakо lijepi kao i on u mladim danima i često sam ga viđala kako čeznutljivo zuri u svoje privlačne suputnike. On i ja jedva da smo i razgovarali tijekom puta prema sjeveru. Blagovali smo odvojeno i, uostalom, nitko nije slutio da bi žena jednog stolara imala bilo što reći moćnom namjesniku. Ako smo kada razmijenili nekoliko riječi - da jedno drugom poželimo dobro jutro ili kažemo kakvu primjedbu u vezi s djecom - nikad nismo govorili svojim materinskim jezikom. Time bismo privukli neželjenu pozornost na Josipovo tuđinsko podrijetlo, koje je bilo bolna točka za mnoge kraljeve službenike.

Izbjegavajući društvo, sjedio je na pramcu, pod blistavim pokrovom od jedrenine, zamotan u tamni plašt. Da sam bila sama, možda bih i ja sjedila poput njega, ponovno u mislima proživljavajući put koji me doveo u Nakht-reovu kuću, gdje sam postala majkom, i prisjećajući se kako sam izgubila sina. Da nije bilo Benije, bila bih razmišljala o susretu s braćom i otvarala stare rane u srcu.

Ali muž je neprestano bio pokraj mene; očaran prizorima što su se pojavljivali pred nama, osjećao se kao da mu je tim putovanjem poklonjen još jedan život. Upravljao mi je pogled prema jedrima razvijenima pod vjetrom ili, kad je zrak bio nepomičan, prema skladnim pokretima veslača. Ništa nije

moglo promaknuti njegovo pažnji: pokazivao mi je krajolike i drveće, ptice u letu, orače na poljima, divlje cvijeće, nepožnjeveni papirus koji je pod zrakama zalazećeg sunca izgledao poput nalazišta bakra. Kad smo naišli na krdo vodenih konja, njegovo uzbudjenje bilo je jednako onome Josipovih sinova, koji su se stisnuli uz njega gledajući kako Taweretina djeca gacaju kroz blato, prskaju se vodom i riču u tršćaku.

Trećeg dana putovanja odložila sam predivo i mirno sjedila gledajući kako voda oplakuje obale, duha spokojnog i nijemog kao površina rijeke. Udisala sam glinasti miris rijeke i slušala zvuk vode koja žubori uz trup broda, sličan šumu povjetarca. Vukla sam prste kroz vodu, promatrajući kako se nabiru i blijede.

"Pa ti se smiješiš!" reče mi Benia, pojavitvi se pokraj mene.

"Dok bijah još dijete, rečeno mi je da će jedino pokraj rijeke naći sreću", odgovorih mu.

"Proročanstvo se, međutim, pokazalo neistinitim. Voda mi umiruje srce i bistri misli; istina je da se uz vodu osjećam kod kuće, ali sreću sam pronašla na sušnim brežuljcima, tamo gdje je studenac udaljen, a prašina gusta." Benia mi stisnu ruku, pa nastavi zajedno sa mnom promatrati Egipat koji je prolazio mimo nas, zelen poput smaragda, dok je sunce prospal po vodi bezbroj svjetlucavih iskrica.

Ujutro i predvečer, kad je jedrenjak pristajao uz obalu prije noći, Manaše i Efrajim skočili bi u rijeku, dok su sluge stražarile pazeći da se ne pojavi krokodil ili zmija. Moj muž ne bi mogao odoljeti pozivu da im se pridruži. Skinuo bi pregaču i ričući uskočio u vodu, na što bi se djeca dala u vrisku i ciku. Smijala sam se gledajući ga kako nestaje ispod površine, da bi opet sunuo uvis kao čaplja. Ispričah mu san u kojem sam bila riba, a on se široko nasmiješi i obeća mi da će ga pretvoriti u stvarnost.

Jedne noći, za vrijeme uštapa, Benia stavi prst na usta, upozoravajući me neka budem tiha, i spusti se sa mnom do površine vode. Bez riječi mi dade znak da legnem na ledu u njegovo naručje i držao me bez ikakvog napora, kao da sam lagana poput malog djeteta, a on snažan poput desetorice muškaraca. Pokretima ruku sokolio me i umirivaо sve dok nisam zabacila glavu, opustila ruke i opružila se kao da ležim na krevetu. Kad sam se posve opustila, on me pustio: osjećala sam kako mi vršci njegovih prstiju dodiruju ledu, dok me zapravo držala rijeka, a voda se na mjesecini pretvarala u srebro.

Svake sam noći postajala sve smjelijom. Naučila sam plutati bez pomoći Benijinih ruku i kretati se na leđima, licem okrenuta prema mjesecu u opadanju. Pokazao mi je kako će se održavati na površini i plivati poput psa, udarajući i gurajući rukama i nogama iz sve snage. Smijala sam se i gutala vodu. Nisam se tako djetinje nestošno igrala otkako mi je sin prestao biti mališanom.

Do kraja našeg putovanja na sjever već sam znala zagnjuriti glavu pod vodu, a mogla sam i plivati pokraj Benije. Dok smo jednom noću, nakon kupanja, šapćući razgovarali na našoj slamarici, pričala sam mu o tome kako sam prvi put vidjela nekoga da pliva, kad smo, odlazeći iz Harana, stigli do rijeke. "Bili su Egipćani", rekoh prisjećajući se njihovih glasova. "Pitam se jesu li možda uspoređivali onu rijeku s ovom, kao što ih ja večeras uspoređujem."

Okrenuvši se jedno drugome, združili smo u zagrljaju, nijemi poput riba, a onda smo zaspali poput djece, njišući se u njedrima velike rijeke, izvorišta i utočišta.

U Tanisu smo napustili rijeku i krenuli putem prema brdima gdje su živjeli sinovi Jakovljevi.

Poljodjelci, pa čak i kožari u Egiptu, uživali su više poštovanja nego pastiri, čiji se posao smatrao najnižim i najgorim od svih zanimanja. Službeni razlog putovanja Safenata Paneaha bijaše popisati stada i odabrati najljepše životinje za kraljevu trpezu. Zapravo mu je ta zadaća bila ispod položaja, primjerena kakvom pisaru srednjeg razreda. Ali ipak je poslužila mom bratu kao izlika za posjet rodbini koju nije video već deset godina, otkako im je udijelio pribježište pred glađu koja ih bijaše morila u Kanaanu.

Putovanje u karavani Safenata Paneaha umnogome se razlikovalo od putovanja iz mog djetinjstva. Vojnici-nosači nosili su mog brata u nosiljci, a njegovi sinovi jahali su na magarcimaiza

njega. Benia i ja smo pješačili, a okruživali su nas sluge, nudeći nas hladnim pivom ili voćem čim bismo samo podigli ruku da zaštитimo oči od sunca. Noću smo se odmarali na debelim slamaricama, pod čistim bijelim šatorima.

Razlika ne bijaše samo u raskoši. Ovo putovanje pretjecala vrlo mirno, u gotovo nepomućenoj tišini. Josip je sjedio sam, namrštenih obrva, a zglobovi prstiju pobijeljeli su mu od grčevitog stiskanja rukohvata na sjedalici. Ja sam se također osjećala nelagodno, ali nisam mogla ni o čemu razgovarati s Benijom jer bi nas netko jamačno bio prisluškivao.

Jedino su Josipovi sinovi bili bezbrižni. Manaše i Efrajim nadjenuli su svojim magarčićima imena Hupim i Mupim te su izmišljali priče o njima. Dobacivali su jedan drugome loptu, smijali se i žalili kako su im stražnjice u modricama od jahanja. Da nije bilo njih dvojice, bila bih se zaboravila smiješiti.

Nakon četiri dana došli smo do tabora u kojem su živjeli sinovi Jakovljevi. Zapanjila me njegova veličina. Zamišljala sam da će vidjeti tabor poput onoga u Šekemu, s tucetom šatora i pola tuceta vatri za kuhanje. Umjesto toga, preda mnom se steralo cijelo selo: mnoštvo žena pokrivenih kose žurilo je amo-tamo, noseći krčage s vodom i drva za vatru. Iz žamora glasova koji su, s poznatim ili neobičnim naglaskom, govorili, vikali i pjevušili riječi mog materinskog jezika, jasno se razabirao dječji plač. Ali suze mi navrješe na oči tek kad osjetih mirise - luk koji se prži u maslinovom ulju, mošusna prašina što se diže iz stada, miješajući se s vonjem kruha koji se peče. Da me Benia nije pridržao, bila bih posrnula.

Skupina plemenskih glavara uputi nam se ususret da poželi dobrodošlicu namjesniku, svome rođaku. On ih dočeka postavivši sinove sebi slijeva i zdesna, te njima uz bok naočite tjelesne čuvare. Iza njih stajahu sluge, nosači i robinje, a malo podalje, sa strane - stolar i njegova žena. Iako mu je lice problijedjelo od tjeskobe, Josip svejednako pokazivaše zube u širokom, lažnom osmijehu.

Sinovi Jakovljevi stadoše pred nas, ali ja ne prepoznah niti jednoga medu tim ostarjelim muškarcima. Najstariji medu njima, lica izbrazdanog dubokim borama i sakrivenog pod prljavom, sijedom kosom, progovori polako i oprezno jezikom Egipta. Službenim rijećima on pozdravi Safenata Paneaha, zaštitnika i spasitelja, onoga koji je doveo pleme u sigurnost egipatske zemlje i nahranio ga.

Tek kad je prešao na jezik svoga roda, razabrah tko je govornik. "U ime našeg oca Jakova, želim ti dobrodošlicu, brate, pod našim skromnim šatorima", reče Juda, koji nekoć bijaše tako lijep. "Tata je blizu kraja", nastavi on. "Nije baš uvijek pri sebi: bacaka se amo-tamo po ležaju dozivajući Rahelu i Leu. Probudi se iza sna i proklinje jednog od sinova, a čas kasnije ga blagoslivlja, obasipajući ga pohvalama i obećanjima."

"Ali on zapravo čeka tebe, Josipe. Tebe i tvoje sinove."

Dok je Juda govorio, počela sam malo-pomalo prepoznavati neke od onih koji stajahu iza njega. Bio je tu Dan, s majčinom crnom, mahovini nalik kosom: njegova koža još ne bijaše izborana, a oči su mu imale miran pogled poput Bilhinih. Nije bilo teško, kao nekad, raspozнатi Naftalija od Jisakara: Tali je bio hrom, Isa poguren. Zebulun je još nalikovao Judi, iako je izgledao mnogo manje izmučen životom. Nekoliko mlađih muškaraca, po svoj prilici mojih sinovaca, podsjećali su me na Jakova kakav bijaše u mladosti. Ipak nisam uspijevala pogoditi čiji su to sinovi ni koji bi od njih mogao biti Benjamin.

Josip je slušao Judu a da nijednom nije susreo bratov pogled, koji je neprekidno počivao na njemu. I kad je Juda ušutio, niti je odgovorio, niti podigao glavu.

Naposljetu Juda opet progovori. "Ovo su jamačno tvoji sinovi. Kako si ih nazvao?"

"Stariji je Manaše, a mladi Efrajim", odgovori Josip, stavljajući im ruke na glave. Začuvši svoja imena, dječaci pogledaše u oca: po licima im se vidjelo kako izgaraju od znatiželje da doznaju o čemu se pred njima razgovara na tom čudnom jeziku, koji još nikad dotad ne bijahu čuli iz očevih usta.

"Oni jedva da razumiju zbog čega smo ovdje", reče Josip. "Ni ja ne znam zašto sam ovdje."

Preko Judina lica bljesne gnjev, ali već sljedećeg trenutka zamijeni ga utučenost. "Grijeha prošlosti nije moguće ispraviti. Ipak, lijepo je od tebe što si došao pružiti starcu mogućnost da umre u miru.

Živio je u mukama od onog časa kad smo te proglašili mrtvim i više se nikad nije oporavio - čak ni onda kad je doznao da si živ i zdrav."

"Dodi. Idemo pogledati je li nam otac budan. Ili bi radije prvo nešto pojeo i popio?"

"Ne", odvrati Josip. "Bolje da to sada obavimo."

Uzevši sinove za ruku, on pođe za Judom prema šatoru u kojemu je Jakov ležao na samrti. Zajedno s ostatkom služinčadi i pratnje Safenata Paneaha, gledala sam ih kako nestaju u prašnjavom taboru.

Stajala sam kao prikovana za tlo, uzdrhtala, bijesna jer me nitko od njih nije prepoznao. Ali u isti mah osjećala sam olakšanje. Benia me odveo do mjesta gdje su sluge podizale šatore za noćenje i tamo smo čekali.

Jedva da sam imala vremena donekle srediti osjećaje, a već se ponovno pojavio Josip, s Manašeom i Efrajimom koji su prestrašeno zurili u zemlju. Grabeći dugim koracima prošao je pokraj mene i bez riječi ušao u svoj šator.

Te večeri Benia me nije uspio nagovoriti da išta pojedem; iako sam legla pokraj njega, nisam ni oka sklopila. Nepomično zagledana u mrak, pustila sam da me prošlost preplavi.

Sjetila sam se Rubenove dobrote i Judine ljepote. Danovog pjevanja i Gada i Ašera kako oponašaju djeda dok se ne bih srušila od smijeha. Ise i Talija kako plaču jer ih Levi i Šimun kinje i govore im kako ih rođena majka ne raspoznaje. Jude koji me jednom toliko škaklja da mi je pobegla mokraća, ali nikad nikome nije to ispričao. Rubena koji me znao nositi na ramenima, odakle mi se činilo da mogu dotaknuti oblake.

Naposljetku više nisam mogla mirno ležati: iskrala sam se van, u noć. Pred šatorom me dočekao Josip, nestrpljivo koračajući amo-tamo. Izađosmo iz tabora pazeci kako hodamo, jer na nebu ne bijaše mjeseca i sve je obavila tama. Kad smo se već dosta udaljili, Josip se baci na zemlju i ispriča mi što se dogodilo.

"Isprva me uopće nije prepoznao. Tata je civilio poput umornog djeteta i ponavljao plačnim glasom: 'Josip. Gdje je Josip?'"

"Ja mu rekoh: 'Tu sam.' Ali on je opet pitao: 'Gdje je moj sin Josip? Zašto ne dolazi?'"

"Približio sam mu usta tik do uha i rekao: 'Josip je ovdje zajedno sa svojim sinovima, onako kako si tražio.'"

"Nakon što je on bezbroj puta ponovio isto pitanje, a ja isti odgovor, najedanput je shvatio što govormi i počeo me grčevito hvatati za lice, ruke i haljinu. Plaćući je ponavljao moje ime i usrdno molio za oproštaj mene i moju majku. Proklinjaо je spomen na Leviju i Šimuna, ali i na Rubena. Onda je, pak, jadikovao zbog toga što nije oprostio svom prvorodencu."

"Nabrajao je moju braću, jednoga po jednoga, blagoslivljući ih i proklinjući, pridijevajući im nazive raznih životinja, uzdišući nad njihovim dječačkim vragolijama, zovući majke da im otaru stražnjice."

"Kako li je užasno ostarjeti na takav način", reče Josip, glasa ispunjenog samilošću i gnušanjem. "Molit ću se da umrem prije no što dođe dan kad neću znati jesu li moji sinovi djeca ili djedovi."

"Poslije toga, činilo se da je zaspao, ali začas opet poče zvati naglas: 'Gdje je Josip?' - kao da me maloprije nije poljubio."

"'Tu sam', odgovorili."

"Daj da blagoslovim dječake", reče Jakov. "Daj da ih sada vidim."

"Moji sinovi stajali su pokraj mene i tresli se. Šator je zaudarao po bolesti, a bjesomučna vika ih je prestrašila; unatoč tome, objasnio sam im da ih djed želi blagosloviti i gurnuo ih prema njemu, po jednoga sa svake strane."

"Stavio je desnu ruku na Efrajimovu glavu, a lijevu ruku na Manašeovu. Blagoslovi ih u ime Abrama i Izaka, a onda se uspravi i riknu: 'Sjećajte me se!' Oni ustuknuše i sakriše se iza mene."

"Rekao sam Jakovu kako mu se unuci zovu, ali on me više nije čuo. Zurio je slijepim očima u krov šatora i razgovarao s Rahelom, ispričavajući joj se zbog toga što je ostavio njene kosti pokraj ceste. Plaćući za svojom ljubljenom, preklinjao ju je da ga pusti umrijeti u miru."

"Nije ni primijetio kad smo otišli."

Dok je Josip govorio, ja osjetih kako mi se onaj stari pritisak vraća u srce i prepoznah težinu koju sam nosila na duši tijekom godina provedenih u Nakht-reovoj kući. Taj teret ne bijaše breme tuge, kako sam dotad uvijek mislila. Bijše to gnjev koji je navirao iz mene, konačno pronašavši izgubljeni glas. "A što je sa mnom?" upitah. "Je li spomenuo mene? Je li se pokajao zbog svega što mi je učinio?"

"Je li govorio o pokolju u Šekemu? Je li plakao zbog nevine krvi Šalemove i Hamorove? Je li se pokajao zato što je umorio svoju vlastitu čast?"

Na mjestu na kojem je Josip ležao zavlada tišina. "O tebi nije rekao ništa. U kući Jakovljevoj Dina je zaboravljeni", protisnu on napisljetu.

Te riječi trebale su me baciti u očaj, ali nisu. Ostavila sam Josipa ležati na tlu i posrćući se uputila u tabor. Odjednom se osjetih iscrpljenom, ali iako mi svaki korak bijaše napor, oči su mi bile suhe.

Nakon Josipova dolaska Jakov prestade jesti i piti. Smrt će nastupiti u roku od nekoliko sati - ili najduže nekoliko dana. Čekali smo.

Provodila sam vrijeme sjedeći na ulazu u šator, predući lan i proučavajući potomstvo Leino, Rahelino, Zilpino i Bilhino. Gledala sam osmijehe i pokrete svojih majki, slušala njihov smijeh. Neke od veza bijahu posve bjelodane. Prepoznala sam, primjerice, Bilhinu sliku i priliku u djevojčici koja je morala biti Danova kći; jedna druga djevojčica imala je Rahelinu kosu. Lein kukasti nos vidio se na sve strane.

Drugog dana stražarenja uz Jakovljevu samrtničku postelju, približila mi se djevojčica s košarom svježega kruha u rukama. Predstavila se na egipatskom jeziku kao Gera, kćer Benjamina i njegove žene, Egipćanke Neset. Geru je zanimalo kako to da žena mog položaja sjedi i prede dok ostala služinčad u službi Safenata Paneaha kuha, radi i čisti po cijeli dan.

"Rekla sam sestrama da si ti sigurno dadilja sinovima namjesnika, mog ujaka", otkri mi ona. "Je li tako? Jesam li dobro pogodila?"

Nasmiješih se i rekoh: "Dobro si pogodila", pa je pozvah da sjedne pokraj mene i kaže mi nešto o sestrama i o braći. Zadovoljno se smijuckajući, Gera prihvati poziv, te stade nadugo i naširoko raspredati priče o svojoj obitelji.

"Moje su sestre još djeca", otpoče ona (a i njoj je također nedostajalo još nekoliko godina do djevojaštva). "Imamo blizanke, Meuzu i Naamah, koje su premale čak i za prednje. Moj otac, Benjamin, imao je i u Kanaanu sinove s jednom ženom koja je umrla. Moja braća zovu se Bela, Beker, Ehi i Ard: oni su dosta dobri momci, iako ih ne poznajem ništa bolje nego sinove mojih ujaka, koji su jednako brojni poput naših stada - i jednako bučni", zaključi, namignuvši mi kao da smo stare prijateljice.

"Imaš li puno ujaka?" upitah.

"Jedanaest", odgovori Gera. "Ali tri najstarija su umrla."

"Aha", klimnuh glavom, u srcu se oprštajući s Rubenom.

Moja sinovica ugnijezdila se pokraj mene, izvukla iz pregače vreteno i dala se na posao, istodobno rasplićući povjesmo obiteljske povijesti.

"Najstariji od njih bijaše Ruben, sin Lee, djedove prve žene. On je počinio javnu sablazan: zatekli su ga kako leži s Bilhom, najmlađom od Jakovljevih žena. Jakov to nikad nije oprostio svom prvorodenцу - niti nakon što je Bilha umrla, niti nakon što mu je Ruben podario unuke i priskrbio mu više dobara negoli sva preostala braća zajedno. Kažu da je ujak na smrti plakao, moleći Jakovljev oproštaj, ali da otac nije htio doći k njemu."

"Šimun i Levi, također Leini sinovi, ubijeni su u Tanisu dok sam ja još bila mala. Nitko ne zna cijelu tu priču, ali među ženama se govorka da su pokušali nadmudriti jednog trgovca pri nekakvom sitnom poslu. Za žrtvu su odabrali najokrutnijeg razbojnika u Egiptu, a ovaj ih je obojicu ubio zbog njihove gramzivosti."

Gera podiže pogled i ugleda Judu kako ulazi u Jakovljev šator. "Ujak Juda, sin Lein, već je godinama plemenski starješina. On je čestit i pravičan čovjek koji valjano nosi breme obitelji, premda neki od mojih rođaka drže da je, otkad je ostario, previše oprezan.

Govorila je i govorila, upoznavajući me s poviješću života moje braće i njihovih žena, pokazujući mi njihovu djecu, nabrajajući mi imena nećaka i nećakinja, krvi moje krvi, s kojima nikada u životu neću progovoriti ni riječi.

Ruben je imao tri sina sa ženom po imenu Zilla. Njegova druga žena, Attar, rodila mu je dvije djevojčice, Binu i Efrat.

Šimunu je pet sinova rodila odvratna Ialutu, koje se Gera sjećala kao užasno jezičave žene smrđljivog daha. Imao je još jednog sina s nekom ženom iz Šekema, ali taj je zašao u poplavljeni vadi i utopio se. "Majka kaže da se ubio", prošapće Gera.

"Onaj čovjek tamo zove se Merari", nastavi ona. "U njega je čudno to što je dobar momak, unatoč tome što je sin Levija i 'Inbu. Njegova su braća jednako zla kao što im je bio i otac."

Muškarac ovješenih usta dogeđa se do Gere, koja mu dade komadić kruh i potom ga otpredi. "To je bio Šela", objasni mi ona, "Juditin sin kojeg mu je rodila Šua. Slabouman je, ali prijazan. Ujak je imao još jednu ženu, po imenu Tamaru, s kojom je dobio Peresa i Zeraha, te moju najbolju prijateljicu Dafnu. Ona je najveća ljepotica obitelji u ovom naraštaju."

"A ovo je Hesia", reče Gera, pokazavši glavom prema ženi gotovo mojih godina. "Ona je žena Jisakara, sina Leina. Hesia je majka triju sinova i Tole, koja se prihvatiла zvanja primalje. Ako je Dafna baštinila Rahelinu ljepotu, Tola je naslijedila njene zlatne ruke."

"Tko je Rahela?" upitah u nadi da će čuti nešto više o svojoj teti.

"Pa to je majka tvog gospodara", odgovori ona, iznenađena mojim neznanjem. "Iako prepostavljam da nema razloga zašto bi ti znala njeni ime. Rahela bijaše druga žena, Jakovljeva ljubljena, ljepotica. Umrla je rađajući Benjamina, mog oca."

Kimnuh i potapšah je po ruci, na kojoj prepoznah oblik Rahelinih prstiju. "Samo nastavi, draga. Pričaj mi još. Sviđa mi se kako zvuče imena tvoje obitelji."

"Dan bijaše jedini Bilhin sin", spremno će Gera. "Bilha je bila Jakovljeva treća žena, Rahelina sluškinja, ona koja je legla s Rubenom. Dan i njegova žena Timna imaju tri kćeri: Ednu, Tirzu i Berit. Sve su to žene dobra srca; one se brinu za Jakova."

"Zilpa bijaše četvrta žena, Leina sluškinja, koja je rodila blizance. Prvi - Gad - silno ljubljaše svoju ženu Serah Imnu. Ali ona je umrla rađajući četvrtu dijete, kćer Serah, koja posjeduje dar pjevanja", reče Gera.

"Ašer, Gadov brat blizanac, oženio je Oreet", nastavila je. "Njihova najstarija kćer, Areli, prošlog je tjedna rodila kćer - najmlađu dušu u obitelji - koja se zove Nina."

"Lein Naftali otac je šestero djece, koju mu je rodila Jedida; njihove su kćeri Eliševa i Vania. Naravno, ti bolje od ikoga poznaješ Josipove sinove", dometne moja sinovica. "On nema kćeri?" upita.

"Ne još", odvratih.

Gera uhvati pogled dviju mladih žena i, pokazujući na mene, značajno zaklimata glavom. "To su dvije kćeri Zebuluna, Leinog sina. Njihova majka, Ahava, izrodila je šest kćeri koje su malo pleme za sebe. Volim kad me prime u svoj krug. To je vesela družina."

"Liora, Mahalat, Gia, Jara, Noadja i Jael", stade na prste nabrajati njihova imena. "One znaju sve glasine. Upravo su mi one ispričale priču o sinu žene iz Šekema koji se ubio. Sišao je s uma", utiša ona glas, "kad je doznao za užasne okolnosti u kojima je rođen."

"Što li gaje moglo nagnati u takav očaj?" zanimalo me.

"To je ružna priča", tobože bojažljivo protisnu mala lukavica i sva se pogruži, ne bi li kako potaknula moju radoznamost.

"Takve su priče često najbolje", prihvatih spremno.

"E, pa dobro", reče Gera, odloži predivo u krilo i pogleda me ravno u oči. "Prema onome što sam čula pripovijedati od tetiće Ahave, Lea je imala jednu živu kćer. Ta djevojka jamačno je bila jako lijepa, jer ju je za ženu uzeo šekemski velikaš - zapravo, vladar. Sin kralja Hamora!"

"Kralj je vlastoručno donio Jakovu prebogatu otkupninu za nevjestu, ali to ne bijaše dovoljno za Šimuna i Levija. Oni su tvrdili kako su im sestruru oteli i silom obljudibili, pa je čast obitelji okaljana. Podigli su takvu galamu da je kralj, popustivši pred sinovljevim silnim ljubavnim žarom prema Leinoj kćeri, udvostručio otkupninu."

"Ni to nije zadovoljilo moje ujake. Govorili su o uroti Kanaanaca koji žele oteti ono što je Jakovljevo i učiniti da postane Hamorovo. Pokušali su razvrgnuti brak tražeći da se svi stanovnici Šekema obrežu i postanu jedan rod s plemenom Jakovljevim."

"A sada dolazimo do dijela pripovijesti zbog kojega mislim da je sve to ipak samo izmišljena priča koju djevojke jedna drugoj prepričavaju. Kraljev sin dao se obrezati! On, njegov otac i svi muškarci iz grada! Moje sestrične kažu da je to nemoguće, jer muškarci nisu sposobni za takvu ljubav."

"Bilo kako bilo, pripovijest kaže da je kraljev sin pristao. On i svi stanovnici grada dali su se obrezati." Gera spusti glas, pridodavši mu taman prizvuk kao najavu tužnoga kraja.

"Dvije noći nakon obreda, dok su svi muškarci u gradu stenjali i previjali se od bolova, Levi i Šimun ušuljaju se u grad i zakolju kraljeva sina, kralja i sve muškarce koje su našli unutar gradskih zidina."

"Odveli su iz grada svu živinčad i sve žene - tako je Šimun došao do šekemske žene. Kad je njihov sin doznao za očev odvratni, sramotni čin, utopio se."

Cijelo vrijeme dok je Gera pričala nisam dizala pogled sa svog vretena. "A što se dogodilo sa sestrom?" upitah. "S onom koju je volio kraljev sin?"

"To je tajna", odgovori ona. "Mislim da je umrla od tuge. Serah je spjevala pjesmu o tome kako ju je kraljica neba uzela k sebi i pretvorila je u zvijezdu repaticu."

"Pamti li netko njeno ime?" izgovorih pitanje tihim glasom.

"Dina", stiže odgovor. "Sviđa mi se kako zvuči, a tebi? Jednog dana, ako budem rodila kćer, nazvat će je Dina."

Gera nije više ništa rekla o Leinoj kćeri - nastavila je brbljati o svađama i ljubavnim jadima svojih rođakinja. Čavrila je sve do kasnog poslijepodneva prije no što se sjetila da bi me mogla štograditi priupitati o meni; uspjela sam se izvući uz opravdanje da se bliži vrijeme za večeru.

Jakov je te noći umro. Čula sam jednu ženu kako jeca i zapitala se koja medu snahama oplakuje starca. Benia me zagrljio, ali ja nisam osjećala ni tugu, ni gnjev.

Gera mijе pružila mir. Pripovijest o Dini bijaše odveć užasna da bi bila zaboravljena. Sve dok bude živio spomen na Jakova, pamtit će se i moje ime. U prošlosti mi se dogodilo sve najgore, pa se nisam imala čega bojati u budućnosti. Napuštala sam dom Jakovljev utješenija od Josipa.

Ujutro se Juda pripremao da odnese Jakovljevo tijelo na posljednji počinak u grobnicu njegovih otaca, u Kanaan. Josip

je gledao kako podižu očeve posmrtnе ostatke na pozlaćenu nosiljku, koju je on darovao za pogrebnu povorku.

Prije nego što je Juda krenuo pokopati oca, on i Josip zagrljše se posljednji put. Okrenuh se od njih da ne vidim taj prizor, ali prije nego što sam došla do svog šatora, osjetih nečiju ruku na ramenu: osvrnuvši se, ugledah Judu, na čijem su se licu miješali nesigurnost i stid.

On ispruži pesnicu prema meni. "Ovo je pripadalo našoj majci", progovori, boreći se sa svakom riječju. "Kad je umirala, pozvala me k sebi i rekla mi da predam ovo njenoj kćeri. U tom času mišljah

da je sišla s uma, ali ona je prorekla naš sastanak. Naša majka nikada te nije zaboravila i, premda je Jakov to zabranio, govorila je o tebi svakoga dana, sve do svoje smrti."

"Uzmi ovu uspomenu na našu majku Leu. Mir bio s tobom." Rekavši to, utisnu mi nešto u ruku i ode, duboko pognute glave.

Na dlanu mi je ležao Rahelin prsten od lazurnoga kamena, Jakovljev prvi poklon. U prvom času htjedoh pozvati Judu i upitati ga zašto mi je majka poslala zalog Jakovljeve ljubavi prema njenoj sestri. Ali on to, dakako, nije mogao znati.

Bijaše dobro ponovno vidjeti rijeku. Nakon žege u brdima,-ž zagrljaj Nila bio je ugodan i svjež. Ležeći noću u Benijinim rukama, prepričala sam mu sve što sam čula od Gere i pokazala mu prsten.

Razbijala sam glavu oko značenja tog prstena i molila se za san koji bi mi razjasnio njegovu tajnu, ali odgovor sam dobila od Benije. Držeći mi ruku prema svjetlu i ogledavajući ga okom naviklim na gledanje lijepih stvari, reče mi: "Možda ga je tvoja majka smatrala zalogom da je oprostila sestri. Možda je on znak da je umrla nepodijeljena srca i da je isto to željela i tebi."

Moj muž izrekao je upravo ono što je trebalo; prisjetih se nečega što mi je Zilpa rekla u crvenom šatoru dok još bijah dijete, premalena da shvatim smisao njenih riječi; "Sve smo mi rođene iz utrobe iste majke." Nakon što sam proživjela cijeli život, shvatila sam da je to istina.

Iako je putovanje protjecalo bez ikakvih osobitih događaja i premda su mi ruke bile besposlene, povratak kući me posve iscrpio. Čeznula sam za domom, zažljela sam se vidjeti Šif-re i Kiyino čedo, rođeno za vrijeme moje odsutnosti.

Tijekom trodnevne stanke u Memfisu bila sam užasno nemirna, ali sam zbog Benije pazila da ne pokažem nestrpljivost. On se svake večeri vraćao sa sajmišta očaran preko svake mjere ljepotom koju je tamo video. Ushićeno je opisivao svilenkastu površinu maslinovog drveta, savršeno čistu crnu boju ebanovine, mirisnu cedrovinu. Donosio bi sa sobom komadiće borovine i učio Josipove sinove rezbarenju. Kupio je dar i za mene: pehar u obliku nasmijane Taweret, koji me natjerao na smiješak svaki put kad sam ga pogledala.

Kad smo isplovili iz Memfisa i krenuli na posljednji dio puta prema Tebi, namjesnikov jedrenjak vukao je za sobom teglenicu pretovarenu najfinijim drvetom. Josip i ja oprostili smo se u tami posljednje noći. Nije bilo potrebe za tugom pri rastanku, rekao je vedrim glasom. "Ovo je tek privremeni oproštaj. Ako Asenata bude opet rađala, pozvat ćemo te."

Ja sam znala da se više nikada nećemo vidjeti. "Josipe", rekoh, "to je izvan naše moći."

"Budi mi dobro", prošaptah, dodirujući mu obraz rukom na kojoj sam nosila prsten njegove majke. "Mislit ću na tebe."

"I ja ću misliti na tebe", odgovori mi on nježno.

Sljedećeg jutra Benia i ja željno se uputismo prema zapadu. Nakon povratka kući, ponovno smo uspostavili svoj svakidašnji raspored. Kiyin sinčić bijaše dobre ćudi i kriještao je od veselja kad bi mi ga majka donijela prije no što je noću polazila pomoći pri nečijem porodu. Kako sam već bila stara, rijetko sam je kada pratila nakon sunčeva zalaska.

Jutrom su me boljele noge i kočile mi se ruke, ali sam se svejedno smatrala sretnom jer ne bijah ni slabašna, ni smućena uma. Još sam imala dovoljno snage za brigu o kući i o Beniji. On i dalje bijaše jak i pouzdan, bistra pogleda, a njegova ljubav prema poslu i prema meni bila je postojana poput sunca.

Moje posljednje godine bijahu dobre godine. Kiya je rodila još dvoje djece, još jednog dječačića i djevojčicu, koji su potpuno osvojili moju kuću i srce mog muža. Svakog dana dobivali smo bezbroj poljubaca od ustašaca slatkog daha. "Vi ste čudotvorni napitak mladosti", znala bih im reći dok sam ih golicala i smijala se zajedno s njima. "Vi podupirete ove stare kosti. Vi me držite na životu."

Ali čak ni ljubav male djece ne može dovijeka odgađati smrtni čas i moje vrijeme je došlo. Nisam dugo trpjela. Probudila sam se usred noći, osjećajući kako me pritišće težina koja nije drobila prsa, ali poslije tog prvog udara više nije bilo боли.

Benia mi je obuhvatio lice velikim, toplim rukama. Kiya, koja je također došla, nježno mi je stisnula stopala dugačkim prstima. Plakali su, a ja nisam mogla izgovoriti ni riječ da ih utješim. Potom se stadoše preobražavati pred mojim očima i nisam više znala riječi kojima bih opisala što vidim.

Moj ljubljeni pretvorio se u snop svjetla, blještav poput sunca, i njegov sjaj prodirao mi je u tijelo i grijao ga. Kiya je sjala poput mjeseca i pjevala svježim, svečanim glasom o Kraljici noći.

U tami koja okruživaše dva blistava svjetla mog života počeh razabirati lica svojih majki: svako od njih plamtjelo je vlastitim ognjem. Lea, Rahela, Zilpa i Bilha. Inna, Re-nefer i Merit. I sirota Ruta i ohola Rebeka - čak su se i one priključile ostalima da me dočekaju. Premda ih nikada ne vidjeh, prepoznala sam Adu i

Šaraju. Snažne, hrabre, općinjene, dobrostive, nadarene, slomljene, odane, budalaste, sposobne, slabe: svaka me pozdravljala na svoj način.

"Oh!" uskliknuh očarana. Benia me još čvršće zagrli i zajeca. On je bio uvjeren da trpim, ali ja sam osjećala samo uzbuđenje zbog svega što sam imala naučiti od smrti. Čas prije no što sam prešla na drugu stranu, spoznah kako su egipatski svećenici i čarobnjaci zapravo glupani i opsjenari, jer obećavaju da će produljiti trajanje ljestvica života s onu stranu svijeta koji nam je dan. Smrt nije neprijatelj, nego početak i temelj zahvalnosti, sućuti i duhovnih darova. Od svih životnih radosti, jedino ljubav ništa ne duguje smrti.

"Hvala ti, ljubljeni" oprostih se s Benijom, ali on me nije čuo.

"Hvala ti, kćeri", oprostih se s Kiyom, koja mi je položila uho na prsa i, ništa ne čuvši, počela me oplakivati.

Umrla sam, ali ih nisam ostavila. Benia je sjedio pokraj mene, a ja sam i dalje prebivala u njegovu oku i njegovu srcu. Još tjednima, mjesecima i godinama moje lice živjelo je u povrtnjaku, moj miris osjećao se u krevetu. Do kraja Benijina života hodila sam uz njega danju i lijegala pokraj njega noću.

Kad je i on posljednji put sklopio oči, pomislih da bih napokon mogla napustiti ovaj svijet. Ipak sam i tada odugovlačila. Šif-re je pjevala pjesmu koju sam ju ja naučila, Kiya se kretala istim pokretima kao i ja. Josip je mislio na mene kad mu se rodila kći. Re-mose se oženio i pričao je ženi o majci koja ga je poslala u izgnanstvo da ne umre, nego da živi. Re-moseova djeca izrodiše potomstvo sve do stotog naraštaja. Neki od njih žive u mojoj rođnoj zemlji, a neki u hladnim i vjetrovitim krajevima koje opisivaše Werenro, sjedeći uz vatru s mojim majkama.

Nema čarolije u besmrtnosti.

U Egiptu sam voljela miris lotosa. Cvao je u ribnjaku pred zorou, ispunjavajući cijeli vrt sjetnim mirisom, tako snažnim da bi omamio ribe i patke. Cvijet bi do večeri uvenuo, ali mirisao je i dalje. Sve slabije i slabije, ali nikada ne bi posve išcezao. Čak i danima kasnije, lotos je još bio u vrtu. Prošli bi mjeseci, a kad bi pčela sletjela blizu mjesta gdje je lotos cvjetao, ponovno bi zamirisao, tek načas, ali nedvojbeno.

Egipat je volio lotos zato što nikada ne umire. Jednako je i s ljudima koje netko voli. Stoga nešto toliko nevažno poput imena - dva sloga, prvi visok i svijetao, drugi mekan i nježan - može prizvati nebrojene osmijehe i suze, uzdahe i snove jednog ljudskog života.

Sjednete li na obalu rijeke, vidite tek djelić njene površine. Unatoč tome, voda što vam teče pred očima dokaz je postojanja dubina koje ne možete spoznati. Moje srce prepuno je zahvalnosti zbog dobrote koju ste mi iskazale sjedeći na obali ove rijeke, tražeći odjeku mog imena.

Blagoslovljene bile vaše oči, blagoslovljena bila vaša djeca. Blagoslovljena zemlja pod vašim nogama. Kuda god hodile, ja vas pratim.

Selah.

Pogovor

ZABORAVLJENA ŽENSKA SUDBINA

Obiteljska povijest Dine, kćeri Jakovljeve i praunuke Abra- hamove, započinje u Mezopotamiji, prije gotovo četiri tisuće godina, tijekom srednjega brončanog doba. Plodno međurječje Eufrata i Tigrisa (danas se gotovo cijelo to područje nalazi u nesretnom Iraku, a rubovi mu zalaze u susjedne Siriju, Tursku, Iran i Kuvajt) bilo je kolijevkom najstarijih gradova, veličanstvenih carstava (poput sumerskog, asirskog, babilonskog) i - pisma, jednog od najvažnijih izuma u povijesti ljudskog roda. Jedan od najvažnijih mezopotamskih gradova - drevni Ur - postojbina je obitelji Abrahama, praoca židovskog naroda. Negdje oko 1850. godine prije Krista, kako piše u starozavjetnoj Knjizi Postanka, "Terah povede svoga sina Abrama, svog unuka Lota, sina Haranova, svoju snahu Šaraju, ženu svoga sina Abrama, pa se zaputi s njima iz Ura Kaldejskoga u zemlju kanaansku. Kad stignu do Harana, ondje se nastane." (Post 11, 31). Dakle, Abraham je iz Ura krenuo prema sjeverozapadu, ali je neko vrijeme prebivao u području između gradova-državica Harana i Karkemiša. Na Jahvin poziv nastavio je, zajedno sa svojom ženom (i polusestrom) Sarom, dugogodišnje lutanje koje se okončalo u Kanaanu, na mjestu zvanome Mamre, u okolini Hebrona. Međutim, dio obitelji ostao je u Haranu: ondje su se rodili Rebeka, žena (i sestrična) Abrahamova sina Izaka, i njen brat Laban; ondje su se rodile Lea i Rahela, Jakovljeve žene (i sestrične); ondje se rodila Dina.

Došavši iz Beer Šebe u Kanaan, gdje je bio dom njegova oca, Jakov se u Haranu naselio silom prilika: naime, po nagovoru svoje majke Rebeke prevario je gotovo slijepog Izaka i od njega dobio očinski blagoslov, koji je, prema običaju, trebao pripasti starijem bratu blizancu Ezavu. Dobroćudni Izak ne samo da nije ništa učinio otkrivši prevaru već je - ponovo uz blagoslov - otpravio Jakova u Haran da nađe ženu i tako ga spasio od bratova opravданoga gnjeva.

Nakon dvadeset godina boravka u Haranu, Jakov se - također na Jahvin poziv - odlučio vratiti u zavičaj. Tako je, slijedeći stope djeda Abrahama, sa sjevera Mezopotamije poveo obitelj prema jugozapadu, u Kanaan. Isprva se nastanio u Sukotu, blizu jedne od manjih pritoka Jordana, a onda se preselio ponešto zapadnije, u okolicu grada Šekema, gdje je kupio komad zemlje. Upravo se na tome mjestu dogodila jezovita epizoda s "osramoćenom" Dinom, koju "Šekem, sin Hamora... pograbi i na silu s njom leže" (Post 34, 2), te koju su njena braća odlučila poštoto-poto osvetiti. Nakon što "Šimun i Levi, Dinina braća, pograbe svaki svoj mač i nesmetano uđu u grad te poubijaju sve muškarce" (Post 34,25), a "ostali Jakovljevi sinovi dođu na ubijene i opustoše grad... što je bilo krupne i sitne stoke... otjeraju, opljačkaju sva njihova dobra, a svu im djecu i žene - sve što je bilo po kućama - odvedu u roblje" (Post 34,27-29), evo što im je Jakov našao za shodno reći: "Uveli ste me u nepriliku omrazivši me stanovnicima zemlje..." (Post 34, 30). Doduše, tek je u Ponovljenom zakonu, koji je Jahve dao Mojsiju više od pet stoljeća kasnije no što je živjela Dina, propisano što se ima učiniti u slučaju da djevojka bude osramoćena: "Ako čovjek nađe na mladu djevicu koja nije zaručena te je pograbi i s njom legne... budući da ju je oskrvnuo, neka je uzme za ženu, da je ne može pustiti dok je živ" (Pnz 22,28-29). Unatoč tome, malo je vjerojatno da bi itko samo zbog okaljane časti jedne djevojke uništio cijeli grad. Jadna Dina spomenuta je u Knjizi Postanka još samo jednom, u popisu (gotovo isključivo muških) članova njene obitelji: "Ovo su imena Izraelaca - Jakov i njegovi potomci - koji su stigli u Egipat... To su sinovi koje je Lea imala s Jakovom... i još kćerka Dina" (Post 46,8). Iz ovoga bi se, dakle, moglo zaključiti da je Dina, neudana i osramoćena, možda ostala s obitelji i nakon što je u njeno ime počinjen pokolj u Šekemu, nakon što su njena braća počinila još jedan gnusan čin prodavši jednoga između sebe - Josipa - u ropstvo, kad se pleme, natjerano glađu, iz Kanaana doselilo u Egipat.

Autorica ovog romana odlučila je Dini namijeniti drugačiju sudbinu, manje moguću od one koju se dade naslutiti iz šturoga starozavjetnog popisa obitelji, ali i manje užasnu i ponižavajuću. Sjajna

rekonstrukcija vremena Dinina djetinjstva i djevojaštva dobiva na vjerodostojnosti i zbog činjenice da to vrijeme u nekim dijelovima svijeta traje još i danas. Spašeni (ili, bolje reći, poklonjeni) dio njezinog života smješten je u živopisni okvir starog Egipta za razdoblja srednjega kraljevstva, unutar kojeg ima mjesto i za likove iz njene prošlosti, o čijim nam sudbinama - potpuno zaboravivši na Dinu - priopovijeda Stari zavjet.

Prije, za vrijeme ili poslije čitanja *Crvenog šatora* valjalo bi svakako (ponovno) pročitati Knjigu Postanka - ako ne od stvaranja svijeta, onda barem od 27. poglavlja do kraja. Neumjesno je pokušati ukratko opisati značenje Knjige Postanka, kao što je neumjesno i ukratko podsjetiti na to koliko je i kakva umjetnička djela do danas nadahnula. Neka dovoljnim poticajem za bavljenje tim čudesnom štivom bude zanimljiva mogućnost usporedbe službene verzije priopovijesti o Dini i njezinoj obitelji s ovom mnogo intimnijom pričom o njezinoj osobnoj sudbini, koju ispričala Anita Diamant.
Ana Gotovac Borić

Kazalo manje poznatih pojmovaca

Alep - grad u današnjoj Siriji, koji vjerojatno postoji od 6. tisućljeća prije Krista, te se s Damaskom natječe za titulu najstarijeg neprekidno naseljenoga grada na svijetu.

Amun - drugi oblik imena boga Amona. Staro egipatsko božanstvo, isprva osobito štovan u Tebi. Bog života i plodnosti, ima vlast nad vjetrom i svim sakrivenim stvarima - i njegovo ime znači "sakriven". Kasnije se, u gradu Onu, stopio s Reom, postavši Amun-Re (ili Amon-Ra), kraljem bogova. Na slikama je uvijek obojen plavom bojom koja simbolizira nevidljivost.

An - sumerski bog neba, Enlilov otac.

Anat - feničko-kanaanska božica plodnosti i pobjede, čije se ime tumači kao "providnost" ili "smotrenost". Ona je Baalova sestra, ali povremeno i žena. Kasnije je u Egiptu štovana kao božica rata.

Anubis - čuvar nekropola, vodič mrtvih na putu kroz tamu podzemnog svijeta. Kao zaštitnik magije, proriče sudbine i najavljuje smrt. Zaštitnik je balzamiranja, čuvar otrova i lijekova. On je nabavio pomasti i rijetke biljke za balzamiranje Ozirisa, te je vodio njegov sprovod koji je postao uzorom za sve egipatske sproveode. Nadgledao je "vaganje srca" (odnosno, vaganje duše - svojevrsni božji sud) pokojnika. Prikazivao se kao čovjek s glavom šakala, pas ili šakal.

Askalon - kanaanski grad na obali Sredozemnog mora, između Gaze i Jope. Tijekom srednjega brončanog doba (2. tisućljeće prije Krista) bio je najveća i najstarija luka na palestinskoj obali. Godine 1270. razorio ga je sultan od Egipta.

Astarta - stara božica koju su štovali Feničani i Kanaanci; božica ljubavi, plodnosti i rata. U Babilonu je bila poznata pod imenom Qadesh, što znači "drolja". Prikazivana je s glavom lava, krave ili bika, katkad sa štitom i kijačom, kako gola jaše na konju ili upravlja bojnim kolima.

ašera - bilo kakav uspravni predmet, načinjen od drveta (ili gline) koji služi kao posvećeni simbol božice Ašere; kip koji prikazuje lik božice.

Ašera - stara fenička božica-majka, koju su štovali i u Kanaanu. Njezinu pomoć i zaštitu zazivalo se prilikom porođaja i u doba sadnje ili sijanja. Božica mora i mjeseca, "Ona koja rada bogove", "Gospa koja prelazi more", bila je i omiljeno kućno božanstvo Zidova i Kanaanaca, zaštitnica obitelji.

Baal - u doslovnom značenju "gospodar", "vlasnik"; kanaanski, a kasnije i fenički bog sunca i plodnosti, sin boga Ela. Zazivalo ga se za zaštitu usjeva i blaga, vjerovalo se da on šalje suše, pošasti i ostale nesreće. Svake godine, kao dio kanaanskih rituala plodnosti, slavila se njegova smrt i uskrsnuće. Obredi su često uključivali ljudske žrtve i hramsku prostituciju.

Baba - sumerska božica, zaštitnica grada Lagaša i tamošnjih kraljeva. Ona je također božica-majka i božica iscjeliteljica. Otac joj je An. Često su je nazivali "Majka Baba" i poistovjećivali je s Gulom.

bama - (hebrejski) - doslovno znači "planina" ili "vrh brda"; naziv koji označuje prirodnu uzvisinu, odabranu za štovanje bogova i prinošenje žrtava.

Bes - patuljasti polubog iz Babilona, uvezen u Egipat. Zaštitnik od zlih duhova i nesreće. Sistrumom je plašio zle sile. Pomagač božice Taweret kao primalje. Nakon rađanja djeteta, ostajao je uz kolijevku i zabavljao ga.

Prikazivan je s velikom bradatom glavom, savijenim nogama i čupavim repom.

Dumuži - sumerski bog biljnog svijeta, simbol smrti i ponovnog rađanja u prirodi, zvan "Pastir" i "Gospodar torova za ovce". On je Inanin muž (kao što je njegov akadski imenjak, Tamuz, Ištarin muž); njihovim vjenčanjem omogućena je plodnost zemlje i ženskih utroba. Međutim, Inana ga je zbog bezosjećajnog po-našanja prema njoj osudila na to da mora provoditi šest mjeseci godišnje u podzemnom svijetu: tako su nastali sušni, vrući ljetni mjeseci. Na dan jesenske ravnodnevne, koji je obilježavao sumersku Novu godinu, Dumuzi se vraćao na zemlju i, sjedinjujući se opet s Inanom, otpočinjao novi ciklus života.

Edom - drugo ime za Seir (kasnije rimska Idumeja); prema Bibliji (Post 36), Ezav - zvan i Edom - zajedno s cijelom obitelji naselio se u Seiru. Njegovi potomci - Edomci - zavladali su Edomom umjesto starosjedilaca Horijaca. efa - stara mjera za zapreminu suhih tvari. Jedna efa sadrži 45 litara.

El – vrhovni bog Kanaanaca, otac svih bogova (osim Baala) i ljudi. Prikazivan je kao starac s dugom bradom i krilima. Došavši u Kanaan, Abraham je prihvatio Ela kao svog boga; međutim, izgleda da su i on i njegovi potomci štovali Ela, ali su vjerovali u postojanje drugih bogova. (Pravi monoteizam započinje tek s pojavom Mojsija.) U Starom zavjetu ime E1 pojavljuje se razmjerno često, između ostaloga i kao E1 Roi - Svevid Bog (Post 16,13), ili E1 Šadaj - Bog Svesilni (Post 17,1).

Elat - u doslovnom značenju: "gaj", "drveće"; drugo ime božice Ašere.

Elohim - jedno od židovskih imena za Boga (druga su El, Eloah i, naravno, Jahve). Radi se o izvedenici - po obliku u množini - od riječi El. Označivalo je pojam "jedini pravi Bog".

Enlil - "Gospodar vjetra", bog zraka, vjetra i oluja u sumersko-babilonskoj mitologiji. Najvažniji bog medu mezopotamskim božanstvima. U njegovom su posjedu Ploče sudbine, koje mu daju vlast nad cijelim svemirom i nad ljudskim sudbinama. Katkad je prijateljski raspoložen prema ljudima, ali katkad ih okrutno kažnjava - kao, primjerice, kad je poslao potop koji je uništio sav ljudski rod, osim Atrasisa (sjećate li se Noe?). Nosi krunu s rogovima, simbol svoje moći.

Gula - sumerska božica ozdravljenja i iscjeljenja, zaštitnica liječnika. Simbolično je prikazivana kao pas. Povezana je i s podzemnim svijetom.

Haran - smješten pedesetak kilometara južno od Urfe, nedaleko sirijske granice. Jedan od najstarijih mezopotamskih gradova, u kojem je i Abraham proveo nekoliko godina. Središte istoimene državice.

Hator - božica radosti, materinstva i ljubavi; zaštitnica trudnica i primalja; zaštitnica svih žena, bez obzira na dob. Kao božica glazbe i plesa, simbol joj je sistrum. Kao božica plodnosti i vlage povezana je s poplavama Nila. S vremenom je malo-pomalo promijenila ulogu: dočekivala je pokojnike u podzemnom svijetu i dijelila im vodu i hranu. Pojavljivala se i kao krava koja doji pokojnike, krijepeći ih tijekom mumifikacije, putovanja kroz podzemlje i vaganja duše. Prikazivana je kao krava, žena s glavom krave ili, pak, žena s kravljim ušima ili rogovima. Na glavi joj je često pokrivalo u obliku rogova između kojih je mjesecев krug. Hator je kći i žena boga Rea.

Horus - najprije štovan kao bog rata, kasnije je postao bog svjetla, vezan (a katkad i poistovijećen) s bogom sunca - Ra. Njegovo ime izvedeno je iz riječi "lice" - sunce i mjesec dva su oka na njegovu licu. Sin Ozirisa i Izide, bori se sa Setom, očevim ubojicom. Prikazivan je najčešće kao sokol ili čovjek s glavom sokola, a katkad i kao sfinga.

Ištar - stara sumersko-babilonska božica ljubavi i plodnosti. Često ju opisuju kao zlu, beščutnu ženu koja uništava brojne ljubavnike. Jedan od glavnih likova u epu o Gilgamešu, kojega pokušava navesti da joj postane mužem, ali je on odbija. Poistovjećuje se s Inanom.

Izida – najvažnije egipatsko božanstvo, čiji se kult proširio i održao u Grčkoj, kao i u Rimskom Carstvu. Štovana pod bezbroj imena, ona je božica-majka, božica vode, zemlje, žita, zvijezda, podzemnog svijeta, magije; naučila je ljudi medicini i umijeću balzamiranja. Sestra je Ozirisa i Seta, žena Ozirisa, majka Horusa. Njen simbol je zvijezda Sirius, koja označuje početak Nove godine, ali i poplave Nila. Prikazivana s hijeroglifom, koji predstavlja prijestolje, s rogovima ili sunčevim krugom na glavi, a katkad s krilima.

Jabok - izvore u današnjem Jordanu, kod Amana, teče na sjever te se, skrenuvši na zapad, ulijeva u rijeku Jordan.

Vjerojatno je i Abraham na putu iz Harana u Šekem - kao i Jakov poslije njega - išao uzvodno duž rijeke.

Jopa - staro ime grada Jafe u današnjem Izraelu

J

Kanaan - zemlja poznata pod tim imenom prostirala se na području koje danas obuhvaća Izrael, Zapadnu obalu i Gazu, Jordan te južne dijelove Sirije i Libanona. Premda je stanovništvo Kanaana bilo sastavljenod brojnih etničkih grupa, ipak je među njima postojalo dovoljno sličnosti u jeziku i kulturi da bi ih se moglo nazvati

Kanaancima. Nakon Izlaska iz Egipta, Židovi su osvojili Kanaan - "zemlju kojom teče med i mlijeko" - i, prema Jahvinim uputama, iz nje istjerali starosjedioce.

Karkemiš - grad u istočnoj Anatoliji (Turska), blizu granice Sirije, na Eufratu. Osnovan u 3. tisućljeću prije Krista, u vrijeme kad su tim područjem vladali Hurići. Središte istoimene državice, kasnije prijestolnica hetitskog carstva.

Kraljica neba - jedno od mnogih imena Inane, koja je još od četvrtog tisućljeća prije Krista bila štovana kao velika božica Sumera, božica plodnosti, ljubavi i rata. Prikazivali su je kao rastući mjesec, zvijezdu danicu ili večernjicu, lava, kravu, golubicu. Kao kći boga mjeseca, daje život u vrijeme rastućeg mjeseca i oduzima ga u vrijeme padajućeg mjeseca. Kao Kraljica zemlje, ona je božica žita, vina, datulja, palme, cedra, egipatske smokve, masline, jabuke, smokve. Kolač umiješan od pšenice ili ječma, vina, piva i datulja pekao se i prinosio kao žrtva njoj u čast. Sastojke od kojih se kolač pravio želo se ili obiralo tijekom posebnih obreda. Ona je i božica plodnosti, iz čije su utrobe rođena sva živa bića.

Kuš - dio egipatskoga Gornjega kraljevstva, južno od Asuana (danasa sjeverni Sudan), na području Nubije; povremeno i samostalno kraljevstvo.

Lamaštu - akadski ženski zloduh. Smatralo se da izaziva babinju groznicu i dječje bolesti. Prikazivana je golih grudi, na kojima se hrane pas i svinja.

Lilake - jedan od zlih duhova iz epa o Gilgamešu; jedno od imena zloglasne Lilit, također zloduha (i, neslužbeno, prve Adamove žene) koja otima ili davi novorodenčad.

Mamre - ime mjesta u okolini Hebrona, gdje je dugo boravio Abraham, i gdje su, u špilji Makpeli, sahranjeni Sara, Abraham i Jakov. Na tom je mjestu bio gaj terpentinova drveća, o čemu svjedoči ime doline sjeverozapadno od Hebrona - Terebinska dolina (latinski: terebinthus). Na tom se mjestu i danas nalazi "Abrahamov hrast", kao i ruševine bazilike što ju je rimski car Konstantin podigao u spomen "Terpentinovu drvetu iz Mamre".

Marduk - babilonsko božanstvo. Ispriča bog gromova, potom bog plodnosti. Tijekom vremena dobivao je na važnosti te je naposljetku istisnuo sumerskog Enlila. Štovan kao voda bogova, stvoritelj svemira i ljudskog roda, bog svjetla i života, vladar ljudskih sudsudina. Častilo ga se s pedeset različitih imena.

mina - stara mjera za težinu (hebrejski: mane). Jedna mina sadrži 571 gram.

Nana - sumerski bog-mjesec, zvan "Gospodar sudsudina". Sin Enlila, muž Ningale. Inana i Utu njihova su djeca. Središte Nanina kulta, kao i prebivalište njegove velike svećenice, bio je Uru.

Nanše - "Ona koja tumači snove" - babilonsko je ime za božicu čiji su svećenici bili obdareni vještinom tumačenja snova i proricanjem budućnosti na temelju snova. Nanše je bila i božica vode i plodnosti: uz nju se vezuje simbolički prikaz posude pune vode u kojoj je riba - znak utrobe u kojoj se nalazi plod.

Ningal - "Velika kraljica" starog Sumera, žena boga-mjeseca Nane. U Uru su je smatrali Ištarinom majkom. Ninisina - sumerska lokalna božica, koju se štovalo u gradu Isinu.

Ninhursag - jedna od najstarijih sumerskih božica, poznata još i kao "Kraljica planine", "Majka bogova", "Majka sve djece". Božica plodnosti koja je stvorila sav biljni svijet na zemlji.

Ninkasi - sumerska božica opojnih pića. Svakoga dana spravlja pivo za sve ostale bogove.

Ninmah - božica-majka Sumerana i Akadana. Njezinu ime znači "najveća kraljica" i "najveće božanstvo".

Pomagala je pri stvaranju ljudskog roda te se smatra odgovornom za rađanje sedmorice unakaženih ljudi.

Nintinuga - jedno od imena pod kojima se štovalo Gula.
nom - administrativna upravna jedinica u starom Egiptu.

Nubija - područje koje obuhvaća današnji jug Egipta i Sudan sjeverno od Kartuma, prostirući se od Nila do Crvenog mora; u starom Egiptu pripadala je (većim ili manjim dijelom) Gornjem kraljevstvu.

On - jedan od tri najveća grada u Starom Egiptu (druga dva su bila Teba i Memfis), nalazio se na sjeverozapadnom rubu današnjeg Kaira, glavni grad 13. Noma Donjega kraljevstva. Poznatiji je pod grčkim imenom Heliopolis - "grad sunca".

Oziris - kralj mrtvih, vrhovni bog i sudac pokojnih. Simbol uskrsnuća i vječnog života. Brine se o plodnosti i o blagostanju živih. Prikazivan kao bradati čovjek, omotan u bijele zavoje poput mumije. Nosi krunu i simbole vrhovne moći - mlatilo i kuku. Koža mu je redovito obojena u zeleno (simbol vegetacije) ili crveno (simbol zemlje).

pesan - (latinski: pessarium) - najstariji poznati mehanički način sprječavanja trudnoće: okrugla pločica, načinjena od kaučuka, metala, pečenog voska ili spužve umetala se u ušće maternice. Upotreba pesara bila je poznata u starom Egiptu, a spominje se i u Talmudu.

Pseća zvijezda - zvijezda Sirius u zviježđu Canis Maior (Veliki pas) ili zvijezda Procyon u zviježđu Canis Minor (Mali pas).

Re - drugi oblik imena boga Ra. Otac bogova, bog sunca, jedno je od najstarijih egipatskih božanstava. Svakog dana se rada, putuje nebom u svom čamcu tijekom 12 dnevnih sati; uvečer umire, prelazi u drugi čamac i putuje nazad tijekom 12 noćnih sati. Prikazivan kao sokol ili kao čovjek s glavom sokola i Sunčevim krugom na glavi. Često nosi dvostruku krunu Gornjega i Donjega kraljevstva.

selah (hebrejski) - izraz koji se često pojavljuje u psalmima. Smatra se da bi to mogla biti svojevrsna uputa pri čitanju ili pjevanju; vjerojatno je voditelj službe božje njome označivao mjesto na kojem se trebalo glasnije govoriti (pjevati) ili gdje je trebalo načiniti stanku.

Seir - brdovito područje u južnoj Palestini, južno od Mrtvog mora.

Set - najprije bog vjetra i oluje, suputnik i zaštitnik boga Ra na njegovome dnevnom putovanju, dobar brat Izide i Ozirisa. S vremenom se postupno pretvara u zlog brata koji na prevaru ubija Ozirisa da bi, napisljetu, postao oličenjem zla. Prikazivan je kao čovjek s glavom izmišljene životinje (katkad i krokodila), kao nilski konj ili crna svinja; oči i kosa uvijek su mu obojeni crvenom bojom, koja simbolizira зло.

Siduri - jedan od likova iz epa o Gilgamešu: krčmarica je (a zapravo je utjelovljenje Istar) i živi na rubu mora iza kojeg se stere Zemљa života. Razgovara s Gilgamešom i savjetuje mu da odustane od potrage za besmrtnošću i uživa, dok može, u vremenitim radostima smrtnika.

Tanis - jedno od najvažnijih arheoloških nalazišta u Egiptu; u starom Egiptu, veliki grad koji je - u vrijeme dok su zavječavali Hiksi vladali kraljevstvom (1720 - 1560. prije Krista) - bio prijestolnicom. Glavni grad 19. noma Donjeg kraljevstva.

Taweret - stara egipatska božica majčinstva i rađanja, zaštitnica žena i djece. Osim toga, bila je povezana i s plodnošću, žetvom i poplavom Nila te sa ženskom seksualnošću i trudnoćom. Prikazivana je kao kombinacija krokodila (leda), brede ženke nilskog konja s velikim grudima (tijelo) i lava (šape). Sve te tri životinje su divlja bića koja ubijaju čovjeka da bi zaštitele potomstvo, što je simboliziralo i njenu drugu, demonsku prirodu.

terpentinovo stablo - Pistacia terebinthus, smrdljika - crnogorično mediteransko stablo, osobito rašireno na jugu i istoku današnje Palestine. Stari Židovi smatrali su ga, uz hrast, svetim stablom. Može narasti i do 12 metara visine; izlučuje terpentin - uljastu smolu, koja se od najstarijih vremena cijenila zbog svojih ljekovitih svojstava. U hrvatskom prijevodu Biblije ("Kršćanska sadašnjost", Zagreb, 1976.) terpentinovo stablo se redovito spominje kao "hrast", jer - sudeći i po engleskim prijevodima - nije uvijek jasno o kojem se stablu zapravo radi.

Ur - najstariji grad sumerske civilizacije, koji je tijekom trećeg tisućljeća prije Krista bio glavnim gradom malog, bogatog carstva; postojbina Abrahamova. Ruševine Ura su u južnom Iraku, između Bagdada i vrha Perzijskog zaljeva (danasa se to mjesto zove Tallal Muqayyar). Najimpresivniji spomenik Ura jest zigurat (hram-tvrđava) posvećen Nani.

Utu - sumerska božica-pauk; božica predanja i odjeće.

vadi - korito vodotoka koje je suho tijekom cijele godine, osim u razdoblju kiša, kad se kroz njega nenadano i velikom brzinom izlije vodena bujica. Vadije se može naći na području Arabije, Bliskog istoka i sjeverne Afrike.

NARAŠTAJI

U odnosu na biblijski izvornik, autorica je ponešto izmijenila rodoslovje Jakovljeve obitelji. Neka su imena dodana (osobito ženska jer se u Starom zavjetu - osim kad je potrebno navesti tko je čiji sin ili kad se radi o osobi koja je iz nekih razloga iznimno važna - o ženama govori vrlo malo), neka se pojavljuju u drukčijem obliku. Izmijenjeni su i neki rodbinski odnosi unutar obitelji. U dalnjem tekstu bilješki rabi se skraćenica "Post", koja označuje Knjigu Postanka iz Starog zavjeta. Brojevi pokraj skraćenice označuju poglavlje i odlomak Knjige.

- Abram i Saraja poznatiji su pod imenima Abraham i Sara. Međutim, njihova izvorna imena doista jesu Abram i Saraja. Tek prilikom sklapanja Saveza s Abramom (Post 17, 5 i 17, 15) sam Jahve mijenja njihova imena.
- U Bibliji se ne spominje nijedna Labanova žena. Ne spominju se niti njegovi sinovi Kemuel i Beor. Zilpa i Bilha navode se isključivo kao sluškinje, a ne i (polu)sestre Leine i Raheline.
- Jakovu se, prema Bibliji (Post 29, 31-35 i 30, 1-25) nije rodio niti jedan par blizanaca. Naftali i Jisakar ne samo da nisu blizanci nego nisu ni sinovi iste majke: Naftali je Bilhin drugi, a Jisakar Lein peti sin, rođen prije Zebuluna. Gada i Ašera Zilpa je također rodila jednoga za drugim.

- Prva Ezavova žena koja se spominje jest Judita (Post 26,34). Međutim, to ime kasnije nekim čudom nestaje, te se kao prva žena navodi Ada (Post 36, 2; 36, 11; 36, 16). Možda je zato autorica toj ženi dala ime "Adath", kao spoj "Adah" i "Judith". Kako se u Bibliji nabrajaju samo Ezavovi sinovi, tako nema spomena o Edvi, Libe, Amat, Tabei i Iti.
- Dinin muž Šalem u Bibliji se zove Šekem (Post 34,2-27), kao istoimeni grad, a njegov otac Hamor nema kraljevski naslov, nego se spominje kao "poglavnica kraja" (Post, 34,2).

Sadržaj

PROSLOV

PRVI DIO - **PRIČE MOJIH MAJKI**

DRUGI DIO - **MOJA PRIČA**

TREĆI DIO - **E G I P A T**

POGOVOR

KAZALO MANJE POZNATIH POJMOVA

O AUTORICI

Anita Dajamant je autorka bestselera Crveni šator, Dobra luka, Poslednji dani i zbirke eseja Podižem svoj šator i šest vodiča za savremeno praktikovanje jevrejske vere. Bila je nagrađivana kao novinarka, a njeni članci redovno su se pojavljivali u Boston glob magazinu i mnogim nacionalnim časopisima. Živi u Masačusetsu.